Prof. Dr.
İBRAHİM CÂNAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI
TERCÜME VE ŞERHİ

AKÇAĞ

AKÇAĞ YAYINLARI: 116

Hadis : 3/18

ISBN 975-338-054-2 (Takım)
ISBN 975-338-072-0 (18. CİLT)

Editör : *Ahmet Hikmet Ünalmış*
Tashih : *İsmail Karakaya, Ömer Parlak*
Ahmet Tülek

Baskı Yeri : *Ankara 1995*
Cilt : *Balkan Cilt Sanayii*
Film Montaj : *Ekspress Basım Hizmetleri*

TEŞEKKÜR

Bu fihrist cildinin hazırlanmasında -fişlerin çıkarılmasından, tanzîm ve tashîh edilmesine, bilgisayarda yazılıp düzenlenmesine kadar- her safhada yardımını esirgemiyen talebe, meslektaş, ve diğer yakınlarıma burada teşekkürü bir borç biliyorum. Allah Teâla Hazretleri, bu kıymetli yardımlarını esirgemiyenlerden ebeden râzı olsun. Âmin! Okuyucularım da bu duaya **Âmin!** desinler: Şâyet o şâyan-ı şükrân yardımlar olmasaydı, gittikçe azalmayıp artan şahsî meşgalelerimiz sebebiyle bu çildin itmamı yıllar alırdı. Böylesi dost ve yardımcıların varlığını da Rabbimizin bir lütfu olarak biliyor, O'na olan hamdimi tekrarlıyorum, bu vesile ile Habîbine, Âl ve Ashâbına salât ve selam ediyorum.

ربنا لا تؤاخذنا ان نسينا او اخطأنا...

Prof.Dr. İbrahim CÂNAN
Şanlıurfa-Ekim 1993

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على نبيه الكريم

وعلى آله وصحبه اجمعين.

AÇIKLAMA

Muhterem okuyucum,

1987'de başladığımız **Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi** adlı eserin Fihristi de tamamlanmış oldu. Bu çalışmayı tamamlama imkânı veren Rabbimize hamdimiz sonsuzdur.

Bu ciltten daha kolay istifade edilebilmesi için birkaç noktanın bilinmesi gerekmektedir.

BİRİNCİ NOKTA: Kitapta yedi farkli fihrist bulunmaktadır.

1) Mefhûmlar Fihristi
2) Lügatçe ve Istılahlar Fihristi
3) Şerhedilen Hadîsler Fihristi
4) Şerhte Geçen Hadîsler ve Arabî İfadeler Fihristi
5) Âyetler Fihristi
6) Meâli Geçen Âyetler Fihristi
7) Kaynaklar ve Kitaplar Fihristi

NOT: Her bir fihrist bölümünün başında kısa bir açıklama bulunmaktadır.

İKİNCİ NOKTA: Biz, bu fihristte, eserde temas edilen mefhumların ve meselelerin gösterilmesine öncelik verdik. Bu sebeple, diğer bir kısım kitaplar için yapılan fihristlerde mûtad olarak rastlanan isim fihristine yer vermeyi gerekli görmedik. Söz gelimi, sâdece Ebu Hüreyre veya İbnu Abbâs (radıyallâhu anhüm) gibi ismi çok geçen şahısların isimlerinin geçtiği her sayfayı göstermeye kalksa idik, gereksiz yere sayfalar dolduracaktık. Bu şekilde, bütün isimlere yer verilmesi hâlinde, fihrist cildimizin belki de yarıdan fazlasını, nâdir araştırıcıların işine yarıyabilme ihtimali olan bir fazlalıkla doldurmuş olcaktık. Okuyucularımızın yüzde doksandan fazla büyük çoğunluğunu gözönüne alarak, daha faydalı olan ve herkesin başvurması muhtemel olan başka fihristlere yer verdik. Böylece, eldeki cildin mahdud hacmini azami şekilde değerlendirdiğimize inanıyoruz.

Ama şu var ki, hakkında bilgi verilen şhısları, nerelerde geçiyorsa, mefhum fihristinde göstermeyi ihmal etmedik.

İÇİNDEKİLER

1. MEFHUMLAR FİHRİSTİ

Bu kısım, fihristler cildinin en mühim bölümünü teşkîl eder. İstenen bir bahsi hemen bulabilmek için, herkesin sıkca müracaat edeceği kısım burasıdır. Bu bölümü imkân nisbetinde geniş tuttuk. Öyle ki, bir mesele birkaç farklı şekilde ifâde edilebiliyorsa, bir çok durumda o şekillerin her biriyle vermeye çalıştık. Burada herkesin ittifak edeceği bir standarda ulaşmanın zorluğunu nazar-ı dikkate alacak okuyucularımızın, rastlayacakları bir kısım rekâketler sebebiyle bizi müsâmaha ile karşılayacaklarını umuyoruz.

Bu kısım, alfabetik sırayla kaydedilen **ana bölümler'le tâli bölümler'den** meydana gelmiştir. Ana bölümlerin başlıklarını büyük harflerle yazdık. Tâli bölüm başlıklarını ise koyu harflerle yazdık. Tâli başlıkların muhtevasına giren mevzuları da teferruatlı olarak alt alta kaydettik.

Takdir edilecektir ki, tâli başlıkların altında yer alan mevzuları, alfabetik sırayla kaydetmek oldukça zordur. Buna rağmen biz, imkân nisbetinde, ara başlığa uygun mevzuları, başlıktan hemen sonra alfabetik sırayla kaydettik. Aynı başlığa giren fakat başlıktakinden farklı kelimelerle ifade edilen mevzuları da bilâhare kaydettik. Söylenen bu husus, bâzı kereler, mantıkî teselsül gereği bozulmuştur.

Her hâl u kârda, okuyucumuz, istenen mevzuyu bulmada fazla zorluk çekmiyecektir.

FİHRİST

A

Ç

D

G

H

I-İ

K

L

M

O

Ö

P

S

Ş

U-Ü

V

Y

Z

2. LÜGATÇE VE ISTILAHLAR FİHRİSTİ

Bu kısımda, eseri okurken anlamada zorluk çekilebilecek kelimelerin kısaca açıklamasını bulucaksınız. Eserde uydurma kelimelerden kaçındığımız için, okuyucularımızın sıkca, garibsiyecekleri kelimelerle karşılaşması mümkündür. Herkesin elinde geniş bir lügat bulunmayabilir. Bütün kelimeleri bir lügatte bulmanın da zorluğu var. Diğer taraftan lügatler, kelimelerin, kitabımızda kastedilen mânasını da vermemiş olabilir. Biz kelimelerin, öncelikle kitapta kastedilen veya ona yakın olan mânasını kaydetmiye çalıştık.

Istılahlara gelince: Hadîs ilmi, bâzı tariflerde **ıstılahlar ilmi**'dir. Yâni hususî mânada kullanılan kelime bu ilimde çoktur. Şerhlerde geçen bu ıstılahların mânası iyice bilinmeden mevzu yeterince anlaşılamaz. Kolaylık için, şerh sırasında bir kısım kilit kelimeleri tekrar tekrar açıkladı isek de, her bir ıstılahı, her defasında açıklayarak geçmek imkan dışı bir durumdur. Bu sebeplerden dolayı ıstılahları da lügatçe içerisinde vermeyi uygun gördük. Esasen ıstılahların çoğu, kitabın birinci ve ikinci ciltlerinde, ilgili bahislerde açıklanmıştır. Bunları da sonda, özet olarak tekrar vermek, okuyucuya pratik fayda içindir. Açıklaması geçmiş olan ıstılah veya tâbiri etraflıca görmek isteyenler için, kelimenin yanına açıklamanın geçtiği cilt ve sayfa kaydedilmiştir.

Şu husus da bilinmelidir: Biz burada, kısa tutmuş olmak için, kelimelerin bütün mânalarını göstermedik. Öyleyse bu kısma gerçek bir lügat nazarıyla bakılmamalıdır. Bilakis ihtiyacı asgarî ölçüde karşılayan bir lügatçe bilinmelidir. Öyleyse zaman zaman büyük lügatlere de bakmak ihmal edilmemelidir.

A

Abâdile: (4,45) Alim sahâbelerden, Abdullah adıyla meşhur olanlardır. Abdullah İbnu Ömer, Abdullah İbni Abbas, Abdullah İbnu Mes'ud, Abdullah İbnu Râvâha, Abdullah İbnu-i Selâm, Abdullah bin Amr İbn-ü'l As, Abdullah bin Ebî Evzâ.

Âbîd: İbadet eden.

Âbîdevî: Anıt gibi.

Âbîr: (7,476) Za'feran karıştırılmış, kadınlara mahsus renkli bir sürünme maddesi.

Abras: Alaca hastalığı olan.

Abraş: Bak: Abras.

Abusâne: Asık suratlı gibi.

Acbu'z-Zeneb: (14,349-50) Kuyruk sokumu kemiği. Hadiste bu kemiğin çürümeyeceği, kıyamet günü, insan vücudunun bu kemikten itibaren vukubulacağı belirtilmiştir.

Acmâ: (7,375-76) Acem'in müennesidir. Anlaşılır şekilde ifade-i meram edemiyen demek ise de bu kelime ile insan dışındaki bütün hayvanlar kestedilir.

Acz: (7,104) Kişinin ihtiyaçlarını teminde düşmanlarını savmada gerekli güç ve kuvvetten mahrum güçsüz demektir.

Acz-i Mutlak: Hudutsuz, katî bir güçsüzlük.

Adalet: (2,6-8) Kişinin mürüvvet ve takvâsını icâbettiren sıfatlarla muttasıf olmasıdır. Bu sıfatlar dindarlık, doğru sözlülük, fısktan ve bid'adan uzak durma gibi durumlardır. Bu sıfatları taşıyan kimseye **adl** veya **âdil** denir. Bir başka ifadeyle, kişinin hasenâtının seyyiâtına gâlib olmasıdır, bu da kebîrelerden kaçınmak, sağîrelerde (küçük günühlarda) musır olmamak ve salâhı fesâdından çok,sevâbı hatâsından fazla olmakla olur.

Adâlet-i izâfiyye: Çoğunluğun selâmeti için, cüz'ü feda eden adâlet usûlü.

Adâlet-i mahzâ: Tam adâlet: Bu adalete göre, bir cemaatin selâmeti için bir ferdin, rızası bulunmadan hayatı ve hakkı feda edilmez.

Âdâb-ı Muâşeret: Görgü kaideleri.

Adâvet: Husûmet, düşmanlık.

Adâvet-i ilahiye: Cenab-ı Hakka husûmet beslemek.

Adem: Yokluk.

Adem-i cevaz: câiz olmama, müsaadesizlik.

Adem-i rıza: Râzı olmama.

Ademu's-Sıhhat: Hadisin sahîh olmaması. Bu tâbir bir hadis hakkında kullanılınca, o hadisin sahîh olmadığı belirtilmiş olur. Ancak hadis, hasen veya zayıf olabilir.

Ademu's-Sübût: Ademu's-Sıhhat mânâsınadır.

Âdib: (1,321) Halka ziyafet veren.

Âdil: Adl demektir.

Adl: Adâletin gerektirdiği vasıfları taşıyan kimse demektir.

El-Adlu: (7,11) Allah'ın sıfatlarındandır, adaletten ayırılmayan, hevaya ve zulme hiç meyletmeyen demektir.

Adlun Hâfizun: Râvinin adâlet ve zabt yönünün mükemmel olduğunu ifade eden bir tabirdir. Bu vasfı taşıyan râvinin rivayetiyle ihticâc edilir.
Adlun Zâbitun: Adlun hâfizun'la aynı mânâdadır.
Advâ: (11,467) Hastalığın sirayeti.
Âfâkî: Mekke'nin etrafındaki "Mîkat" denilen noktaların sınırladığı bölgenin dışında ikamet eden kimseler.
Âfâkî Mâlûmât: Kâinât ve içindeki hadiselerle ilgili bilgiler., kıymetsiz meselelerle ilgili.
Âfet: Hadîsin zayıflık veya mevzuluk sebebi.
Afiyet: (7,118) Dünya ve ahiret âfetlerinden selamet.
El-Afuvvu: (7,14) Allah'ın isimlerinden, günahları çokca affeden demektir.
Afvı kâbil: Bağışlanması mümkün.
Âhâd rivayet (Haber-i vahid): 2,78; Mütevatır derecesine çıkamayan bütün rivâyetlere âhad denir.
Ahâdis: Hadîs'in cemi (Çoğulu).
el-Ahadu: (7,13) Allah'ın isimlerindendir. Bir ve ferd demektir.
Ahâdu'l-Asl: İlk nesilde (Sahâbe) haber-i vahid olan rivayet.
Ahbâr: Haber'in cemi haberler demek.
Ahbârî: Tarih'le meşgul olan kimse.
Ahbaranî: Talîb, şeyhten hadis alırken yalnız ise bu sîgayı kullanır. Yalnız değilse **ahberenâ** der.
Ahberenâ: Sema, kırâet, icâzet, münâvele, makrûne bi'l-İcâze ve mukâtebe yoluyla alınan bir hadisi başkasına rivâyet (eda) ederken kullanılabilen bir eda sîgası.
Ahberenâ Fülanun Kırâeten Aleyhi ve Ene Esmau Fe Ekarre Bihi: Kıraat veya arz yoluyla tahammül edilen bir hadisin edâ sîgası.
Ahberenâ Fülanun Kırâeten Min Aslı Semâihi: Kıraat yoluyla tahammül edilen bir hadisin edâ sîgası.
Ahd-i Zihni: Zihinde kastedilen, bilinen şey.
Ahd u Misâk: Yemin, anlaşma, sözleşme.
Ahfâd (12,78) Torunlar.
Ahfaz: Hafızası daha güçlü, ezberi daha çok.
Ah-ı Fîzar: İnleyip bağırmak.
el-Âhir: (7,13) Allah'ın isimlerindendir, bütün eşyadan sonra bâki kalacak demektir.
Ahkâm: Hükümler.,
Ahkâm-ı Fer'îyye: İbâdet, ahlâk ve muamelâta dair hükümler.
Ahkâm-ı Fıkhiyye: Şer'î hükümler.
Ahlâf: Sonradan gelenler. Nesl-i âtî.
Ahlat: (11,230) "Hılt"en cemi. Eski tababette insan mizacını teşkil eden dört ana unsurdan her birine hılt denir idi. Bunlar, kan, bal, gam, safra, sevda'dır.
Ahrece Lehu: Fail (yani müellif), için de sözkonusu, (yani **lehu**'daki zamirin mercii) râvinin de bulunduğu bir senedle gelen bir hadisi kitabına aldı. Müellif, adıgeçen râviden şahsen dinleyerek hadis alsaydı **Ahraca anhu** tabirini kullanırdı.

Ahsenu Şey'in Fi'l-Bab: Bu konuda rivâyet edilen rivâyetlerin en sihhatlisi demektir. Hadisin hasen olmasını ifade etmez, sahîh, hasen ve hatta zayıf da olabilir.
Ahvâl: Haller, vaziyetler.
Ahz: Tahammül mânasında, yani tâlibin rivâyeti şeyhinden alması (öğrenmesi, yazması, ezberlemesi).
Ahz-ı İlm: İlim tahsil etmek.
Akapunktur: Vücudun bazı sinir merkezlerine fizikî uyarma yoluyla uygulanan bir tedavî metodu.
Akar: **(16,436)** Ev, dükkân, tarla, bağ gibi sâbit mallar. Cemi **akârât** gelir.
Akd: Anlaşma, sözleşme.
Akdem: Daha önce. Daha mühim.
Akdetmek: Anlaşma, sözleşme yapmak.
Akd-i Fi'li: Gerçekten yapılan, sözde kalmayan anlaşma.
Akdût-Temâim: (7,540) Hastalıklara, musibetlere karşı, insanın muska takınması.
el-Âkıb: (4,345): Allah'ın isimlerindendir, sonuncu demektir.
Âkîb: (12,78 (Dipnot)) Ahfad diye de ifade ettiğimiz kişinin çocuğu, çocuğunun çocuğu dur.
Akik: (13,197) Medine civarında bir yer adı.
Akîka: (11,208) Çocuğun doğumunun yedinci günü veya saçının ilk kırkılışında kesilen kurban.
Âkil: Temyîz kabiliyetine sahip olan kimse.
Âkîle: (1,41; 7,171; 13,328) Bir şahsın mensûb olduğu ehl-i divândır, veya onun **asabesiyle** aşîretidir, veya **beytülmaldir**, veya âzad edilmiş bir şahsın mevlâsıdır. Bunların arasında yardımlaşma ve dayanışma vardır. Binâen-aleyh böyle bir âkile kendi efradından birinin hatâ sûretiyle veya şüpheli amd ile yaptığı cinâyetin diyetini veya **gurre** denilen **damânı** usûlü dâiresin-de te'diye etmekle mükelleftir.
Akîm: Neticesiz, Beyhûde.
Akîm rüzgâr: (14,251) Hayır getirmeyen rüzgar.
Akl: (14,180) Temyiz kabiliyetine sahip olma. Adalet vasfında mütâla edilir.
Aklî: Akıl ile bilinen ve bulunan şey.
Akl-ı Evvel: Bir kısım feylesofların iddia ettikleri ilk akıl. Yaradılışdaki ilk akıl.
Akl-ı Selim: Sağduyu.
Akrân: Yaşca, ilmî seviyece bir birine yakın olan raviler.
Akrebiyyet-i İlâhiye: Cenab-ı Hakka yakın oluş.
Aksam: Kısımlar, bölümler, parçalar.
Aksülâmel: Tersine oluş, Reaksiyon.
Aktâb: Kutublar.
Aktâb-ı Erbaa: Dört büyük kutbun velîleri, Seyyid Ahmed-i Rüfâî, Seyyid Abdülkadir-î Geylânî, Seyyid Ahmed-i Bedevî, Seyyid İbrahim Desûkî.
Aktar: Kuturlar, her taraf.
Akvâ: En kuvvetli.
Akvâl: Kavl'in cemi sözler demektir.
Akvâl-i Müfessirîn: Kur'an âlimlerinin sözleri kavilleri.

Akvâm-ı İslamiyye: Müslüman milletler.
Akvam-ı Zalîme: Zâlim kavimler.
Âl : Sülâle, soy.
Alak: **(14,8)** Pıhtılaşmış kan, rahme asılan ilk insan rüşeymi.
Alâ küllî hâl: her halukârda.
Alâmet-i Farika: Ayıran, ayırdedilmesine sebep olan işaret, sembol.
Alâ vechi't-Tafsil: Teferruatlı olarak.
Âlâ-yı İlliyyîn: Cennette en yüksek derece.
Alâyîş: Debdebe, tantana, gösteriş.
Ale'l-Ahruf: Hadisleri harf sırasına (alfebetik düzene) koyarak hadisleri cemeden kitap **Câmi'u's-Sağîr** gibi.
Ale'l-Ebvâb: Hadisleri mevzularına göre tanzim ederek kitap yazmak. **Kütüb-i Sitte** böyledir.
Alelıtlak: Umûmiyetle, mutlak şekilde.
Alem: Bir raviyi diğerlerinden ayırmaya yarayan ismi, künyesi, lakabı.
Âlem-i Berzah: Dünya ve ahiret arasındaki âlem kabir âlemi.
Âlem-i Cezb: Çekim âlemi.
Âlem-i Esir: Bütün kâinatta bulunan, her tarafı kaplamış olan, elektirik, ışık ve hararetin yayılmasına vasıtalık eden maddeninin kapladığı âlem.
Âlem-i Gayb: Zahir duygularımızla bilinemiyen, ruhlara, meleklere ve cinlere mahsûs âlem.
Âlem-i İmkan: Allah'a ait olan "Âlem-i Vücûb"a karşılık, varlığı ve yokluğu eşit olan mümkinat âlemi, görünen maddî âlem.
Âlem-i Kebîr: En büyük âlem, Kâinat.
Âlem-i Kehriba: Elektrik âlemi.
Âlem-i Sağîr: Küçük âlem, insan.
Âlem-i Şehadet: Şehadet âlemi, beş duyu ile algılanan âlem, dünya âlemi.
Âlem-i Vücûb: Bu âlem'in varlığını kabul edebilmek için varlığı zaruri olan âlem, Cenab-ı Hakk'ın zât, sıfat ve şuûnâtına müteallık âlem.
Ale'r-Rical: Hadisleri ravilerine göre sırılamayarak kitap yazma. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsnedi gibi.
Alevî: Hz.Ali'yi Hz.Osman'dan üstün gören kimse.
Âlî: Büyük, yüksek, azîz olan.
Âl-i Abâ: Ehlü'l-Abâ manâsınadır.
Âl-i cenâb: Yüce ruhlu.
Âli hadisler: **(2,136)** Senedi ali olan hadislerdir.
Âli İsnad: **(1,50)** Senette râvi sayısı az olan isnad. Çok olana **nâzil** denir. Her râvi'ye bir yanılma payı tanındığı için sened kısaldıkça yanılma payı düşeceğinden senedin değeri artar. Cemi avâlî gelir. Bak: **Ulviyet.**
Âl-i Muhammed: Kısaca Hz.Peygamber'in ailesi mânasına geldiği halde ıstılah olarak aile efradı ile Hâşim ve Muttaliboğullarından mü'min akraba-larına denir. Âl-i Muhammed tabirine, bazı hadislerde kan bağı olmayanlar da dahil edilmiştir. Selman-ı Fârisi. Mevlası Ebu Râfi gibi. Bir rivayettebütün müttakîlerin Âl-i Muhammed'den olduğu ifade edilir.
Âli Sened: Bak: **Âli İsnad.**
Allâmu'l-Guyub: (Esma-i Hüsnadandır) Bütün gaybları, geçmiş ve geleceği, dünya ve ahirettekileri bilen.

el-Amâ': (6,361) Lügatte bulut mânâsına gelir. Allah'a nisbet edilince bir görüşe göre Arş'ın makamının ünvanıdır.
Amâde: Hazırlanmış, hazır.
A'mal-i Saliha: Hayırlı ameller, işler.
Amden: (7,148) Taammüden de denir, bilerek, kasıtla yapmak demektir.
Amel-i Sâlih: Allah rızasına uyan hayırlı amel.
Âmin: (8,411) Bu kelime dualardan sonra söylenir, "Kabul et Allahım" demektir.
Âmir: Emreden.
Âmiyâne: Cahillere yakışır sûrette.
Amm: Hükmü herkese şâmil olan haber.
Amme: Herkese ait, umûmî olan.
Amud'u Nurânî: Nurlu sütun.
Âmû'l-Hüzn: (13,130) Hz.Hatice ve Resulüllah'ın hamisi durumunda olan amcası Ebu Talib'in vefat ettiği yıla denmiştir.
An: ...den ekini karşılar. Hadis rivayetinde an fülan an fülan (falanca ravi falanca şeyhten rivayet etti) denince rivayet eden öbürünü gördü mü, görmedi mi belli değildir.
An'ane: Hadisin an sigasıyla rivayet edilmesi. Talîb hocasını gördü mü görmedi mi bu sigada belli olmaz. Onun için mu'an'an rivayetler zayıf addedilir. Ayrıca örfte an'ane gelenek, ağızdan ağıza nakledilen söz manasına da kullanılır.
An'ane-i Mürsele: An'lı rivâyeti yapan, Tabiun'dan biri ise Sahâbeyi görme durumu kesinlik kazanıncaya kadar, rivâyetine bu isim verilir.
Anber: (7,379) Bir koku çeşididir.
Aneze: (2,135) Keçi demektir.
Ani's-Sîka: Sika (güvenilir) râviden.
Arafat: (5,528) Hac esnasında, hacıların arefe günü toplandıkları bir yer. Mekke'nin doğusunda bir tepedir.
Âraz: Zatî olmayan hâl ve keyfiyeti işaret, âlamet, tesadüf, kaza.
Ârız: Sonradan olan şey.
Ârî: Pâk, pislikten uzak. Hür.
Ârif: (4,166; 15,134) Bilen, bilgide ileri.
Âriyât: (16,450) Çıplak kadınlar demektir.
Âriyet: (12,70; 17,286) Geri verilmek üzere (Ödünç) alınan , iğreti.
Âriyeten: İğreti olarak, emaneten (alınan).
Arrâf: (8,92; 9,7) Falcı, kâhin, müneccim.
Arş: (4,441; 6,362-63) Sakıf, serir, dam, çatı. Fevkiyyet, Ulviyyet.
Arûbe: Fasih, hatasız arapça konuşmak, araplık.
Aryen Irkı: Batılıların kendilerini nisbet ettikleri ve üstün vasıflara sâhip olduğunu zu'mettikleri ırk.
Arz: Râvi'nin, hadis aldığı şeyhe, öğrenmiş olduğu hadisleri sorması. Hadisi tahammül yollarından biridir. Arzdan sonra râvi şeyhinderi, o hadisleri rivâyet izni alır.
Arza: '4,459-81) Sunma mânâsına gelir. Istılah olarak, Resulüllah'ın her Ramazanda, o ana kadar inen ayetleri camide herkesin huzurunda

okuması demektir. Rivayetler, bu arzanın, önce Cebrail tarafından Peygamber'e yapıldığını gösterir.

Arza-i Ahîre: (,4,481) Resulüllah'ın, gelen vahiyleri, ömrünün son Ramazanında, halkın huzurunda iki kere okuması hâdisesidir.

Arz-ı Kıraat: Şeyhin huzurunda, ondan aldığı hadisleri tashîh veya rivâyet izni için okumak

Arz-ı Mukaddese: Mübarek yer. Eski peygamberlerin çok eserleri bulunan Kudüs, Filistin.

Arzîleştirmek: Semavî vasfından uzuklaştırıp beşerîleştirmek, hümanize etmek, cismanîleştirmek.

Asabe: (13,58) Lügatte baba tarafından olan akrabaya denir. Bir ve birden ziyâde erkek ve kadına ıtlak olunur. **Asabe**'nin kısm-ı âzamını erkekler teşkil eder. Istılah olarak: "Ashâb-ı ferâizle (yani terikedeki hisseleri nasla belirlenmiş olanlara) beraber oldukları halde, onların hisselerinden mütebâki terikeye müstahik olan ve **ashâb-ı ferâiz** bulunmadığı takdirde terikenin tamamını ihraz eden akrabalara denir. Cemi **asebâtdır.**

Asabiyyet-i Kavmiyye: (4,263-64; 17,525) Irkçılık,. Yani aşırı derecede kendi kavim ve kabîlesini koruma ve iltizâm gayreti. Hadiste: "Zulümde kavmine yardımcı olmak" diye tarif edilir.

Âsâr: Eser'in cemidir, **rivâyetler** demektir. Bu tabirle Hz.Peygamber (aleyhisselâm) ve **Selef**'ten bize intikal eden bütün rivâyetler kastedilir.

Asebât: Asabeye mensup olanlar.

Ashâb: Sâhib'in cemi. Lügat olarak arkadaş demektir. Taraftar mânâsında çeşitli terkiplerde kullanılır. Ashâb-ı bid'a gibi. Mutlak olarak kullanılınca Hz.Peygamber'i temyîz hâlinde, mü'min olarak görüp mü'min olarak ölen kimseye denir.

Mezhep imamlarından birinin yolunda giden büyük alimler. Bu mânâda o imamla mukayyed kullanılır: Ashâbu Ebî Hanîfe gibi.

Ashâb, lügat mânâsında olarak aynı gününü paylaşan kimselere denir. Ashâbu'l-Fitne gibi.

Ashab-ı Feraîz: Mirastan pay sahibi olanlar.

Ashâb-ı Kehf: Kur'an-ı Kerîm'de bahsi geçen, dinlerini muhafaza için mağaraya sığınan makbûl zatlar.

Ashâb-ı Kisâ: Hz.Peygamber'in bir örtü altında topladığı kimseler, Âl-i âba veya ehlü'l-Âba da denir. Hz.Ali, Hz.Fatıma, Hz.Hasan, Hz.Hüseyin (radıyallahu anhüm) âl-i âbadır.

Ashâb-ı Sefineteyn: (13,6) Hayber'de Resulüllah'a gelen Habeşten dönen Câfer İbnuEbî Talib grubu ile Gemisi fırtınaya tutularak Resulüllah'a gelen Eş'arî grubuna **ashâb-ı sefineteyn** denmiştir.

Ashâb-ı Suffe: Resûl-i Ekrem'in mescidinin sofasında yaşayıp, Resûlüllah'dan ilim tahsil edenler. (Sofa ashâbı).

Ashâb-ı Şecere: Hudeybiye sulhüne katılıp, ağaç altında Peygamber'e (a.s.) biat edenler.

Ashâb'ın Adâleti: Ashabtan her birinin adâlet taşıması, Ehl-i Sünnet âyet ve hadislere dayanarak buna inanır. Hiçbir sahâbeyi hadis rivayeti hususunda cerhe tâbi tutmaz.

Ashâbu'l-Bid'a: Sünnet'e muhalif görüş ve inanç sâhibi kimse. Bir kısım dinî meseleler çıktıkca, bunların çözümünde sünnete baş vurmayan, akla göre hareket eden.
Ashâbu'l-Hadis: Bütün gayretleriyle hadise yönelmiş, fıkhî meselelerde ihtiyaç duyulan ahkâm-ı zayıf bile olsa hadislere dayandırıp, imkân nisbetinde kıyastan kaçanlar, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'in mezhebinde olanlar umumiyetle bu ismi alırlar.
Ashâbu'l-Karye: Yâ-sîn sûresi 13. âyetinde geçen köy halkı kastedilir. Bu köyün Antakya olduğu, kıssada ahâli tarafından öldürülen zatın Habîbu'n-Neccâr olduğu tefsirlerde belirtilir.
Ashâbu'l-Mi'în: Binden az yüzden fazla hadis rivayet eden sahâbe. Bunlar 32 kişi kadardır.
Ashâbu'r-Re'y: Fıkhî problemlerin çözümünde önceliği kıyasa tanıyan Ebu Hanîfe taraftarları.
Ashâbu'l-Vâhid: Tek bir hadis rivayet etmiş olan sahâbe.
Ashâbu's-Suffe: Bak: Ehl-i Suffe.
Ashâbu'ş-Şûra: Hz.Ömer'in, kendisinden sonraki halifeyi seçmeleri için vazifelendirdiği altı kişi: Hz.Osman, Hz.Ali, Hz.Talha, Hz.Zübeyr, Hz.Abdurrahman İbnu Avf, Hz.Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anhüm ecmain).
Ashâbu'z-Zulle: Ashâbu's-Suffe'nin bir diğer ismidir.
Asl: (2,62) Lügat olarak kök, temel, öz mânâsına gelir. Istılah olarak çok kullanılışı vardır. Başlıcaları:
1- Hadis rivayet eden şeyhin elindeki nüsha, bundan istinsah edilen nüshaya fer' denir.
2- En çok itibar edilen ana kitaplar: Usûl-i Hamse, usûl-i Sitte gibi.
3- Buharî, Müslim gibi fıkhî bablara göre tanzim edilen kitaplarda, bir babın dayanağı olan hadis, o babta sıhhatça en üstün odur.
4- Mânâ ile rivâyette, çeşitli şekillerde ifade edilmiş olan rivâyetlerin ilk aslı nüvesi. "Bir mevzu ile ilgili birçok zayıf hadisin varlığı, sahîh bir asl'a delalet eder" derken kelime bu mânada kullanılmış olmaktadır.
5- Fıkıh'ta İmam-ı Muhammed'in ilk te'lif ettiği esere de el-Asl denmiştir.
6- Yine fıkıhta kendisine kefil olunan kimseye de asl (veya asıl) denir.
Asleyn: Buharî ve Müslim'in sahîhleri.
Aslu's-Sened: Senedin sahâbî tarafı. Duruma göre müellif tarafı da kastedilmiş olabilir.
Asreyn Namazı: (8,231-32) Güneş doğmadan önceki ve batmazdan önceki namaz.
Asr-ı Sâlis-i Asrin: (Hicri) Onüçüncü asır.
Aşere-i Mübeşşere: Aşere "On" demektir. Bu tabirle, Resulüllah tarafından cennete gidecekleri müjdelenmiş olan, Ashâb-ı Kiram hazretlerinden on kişi kastedilir. Bunlar faziletce de ümmetin en efdalleridirler: Hz.Ebu Bekr, Hz.Ömer, Hz.Osman, Hz.Ali, Hz.Talha, Hz.Zübeyr, Hz.Abdurrahman İbnu Avf, Hz.Sa'd İbnu Ebi Vakkâs, Hz.Ubeyde İbnu'l-Cerrâh, Hz.Said İbnu Zeyd (Rradıyallahu anhüm ecmain).
Aşikar: Açık, belli.
Âşina: Tanıdık, arif, bilgili.

Aşiyy: (8,286) Zeval'den (öğle'den) gurûba kadar ki zaman.
Aşk-ı Hakîkî: Cenab-ı Vacîbü'l-Vücud'a duyulan şiddetli muhabbet.
Aşk-ı Mecâzî: Fani şeylere duyulan aşk.
Aşûra: (9,460) Muharrem ayının onuncu günüdür. Muharremin 9,10,11. günleri oruç müstehabtır.
Atâlet: Boş durmak. Tembellik.
Atek: Bunama, bunaklık.
Atf-ı Nazar: Bakma.
Âtıl: İşlemez, boş, tembel.
Atîre: (11,215) Câhiliye döneminde daha ziyade Receb ayında kesilen bir kurban çeşidi.
Atiyye: Hediye, bahşiş, lütuf, ihsan.
Avâli: (8,274; 9,352) Medine'ye yakın köylerin müşterek adı.
Avâli: (1,505) Ali'nin cemidir. Ali sened'e sahip hadisleri cemetmek üzere te'lif edilen kitaplara verilen isimdir. Mesela A'meş'in âli rivayetleri **Avâl-i A'meş'de** cemedilmiştir.
Avam: Halk tabakası.
Avantaj: Menfaat.
Avf: Bağışlama.
Avn: Yardım, yardımcı.
Avret: (4,135-36) Din açısından örtülmesi vâcib olan beden uzuvları.
Âyise: (11,40; 12,33) Belli bir yaştan sonra hayız görmekten kesilen ve böylece çocuk yapma ümîdi kalmayan kadın.
Ayn: Göz, pınar, kaynak, mal.
Ayne'l-Yakîn: (1,59) Göz ile görüyormuşcasına bilmek.
Ayn-ı Rahmet: Rahmetin (merhametin) ta kendisi.
Âzadlı: Kölelikten âzâd edilmiş, hürriyetine kavuşmuş.
Azâim: (9,70) Azîmet'in cemidir. Sabır, sebat, gayret demektir.Azaim yapılması için azim gösterilen (ciddî, farz) ameller.
Azâîmu's-Sücûd: (9,70) Okununca secde edilmesi gereken âyetler.
Azamet:b Büyüklük.
Âzamî: En fazla, en çok, nihayet derecede.
Âzây-ı Esasi: Vücudun asıl organları.
Azbatu'n-Nas: Zabt yönüyle kuvvetli demektir. Ancak, ta'dilin birinci mertebesindeki râvi için kullanılan tevsîk tabirlerindendir. Bu vasıftaki kimsenin hadisiyle ihticâc edilir.
Âzıd: 82,84) Zayıf bir hadisi destekliyen bir başka rivâyet.
Azîmet: Takva ile amel etmek.
Azîz: Lügat olarak, nâdir bulunan, kıymetli mânâsında ise de, ıstılah olarak, baştan sona, her tabakada en az iki râvisi olan hadislere denir. Bir bakıma iki ayrı senetten gelen hadis. umumiyetle sahâbe tarafında sayının iki olması aranmamıştır.
El-Azîzu: (7,10) Allah'ın isimlerinden olup kahreden, galebe çalan demektir.
Azl: (16,71) Lügatte bir şeyi yerinden veya birisini işinden ayırmak mânâsına gelir. Ancak hamileliği önlemek için meninin dışarı atılmasına da **azl** denilmiştir.
Azme: (7,39) Ciddiyet ve amir demektir. Cemi, azâim'dir. Azâim lügatlerde ferâiz olarak da ifade edilmiştir.

B

Bab: Lügatte: kapı, ıstılahta konu, mevzu mânâsında kullanılmıştır. Daha yaygın kullanılışıyla bir ana bölümün tâli, daha alt kısımlarından her biri. Cemi **ebvâb** gelir.
Bâb Başlığı: Bölüm başlığı.
Bâb-ı Âlem: Âlemin kapısı. Herkesin girip çıktığı yer.
Bâd-ı Heva: Hevâ ve nefes. Eğelence, bedava, baş.
Bâdî: Sebep, illet, mûcib, vesîle, Hâlık, Yaratan.
Bâdîye: (11,144; 16,448) Çöl, kır mânâsına gelir. Burada yaşayanlara bedevî denir.
Bâ-hem: Birlikte, beraber.
Bâhîre: Vapur, gemi.
Baîd: Uzak, ırak, umulmadık.
Bâîn Talak: Kadın istemedikçe, yeniden nikahı yapılmayan talak. Üçüncü bain talaktan sonra, hulle geçmeden, kadının rızası olsa da nikah mümkün olmaz.
Bâis: Gönderen sebep olan. İcabettiren. Ölüleri tekrar dirilten.
El-Bâisu: (7,12) Allah'ın isimlerindendir. Mahlukatı kıyamet günü yeniden diriltecek demektir.
Bâkî: Ebedî, daimî, sonu gelmez, ölmez.
Bâliğ: Olgun yaşına gelmiş, bülûğa ermiş.
Bânî: Kurucu, yapan, yapıcı.
Baras: (7,106) Deride beyaz lekeler hâsıl eden bir hastalık, alaca da denir.
Bârik: (7,139) "Bereket ver!" demektir.
Bârîka-i Hakikat: Hakikat parıltısı.
El-Bâriu: (7,10) Allah'ın isimlerindendir. Mahlukatı örneksiz olarak yoktan var eden demektir.
Bâriz: Açıkca belli, aşikâr.
Ba's: (13,297) Yeniden dirilme. Kıyametteki diriliş kastedilir.
Basar: Görme, görme duygusu.
El-Bâsit: (7,11) Allah'ın isimlerindendir. Kullarına rızıklarını açıp bolbol veren demektir.
Bathâ-i Mekke: Mekke'de bir yer adı.
Bâtıl: Hak ve gerçek olmayan. Istılah'ta **mevzu**, uydurma hadis yerine kullanılmıştır.
Bâtın: (7,13) İç, dâhil, gizli, iç yüzü, sır, esrar. Allah'ın ismi olarak **el-Bâtın** denince "Mahlukatın nazarlarından gizlenen" demek olur.
Bati'iyye: Kur'an-ı Kerimdeki âyetlerin âşikâr mânâlarından başka mânâları arayıp Cenab-ı Hakk'ın bazı sıfatlarında yanlış anlayış sâhibi olan sapık bir tarîkat.
Batn: (7,175) Lügatte kanun manasına gelir ise de, kabileyi teşkil eden alt bölümden her birine de batn denmiştir.
Bâzil: (7,146) Dokuz yaşına girmiş deve. Ancak bu kelime bol bol veren manasına da kullanılır.
Bâzil-i Âmeyn: İki yıl bağışta bulunan.

Bedâhet: Apaçık, meydanda olma.
Bedbaht: Talihi kötü, talihsiz.
Bedel: (1,504) Bir râvinin, mutemed bir kitapta yer alan bir hadisin rivâyetinde, farklı bir senedle bu kitap müellifinin şeyhinin şeyhinde müellifte birleşmesi. Burda, sözkonusu râvinin senedindeki râviler, müellife uğrayan seneddekilerden az olursa bu durumda bedel, **"Bedel-i Ali"**, fazla olursa **"Bedel-i Nâzî"** ismi alır. Mutlak olarak **bedel** denince **bedel-i âli** anlaşılır. Bedel-i âli ululvvü nisbî'den sayılır.
Bedene: (6,94) Deve, kurbanlık büyükbaş hayvan.
Beden-i Mîsâlî: Maddî olmayan, temsilî beden.
Bedevî: (10,337) Çölde yaşayan, göçebe.
Bedîhi: Delil ve isbata muhtaç olmayacak derecede açıklık.
Bedir Ehli: Bknz. Ehl-i Bedr.
Behemehâl: İster istemez, mutlaka, herhalde.
Behîme: Dört ayaklı hayvan.
Beka: (10,284) Ebediyet, devam.
Bekâya: Geride kalanlar bakîyeler.
Bekâya-ı Nesil: Neslin devamı.
Bekr: (7,147) Devenin küçüğü'dür. Dişi ise bekra ve balûs denir.
Belâ: Tasa kaygı. Büyük sıkıntı, musîbet.
Belâğ: (1,156) İmam Mâlik'in **Balağanî** yani "Bana ulaştı ki" sîgasıyla Muvatta'ya aldığı hadislere bu ad verilir. Cemi olarak **Belâgât** da denir. Bu çeşit hadisler'in senedi yoktur, muallaktırlar.
Ayrıca, hadis kitabında şeyhten semaın ulaştığı, kitabın, hocadan nereye kadar işitildiği yani bildiren kayıd'a da **belâğ** denmiştir.
Belâgat: Meramın düzgün ve süslü sözlerle anlatılması. Istıla'ta **belâg'ın** cemi olarak İmam Mâlik'in muallak hadislerine denir.
Belâzur: Usâresi zehirleme tesiri hâsıl eden bir bitki (anacordia).
Beleğanâ, belağanî: Haberi rivâyet eden kimse, bu haberin kaynağı ile kesin bir irtibat kurmamışsa, böyle bir sîga ile bir başka ifade ile, bu sîga gelen haberin, kaynağına ait olduğu veya, rivâyet edenin o kaynaktan bizzat işittiği hususu şüphelidir, kesin değildir. Bu çeşit sîgalara tamrîz sîgası denir. Bknz. Tamrîz sîgası.
Belîğ: Meramını düzgün ve süslü sözlerle anlatan.
Beliyye: Zorluk, sıkıntı.
Belva: Dert, çile , musîbet, zahmet.
Belvay-ı Âmme: Herkesin düçar olduğu çile, musîbetler.
Benî Erfide: (15,140) Habeşlilere verilen bir lakab.
Benî İsraîl: İsrail oğulları.
Berâat: İlimen, şecaat ve güzel vasıflardan emsallerinden üstün olmak.
Berâet: Temizlik vârî olmak, Münezzehiyet.
Berâet-i Asliyye: Eşya asıl itibariyle temiz ve mübah, insanlar da mâsum ve suçsuz kabul edilir. Mezkûr temizlik ve mâsumluk için delil aranmaz. Aksi söylendiği takdirde delil gerekir. İslamın bu peşin kanaati "Beraat-ı zimmet asıldır" diye ifade edilmşitr.
Berâet-i Zimmet: Berâet-i asliye'ye bakınız.
Berhayat: Yaşayan, hayat üzere olan.
Berîd: (Mesafe ölçüsü) Dört fersah mesafe.

Berk-i Süyûf: Kılıçların parıltısı, kılıç korkusu.
El-Bedru: (7,13) Allah'ın isimlerindendir. Kullarına karşı hususî merhamet ve şefkati olan demektir.
Bervech-i Âtî: Gelecekte olduğun gibi.
Berzah: Dünya ile ahiret arası. Kabir, sıkıntılı yer.
Beşâret: Müjde, Hayırlı haber.
Beşîr: Müjdeci, haberci.
Be-Tahsis: Bilhassa, hasseten.
Bevarîh: (9,8) Kişinin sağ tarafından sol tarafına geçen kuşlar olup uğursuzluk çıkarılırdı.
Bevl: drar, sidik.
Bey'a: (2,272-73) Dilimizde biat (etmek) şeklinde daha çok kullanılır, birinin daha çok siyasî reisliğini kabul etmek üzere yapılan itaat akdine denir.
Beyân-ı Rey: Görüş beyan etmek.
Bey'ât (Bîat): Bağlılığını, îtimâdını bildirmek, siyasî bağlanma akdi.
Bey'atu'l-Akabe: Hz.Peygamber (a.s.) henüz Mekkede iken, Medineli 12 kişilik bir grupla yaptığı itaat akdi. Buna **Birinci Akabe Biati** denir. Bundan bir yıl sonra da 70 kadar Medineli ile **İkinci Akabe Biatı**'nı yaptı. Hz.Peygaımber (a.s.) bu ikinci biattan sonra müslümanların Medîne'ye hicretine izin vermiştir. Birkaç ay sonra da kendisi hicret edip Rebiyyülevvel ayının başlarında Medîne'ye ulaşacaktır. Biatu'l-Akabe İslam tarihinde mühim dönüm noktalarındandır.
Bey'atu'n-Nisa: Resulüllah'ın Mekke'yi fethettiği gün gelen âyet üzere (Mümtehine 60,12) kadınlarla yaptığı Bey'at'tır. Bu bey'at'da savaşmak şartı yoktur. Birinci Akabe Biatında da bu şart olmadığı için "Bey'atu'n-Nisa şartı üzere yapılmıştır" denir. Bu bey'at'ın bizzat âyette zikredilen şartları şöyledir: "Allah'a hiçbir şeyi ortak kılmamak, hırsızlık ve zina yapmamak, çocukları öldürmemek, iftira etmemek, hayır emredilince isyan etmemek". **Bey'atu'r-Rıdvân:** Hicrî 6. yılda, umre için Mekke'ye gelen müslümanlara Mekkeliler umre izni vermeyince Hudeybiye suyu yanında, bir ağacın altında Müslümanların ölüm de olsa Resulüllah'a itaat edeceklerine dair yaptıkları biattır. Bu sırada Ashab'ın Resulüllah'a "Abdest suyunu ve hatta tükrüğünü kapışma derecesinde" saygı ve sevgi beslediklerini görmüş olan Mekkeliler, bu biatı duyunca, içlerine çöken korku sebebiyle, yumuşayıp, müslümanlarla Hudeybiye sulhü'nü yapacaktır. Kur'an'da **Feth-i Mübîn** ismi verilen bu sulh'e vesile olması sebebiyle, Cenab-ı Hakk, ihlasla o bey'at'a katılanlardan râzı olduğunu bildirmiştir. Rıdvan kelimesi rızadan gelir.
Beydâ: (5,376-77; 13,153) Çorak geniş arazi.
Bey-i Fâsid: Gerekli şartları haiz olmayan satış.
Beynelmilel: Milletlerarası.
Beynessema Ve'l-Arz: Yer ile gök arasında.
Beyt-i Midras: (6,249) Resulüllah devrinde yahidilerin Medîne'deki tedris yerleri.
Beytu'l-Atik: (4,104) Kâ'be'nin bir diğer adı.
Beytü'l-İzze: (4,480) Semada bulunan ve Kâ'be'nin tam üst hizasında yer alan bir beytin adı.

Beytu'l-Makdis: Mescid-i Aksâ.
Beytül-Mâl: İslam hükümetinin mâliye hazinesinin eski adı.
el-Beytü'l-Ma'mur: (15,415) Kâ'be'nin bir ismidir.
Bey'ul-Hasât: (3,79) Satıcının attığı taşın ulaştığı yere kadar olan kısmı satması.
Bey'ul-Muzdar: (3,80) Mal sahibine, zor kullanarak malını sattırmak.
Bey'ul-Urban: (3,65) Meşru olmayan satışlardan biridir.
Beytu'l-Uzzâb: (1,438) Lügat olarak bekârlar evi demekse de Kuba köyünde bulunan Sa'd İbnu Heyseme'nin evnin adıdır.
Beyyînât: Bürhanlar, deliller.
Beyyine: Hakkın tebeyyün ve tecellisine hizmet ettiği cihetle şehâdete beyyine adı verilmiştir. Lügat olarak beyân edici, ispatlayıcı demektir.
Beziyy: (15,143) Mayasız, ağzı bozuk kimse.
Bezl etmek: Kendiliğinden verme, Esirgemeden bol bol harcama.
Bezm-i Elest: Cenab-ı Hakkın ruhları yarattığı; "Ben Rabbiniz değil miyim" diye sorup; "Evet Rabbimizsin" cevabı aldığı ana **"Elest Meclisi"** veya **"Bezm-i Elest"** denir.
Bezzâz: Bez satan, Manifaturacı.
Bid'at: (2,8-15; 13,421; 14,38) Sünnete uymayan, sünnette olmayan şey demektir. Bu amel de olabilir, itikad da. Ancak ıstılah olarak, **ehl-i bid'at** deyince Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat mezhebinin dışında kalan itikâdî fırkaların hepsi kastedilir. **Bid'at**, râvinin adalet vasfını yaralar.
Bid'at-ı Hasene: (1,327; 2,8) Benimsendiği takdirde sünnette mevcut bir şeyin atılmasına sebep olmayan ve bir ihtiyacı karşılayan yenilik. Resulüllah buna uymayı tavsiye eder.
Bid'at-ı Seyyi'e: (1,327; 2,8) Benimsendiği takdirde bir sünnetin atılmasına sebep olan yeni şey.
Bid'at-ı Suğra: (2,10) Bid'at'a bakınız.
Bidâyet: Başlangıç.
Bid'a-yı Kübrâ: (2,10) Bid'at'a bakınız.
Bid'un (Bid'i): (2,240) Küsûr mânâsında kullanılan bir tabirdir.
Bîgane: Alâkasız, kayıtsız.
Bilâhilâf: Herhangi bir ihtilaf olmadan.
Bilcelp: Bizzat getirerek.
Bilicmâ: Lügat olarak **icmâ ile** demektir. İcmâ, bir mes'elede bir asırda mevcut bütün âlimlerin aynı görüşü beyân etmesidir. Bu kitapta mes-elede **bilicmâ** aynı karara varıldığı gibi bir ifade kullanıldığı zaman, umûmiyetle, bütün islam âlimlerinden ziyâde Hanefî imamları (Ebu Hanife, İmam Muhammed, İmam Ebu Yusuf, Züfe) kastedilir.
Bilistifâde: Faydalanmak için.
Bilkasd: Kasıtlı, bile bile, kasten.
Bilkuvve: Fikirde, düşünce halinde.
Bilmecbûrîye: Mecbûren, zorunlu olarak.
Bî-Nihâye: Nihayetsiz, sonsuz, pekçok.
Bintu Lebûn: (7,145-46,352-54) Üç yaşına girmiş dişi deve.
Bintu Mehaz: (7,145-46,352-54) İki yaşına girmiş deve.
Birki'l-Gımâd: Mekke'nin deniz cihetinde beş gecelik mesafede bir yer.
Bârr: (10,9) İyilik.

Birûn: Dışarı, aşırı.
Bi'set: Gönderme, Bir peygamber gönderilerek halkın dîne çağrılması.
Bitâb: Güçsüz, kuvvetsiz.
Bitâne: (7,111) Dâhilî haslet, huy.
Bittarîki'l-evlâ: Tercihen, tercih yoliyle.
Bu'dîyyet: Uzaklık.
Bugât: (13,397) Bâği (âsî)nin cemidir.
Buhran: Sıkıntı, darlık, kriz.
Bukağı: Bağ, köstek.
Burjuva: Orta halli olup, ne çok zengin, ne de çok fakir olan halk.
Butlan: Haksızlık, Batıl olmak, boş ve abes olmak.
Buud: Derinlik.
Büdn: (6,89) Sığır ve deve için kullanılan bir kelimedir.
Bühtan: (12,307) İftira etmek.
Bürde: (3,456) Üstten giyilen libas, hırka.
Büre: (6,96) Hayvan burnuna takılan halka.
Bürhan: Delil, hüccet, isbat vâsıtası.
Bürüd: (9,228) Berîd'in cemi. Berîd dört fersahlık bir mesafe ölçüsüdür.
Büzâha: (7,178) Necid bölgesinde Toyy kabîlesine ait bir su.

C

Cadde-i Kübrâ: Büyük cadde, Kur'an yolu.
Câh: Makam.
Cahiliyye: Hz.Resulüllah'a (aleyhisselatu vesselam) Peygamberlik gelmezden önceki devre. Putperestlik, zulüm, ahlâkî düşüklük, bencillik, kız çocuklarının diri diri gömülmesi, kadınların hukuken nâkıs tanınması gibi belli başlı vasıflara sahiptir. Bazan **"İslamın reddettiği şeyler"** mânâsına da kullanılmıştır.
Caife: (7,160) Karın veya başın boşluğuna inen yara.
Câize: (10,301) Armağan.
Câlîb-i Dikkat: Dikkat çekici.
Câlîb-i Maslahat: Menfaat getiren.
Câmi: Cemi, cevâmi'dir. Hadisciler nezdinde mevcut olan sekiz ana mevzuya giren hadislerin hepsini ihtiva eden hadis kitaplarına denir. Bu sekiz bab şunlardır: **1**- İlm-i tevhîd ve sifat (akâid), **2**- Sünen (ahkâm) , **3**- Rikale (Zühd'i takva), **4**-*Fiten (Kıyamete kadar vukua gelecek hadisler)*, **5**- Tefsî, **6**- Sîre (Resulüllah'ın hayatı), **7**- Adâb, **8**- Menâkıb.
El-Câmi': (7,14) Allah'ın isimlerindendir. Kıyamet günü mahlukatı toplayacak olan demektir.
Cânib: Yan, yön, cihet, yüksek taraf.
Cârî: İnsanlar arasında mer'î ve mûteber olan. Akan, akıcı, geçmekte olan.
Cârih: Lügatte yaralayan. Istılah'ta: herhangi bir râviyi, adâlet ve zabt *sıfatlarını tam taşımadığını söyleyerek râvinin zayıf olduğunu* beyan eder.
Câriye: (6,50) Hem kız çocuğu, hem de kadın köle mânâlarına gelir.
Ca'zeri: (14,458) Kaba, kibirli, böbürlenmeyi seven kimse.

Cazîb: Çekici. Hoş görünüşü olup dikkat çeken.
Cebâbire: Cebrediciler, mütekebbirler, zalimler.
El-Cebbâr: (7,10) Allah'ın isimlerindendir. Mahlukâtı mecbur eden demektir.
Ceberût: Azametin daha daîmisi ve batınîsi, Büyüklük, Hakimlik, Kudret, Celadet.
Cedd: Büyükbaba, Dedelerden biri.
Cedde: Büyükanne, Babanın yada ananın anası.
Cedd-i Emced: En değerli cedd (ata).
Cedelleşme: Çekişme.
Cehâbize: Gerçeklerden haberi olanlar, Mütehassıs âlimler.
Cehâlet: Râvinin iki yönden bilinmemesi demektir. **1-** Zatı bilinmiyordur, buna **cehâletu'l-ayn** denir, bu kendisinden hadis alan râvinin bir kişi olmasıyla hâsıl olur. **2-** Hâli bilinmiyordur, buna **cehâletu'l-hal** denir, bu sıfat ise kendisinden iki veya daha çok sayıda râvi hadis almış olsa bile, hakkında adâlet ve zabt durumlarını bildiren beyan gelmeme halinde hâsıl olur. Bu **asâletu'l-vasf** ta dendiği gibi, bu vasfı olanlara **mestûr** da denir.
Cehâlet râviyi zayıf kılan bir vasıftır. Bak: Meçhûl.
Cehâletu'l-Ayn: (2,15) Bak: Cehâlet.
Cehâletu'l-Hâl: (2,15) Bak: Cehâlet.
Cehd (Effart): Çalışma, çabalama, çok uğraşma.
Cehmî: Cehmiye mezhebine mensub.
Cehmiye: (10,291) Ferdî iradeyi inkâr edip insanın, kader karşısında mecbur olduğu inancına dayanan sapık bir mezheptir. Kurucusu Cehm İbnu Saffan'a nisbeten Cehmiye denmiştir. Buna göre Allah'ın sıfatları ezelî değildir, Cennet ve cehennem de ebedî değildir.
Celâdet: Yiğitlik, bahadırlık.
Celâl: Nihayet derecede büyüklük, azamet, hiddetlilik, hışım.
Celb: Kendi tarafına çekmek, getirmek.
Celbî ervah: Ruhların getirilmesi.
Celb-i Lezzet: Lezzet kazandırmak.
Celd: Çıplak deri üzerine vurmak.
Celde: Suç işleyen birisine kamçı veya değnekle bir vuruş.
Celîl: (13,185) Celâdet sahibi, azim, mertebesi yüksek.
Cellâle: (11,158) Necaset yiyen hayvanlar.
Celsetü'l-İstirâha: (8,460 (Dipnot)) Birinci rekatla ikinci rekat, üçüncü rekatla dördüncü rekat arasında kıyama gitmeden yer verilen kısa oturuş.
Cem': (5,542) Toplama, bir yere getirme.
Cem: Görünüşte aralarında zıtlık bulunan hadisleri te'vil vs. yollarla uzlaştırıp her ikisiyle de amel edilebileceğini gösterme işi. **Haml, telfîk, te'vîl**, teâruz, tesâkut, tevakkuf tabirleri de bu bahisle ilgilidir.
Cem kelimesi, lügat mânâsına yakın olarak, hadisleri muhtelif maksadlara uygun olarak bir araya getirmek, eser ortaya koymak, yeni bir terkibde bulunmak mânâsında da kullanılır.
Keza muhtelif kitapları birleştirerek yeni ve tek bir eser vücuda getirmeye de cem denir. **el-Cam'u Beyne's-Sahîhayn** gibi.

Cemaat: Kullanılışa göre hadiscilerden (veya fakîhlerden...) bir grup mânâsında kullanıldığı gibi, Kütüb-i Sitte müellifleri için de **cemaat** denmiştir.
Bazı hususî kullanışlarda Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inin de cemaat'e dahil edildiği unutulmamalı.

Cemâdât: Canlılardan ve bitkilerden gayri cisimler.

Cemâhîr: (2,52) Cumhurlar.

Cem'an: Toplanmış olarak, Tümü birden.

Cem-î Te'hîr: (8,314) Müzdelifede akşamla yatsı vakti içiresinde beraber kılınması.

Cemîl: Çok güzel.

Cemre-i Akabe: Hac'da bayramın 2. 3. ve 4. günlerinde en son taşlanan ve halk arasında "Büyük şeytan" denen Cemre-i Kübra.

Cenâbet: (10,327) Boy abdesti gerektiren manevî pislik.

Cenab-ı Bârî: Bir kalıptan döken gibi, düzgün, tertipli ve güzel yaşatan. Âza ve cihazları birbirine mütenasib ve kâinattaki umûmî nizama ve gâyelere yardımcı ve münasebettar olarak halkeden Cenab-ı Hakk.

Cenîn: (7,217) Ana karnında, harekete başlayan çocuk.

Cennetâsâ: Cennet gibi.

Cennetü'l-Me'vâ: Cennet tabakalarından birinin adı.

Cerh Etmek: (2,5) Lügatte yaralamak demektir. Istılah olarak, râvide **adâlet** ve zabt sıfatlarından birinin veya ikisinin eksikliğini ortaya koymak, bu suretle râvinin zayıf olduğunu belirtmektir. Bak: Cerh ve Ta'dil.

Cerh-i Gayr-i Müfesser: Râvi'nin "zayıf" olduğu söylenmekle birlikte hangi sebepten zayıf olduğu belirtilmeyen cerh çeşididir. Bu çeşit bir cerh, büyük muhaddislerce yapılmamışsa umumiyetle makbul addedilmez.

Cerîde: Hurma dalı, Çubuk, Gazete.

Cerîha: Yara.

Cerh Elfazı: Râvi'nin kusurlarını beyanda kullanılan tabirlere denir. Yehimu, Muhtalitun, Deccâlun, Vaddâ'un gibi.

Cerh Lafızları: Bak: Cerh elfazı.

Cerh Mertebeleri: Bâzı muhaddisler, zayıf râvileri, zayıflıkların şiddetine *göre mertebelere ayırmışlardır. Bu mertebeler Zehebî ve Sehâviye göre* 6, Zeynüddîn Irâkî'ye göre 5'tir. Bu mertebeler, kendilerine terettüp eden hüküm yönüyle ikiye irca olunur: Terk ve itibar. 5-6 mertebeye taksimi teânuz hallerinde birini diğerine tercihte işe yarar.

Cerh_i Mübhem: Gayr-ı Müfesser cerh demektir.

***Cerh-i Müfesser:** Râvinin hangi sebeple adâletinin veya zabtının noksan* olduğu belirtilen, açıklanan cerh. Mesela: "Lehu evhâmun", "Deccâlun" tabirleri müfesser cerhtir, zira birinci tabir râvinin vehim sebebi olduğunu, ilmini tabir de yalancı olduğunu ifade eder.

Cerh Sîgası: Cerh ifâde eden elfaz demektir.

Cerh ve Ta'dil İlmi: Bu, hadis râvilerinin adâlet ve zabt yönlerini belirtmeyi gâye edinen bir ilimdir. Hadislerin **sahîh, hasen, zayıf** ve **mevzu** şeklinde aldıkları değer, büyük ölçüde bu ilme dayanır. Râviler hakkında bilgimiz olmasaydı hadîsleri değerlendirme imkanımız olmazdı ve sıhhatlarına itimad edemezdik.

İslam âlimleri, râviler hakkında araştırmalar yaparak, lehte ve aleyhte ne elde etmişlerse kitaplarında derlemişlerdir. Bu sahaya giren çok sayıda ve pek hacimli eserler te'lif edilmiştir. Ebu Muhammed Abdurrahman İbnu Ebî Hâtim er-Râzî'nin **Kitabu'l-Cerh ve't-Ta'dîl**'i en eskilerden ve meşhurlardandır.

Bu ilmin kendi has kaideleri ve kullandığı elfazları vardır.

Cemm Hey'eti: Kur'an-ı Kerîmi kitap haline getirmek için Hz.Ebu Bekr'in hilafeti sırasında Zeyd İbnu Sâbit başkanlığında teşkil edilmiş olan bu cemm hey'eti, dağınık haldeki Kur'an ayeterini bir araya getirip ilk defa bir mushaf haline koymuştur.

Cede-i Necmî: Yıldıza ait beden, yıldız gibi parlak nurânî beden.

Cevad: (7,518) Cömert, ihsanı bol.

Cevâmi: Câmi'in cemi.

Cevâmiu'l-Kelim: (1,104; 16,468) Az sözle çok mânâ ifade eden kelimeler. Bu çeşit kelam sâhibi olmak Resulüllah'ın hususiyetlerinden biridir.

Cevârin: El, ayak gibi vücud âzâları.

Cevâz: Müsaade, ruhsat, izin, caiz olma.

Cevdet: Hadisin **ceyyid** olması, ceyyid ise **hasen** mânâsındadır.

Cevher: Bir şeyin özü, esası, kıymetli taş.

Cevn: (8,70) Beyazlığı bulunmayan simsiyah at.

Cevr (Cevir): Cefa eziyet, sıkıntı, üzüntü.

Cevv-i hava: Hava boşluğu, gök.

Ceyyid: (2,108) Hasen li-zâtihi mertebesinden yüksek olmakla beraber sahîh derecesine vardığında tereddüt edilen hadis.

Duruma göre, hasen ve sahîh hadisleri ifâde için kullanılan **makbul** mânâsına da kullanılmıştır.

Ceyyidü'l-Hadîs: Râvinin rivâyetlerinin umumî vasfının ceyyid olduğunu gösteren bir tabirdir. Vasfı bu olan râvinin hadisleriyle **itibar** edilir. Bak: **itibar**.

Ceza': (7,146,352-54) Beş yaşına girmiş erkek deve yavrusu.

Ceza'a: (7,354,360) Beş yaşına girmiş dişi deve yavrusu.

Cezâlet: Söyleyiş güzelliği.

Cezbetmek: Çekmek, ikna etmek.

Ceze': (6,65) Ehlî hayvanların yavrusu.

Ceziretu'l-Arab: (13,210) Arap yarımadası.

Cezm: Kesme, kesin karar verme. Arapça'da sükûn ve harekesizlik işareti.

Cezmetmek: Kesin karar vermek.

Cezm Sîgası: (1,183) Hadîs'in hocadan muteber bir yolla alındığına kesinlikle delalet eden sîgadır. Bu sîgada tereddüt ifade eden, tabirlerden ve ifade tarzlarından kaçınılır. **Haddesenî**: Bana haber verdi, **Semi'tu**: İşittim, râva Ebu Hüreyre: Ebu Hüreyreden rivâyet etti. Bunun zıddı **tamrîz sîgası**'dır.

Cezmen söylemek: Kesin bir kanaatle, zandan uzak olarak söylemek.

Cezrî: Köklü, Kat'î, köke ait ve müteallık.

Ci'a: (7,541) Mısır'da, arpa veya buğdaydan yapılan bir şarap.

Cibâye: Gelir toplama, vakıf kirası toplama, vergi mânâsına da kullanılır.

Cibîlliyet: Asıl, maya, huy, tabîat.

Cibillet-i Nefs: Nefsin mayası, fıtrî yapısı.

Ciblî: Cibilliyet, yaratılıştan olan.
Cidal: (5,267) Sözle mücadele, ateşli konuşma. Muharebe, Cenk, Kavga.
Cidar: Duvar. İki yeri birbirinden ayıran zar, Perde.
Cîfe: Kokmuş et, Ölü hayvan, leş.
Cihâd: (1,414; 2,253) Allah yolunda savaş.
Cihâd-ı Ekber: (8,220) Nefse ve şaytana karşı gösterilen adâvet.
Cihât: Yönler, cihetler.
Cihâzât: Cihazlar, maddî manevî aletler, lüzumlu edevat.
Cima: Cinsî münasebet.
Cîmâr: (6,8) Cemre'nin cemidir. Cemârat'da denir..
Cinâyet: (5,385) Cana kıyma. Bu ağırlıkta suç veya günah işleme.
Cinci: (8,96) Gaybı bilme iddiasında bulunanlardan biridir. Resulüllah bunlara gitmeyi yasaklamıştır.
Cinn: Melâike veya şeytanlardan olup zâhir duygularla hissedilmeyen ve muhtelif şekillere girebilen lâtif ve akıl sâhibi mahlûklar.
Cirim (Cirm): Cansız cisimler.
Cism-i Dünyevî: Dünyadaki maddî beden, maddî olan şey.
Cizye: (5,172)Gayr-i müslimlerin mükellef olan erkeklerinden seneden seneye alınan bir şahsî vergidir. Buna haracü'r-rüûs da denir.
Cûd: Cömertlik, eli açık olma.
Cu'du İlâhi: İlâhî (Allah'a ait) cömertlik.
Cuhr: (10,364) Yılan deliği.
Cumhûr: Lügat olarak, kalabalık halk mânâsına gelirse de ıstılah olarak, metindeki yerine göre, bir mezhebe mensûb âlimlerin ekseriyetini veya Hanefî mezhebi dışında kalan âlimlerin toplumunu ifade eder.
Cülübân: (6,156) Deriden mâmul bir kılıf.
Cülûs-Kuûd: Oturma demektir.
Cünûn: Delilik.
Cüruf: Maden posası.
Cür'et: Yiğitlik, cesaret, korkmayarak ileri atılmak.
Cürüm (Cürm): Kabahat, kusur, hata, isyan, günah.
Cüz: (1,303) Küçük kitap, risâle. Sahâbe veya daha sonraki râvilerden birinin rivayetlerini cemeden te'lîfe cüz' dendiği gibi, herhangi bir mevzu üzerine vârid rivâyetleri toplayan te'lîflere de cüz' denmiştir. Cüzün te'lîf gâyesine göre çeşitleri vardır. Bir tek hadîsin bütün eserlere, kırk, elli, yüz gibi muayyen sayıda hadîsi toplayan eserlere de hep cüz denir.
Cûz-i Ced: (16,6) Anne-baba bir amcalar, baba bir amcalar ve tertip üzere bunların ilânihâye oğulları.
Cûz-i Eb: (16,6) Ana-baba bir erkek kardeşler baba bir erkek kardeşler ve bu tertip üzere bunların ilânihâye oğlulları.
Cüzzam: (7,107; 11,237) Bulaşıcı bir hastalık.
Çebiç: Oğlağın büyüğü.
Çeşm-i İstikbâl-Bînî: Gelecek zamanı, istkibâli gören göz.

D

Dabbe: Alimlerin hadîs konusunda titizliklerini gösteren bir işaretleme. Şöyleki: Zâhiren sahîh bir rivâyetle gelmiş olsa da yanlış olduğu zannedilen bir kelime veya noksan olduğu zannedilen bir ibâre üzerine yazılan başı "Sâd" harfine benzeyen işâret. Bknz. Tazbîb, Temrîz, Darb, Dâd, Muceme araştırma sonucu kelime ve ibârenin doğruluğu veya tamlığı ortaya çıkarsa sonuna "hâ" eklenerek "Sah" yapılır. Bknz. Sah. Bu işâretin, eski hadîs kitaplarında, senette birbirine atfedilmiş isimler arasında "vâv"la birlikte atıf (vasl) alâmeti olarak da kullanıldığı vâkidir.

Dâbbet-ül-Arz: (14,342-43) Hadîs-i şerîfle âhir zamanda geleceği haber verilen ve âhir zaman alâmetlerinden olan bir nevî yürüyen mahlûk. (Cenab-ı Hakka hakîkî itaat etmeyenleri içlerinden kemireceği ve yiyeceği bildirilen dehşetli bir mahlûk taifesi).

Dâd Mu'ceme: Tazbîb alâmeti (Dabbe) yerine bazan kullanılan "dâd" harfi.

Dağarcık: (6,156) Köylülerin, eşyalarını koymak üzere kullanılan bir torba, umumiyetle deriden yapılır.

Dağr: (11,279) Boğaza parmakla basmak, dürtmek.

Dâî: Dua eden, duacı. Dâvet eden, mezhebine çağıran, militan.

Dâîlik:

Dâim: Devam eden.

Daire-i Külliye:

Daire-i Uzma:

Dakîk: Pek ince, nâzik.

Dalâlet: İman ve İslâmiyetten ayrılmak, Azmak.

Dalkavukluk: Çıkarları uğruna yağcılık, şarlatanlık yapma.

Dâll: Kur'an ve adâlet yolundan sapan. Dalâlete giden.

Damâm (zâmâm, zeman): (10B,303) Başkasının üzerindeki vâcib bir hakkı iltizam etmek, birşeyin misliyattan ise mislini ve kıyemiyâttan ise kıymetini vermektir. O şeye de "**mazmûn**" denir. **Damân** kefil olmak mânâsınadır. Kefil için **zâmin, zâmîn** tâbirleri de kullanılır ki, **damân**, bu mânâda, "Kefâlet sâhibi" demektir.

Dâne-i Hakikat: Hakikat tanesi.

Dâr: (7,361; 13,305; 15,139; 17,511) Yakınlarla beraber oturulan ev, bu evler aynı avluya açılan beytler halinde çoğu hep birbiriyle bitişik halde inşa edilir.

Darb-ı Mesel: Misâl olarak söylenen meşhur söz, Ata sözü.

Dar-ı Harb (Daru'l-Harb): Harb yeri, Küffar reislerinden birinin hükmünün cârî olduğu yerler, müslümanlarla gayr-ı müslimler arasında henüz sulh akdedilmemiş memleket.

Dâr-ı Saadet: Saadetle kalınan yer, cennet.

Daru'l-Hadîs: Hadis okutulan medrese. İlk defa Şam'da Sultan Nureddin Mahmud Zengî tarafından 569 yılında açılmış, Dâru'l-Hadîs'in-Nuriye denmiştir. İlk müderrisi İbnu Asâkir olmuştur.

Daru'l-İslâm: Müslümanların emniyet ve huzur içinde, kendi kanun ve nizamları ile yaşadıkları memleket. Müslümanların hâkimiyeti altında bulunan yerler.

Daru'n-Nedve: Kureyş'in câhilîye devrinde, işlerini görüşmek üzere toplandıkları ev. Bir nevi meclis binası. Kâ'be'nin yakınında idi.

Daru's_Sünne: Resulüllah'ın nübüvvet hayatının şaşalı geçtiği ve sünnetin fiilen yaşandığı yer olan Medîne'nin diğer adı.
Day'a (Çiftlik): (3,171) Ağaç yetiştirilen ekin yapılan çiftlik.
Debbağlama: Deri işleme.
Deccâl: (4,68-69; 6,174; 14,266-77,293; 7,36) Yalancı demektir. Cerh'in en kuvvetli mertebesini ifade eden tabirlerden biridir. Vasfı bu olan râvinin hadisi hiçbir surette alınmaz.
Defter-i Âmal: İnsanların amellerinin, iyilik ve kötülüklerinin meleklerce kaydolunduğu manevî defter.
Dehâlet: Sığınmak, aman dilemek, medet, yardım isteyiş.
Dehr: (15,152; 16,410) Sınırsız zaman demektir.
Dekâik (Dekaik): Anlaşılması çok dikkat isteyen incelikler.
Delail: Delil'in cemidir. Hz.Peygamber'in peygamberliğini gösteren hallerine, mucizelerine "delîl" denir. Mucizeleri toplayan bir kısım kitaplara isim olmuştur: Beyhâkî'nin Delâilü'n-Nübüvve'si gibi.
Delâil-i Rububiyyet: Cenab-ı Hakk'ın varlığını isbat eden deliller.
Delîl: Gerek delil ve gerekse beyyine bilinmeyen bir şeyi bilmeye, bilinen şeyin de aslını faslını isbat etmeye yarayan madde, yazılı vesika, şahit, vesâir isbatlayıcı şeylerin hepsi.
Demagoji: Halkın hoşuna gidecek sözlerle insanların sevgisini kazanarak kendi maksadını elde etmeğe çaılşamk, Halk avcılığı.
Demeviyet: Kana ait, kanla ilgili.
Denâet: Alçaklık, çok fena hakaret, zillet, kötü mîzaç.
Denânet-i tab: Tabiat âdiliği.
Derc: (2,128) İçine almak, katmak, kitaba koymak.
Derdest: Elde, Elde etmek, Yakalamak, Tutmak.
Derecât-ı Kurbiyye: Yakınlık dereceleri.
Dereke-i Kelbiyet: Köpeklik mertebesi.
Dermeyan (Dermiyan): Ortada, arada.
Derpiş: Önde olan, gözönünde bulunan.
Deruhte Etmek: Üstüne almak. Kendini vazifeli bilmek.
Desise-i Şeytaniyye: Şeytânî hileler.
Devâsâ: Dev gibi..
Devr-i Mihne: Abbasîler devrinde yaşanan işkence yılları.
Dibâce: Başlangıç, önsöz. Kitabın yaldızlanmış işlenmiş başlangıç sahifeleri.
Dibâr: (9,130) Bir şeyin vakitlerinin sonu.
Diide-i Huffâş: Yarasa gözü.
Dikkat-i Nazar: Bakış inceliği, Ehemmiyet ve kıymet vererek bakma.
Dînar: (13,444) Arapça da altın para'ya dinar, gümüş paraya da dirhem denir.
Dînî Musîbet: (7,61) Uhrevî sorumluluğa sebep olacak haller.
Dîn-i Mübîn: Hak ile bâtılı ayıran, îzâh eden din.
Dîn-i Mübîn-i İslâm: Hak ile bâtılı en güzel şekilde ayırıp gösteren islâm dîni.
Dirâyet: Anlayış, şahsî kapasite.

Dirâyetu'l-Hadis İlmi: (1,475) Dirâyet lügat olarak, kişinin anlama, seçme kapasitesi, aklî mahâreti mânasına gelir. Istılah olarak, hadîslerin, gerek sened ve gerek metin olarak sıhhat durumlarını ortaya koymaya çalışan ilme denmiştir. Bu ilim ayrıca rivâyetin mahiyeti,şartları, çeşitleri, hükümleri, râvilerinin hal ve şartları, merviyatın nevleri, merviyattan çıkarılabilecek mâna ve hükümleri de inceler Bu ilme Usul-i Hadis, mustalahu'l-hadis ilmi de denmiştir.
Dirhem: (13,444) Gümüş para, Okkanın 400 de biri.
Diritnavt: Bir çeşit savaş gemisi.
Dispozisyon: Önceden hazır kılma.
Diyânet: Dindarlık, Din buyruklarına uyma, Başeğme.
Diyâr-ı Küfür: İslâm diyarlarından gayrı yerler.
Diyâr-ı Şirk: Müşriklerin (Putperestlerin) yaşadığı memleket.
Diyet: (3,269; 7,145) Nefse ve herhangi bir uzva karşı işlenen cinâyet mukabilinde câninin ödemesi gereken maddî ceza.
Diyet-i Kâmile: (7,149) Katl edilen şahsın nefsine beden cânîden veya câni ele beraber âkilesinden alınan tam diyettir. Hür bir erkek için bin dinar veya onbin dirhem-i şer'i gümüş veya yüz deve veya ikiyüz sığır veya ikibin koyun veya her biri iki parçadan ibâret olmak üzere ikiyüz kat elbise.
Dövme: (7,535) Vücudun belli yerlerine hususî metodlarla kaba nakışlar işleme.
Duâ: (6,510) Talebetmek, davet etmek, iddia etmek mânâlarına gelen bir kökten gelir.
Duhûl: İçeri girme.
Durnuk: Bir çeşit kumaş.
Dübbâ: (8,153) Su kabağı.
Düçar: Yakalanmış, çatmış, mübtelâ.
Dükkan: (9,158) Divan, sedir gibi oturmaya mahsus yüksek yer.
Dûn: Alçak, Aşağı, Altta olan.
Dûnunda: Aşağısında.

E

Eamm: Pek şümullü, daha umûmî ve geniş.
Ebdâl: (13,411) Evliya zümresinin, ziyâde bir nuraniyyet kazanmış olanları.
Eblağ: En beliğ, Daha beliğ, Daha fasih.
Ebleh: Ahmak, Budala.
Eblehçe: Budalaca, Ahmakça.
Ebrâr: Özü sözü doğru hamiyetliler, sâdıklar, iyiler.
Ecel: Her mahlukun ve canlının Allah tarafından takdîr edilen ölüm vakti.
Ecîr: İşçi.
Ecîr-i Müşterek: Müste'cirinden başkasına işlememek şartıyla mukayyed olmayan ecîrdir (işçidir) Hammâl, terzi, saatçi, köy çobanı gibi.
Ecnas-ı İnsan: İnsan çeşitleri cinsleri.
Ecr: Bir iş karşılığı verilen şey ücret, Ahiret mükâfatı, sevap.

Ecr-i Misl: İşçinin çalışmasının veya ifâ ettiği işin belli esaslara göre takdir ve tesbit edilen piyasa değeridir. Bigaraz ehl-i vukûfun takdir ettikleri ücret diye de tarif edilmiştir.
Ecr-i Müsemma: Hîni akidde zikr ve tâyin olunan ücrettir.
Ecza: Cüzün cemi, Bak: Cüz.
Edâ: Bir hadîsi usûlüne uygun olarak başkasına nakletmek. Bknz. Rivâyet, Ahz, Tahammül.
Edâ Sîgaları: Alınan (Tahammül edilen) bir hadîsi başkasına rivâyet ederken kullanılan husûsî tabirler. Bu tabirler hadîsin şeyhten nasıl alındığını alırken yanında başkası var mı, yalnız mı? bu tâbirler belirtir. Mesela Haddesenî "Şeyhten dinleyerek aldım, yanımda başkası yoktu" demektir. Vecedtu bi-hatti flân...: "Falan'ın hattı (yazısı) ile yazılmış olarak şu rivâyeti buldum" demektir.
Edhem: (8,70) Koyu siyah olan şey.
Edille: Kanıtlar, deliller.
Ef'a: (11,370) Bir yılan çeşidi.
Ef'al: Fiil'in cemi Bak: Fi'l.
Efdal: Pek çok faziletli, Derecesi yüksek.
Efdaliyyet: Daha faziletli olma, üstünlük.
Efkâr: Fikirler.
Efkâr-ı âmme: Umûmun fikri, Kamuoyu.
Efkâr-ı Umûmî: Kamuoyu.
Efkende (Efgende): Yıkılmış, yıkık, düşkün.
Efrâd: Ferd'in cemi. Bak: Ferd.
Efzûn: Ziyade, Çok, Aşkın, Taşkın.
Egoizm: Bencillik.
Egosentrik: Bencil
Ehâdîs-i Kudsiyye: Mânâsı Resulüllah'a (a.s.) vahy ve ilham edilen, kelimesi kendisinden sudûr eden kudsî hadîsler.
Ehadiyet: Birlik.
Ehak: Daha haklı, Pek haklı, Daha doğrusu, En hakîkî.
Ehas: En hasis, en bayağı, Daha hassas, Daha husûsî, daha yakın, daha hâlis.
Ehl-i Bâdiye: Çölde yaşayan, göçebe köylü.
Ehl-i Bedr: Mekkeli müşruklerle müslümanların Bedir nâm mevkide yaptığı savaşa katılan. Bu ilk savaşta müşrikler 1500, mü'minler 300 kadardı. Teçhizatca da geri idiler. Buna rağmen, tam bir ihlas ve imanla savaştıkları için Cenab-ı Hak zaferi müyesser kıldı. İslâm tarihinde taşıdığı ehemmiyetin yüceliği sebebiyle bu savaşa katılanlar âyet ve hadislerle övülmüştür.
Ehl-i Bey'ati'r-Rıdvan: Bey'atu'r-Rıdvan'a katılan. Bak: Bey'atu'r-Rıdvân.
Ehl-i Beyt: Ev ehli, ahalisi, Daha ziyâde Resulüllah'ın (a.s.) aile efradı bu isimle anılır.
Ehl-i Bid'a: (16,487) Dinde yeni uydurmalar icâd edenler, Ehl-i Sünnet dışında kalan fırkalara denir.
Ehl-i Enzar: Görüş sahibi olanlar, Akıl yürütenler.

Ehl-i Eser: Lügat olarak eser sahibi demek ise de ıstılah olarak muhaddis mânâsına gelir.
Ehl-i Feraîz: Mirasdan pay sahibi olan.
Ehl-i Hadîs: Hadisçiler demektir. Ancak ıstılah'ta zayıf hadîs varken kıyasa gitmeyen bir cemaati ifade eder.
Ehl-i Harb: Müslümanlarla sulh muahedesi yapmamış bulunan gayr-i müslimlere denir.
Ehl-i Hibre: Derin ilim sahibi. bilirkişi.
Ehl-i İlmi'z-Zahir: Maddî ilimlere vâkıf olanlar. "İlm-i Zahir"le fıkıh ve kelâm gibi, nassa dayanan ilimler de kastedilir.
Ehl-i Kıble: Kur'an'a inanan bütün müslümanlar için kullanılan tabirdir. Mutezile, Şia, Hâricî, hepsine ehl-i kıble denir.
Ehl-i Kubur: Kabir ehli.
Ehl-i Lügat: Gramer bilenler, Dil alimleri.
Ehl-i Meder: (13,212,473) Meder toprak demektir. Ehl-i meder'le şehirliler, yerleşik ahali kastedilir.
Ehl-i Nakd: Nakd, tenkid mânâsında ise ehl-i nakd tenkid eden, cerh ta'dil yapan âlim demektir. **Nakd** para mânâsına ise ehl-i nakd parayla meşgul olan kimse demek olur.
Ehl-i Nakl: Râvi demektir.
Ehl-i Rey: Bir konuda fikir yürütme yetkisine sahib olanlar. Fıkıh'ta zayıf hadîslerle ameldense kıyasa gitmeyi tercîh edenlere denir.
Ehl-i Suffe: Bak: Ashab-ı Suffe.
Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemâat: Resulüllah'ın (s.a.v.) söz ve hareketlerine şüphesiz, kat'î ve sağlam delillerle uyan sahâbe ve onlara tâbî olan müslümanlar. Bunlar Kur'an ve hadîsi anlamada olsun yeni hükümler koymada olsun, daima Kur'an ve hadîsin zahirinden delil ararlar. İhtilaflı meselelerde cemaatin (çoğunluğun) görüşünü iltizam ederler.
Ehl-i Tahkik: Araştırmacı.
Ehl-i Te'vil: (13,529) Selefiye'den ayrı olarak, âyet ve hadîste gelen müteşâbih ifadeleri uygun mânâlarla yorumlayanlar demektir. "Yedullah! tabirini **Kudretullah** şeklinde yorumlamak gibi.
Ehl-i Veber: (13,212,473) Veber deve günü demektir. Ehl-i Veber'le çadırda oturanlar (Göçebeler) kastedilir.
Ehl-i Velâyet: Velîlik makamına ermiş olanlar. Velîler.
Ehl-i Zâhir: Şeriatın zâhiriyle amel eden, batınî tevillerden kaçınan mânâsına geldiği gibi, Zâhiriye mezhebine mensup mânâsına da gelir.
Ehl-i Zimme: Zimmî demektir. Yani islâm devletinde yaşıyan gayr-ı müslimler.
Ehlü'l-Âbad: Resulüllah (aleyhisselatu vesselam), Hz.Fatıma, Hz.Ali, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin.
Ehlü'l-Beyt: Resulüllah (aleyhisselatu vesselam) ve zevceleri ile Hz.Fatıma, Hz.Ali, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin. Bknz. Al-i Muhammed.
Ehlü'l-Bide' Ve'l-Ehva: Bid'at sayılan görüş ve amel sahiplerine denir. Bir diğer ifade ile ehl-i sünnetin dışında kalan gruplar. Bak: **Bid'at**, Mübtedi'.
Ehlü'l-Ehva: Ehlü'l-Bid'e Ve'l-Ehva mânâsındadır.
Ehlü'l-Eser: Bknz: Ashabu'l-Hadîs.
Ehlu'l-Hal Ve'l 'Akd: Halife seçiminde yetki sâhibi.

Ehlü'l-Kisa: Ehlu'l-Âbâ mânâsınadır. Bknz: Ehlu'l-Âbâ.
Ehlü'r-Rey: Bknz: Ashabu'r-Rey.
Ehlü's-Suffe: Mescid-i Nebevî'nin suffe denen kısmında yatıp kalkan, boş vakitlerde hep ilim ve ibadetle meşgul olan ashâb. Resulüllah bunlara yardım için diğer mü'minleri teşvik etmiştir. Bunlar, fakir, evsiz barksız kimselerdi.
Ehven-i Şer: İki şerli işin daha az şerlisi.
Eimme: İmamlar.
Eimme-i Âlişan: Çok yüksek mertebe ve kıymeti olan imamlar. İmâm-ı Âzam İmâm-ı Şâfi'î vb.
Eimme-i Hamse: Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Nisaî, Tirmizî.
Eimme-i Metbûin: Kendilerine uyulan imâmlar, dört mezhep imamı.
Eimme-i Müctehidiin: Müctehid imâmlar.
Eimme-i Selâse: Üç imâm **1-** Fıkıh kitaplarında ekseriyetle İmâm-ı Âzam, İmâm-ı Şâfi'î, İmâm-ı Mâlik için söylenir. **2-** Hanefi mezhebine dâir meseleler bahsolunduğu zaman, İmâm-ı Âzam, İmâm-ı Muhammed, İmâm-ı Ebû Yusuf kastedilir.
Eimme-i Sitte: Buharî , Müslim, Ebu Dâvud, Nesaî, Tirmizî, İbnu Mâce.
el-Eimmetü'l-Erba'a: Bu tabirle Ebu Hanife, Şafiî, Ahmed ve Mâlik (rahimehullah) olmak üzere dört mezhebin imamları kastedilir.
Ekâbir-i Sahâbe: Büyük Sahâbeler.
Ekûle: (7,360) Eti yenmek üzere hususî beslenen hayvanlar.
Elfaz: "Lafz"ın cemidir. Kelimeler, sözler mânâsına gelir. Elfaz-ı cerh, elfaz-ı ta'dil, elfaz-ı eda gibi çeşitli terkiblerle kullanılır.
Elfaz-ı Lâzime: Cezm sîgaları demektir. Bak: **Cezm sîgası.**
Elfiyye: Bir mevzuyu, bir ilmi bin beyitte anlatan mevzun eser. Zeynü'd-Din el-Irâkî Nazmu'd-Dürer fi ilmi'l-Eser adında bir eserde Usul-i hadîs anlatmıştır.
Elkab: Lakab'ın cemi. Bknz: Lakab.
Elyak: Daha münasip, Daha lâyık.
Emalî: Şeyh'in teşkîl ettiği imla meclislerinde imla ettirmesi suretiyle talebenin yazdığı hadis mecmuası. Bknz: İmlâ. Bu yolla başka çeşit eserler de vücuda getirilmiştir ve hepsine de **emâlî** denir.
Emân: Eminlik, korkusuzluk, Af ve Yardım dileme.
Emân Vermek: Semniyet, Bağışlamak.
Emânet: (2,369; 7,65) Emânet, dilimizdeki örfî mânâdan başka ıstılah olarak "Güven verme" mânâsında kullanılır. Sahib-i emânet güven veren demektir. Muhafazası için verilen şeye de emânet denir. Bütün dinînî tekliflerde emânet kabul edilmiştir.
Emârât: Emareler, nişanlar, işaretler, ip uçları.
Emârâtu'l-Melahim: Savaş belirtileri.
Emîn: Doğru, Müstakîmu'l-hal, kendisine emniyet ve itimad olunan kimsedir. Emânet olan devlet dâirelerinin başkanı, emîn-i kaadı, hâkimin bir işe vekil tayin ettiği kimse **emîndir.**
Emîru'lMü'minîn Fi'l-Hadîs: Hadis ilminde herkesin müracaat edeceği seviyede ilmini artırmış bulunan hadîs üstadı. Bknz. Muhaddîs.
Emlah: (6,59) Alacalı (koyun).

Emmâ Ba'd: Bundan sonra.
Emr-i Bi'l-Mâ'ruf Ve'n-Nehy-i An'il-Münker: (7,315) İyiliği islâmî hususları emretmek ve teşvik etmek, Kötülüğü menedip yaptırmamağa çalışmak.
Emr-î Bi'l-Yed: (11,406) Boşamada kullanılan bir tabirdir. Erkeğin, boşanma kararını kadına bırakması "İşin kendi elindedir" demesidir.
Emr-i Velîyyîlemr: Yetkilinin (Devlet temsilcisinin) emri.
Emrullah: Allahın emri.
Emval: Mallar.
Emvâl-i Bâtına: (7,326) Nakit paralarla, evlerde mağazalarda bulunan paralara denir.
Emvâl-i Zâhire: (7,326) Saime denen hayvanlar, madenler gümrüğe uğrayan ticaret malları, arazi mahsulatı gibi bir kısım mallardır.
Emvât: Ölüler.
Enbicaniyye: (8,530) Sert, çizigisiz sade bir kumaş.
Encâm: Son, Nihayet.
Enfa-ı Ulûm: İlimlerin en faydalı olanı.
Enfüsî: Bir kimseye mahsûs görüş ve düşünüş, subjektif olarak.
Enmât: (6,97) Nemât'ın cemi, renkli yünden mamül yaygı demektir.
Ensâb: Soylar, nesebler, Baba tarafından hısımlar, Dikili taşlar müşriklerin yanında kurban kestikleri putlar.
Ensarî: Ensar'a mensup.
Ensâr: Yardımcılar, Müdâfiler, Resul-i Ekrem (a.s.) ve diğer müslüman muhacirlere kucak açan Medineli müslümanlar.
Enseb: En lâyık, Çok münasib, Tam yerinde.
Enva': Nevîler, çeşitler, türler, yıldızlar.
Envâru'l-İlm: İlim nurları.
Erâcif: (8,85 (Dipnot)) Uydurma söz, yalan haber mânâsını taşıyan urcûfe'nin cemi.
Erba'a: Ebu Dâvud, Nesaî, Tirmizî, İbnu Mâce, Bak. Sünenu Erba'a.
Erbaûn: Kırk veya buna yakın sayıda hadis ihtiva eden eser. Erbaûne Hadîsen veya el-Ehâdîsu'l-Erba'a da denir. Bu çeşit te'lîfat, kırk hadîs ezberlemeye Hz.Peygamber'in teşvîk edici sözlerinin sonucu ortaya çıkmıştır. İlk Erbâûniyât te'lîf edenin İbnu'l-Mübârek Hanzelî olduğu söylenir.
Erbaûniyyât: Kırk hadisler.
Ercah: Daha üstün, daha râcih (görüş, fetva).
Erguvan: (7,54) Koyu kırmızı renge dair.
Ersele: Hadisi mürsel olarak, yani bir veya birkaç râvi atlayarak rivâyet etti, Bak. İrsâl.
Ersem: (8,70) Hayvanın üst dudağındaki beyazlık.
Erş: (7,155) Yaralanan ve kesilen uzuvlardan dolayı verilmesi lâzım gelen diyet.
Ervah-ı Habîse: Habîs, kötü ruhlar. Allah'a isyan eden, itaati sevmeyen anarşist ruhlar.
Erzel-i Ömür: Yaşlılığın sonları, bunaklık halleri.
Esahh (Görüş): İhtilaflı olan bir fıkıh mes'elesinde tercih edilen görüş "Esahh olan", "ezher olan", "muhtar olan", "ercah olan" gibi tâbirlerle ifade edilir. Hepsi de hemen hemen aynı mânâya gelen bunlar ve

benzeri tabirlere ilaveten şu tabirlere de rastlanır: **ve aleyhi'l-fetvâ, ve bihi'l-yüftâ,** (fetvâ bununla verilir) **ve bihi' ne'huzu, ve aleyhi'l-i'timâd, ve aleyhi ameli'l-ümme, ve hüve'l-e'şbeh**(rivâyet yönüyle, nasla gelene, dirâyet yönüyle de ercah olmaya daha muvâfık, daha çok benzerlik arzeden), **ve hüve'l-evceh, ve hüve'l-muhtâr, ve hüve'ahvat** (ihtiyâta uygun olan budur).

Esahhu: İki hadîsten birinin diğerinden sıhhatça üstün olduğunu belirtmek için kullanılan bir tabirdir.

Esahhu'l-Esânid: En sîka râvilerin teşkîl ettiği sened mânâsında kullanılır. Her müellifin, her Fakîh'in esahhu'l-esânid'i farklı olabilir.

Essahhu'l_İsnad: Senedlerin en sahihi.

Esânid: İsnadlar, senedler.

Esbbab-ı: Sebepler birşeye vasıta olanlar.

Esbâb-ı Maddiye: Maddî sebepler.

Esbâb-ı Nüzûl: (3,419) Kur'an âyetleri çoğu kere bir sebebe binaen nâzil olmuştur. Bu sebeplere esbab-ı nüzûl denir.

Esbâbu Vürûdi'l-Hadîs: Resulüllah'ın (aleyhisselatu vesselam) herhangi bir sözü söylemesine veya bir fiili yapmasına yol açan sebep, vesîle ve haller. Bir başka ifade ile sünnetin söyleniş, yapılış veya tahrîr edilişiyle ilgili kıssa. Bunun bilinmesi, hadîn anlaşılmasında, ondan hüküm çıkarılmasında yardımcı olabilir. Bir kısım hadîslerde belli ise de, belli maksadlarla özetlenerek, tahtî suretinde yapılan rivâyetlerde esbab-ı vürûd kaybolmuştur. Mesela: Tirmizî bazan hadîn sonunda "Ve fîhî kıssatun tavile" diyerek dikkat çeker. Özetleme yapmak Ebu Davud'un da prensibidir. Şu halde başka mecmualarda rivâyetin hikayesini bulmak mümkündür. Bu ihtiyacı duyan âlimlerimiz bazı te'lîfatta bulunmuşlardır. El-Beyan ve't-Ta'rîf fî Esbab-ı Vürûdi'l-Hadîsi'ş-Şerîfi İbnu Hamza el-Hüseynî. Esbabu Vürûdi'l-Hadîs evi'l-Lüma' fî Esbâbi'l-Hadîs, es-Suyûtî.

Esbat: (12,492) Torun mânâsına gelen sıbt'ın cemidir.

Eser: (1,496) Resulüllah (aleyhisselatu vesselam), Sahâbe, Tâbiûn ve Etbaut'tbiûn'un söz, fiil ve takrirleri. Merfu, mevkuf ve maktu hadîslere eser denir.

Eserî: Muhaddis demektir. ancak az kullanılmıştır.

Eser-i hîmayet: Koruma sonucu, korumanin varlığını gösteren alâmet.

Esfel-i Sâfilîn: Cehennemin en alt tabakası.

Eslâf: Selefler, evvelkiler, geçmişler.

Eslâf Uleması: Geçmiş âlimler.

Eslâf-ı İzam: Evvelce gelmiş olan büyük zatlar, (İmam-ı A'zam, İmam-ı Şafiî gibi).

Eslem: Daha sağlam, en sâlim, en selâmetli.

Esma: İsimler.

Esnâ: Ara, Aralık, Sıra, Vakit.

Esrâr: Sırlar, Gizli hikmet ve mânâlar. Keyif veren zehir.

Eşcar: Ağaçlar.

Eşhur-î Hacc: (5,305) Hacc ayları demektir.

Eşkâl: Şekiller, Kılık.

Etba: Tâbi olanlar.

Etbauttabiîn: Tabiilerden bir veya birkaçı ile karşılaşmış olanlar. Bunlar **Selef** denen altın neslin son tabakasını teşkil eder. Bknz. Tâbiî, Selef.

Etnolog: Kavîm ve milletlerin has vasıflarını, terakkîsini ve kültürlerini inceleyen.

Etnolojik: İnsan cemiyetleriyle ilgili.

Etraf (Kitapları): "Etraf", taraflar demektir. Hadîsin baş tarafından -veya tamamına delalet eden- bir kısmını vererek, arkadan hadîs'in senetlerini veya muayyen bazı kitaplara bağlı kalarak onlarda geçtiği yerleri, senedlerine de işaret ederek veren kitaplar. Bu çeşitten bir çok te'lîf vardır. Etrafu'l-Garâib Ve'l-Efrâd, Muhammed İbnu Tâhir, el-Makdisî, Tuhfetu'l-Eşrâf bi-Ma'rifeti'l-Etraf, Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî gibi.

Etvâr (Tavır): Tavırlar, haller, davranışlar.

Evail Kitapları: Evâil evvel'in cemi, ilkler demektir. Bazı âlimler, "İlk"leri araştırarak, onlar hakkında eserler vermişlerdir. Bu eserlere umumiyetle **evâil** denir. Keşfu'z-Zünûn'a **evâil** maddesine bakılsa birçok örnek görülecektir.

Ayrıca, hadîsciler, müteaddit hadîs kitaplarının ilk hadislerini bir araya toplamak suretiyle te'lîfler vücuda getirip, bunlara da **evâil** demişlerdir. Bu çeşit te'lîfler, muhtevalarını hazırlamada baş vurulan kitapların rivâyet hakkına sahip olan hoca veya hocalardan semâ edilerek, mevzubahis olan kaynak kitapların ilk hadîslerinin rivâyet hakkı elde edilmiş olurdu. Geri kalan hadîslerin de rivâyeti için icâzet alınınca bu kitapların rivâyet hakkına kısmen semâ (baş kısım), kısmen de icâzet yoliyle sahip olunmuş olur ve bu şekilde rivâyet edilirlerdi.

Evâmir-i Şeriyye: Dinin emirleri.

Evâmir-i Tekviniyye: Fıtrî kanunlar ve Ädetullah'ın tazammun ettiği emirler.

Evfâk: Daha muvafık. En uygun.

Evhe'l-Esânid: Zayıflık yönünden en alt mertebede bulunan hadîslerin rivâyet edildiği senedler. En zayıf râvilerin teşkil ettiği senedleri için de bu tabir kullanılmıştır. Bu tabir "Falan muhaddisin **ehve'l-esânid**'i şeklinde kullanıldığı gibi falan râviden gelen **ehve'l-esânid** şeklinde de kullanılabilir.

Evkât-ı Salavât: Namaz vakitleri.

Evlad-u İyâl (ayal): Çoluk çocuk.

Evleviyet: Öncelik, üstünlük.

Evsaf: Vasıflar, sıfatlar.

Evsâk: Ençok inanılan, ziyâde sağlam, ençok güvenilen.

Evsaku'n-Nas: İnsanların ençok güvenileni.

Evtanu'r-Ruvât: Râvilerin doğup büyüdükleri yerler demektir. Daha çok "**Ma'rifetu Evtani'r-Ruvat ilmi** terkibiyle kullanılır. Anlaşıldığı üzere bu ilim râvilerin doğduğu, büyüdüğü, uğradığı, ikamet ettiği yerleri araştıran bir ilim. Cerh ve Ta'dil de muhaddislerin râvilerin lika durumlarını tesbitte gereklidir.

El-Evvel: (7,13(Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. Bütün eşyadan önce var olan demektir.

Evvelü's-Sened: Senedin müellif tarafı. İbtidau's-Sened, Sadru's-Sened tabirleri de bu mânâda kululanılmıştır.

Evza': Haller, durumlar.

Eyyamcı: Menfaatci, gününü gün edinen, menfaatperest.
Eyyâm-ı Ma'dûdât: (5,544) Sayılı günler demektir. Haccla ilgili olarak Kur'an'da geçen bir tabirdir.
Eyyâm-ı Mina: (6,126) Zilhicce'nin 10,11 ve 12. günleri ki o günlerde mina'da şeytan taşlanır.
Eyyâm-ı Nahr: (6,14) Kurban kesilen günler: Zilhicce'nin 10,11, 12. günleri.
Eyyâm-e Teşrîk: (5,544; 6,14) Teşrîk günleri: Zilhicce'nin 11,12,13. günleri.
Eyyâmu'l-Arab: Arap tarihi.
Eyyâmu'l-Asr: Asrın günleri.
Eyyâmu'l-Bî'z: (9,478) Kameri ayın 13. 14. ve 15. günleri en aydınlık günler olduğu için eyyâmu'l-bîz denmiştir. Bîz beyaz demektir.
Eyyâmu'l-Herç: Fitne zamanı.
Ezâ: Sıkıntı, eziyet, zulüm, ayrıca sıkıntı veren her şey.
Ezd: (13,342) Yemen'de bulunan bir kabîle adı.
Ezdâd: Zıdlar, mukabil ve muhalif olan şeyler.
Ezfar: (12,64) Siyah buhur parçası tırnağa benzer.
Ezher (Olan): Bak: **Esahh (Görüş)**.

F

Fâcir: Hak'dan sapmış, haram ve günaha dalmış kötü insan.
Fâdıl (Fazıl): Fazîletli.
Fahîl: (6,59) İğdiş edilmemiş erkek hayvan.
Fâhiş: (15,143) Ahlâka uymaz edep ve terbiye dışı, Çok yolsuz aşırı çirkin veya uygunsuz.
Fâhişu'l-Galat: **Fuhşu'l-Galat** denen ve râvinin zabt yönünde şiddetli zaafını ifade eden hâle musab olan râvi demektir. Böyle bir râvi, rivayetlerinin yarıdan fazlasında hata yapmakta olduğundan "şiddetli^ zayıf kısmına girer ve bir kısım muhaddisler, terki gerektiren sıfatlardan kabul ederler. Bak: **Fuhşu'l-Galat**.
Fahl: (7,360) Hayvanların erkeğine, hususan damızlık olarak döl almak üzere beslenenlere denir.
Fahr: Öğünme, öğünülecek şey.
Fâide: Kazanç, kâr, menfaat, işe yarama.
Fail: İşi yapan, fiili işleyen.
Fâil-i Kasd: İsteyerek niyet ederek bir işe giren.
Fakîh: Fıkıh âlimi.
Fakr: (7,433) Zenginliğin zıddıdır. İhtiyacı duyulan şeyin yokluğudur.
Fânî: Muvakkat, gelip geçici, ölümlü.
Farak: (8,125; 10,329) Büyük kap, küp.
Farazî: (13,300) Tahmine dayanan.
Fâriğ: İşini bitirmiş, boş kalmış, alâkasını kesmiş, rahata ermiş.
Fartu'l-Gaflet: Râvi'de gaflet (dalgınlık, dikkatsizlik) hallerinin büyük ölçüde mevcudiyeti demektir. Bu hâle musab olan râvi, rivâyetlerinin yarıdan fazlasında hata yapacağından bunun da rivâyeti alınmaz, terkedilir.
Farz-ı Ayn: Herkesin îfasına mecbur olduğu farz.
Fasd: (11,301) Yarma mânâsına gelir.

Fâsık: Dinin emirlerini yerine getirmeyen, haramlarını alenen işleyen kimsedir. Bir başka ifade ile fısk ile muttasıf olan kimsedir. Bknz.Fısk.
Fasık-ı Mütezâhir: (12,310) Açıktan açığa, kimseden sıkılmadan günah işleyen, işlediği günah ile sevinen (Böylesinin aleyhinde konuşmak gıybet sayılmaz).
Fâsıku't-Te'vîl: Fısk'ın itikada giren kısmına düşen kimseye denir. Bir bakıma ehl-i bid'at demektir. Ancak küfrü gerektiren sapıklığa düşmemek kaydıyla. Bknz. Fısk.
Fâsıla: Kısım, bölüm, durak, mebhas.
Fasîh: Hatasız olarak söyleyen. Açık ve güzel konuşan.
Fasîl: (7,146) Memeden ayrılmış deve yavrusu.
Fâş: Meydana çıkmış yayılmış. Anlaşılmış olan.
Faşistlik: Irkçı ve milliyetçi diktatörlük rejimi.
Fazîha: Rezâlet, Ayıp, Alçaklık , Edepsizlik.
Fazıl: Âlimlere yakışır olgunluk. İman, cömertlik, ihsan, kerem, ilim, marifet, üstünlük.
Fecâat: Merak edilecek hâl, kederlenecek kötü durum., felaket.
Fecr: Sabahın çok erken vakti, tan zamanı.
Fecr-i Sâdık: (3,282); 9,494-95) Sabah'ın hakiki aydınlığının ilk belirdiği an.
Fedâil (Hadîsleri): Öncelikle bir kısım amellerin faziletlerini beyan eden hadîsler anlaşılır. Ancak, bazı şahısların, kabilelelerin, beldelerin... vs. faziletleriyle ilgili hadîsler de vardır. Daha umûmî kullanışlarda, ahkâm ve tefsîre girmeyen, şerî bir hüküm ifade etmeyen, ahlak, âdâb, rikâk vs. bahislerine giren hadîsler de bu tabirle ifade edilir.
Fedâkârâne: Her türlü zahmetlere göğüs gererek davası uğurunda sebat etmek.
Feddâdîn: (13,472-73) Çiftci köylü, öküz, saban, çok bağıran, çölde yaşayan.
Fehm: Anlayış, zihnî kavrayış.
Fe'l: (11,468) Dilimizdeki fal kelimesinin aslıdır.
Felek: Gök, gök katı. Dünya, âlem.
Fem-i Mübârek: Mübarek ağzı.
Fena: (10,284) Yokolma, fanilik demektir.
Fer': (5,376) Hocanın elindeki "asıl" dan yapılmış, istinsah edilmiş ve muâraza ile hocanın kontrol, tasvîb ve rivâyeti için izninden geçmiş tâli nüsha.
Ferâiz: (13,300) Allah'ın farz kıldığı ibadetler. Ayrıca mirasta pay, miras payı mânâsına da kullanılmıştır.
Feraset: (4,40...42) Anlayışlılık, çabuk seziş.
Ferç: Ud yeri. Kadının tenâsül organı.
Ferd: Senedin herhangi bir tabakasında râvi sayısı bire düşen hadîs.
Aslında çok kimse tarafından rivâyet edilse bile, herhangi bir hocadan yalnız bir râvinin rivâyet etmiş olduğu veya yalnız bir bölge ahalisinin rivâyet etmiş olduğu hadîs. Bknz. Garîb, Efrâdu'l-Büldân: Garîb.
Ferda: Yarın. Bugünden sonraki gün. Tek olarak.
Ferd-i Muhalif: Bir râvinin diğer râvilerin rivâyet ettikleri hadîse veya hadîslere zıt olarak tek başına rivâyet etmiş olduğu hadîs. Bknz. Şâzz.

Ferd-i Mutlak: (2,79) Râvi sayısı senedin müntekasında (sahâbe tarafında) bire düşen hadîs. Buna aynı mânâda olmak üzere **garîb-i mutlak** da denir. Râvi sayısı her tabakada bir kişi kalan hadîs. Bknz. Garîb, Şâzz.
Ferd-i Nisbî: (2,80) Râvi adedi senedin sahâbe tarafında çok olmakla beraber ortalarda bire düşen hadîs.
Hadisi sâdece bir bölge ahalisinin rivâyet etmesi, sîkalardan sâdece birinin rivâyet etmesi gibi bir durumla teferrüd eden hadîse de ferd-i nisbî denir. Bknz. Garîb, Efrâdu'l-Büldân.
Fere': (11,215) Bir sürü içinde ilk doğan yavru. Cahiliyede bu vesile ile kurban kesildiği için bu kurbana **fere' kurbanı** denmiştir.
Fer'î: Esasa ait olmayan, kollara ve süslere ait ve müteallık.
Fersah: (1,466) Karada 4444 metre, denizde 5555 metre olan bir uzunluk ölçüsü.
Ferzendâne: Evlad gibi. Evlada yakışır surette.
Fesûd: (13,357-58) Bozukluk. Karışıklık. Çürüme, çürüklük.
Fesâhat (Fasâhat): Bir dili doğru olarak, kolay ve düzgün söylenişi, yazılışı. Yabancı ve az kullanılır kelimeler bulunmaması.
Feshetmek: Kaldırmak. Hükümsüz bırakmak. Yürürlükten çıkarmak.
Fetânet (Fatânet): Zihin açıklığı, anlayış çabuk kavrama.
Fetha: Arabça da harfleri "E,A" diye okutan hariki, işaret.
Fetk: (14,134) Lügatte yaralamak demektir. Ancak, hadîste, eman verilen adamın, veren tarafından ihanetle aniden öldürülmesi manasinda kullanılmıştır.
Fetret: (14,259) Ara, fasıla manasına gelir.
Fetretu'l-Vahy: (15,395) Vahiy gelmeye başladıktan sonra, bir ara kesilmiş, gelmez olmuştur. Bunun müddeti münakaşalı ise de umumiyetle üç yıl olduğu benimsenmiştir.
Fetvâ: Bir hadise, bir muamele hakkındaki hükm-ü şer'îyi ehil olanın haber vermesi ve o hükme dair verilen malûmat, bilgi.
Fevâhîş: (4,285) Fevâhiş, fahiş, bozuk işler, kötü ve haram olan işler, ameller.
Fevâid: Cüz'ün bir çeşididir. Bir râvinin, bazı rivâyetlerini, notlarını ihtiva eden kitabı.
Fevat: (6,102) Hacda ihramlının Arafat vakfesine vakti içinde yetişememesi.
Fevc: Dalga, bölük. İman kalabalığı. Cemaat.
Feverân: Maddî ve manevî, kaynayıp fışkırmak. Köpürmek çoşmak.
Fevk: Üst taraf. Yüksek derece. Yukarı.
Fevkalâde: Adetin fevkinde. Müstesna ve yüksek bir sûrette.
Fevrî: Birdenbire gelen zorlu bir duygu etkisiyle düşünülmeden yapılan (hareket).
Fevt: Ölüm. Kaybetme. Elden çıkarma, kaçırma. Bir şeyin bir daha ele geçmiyecek şekilde kaybedilmesi.
Fey': (4,309310; 5,185) Ganimet, harbde elde edilen mal.
Feyz: Bolluk, bereket. İlim, irfan. Şan, şöhret.
Fezail: Bak: Fedâil. Faziletler.
Fezleke: Hülasa. Netice. Öz. İcmal. Hesap listesinde netice.
Fıkhu'l-Hadîs: Hadîsten çıkarılabilicek manalar.

Fırâk-ı Dâlle: Dalalete gitmiş fırkalar. Dalalette kalmış gruplar.

Fısk: (15,146) Lügat olarak haddi aşmak manasına gelir. Istılah olarak râvinin fiil ve sözlerinde küfür derecesine varmayan günahlar işlemesi: farzları terk, haramları alenen yapmak gibi. Büyük günahlar bilcümle fısk olduğu gibi, Küçük günahlarda ısrar da fısk sayılmıştır.

Fısk sadece amelde olmaz. İtikad da da olur. Ehl-i bid'a'nın te'villerini benimsemek itikadda fısk sayılır, **fısk bi'l-bid'a, fısk bi't-te'vil** bunu ifade eder.

Fısk râviyi cerheden ağır kusurlardandır. Fasığın rivâyeti **münkerdir**. Bak: Münker.

Fısk bîl Mâsiye: (2,15) Amel'de küfre götürmeyen günahlar.

Fısk-ı İtikâdî: (2,15) İtikad'da düşülen yanlışlıklar, kişiyi ehl-i sünnet'ten dışarı atan inançlar.

Fıtrat-ı Selîme: Kusursuz sağlam huy. Ahlâk dîn. Haram ve çirkin işlerdin uzak ahlâk.

Fıtrî: Doğuştan, yaradılıştan. Hayat kanunlarına uygun.

Fidye: (6,102) İbadetlerini aczi sebebiyle yerine getiremiyenin, buna mukabil ödediği maddî karşılık, esirlerin kurtuluşu için ödenen bedele de fidye denir.

Fidye-i Necât: Can kurtarma fidyesi.

Fîhi Cehale: Râvi meçhûl demektir. Rivâyeti itibar için alınır.

Fiili Sünnet: Resulüllah'ın (a.s.) yaptığı iş ve hareketler. Amelî sünnet,.

Fi'l: Resulüllah'tan (aleyhisselatu vesselam) sadır olmuş iş ve hareket.

Finâ-yı Hâne: Evin civarı.

Firak: Ayrılık, ayrılmak. Hicran.

Firdevs: (14,428) Cennet mertebelerinden birinin adı.

Firdevs-i Âlâ: (13,23) Firdevs cennetinin en üst kısmı.

Fi's-Sahîh: Hadîs'in Buharî veya Müslimde bulunduğunu beyan eden bir ifade.

Fiten: (1,148) Fitneler demektir.

Fiten İlmi: Resulüllah'ın (aleyhisselatu vesselam) vefatından sonra kıyamete kadar cereyan edecek fitneleri haber veren hadîsler.

Fitne: (13,353-54) Müslümanlar arasında meydana gelen dâhilî ihtilaflar, kavgalar, savaşlar, huzursuzluklar ve çeşit çeşit menfi durumlar.

el-Fitnetü'l-Kübra: Büyük fitneler.

Fiyasko: Kesin başarısızlık elde etme. Yenilgi.

Fuâd: Kalb, gönül, yürek.

Fuhş: (6,339) Aşırılık, kabalık, şeriata edebe aykırılık.

Fuhşu'l-Gaflet: Fartu'l-Gaflet manasınadır.

Fuhşu'l-Galat: (2,120) Yanlışı doğrudan çok veya eşit olacak şekilde râvinin fazla miktarda hata yapması demektir. Bu kendi elinde olmayan bir hatadır. Ağır cerhlerden biridir. Böylece birinin rivayeti **Münkerdir**, metruk diyen de olmuştur.

Fukaha: Fıkıh âlimleri.

Furkan: Hak ile batılı birbirinden ayıran. Kur'an-ı Kerim ve 25. sûresinin ismi.

Fücûr: (10,11) Günah, Zina, Namiusları pay-i mal etmek gibi şeytani iştiha. Dinsiz ve ahlaksızların durumu.

Fünûnu'l-Hadîs: Metin ve senedle ilgili muhtelif ilim dalları.
Fürû': Bir kökten ayrılmış kısımlar. Dallar budaklar. Bir sülaleden gelen torunlar.
Fütûr: Yeis. Ümidsizlik, usanç. Zaaf. Kader, gevşeklik.

G

Gabn: Alış-verişte hile ile çok kazanmak. Haram olan alış-veriş. İki çeşittir Gabn-ı Yesîr ve Gabn-ı Fâhîşdir.
Gadab: Hiddet, öfke, kızgınlık, dargınlık.
Gadâb-ı İlâhi: Cenab-ı Hakk'ın öfke ve kızgınlığı.
Gaddar: Kahredici, öldürücü. Hain zalim çok zulmeden. Ahdine vefa etmeyip hıyanet eden.
Gadr: (12,333) Vefasızlık demektir vefasıza gâdir. denir.
El-Gaffâr: (7,11) Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden olup, günahları örten, affeden, mağfireti bol manasına gelir.
Gaffâru'z-Zünub: Günahları örten, affeden Allah.
Gaflet: Gaflet örtünmek, bürünmek manasına gelen gayn kelimesiyle de açıklanmıştır. Gaflet (Ğayn), Resulüllah'a nisbet edilince bunun nurdan bir perde manevî terakkisinde sonrakine nazaran önceki mertebe olarak açıklanmıştır (7,123). Hadîs ıstılah olarak, râvinin rivâyette yaptığı dikkatsizlik ve dalgınlığı ifade eder. Rivâyetlerin yarısından fazlasında gaflet olursa buna Fevtu'l-Gaflet denir. Bu hadîsi münker kılar.
El-Gafûr: (7,11) Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. Çok bağışlayan demektir.
Gâib: Gözönünde bulunmayan, hazırda olmayan. Kaybolmuş olan. Görünmeyen âlem.
Gâile: Dert, sıkıntı, baş belası. Tasa, zor iş. Düşünce.
Galat: (2,20) Hata. Yanlış. Râvinin zabt cihetinden yanlışı.
Gâli (Şiilikte): İfrada kaçan, Hz.Ali'ye muhalefet edenleri tekfîr eden, ve Gulüvvu maddesinde belirtilen tekfîr-i mûcib itikadlara sapan kimse. Bu şiî grubuna râfizî de denir. Bunların hiç bir surette rivâyşeti alınmaz.
Galiz: Çirkin. Yoğun. Kaba. Terbiye dışı. Kokmuş madde.
Gâmız: Lügat olarak anlaşılması güç, mübhem şey demektir. Hadîsde illet halini bildirir. Mesela aslında munkatı olduğu halde muttasıl görünen hadîs için bu tabir kullanılır.
Gammazlamak: Birisine iftira ederek zarar veren münafık fitneci. Başkalarının ayıplarını arayıp gizli şikayet eden.
Ganîmet: (5,143-44,185) Savaşta düşmandan ele geçirilen mal.
Garabet: Hadîsin garîb olması.
Garâib: Acaib şeyler.
Garaz: Kötü niyet. Kasıt. Kin.
Garet: Yağmacılık. Düşman malını yağmalamak. Göbek.
Garîb: (17,531) Lügat olarak yalnız yurdundan uzak yabancı, benzeyeni olmayan manasına gelir. Istılah olarak 1- Hangi tabakada olursa olsun, senedinin bir veya birkaç tabakasında râvi adedi bire düşen hadîse denir, ferd'in müterâdifidir. 2- Sîkalardan, bir tanesinin zayıflar gibi rivâyette bulunması, bir hadisi herkesten biraz farklı rivâyet etmesi.

Çok az kullanılan, manası açık olmayan kelimelere de garîb denir, bu kelimelerin açıklanmasıyla uğraşan ilme **Garîbu'l-Hadis İlmi** denir.
Garîb İsnaden: Metni birçok kimse tarafından bir veya birkaç râviden rivâyet edilmekle meşhur iken sonradan bir râvinin bunlardan başka kimseden tek başına rivâyet ettiği hadîs. Tirmizî böyle bir hadis için **garîb min haze'l-vech** tabirini kullanır.
Garîb Min Haze'l-Vech: Tirmizî'ye hastır. **Garîb isnâden** manasında kullanır.
Garîbu'l-Meşhur: Aslında bir veya birkaç tabakada tek bir ravi tarafından rivâyet edilmiş olmasına rağmen sonradan her tabakada pekçok râvi tarafından rivâyet edilen hadis. Bunun en meşhur örneği ^Ameller niyetlere göredir..." hadisidir. Bunu Sahâbe'den Hz.Ömer, ondan Alkame, *ondan Muhammed İbnu İbrahim, ondan Yahya İbnu Said rivâyet etmiş* iken, Yahya'dan sonra her tabakada pekçok kimseler rivâyet etmiştir.
Garîb-i Mutlak: Ferd-i mutlak demektir.
Garîb-i Nısbî: *Ferd-i nısbî demektir.*
Garîbu'l-Hadîs: (1,294) Hadiste, az kullanılması sebebiyle herkesce anlaşılmayan açıklanmaya muhtaç kelime demektir. Garîb hadîs'le karıştırılmamalı.
Garîrî: Yaradılışla ilgili.
Gasb: (**12**,303) Başkasına ait birşeyi zorla, rızası olmadan almak.
Gâsıb: Gasbeden, zorla alan.
Gâsîk: (**4**,428; **7**,87) Gecenin ilk karanlığı.
Gayb Âlemi (Âlem-i Gayb): Zahir duygularımızla bilinemeyen ve âlem-i ervah ve meleklere, cinlere mahsûs âlem. Mâzi ve müstakbeldeki mahlûkatın manevî hayatlarının âlemi.
Gayb-aşina: Gaybi bilen. Gaybdan haberi olan. Gelecekten veya âhiretten haberi olan.
Gaybet-i munkatı'a: Gaybet, kaybolma, başka yerde bulunma manasına gelir. Gaybet-i munkatı'a bizzat metinde: "Üç günlütk mesafede bulunma" şeklinde tarif edilmektedir.
Gaybî: Hazırda olmayan, görünmeyenlere ait. hhirete âit.
Gaybûbet: Gayıblık, hazırda olmayıp başka yerde olma.
Gaybu'l-Gayb: Kalbde olmayan şey. Hiç ortada eseri, varlığının, geleceğinin izi ve nişanı olmayan. Gaybında gaybı olan.
Gayl: (**16**,42) Hamile kadından çocuğun emdiği süte denir.
Gayle: (**7**,540; **11**,392; **16**,42-43) Zevcin emzikli hanımıyla teması.
Gayretkeş: **1-** Çalışkan, **2-** Bir tarafı tutan, gayretli, **3-** Hamiyetli, **4-** Kıskanç
Gayr-ı Dinî: Dini olmayan.
Gayr-ı İlmî: İlmi olmayan.
Gayr-ı İrâdi: *İrade dışı.*
Gayr-ı Me'mun: Cerhin 3. mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. VAsfı bu olan râvinin rivâyeti alınmaz.
Gayr-ı Meşru: Allah'ın rızasına uymayan, şerîat harici, kanunsuz iş.
Gayr-ı Mümeyyiz: İyiyi kötüden ayıramayan.
Gayr-ı Mümkün: İmkansız. Mümkün olmayan.
Gayr-î Mütenahi Feyz: Sınırsız bir ilim. Sonsuz bereket, bolluk.
Gayr-ı Muffasıl (Munkatı' Hadîs): **(2**,73) Senedinde kopukluk olan hadîs.

Gayr-ı Sâbit: Zayıf râvileri ve mevzu hadîsleri inceleyen kitaplarda hadîsin mevzu olduğunu ifade edici bir tabirdir.
Gayr-ı Sâbit Hadîs:
Gayr-ı Sîka: Gayru Me'mûn manasında.
Gazve: (**12**,83) Lügat olarak kasdetmek manasına gelir. İslam tarihini - hususen Resulüllah'ın siyerini- ilgilendiren bir tabir olarak Resulüllah'ın şahsen hazırladığı bir ordu ile küffara karşı "kasd"ını ifade eder.
Gazvetü'l-Usre: (**12**,282) Sıkıntı, zorluk gazvesi yani Tebük gazvesi.
Ger: Eğer, şâyet.
Gıyâb: Görünmemek, gözönünde olmamak.
Gıybet: (**12**,307) Arkadan çekiştirmek. Hazır olmayan birisinin aleyhinde konuşmak.
Gıyle: Bak. Gayle.
Gubeyrâ: (**8**,131) Habeşlilerin Mısır'dan yaptıkları bir şarap çeşidi.
Gudde: (**15**,364) Vücûdun muhtelif yerlerindeki salgı bezleri.
Gudüvv: (**9**,181) Günün başından zevâl'e (öğle'ye) kadarki yürüyüş.
Gûl: (**11**,469) Cahiliye arabının varlığına inandığı bir cin nevi.
Gulam: (**4**,77; **10**,383; **14**,195) Genç, delikanlı. Bıyığı henüz bitmemiş genç. Esir, köle.
Gulat (-ı Şia): Gulât, gâlî'nin cemidir. Aşırılar manasına gelir. Istılah ta daha ziyade **gulat-ı şia** (şianın aşırıları) şeklinde kullanılır. Bununla ehl-i bid'anın tekfîri gerektiren aşırılıklara (yani **gulüvv'**e) düşenleri kastedilir ve hiçbir surette rivâyetleri alınmaz. Bknz. **Gulüvv, Rafıza**.
Gulül: (**3**,49; **5**,325) Devlet ve ganimet malında hıyanet etmek.
Gulüvv: (Şiilikte) aşırılık. Yani HzAli sevgisi ve Hz.Ali'nin efdaliyetine inanmakla yetinmeyip başta şeyheyn (Hz.Ebu Bekr ve Hz.Ömer (radıyallahu anhüma)) olmak üzere, Cemel ve Sıffın savaşlarında Hz.Ali'ye muhalefet edenleri tekfîr etmek. Gulüv bundan ibaret değildir. Allah'ı insan gibi telakki etmek, Hz.Ali'ye hulül ettiğine inanmak, ruhun bir bedenden diğerine geçmesine (tenâsuh) inanmak, haramları helal addetmek, kıyamete kadar başka peygamberlerin geleceğine inanmak, Peygamberliği Hz.Ali'ye, oniki imama isnad etmek, Cibril-i Emîn'i itham etmek gibi her biri küfür olan inançlar" Bunların bir kısmı hırıstiyanlık bir kısmı yahudilik ve hatta zerdüştlükten alınma inançlardır.
Guraf: (**5**,36) Gurfe'nin cemi, odalar demektir.
Gurre: (**7**,163; **8**,90; **10**,435; **13**,319; **16**,40) Lügat olarak parlaklık, sakar, ayın ilk günü gibi manalara gelir. Hadislerde köle manasında daha çok kullanılmıştır.
Gusl: (**10**,523) Yıkanmak demektir. Büyük hadesten temizlenmek için ağız burun dahil bütün vücudun, zerre miktar kuru yer kalmayacak şekilde yıkanmasıdır.
Günâgûn: Türlü, çeşitli nevilerde olan, çeşit çeşit, renk renk.
Günah: (**6**,347; **7**,60) Allah'ın razı olmayacağı bir fiili yapmaktır.
Gürûh: Bölük, cemaat. Takım. Kısım. Fevc.
Ğasaku'l-Leyl: (**4**,54) Gece karanlığı.

H

Habâset: Murdarlık, pislik, kötülük.
Habat: (5,402) Kuruyan ağaç yaprağından yapılan hayvan yemi.
Habelu'l-Habele: (3,119) Hamile develerin hamile kalması.
Haber: 1- Rivâyet manasına, Resulüllah (aleyhisselatü vesselam) Ashâb, Tabiîn ve Etbatu't-Tabiîn'den gelen **merfu, mevkuf, maktu** her çeşit bilgi.
2- Bazıları sadece mevkuf ve maktu hadîslere yani sahâbe, Tabiîn ve Etbau't-Tabiîn'e ait rivayetlere haber der.
3- Horasan fakihleri Hz.Peygamber'e ait rivâyetlere haber; Sahâbe, Tabîûn ve Etbau't-Tabiîn'e ait rivâyetlere de eser demişlerdir.
Haber-i Azîz: (2,79) İki ayrı senetle gelen haber.
Haber-i Garib: (2,79) Tek bir senetle gelen haber.
Haber-i Vahid: Haber-i Ahâd manasınadır.
Haberu'l-Ahad: 1- Her tabakada birden fazla kişi tarafından rivâyet edilmiş olsa bile mütevatır derecesine ulaşamıyan haber. Bu manada **meşhur, müstefiz, azîz, ferd**, hadisler, **haber-i âhâd'ın** kısımlarını teşkil eder.
2- Daha az kullanılan manada bir kişinin yaptığı rivâyet demektir.
Selef, ferd, garîb, vâhid, şâzz kelimelerini aynı manada kullanmıştır.
Habîr: (7,11) 1- Haberli, haberdar. Âlim. Ârif-i billah. **el-Habir:** Her şeyi bilen Allah (c.c).
2- Taze ve yeni şey.
Habîs: Fesatçı, hilekâr. Alçak tabiatlı. Kötü.
Hablullahi'l-Metin: Allah'ın sağlam ipi Kur'an-ı Kerîm.
Hac Mîkatı: Doğrudan Harem Bölgesine veya Mekke'ye gelen âfâkîlerin ihramsız geçemeyecekleri sınırları belirleyen noktalardır.
Hacâletâver: Utandırıcı, utanç veren.
Hacamat: (11,299) Kan aldırmak.
Hacc: (5,277-78) Arafatta vakfe ve Kâ'be'de tavaf esasına dayanan İslam'ın temel rükünlerinden biridir.
Haccâm: (14,515) Hacamat yapan kimse.
Hacc-ı Ekber: (3,517) Hacc-ı Ekber normal hac demektir, hacc-ı asgar da umre demektir.
Hacc-ı İfrad: (5,395) Umresiz yapılan hac.
Hac ayları içinde, hac'dan önce umre yapmayıp, hac niyetiyle ihrama giren ve sadece hac menâsikini eda edenler ifrad haccı yapmış olurlar.
Hacc-ı Kıran: Aynı yılın hac aylarında ikisine birden niyetlenerek, umre ve haccı bir ihramda birleştirmektir. İhrama girerken her ikisine de niyyet ederek, hac ayları içinde önce umre yapıp, ihramdan çıkmadan hac menâsikinin ifa edilmesidir.
Hacc-ı Mebrur: (5,80) İhlasla yapılan, kabûle mazhar olan hacc.
Hacc-ı Tatavvu (taâvvu): Farz ve vâcib olmadığı halde nâfile olarak yapılan hac ibadeti.
Hacc-ı Temettu: Aynı yılın hac ayları içinde umra ve haccı ayrı ayrı niyyet ve ihramla ede etmektir. Hac ayları içinde umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra, hac günlerinde yeniden hac için ihrama girilip hac menâsiki eda edilir.
Haccu'l-Asgar: (5,277) Hacc-ı Ekber'e bakınız.

Haccu'l-Veda: Resulüllah'ın (aleyhisselatu vesselam) hicrî 10. yılda yaptığı son haccı. Hacc hac menâsikini tesbitten başka, bu sırada irad ettiği Veda Hutbesi'yle de ehemmiyet taşır

Hacefe: (6,261) Bir nevi kalkan.

Hacer: (5,458) Taş.

Haceru'l-Esved: (5,458; 13,150) Lügat olarak siyah taş manasına gelirsede, Hacc'da isti'lam edilen ve Kâ'be'de er-Rükn denen köşede bulunan siyah taşa denir. Cennetten geldiği kabul edilir.

Hâcet: İhtiyaç, lüzum, muhtaçlık.

Hâcîs: Tasa, keder, gam, hüzün.

Hacr: (10,340) **1-** Menetmek. Bir şeyi birisine yasak etmek. Malını kullanmaktar men etmek. **2-** Kucak, âğuş.

Hadd: (6,181) Lügat olarak sınır, derece, gerçek gibi manalara gelir ise de ıstılah olarak, bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından belirlenen bazı cezaların müşterek adıdır: Hadd-i şürb, hadd-i kazf, hadd-i zina, hadd-i sirkat gibi.

Haddesena: İmla, sema, kıraat icâzet, münâvele, mukâtebe yollarından biriyle alınan bir hadîsi başkasına edâ (rivâyet) ederken kullanılabilen bir sîga. Bu sîga sema'yı yani doğrudan doğruya hocadan işitmeyi ifade ettiği için sema bulunmayan tahammül yollarıyla alınmışsa bunlara delalet eden bir ibare ilave edilmektedir. Haddesenâ münâveleten, haddesenâ kitâbeten, haddesenâ icâzeten gibi

Haddesenî: Haddesenâ için yapılan izahlar aynen bunun hakkında da muteberdir. Tek fark bu tabir, rivâyeti yapan râvinin hadîsi tahammül sırasında yalnız ulduğunu belirtir.

Hadd-i Kazf: Namuslu bir kadına zina isnad edene verilen şer'î ceza.

Hadd-i Zîna: Zina suçu işleyene verilen ceza.

Hades: (8,514) Gözle görülmeyen manevî pislik, abdest ve gusulle giderilir. Su olmazsa teyemmümle giderilir.

Hadım Etmek:

Hâdim: **1-** Hizmet eden. İslâma ve millete faydalı olmağa çalışan. **2-** Yıkıcı olan lezzetleri mahveden.

Hadîn(e): **1-** Dost, yol arkadaşı. **2-** Yaşdaş.

Hadîs: Lügat olarak söz demektir. Istılah olarak çeşitli manalarda kullanılır.

1- Bazı hadiscilere usulcülere göre Hz.Peygamber'in sözleri.

2- Mutlak olursa Hz.Peygamber'le ilgili her çeşit riâyeti ifade eder: söz, fiil, tahrîr, şemaîl, ahval, etvar. Muhaddiscilere ait olan bu telakkîye Resulüllah'ın peygamberlikten önceki haberleri de girer.

3- Bu kelime bazı kayıtlarla kullanılınca, Sahâbe, Tabiîn ve Etbaut'tabiîn'in söz, fiil ve tahrîrlerini de ifade eder.

4- Mevkuf hadis: Sahâbe'ye ait olanları, maktu hadîs Tabiîn ve Etbau't-Tabiîn'e ait olanları ifade eder. Ayrıca fakihler, peygamberlikten önceki rivâyetlere hadîs demezler

5- Hadîs birçok durumlarda sünnet, haber, eser kelimeleriyle müşterektir. Hadîs sadece metniyle değil, senediyle birlikte hadistir. Asıl maksad, metinde ifade ediliyorsa da, o metnin Resulüllah'la irtibatını kurup, onu **hadîs** kılan tek şey senettir. Senet olmazsa o rivâyet hadislikten çıkar ve bir söz olur.

Hadîs İlimleri: Ulûmu'l-Hadîs maddesine bakınız.
Hadîs İlmi: **1-** Kabul ve red yönlerinden sened ve metni yani hadîsi inceleyen ilim dalı. Bu bir bakıma usul-u hadîs veya rivâyetu'l-hadîs'tir. Mutlak kullanılırsa bu mana kastedilir.
2- Resulüllah'ın (a.s.) söz, fiil ve takrîrleriyle ahvalini bildiren ilim, yani rivâyetu'l-hadis ilmi.
3- Bu ıstılahla, beyan hem Dirayetu'l-Hadîs hem de Rivâyetu'l-Hadîs ilmi kastedilir.
Hadîs Nebevî: Mana ve lafzı Resulüllah'a (aleyhisselatu vesselam) ait olan hadîs. Mutlak olarak hadîs denince bu anlaşılır.
Hadîs Ricali: Râvi, muhaddis gibi hadîsle meşgul olan kimseler. Bir hadîsin senedinde yer alan râviler.
Hadîs Tarihi: Hadîs, Resulüllah zamanından günümüze kadar nasıl intikal etti. Bu yolda ne gibi çalışmalar yapıldı tedkîk eden bir ilmdir.
Hadîs Usulü: Kabul ve red yönünden sened ve metni inceleyen bir ilimdir. Bu incelemeyi belli prensiplere ve kaidelere göre yapar. Bu kaideler isas itibariyle âyet ve hadîslerden çıkarılmıştır.
Hadîs-i İlahî: Hadîs-i Kudsî manasına kullanılır.
Hadîs-i Kudsî : **(15,169)** Resulüllah'ın (aleyhisselatu vesselam) Kur'an olmayarak Allah'tan rivâyet ettiği, Allah'a isnad ettiği söz, iş, bilgi. Bunda mana Allah'a, söz ve ifade Resulüllah'a aittir. Hadîs-i kudsîlerin diğer hadîslerden bir üstünlüğü yoktur. Onlar da sahîh, zayıf, hasen, mvezu olabilirler. Sıhhat durumuna göre değer kazanırlar.
Hadîsin Mahreci: Mahrecu'l-Hadîs maddesine bak.
Hadîs-i Rabbanî: Hadîs-i Kudsî demektir.
Hadîs'in Tedvîni: Tedvînu'l-Hadîs'e bakınız.
Hafâ: Gizlilik, saklılık. Gizli olmak.
Hafaza Melekleri: Muhafız melekler.
Hafız: **(1,51)** Muhaddislerin bir mertebesini ifade eder. Umumiyetle yüzbin civarında hadîsi metin ve senedleriyle ezberleyen muhaddise hâfız denir. Mesele sadece bir ezberleme değildir, Senedde yer alan râvileri cerh ve ta'dil yönleriyle tanımak, metne terettüp eden ahkâmı bilmek şarttır. Senedi tanımak içerisinde, râvileri hocaları ve talebeleriyle tabaka tabaka bilmek de dahildir.
Hafî: **1-** Gizli. Açıkta olmayan. Saklı. **2-** Sigasından değil bir arızadan dolayı manası kapalı kalan lafız.
El-Hâfıd: **(7,11)** Allah'ın isimlerindendir. Cebbârları ve firavunları alçaltan demektir.
Hafizun: Ta'dil ifade eden bir tabirdir, hakkında bu tabir kullanılan râvinin rivâyetiyle ihticâc edilir.
Hâil, Haile: Korku ve dehşet veren. Trajedi.
Hâin: **(6,269)** Emaneti inkar eden.
Hâiz: Bir şeye sahip olma. Sahip, malik.
Hâiz-i te'sir: Te'sir edebilen.
Hakaiki Kainat: Kainat ile ilgili gerçekler, hakikatler.
Hakaîk-i İmaniye: İman hakîkatleri.
El-Hakem: **(7,11)** Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. Hâkim demektir.
Hakîbe: **(11,12)** Bir nevi çul (deveye serilir).

Hakîkat-ı Hayâtiye: Hayati hakîkatler.
Hâkim: (1,516) Muhaddislerin en yüksek mertebede olanına denir. Hâkim bütün hadîsleri metin ve senedleriyle, râvilerini de cerh ve ta'dîl ve hayat hikayeleri bakımından ihâta eder.
Hakîr: Küçük. Ehemmiyetsiz. Kıymetsiz. İtibarsız. Kudretsiz.
Hakk: Yazıda yapılan bir yanlışlığın kazınmak suretiyle yok edilmesi.
Hakkâniyet: Hakdan ve doğruluktan ayrılmamak. Adâlet üzere bulunmak.
Hakkel Yakîn: (1,59) İlim mertebelerinden biridir, en üst mertebeyi ifade eder.
Hakk-ı Hayat: Yaşama hakkı.
El-Hakku: (7,12) *Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir.* Varlığı ve vücudu gerçek olan demektir.
Hal': Kaldırma. Kal' etmek. Hükümdarı tahttan indirme. Karısını boşamak. Evladını evladlıktan reddetmek.
Halef: Etbau't-Tabiîn'den sonra gelenler, Müteahhirin de denir.
Halel: Bozukluk. Eksiklik. *Başkası tarafından verilen zarar.*
Haleldâr: Bozma, bozulma.
Hâlet: Sûret. Hal. Keyfiyet.
Halet-i Ruhiye: Ruhî durum.
Hâlık: Yoktan yaratan, yaratıcı. Allah.
Hâl-i Maraz: Hastalık hali.
Hâl-i Sıhhat: Sağlık hali.
Halife: Şer'î hükümlerin tatbik ve icrası için Peygamber (a.s.)'a vekîl olan zat.
Halîl: (12,437) Samimi dost demektir.
Halîm: Yumuşak huylu. Hoş muamele yapan.
Hâlis: Hilesiz, katıksız, saf, duru. Saffetli.
Halîsa: (7,227) Kurdun ağzından alınmış olup kesilmezden önce ölen hayvan.
Halita: Karışık halde olan, karma. Madenlerin birbiriyle birleşmelerinden hasıl olan mürekkep madde.
Halk (Traş): (6,25) Hacc menasikinden biridir. İhramdan çıkarken oldukları traş'a denir.
Halûk: (7,540) **1-** İyi huylu, herkesle geçimli olan. **2-** Kırmızı renkli bir sürünme maddesi, zaferanla karıştırılarak elde edilir.
Halvet: **1-** Tenhaya çekilme. **2-** Yalnızlık, gizlilik.
Hâm: **1-** Pişmemiş, çiğ. **2-** Olmamış. **3-** Kat, büklüm. **4-** Kemer, yay. **5-** Bükülmüş, kemerli.
Hamâle: (14,62) İhtilaflı iki kabileden birinin sulhü temin için addeddiği meblağ.
Hamâsî: Yiğitlikle ilgili.
Hamd: (7,48) Kişide bulunan güzel sıfatlar ve yaptığı iyilik sebebiyle ifade edilen övgü, şükür de böyledir, ancak sadece iyilik için ifade edilir.
Hamdele: Elhamdülillah demenin kısaca ismi.
Hâme: (11,469) *Baş, baykuş gibi manalara gelir.*
Hamele-i Arş: İsrafil, Cebrail, Mikâil, Azrail (a.s.).

Hâmid: 1- Cenab-ı Hakk'a hamdü sena eden. **2-** Alevi sönen ateş. Ölü gibi habis olan.
El-Hamîd: (**7**,12) Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden olup, fiiliyle hamde layık olan demektir. Lügat olarak da senaya övülmeye layık olan manasına gelir.
Hamîl-i Kur'an: (**10**,156) Hâfız-ı Kur'an demektir.
Hamîsa: (**8**,530; **15**,78) Yün veya ipekten mamül benekli kumaş.
Hâmiş: Kitabın kenarına yazılan açıklama. Mektubun yanına katılan ek.
Hamiyet-i Diniye: İman ve İslamiyeti ve Hz.Peygamber'in sünneti seniyyesini, din ve mücâhede kardeşlerini muhafaza ve müdafaa etme gayreti.
Haml: (**2**,159) **1- Ahz** ve **tahammül** gibi, hocadan hadîs alma demektir. **2-** Müteânız hadislerin telîf yollarından biridir. Bu çeşit hadîslerden her birinin farklı vürud şartlarını belirterek, her biriyle amel edilecek şekilde aralarını uylaştırma te'lîf etmedir.
Hamletmek:
Hamr: (**6**,279; **8**,126) Aklı örten her şey, daha ziyade alkollü içkilere ve bilhassa şaraba ıtlak olunur.
Hamse: Kütüb-i Sitte'nin İbnu Mâce dışındaki beş kitabı.
Hamûle: (**16**,438) Yük vurulan deve.
Hamza: (**1**,75) Ekşi bir sebze.
Hâne-i Risaletpenahi: Resulüllah (a.s.)'ın evi.
Hâne-i Saadet: Peygamberimiz (a.s.)'in evi.
Hanîf: (**7**,20) Hz.İbrahim'e mensup. Hakk'a teslim olmuş gibi manalarda kullanılır.
Haniflik: (**13**,123) Cahiliye devrinde Hz.İbrahim'den kalan din, bu dine uyanlara hanîf denir.
Hânis: Yeminini bozan, ahdinde durmayan.
Hannân: Rahman ve Rahim olan, çok merhametli olan Allah (c.c.).
Hantem: (**8**,153) Topraktan mamül küp.
Hanût: (**11**,31) Cenazenin kefenine konan koku maddesi.
Harac: (**5**,177) Vaktiyle müslüman olmayan vatandaşlardan alınan vergiye denirdi.
Harac-ı Mükâseme: (**15**,193) İslam hükümdarının fethedilen yerlerdeki araziden kalkan mahsulün üçtebir...ondabir gibi muayyen miktarını alarak, arazıyı sahibine bırakmasıdır.
Harac-ı Tavzîf: Zımnîlerin arazisinden dönüm başına alınan vergidir.
Harbe: Kısa mızrak, süngü.
Harem: (**5**,311-13; **14**,149) Sınırı Hz.İbrahim tarafından çizilen, bir kısım yasakların câri olduğu hacc mıntıkası.
Hariciler: (**13**,487,491) Hz.Osman'ın şehadeti ile ortaya çıkan bir fitne grubudur. Büyük günahların küfür olduğuna inanır. Hz.Ali ile mücadele etmişlerdir.
Hâriç: Bir anlaşmaya dahil olmayan. Dışardan kimse.
Harîm: (**14**,129) Bazı yasakların câri olduğu yer. Kuyunun harîmi, ağacın harîmi vardır.
Harîs: Bir şeye fazlaca düşkün. Hırslı.
Harkâ: (**6**,68) Kulağı yuvarlak oyulan hayvan.

Hars (Hazr): (7,369) Tahmim ve takdîr demektir. Bilhassa ağacın başındaki meyvenin takdirinde kullanılır.
Harûrî: (**4**,85; **11**,58) "Haruriyye" ye bakınız.
Haruriyye: Hz.Ali'nin (radıyallahu anh) hakem kabul etme görüşüne karşı olup O'ndan ve Hz.Osman'dan ayrılarak onlarla çarpışan Hâricîlerin bir diğer ismi. Bu isim onlara, bu hareketi ilk başlattıkları yer olan **Harûra** köyünden gelir.
Hârut ve Mârut: Kur'an'da adı geçen iki Melek. Büyü ile uğraştıkları için cezalandırılmış, kıyamete kadar kalmak üzere Babil'de kuyuya hapsedilmişlerdir.
Hasaîl: Hasletleri.
Hasais: Cenab-ı Hak tarafından sadece Resulüllah'a bahşedilen bir kısım hususî haller, imtiyazlar, mucizeler. Bunların bir kısmına hadislerde bizzat Resulüllah (aleyhisselatu vesselam) dikkat çeker. Resulüllah'ın bizler için tatbiki mümkün bir kısım sünnetini de "hasâis"e dahil eden âlimler olmuştur.
Hasâis üzerine yapılan te'liflerden biri Suyûtî'nin el-Hasâisu'l-Kübrâ'sıdır.
Hasbilik: Karşılıksız. Allah rızası için.
Haseb: (**16**,14,395) Baba yoluyla veya insanların mefahirden saydığı şeyler sebebiyle elde ettiği şeref.
Hased: (**6**,321; **10**,106) Kıskanma, çekememe.
Hasen: *Tirmizî tarafından çokca kullanılmışolan bir tabirdir. Onun tarifine* göre, senedinde adalet yönünden kusuru olmayan, ancak zabt yönünden kusuru bulunan râvinin şâzz ve illetten hali olarak rivâyet ettiği ve benzeri de başka tariklerden gelen rivâyettir.
Hadîse **hasen** denirken her zaman ikinci bir tarik aranmamıştır. Şâzz ve illet olmamak kaydıyla adâlet sahibi ve tek başına rivâyeti **münker** sayılmayacak râvinin rivâyetine de hasen denmiştir.
Hasen'in tarifinde âlimler tam bir ittifaka ulaşmazlar. Hatta Tirmizî bile *her "Hasen" dediğinde geçerli bir tarif koyamamıştır.*
Hasen Garîb: Bir râvinin tek başına rivâyet ettiği rivâyetinde teferrüd ettiği hasen hadîs.
Hasen Sahîh: **1-** Senedleri çoğalıp sahîh derecesine ulaşan hadîs, bir bakıma sahîh li-gayrihi. **2-** Birden fazla senedi olup da bunlardan bazısı hasen, bazısı sahîh olan hadîs. **3-** Bazılarınca hasen, bazılarınca sahîh kabul edilen hadîs.
Hasen Sahîh Garîb: **1-** Senedleri çoğalıp sahîh derecesine ulaşan ancak *bazı senedlerde râvinin teferrüd* etmiş olduğu hadis. **2-** Tek senedle rivâyet edilen ve bu senediyle sahîh garîb mi, hasen garîb mi olduğu kestirilemeyen hadîs.
Hasene: Güzellik. Sevaplı ve hayırlı amel.
Hasen li-gayrihi: (**2**,87) Zayıflığı muhtelif yollarla giderilip hasen derecesine yükselmiş olan zayıf hadîs.
Hasen li-Zâtihi: (**2**,87) Adâlet ve zabt sahibi olan, ancak zabt yönünden sahih hadîs râvilerinin derecesine ulaşamayan kimseler tarafından *muttasıf* bir senedle rivâyet edilen, şâzz olmayan illetsiz hadîs.

Hasenu'l-Hadîs: Râvinin rivâyetlerinin itibar için alınabileceğini gösteren bir ta'dil elfazı.
Hasenu'l-İsnad: Metni değilse de senedi hasen hadîsin şartlarını taşıyan hadîs.
Hasf: (7,253) Ay tutulması, ışığı sönmek, yere batmak.
Hâsıd: Ekin biçen.
Hasım: Muhalif, karşı taraf.
el-Hasîbu: (7,12) Allah'ın sıfatlarındandır. kâfi demektir, hesab gören manası da vardır. Lügatte kendisinde değer olan manasına da kullanılmıştır.
Hasîm: Husumet eden, düşmanlık eden.
Haslet: Huy, ahlâk. Yaradılıştan olan tabiat.
Hasr-ı Nazar: Sadece bir şeye bakıp dikkat etmek. Yalnızca bir mevzu veya meslek üzerinde çalışıp onda mütehassıs ve muvaffak olmaya gayret etmek. Bütün fikrî çalışmayı bir şey üzerinde toplamak.
Hassâten: Bilhassa.
Haşefe: (14,18) Erkeklik organının tepesi.
Haşerât: (11,159) Küçük hayvanlar.
El-Hâşir: (15,345) Lügat olarak toplayan demek ise de el-Haşir "Kıyamet günü ilk diriltilip, insanları toplayacak" manasında Hz.Peygamber'in adıdır.
Haşiye: Bir kitaba yapılan açıklama ve ilaveler. Bu şekilde ortaya konan kitap.
Sayfanın kenarına yazılan bir açıklamanın, kitabın aslından olmadığını belirtmek için konan kelime veya harfe de denir.
Haşr: Toplanmak, bir yere birikmek, kıyametten sonra bütün insanların toplanması.
Haşyet: (7,60) Tazimle beraber olan korku.
Hatem-i Süleyman: Süleyman (a.s.)'ın mührü.
Hâtırât: Hatıralar. Hatırda kalan şeyler.
Hatîm: (5,444,498) Kâ'be'nin kuzeybatı duvarının dışında kalan hıcr kısmını çevreleyen 1,5 metre kalınlığındaki yarım dairelik duvar.
Hatime: Son. Nihayet. Son söz.
Hatîra: (5,445) Hicr de denen , Kâ'be'nin dışında kalan kısım, Hatîm denen duvarla çevrilmiştir.
Havâle: 1- Bir işi veya bir şeyi başka birine bırakmak. Ismarlama. 2- Baygınlık veren bir hastalık.
Havarî: (12,365-474) Hz.İsa'ya inananların ismidir.
Havâriç: (13,398) Hâricîler demektir.
Havâss: Dindarlık ve doğruluğuyla, ilmi ile âmil olup manevîyat mertebelerinde yükselmekle makbûl ve mûteber olan zatlar. Zenginler sınıfı. Evliyaullah. Büyük zatlar.
Havâss-ı Bâtına: Kalbe bağlı beş duygu. Hayat, akıl, vahîme, hafıza, mutasarrıfa.
Havâss-ı Zâhire: Beş duyu, görme, işitme, dokunma tad alma, koklama.
Havâyic-i Asliye: Mesken ile eve lüzumlu eşyadan ve kışlık yazlık elbise ile lüzumlu silahtan, aletten, kitaptan ve binek ile hizmetçi ve bir aylık -bir diğer kavle göre ise; bir senelik- nafakaya muhsûs erzaktan ibarettir.

Havl: (7,132-33) Hareket ve iş yapmada muhtaç olunan güç, kuvvet.
Havra': Gözü iri, karası pek kara, beyazı da pek beyaz olan kız. Âhu gözlü.
Havsala: (7,483) Kuşlardaki kursak, dilimizde taşlık denir.
Hayâ: (6,333) Utanma korkusuyla kişinin kendini tutması.
Hayat-ı İctimaiye-i İslamiye:
Hayîy: (6,531) Çok haya eden.
Hayretengiz: Hayretler içinde bırakma.
Hayrül Beriyye: (12,341) *Yaratılmışların en hayırlısı.*
Hays: (11,189) Hurma, keş ve yağdan yapılan bir yemek.
Hayşe: Kaba keten ipliğinden yapılan bir bez.
Hayt-ı Nuranî: Nuranî rabıta, bağ, ip.
Hayy: Diri, canlı, sağ.
Hayz: Lügatte akmak demektir. Kadınların belli dönemlerdeki kan akıntılarına denir.
Hazâkat: İhtisas, maharet. Peyda etmek.
Hazer: Çekinme, korunma.
Hâzık: Maharetli, işinin ehli, mütehassıs.
Hâzır: Hazırda olan. Âmade ve müheyya olan. Gaib olmayan.
Hazıyre-i Kuds: (7,26) İnsan ruhlarının cazibesine kapılarak gittikleri yer.
Hazine: (7,374) Eski milletler tarafından yer altına saklanan altın, gümüş gibi kıymetli madde define de deriz.
Heba Etmek: Ziyan etmek. İsraf etmek.
Hedm: Yıkmak, harab etmek, parçalamak. *Birisine vurup belini kırmak.*
Hedy: (6,45,117; 12,513) Cenab-ı Hakk'a kusurunu affettirmek ricasıyla, keffaret olarak kâ'be'de Harem-i Şerîfe götürülen veya parası gönderilen kurban.
Helâk: Yıkılma, bitme, mahvolma. Azab, korku, havf. Fakr.
Helik: Râviyi şiddetle cerheden tabirlerdendir, rivâyeti alınmaz.
Hempa: Arkadaş, Yoldaş.
Hengâme: Seslerin birbirlerine karışmasından çıkan gürültü. Şamata, Kavga.
Henien Leküm: "Size afiyet olsun", "Helal olsun, şifa olsun", "Tebrik ederiz".
Herc: (13,358-59; 14,313) Kısaca fitne demektir.
Herc-ü Merc: Darmadağınık, karmakarışık. Allak bullak.
Herise: (10,354) Dövülmüş buğday ve etten yapılan bir yemek.
Heva: İstek. Nefsin isteği düşkünlük. Gelip geçici olan hevası.
Hevâm: (7,66) Bit, pire, tahtakurusu gibi zararlı böcekler.
Hevazin Kabilesi:
Hevdec: (6,161) Deve sırtında taşınan kadınlara mahsus hücre, mahfe.
Hey'et: (6,527) **1-** Şekil, sûret. **2-** Birlik teşkil eden şahısların mecmuu.
Hey'et-i Cedîd:
Hey'et-i Umumiye: Genel kurul.
Hezl: (3,226) Manasız, gayesiz söz.
Hıcr: (15,444,45,467) Hz.İbrahim tarafından inşa edildiği zaman Kâ'be'nin içinde olduğu halde sonraki tamirler sırasında Kâ'be'nin dışında kalan, ancak hatîm'le çevrilen kısım buna **Hatîra** da denir.

Hıfş: (12,61) Tamam çok kasık, dar küçük oda.
Hıfz: Hadîisi sağlam bir şekilde bellemek, ezberlemek hadîs hakkında bilgi sahibi olmak hâfız olmak.
Hıfzu's-Sihha: Sıhhatını korumak.
Hıkd: (13,451) Kin.
Hıkka: (7,145-46,352-54) Dört yaşına girmiş dişi deve.
Hılâf-ı Asl: Gerçeğe zıd, karşı.
Hılf: (10,152) Yemin.
Hıllef: 1- Bir yere konup istirahat eden cemaat. 2- Yorgunluk, kırgınlık. 3- Boşanmış kadının iddetinin son bulması. 4- Samimi ve can-ı gönülden olan dostluk, arkadaşlık.
Hısân: Aygır.
Hışm: Öfke, hiddet, kızgınlık.
Hıvân: (11,91-92) Tantana, gösteriş taşıyan sofra sehpası.
Hıyânet: Hainlik, vefasızlık. İtimadı kötüye kullanmak.
Hıyâr: Hayırlılar.
Hıyâru'l-Ayb:
Hıyâru'l-Şart:
Hıyâru'r-Rûye:
Hibe: Bağış. Bağışlanan şey parasız ve karşılıksız verme.
Hibe-i Meçhûl: Kaynağı belli olmayan bağış.
Hicab: Perde, örtü,. Utanma. Kendini kusurlu bilip insanlar arasından çekilme.
Hicâbe: Utanan kadın
Hicretân: İki hicret demek olup, sahâbelerden bazılarının önce Habeşistan'a sonra da Mekke'den Medine'ye yaptıkları hicretler kastedilir.
Hidâb: (7,482) Saç ve sakaldaki beyazlığın rengini değiştirmek.
Hidâne: (6,312) Çocuğun temyiz yaşına (takriben 7-8 yaşlar) kadarki bakım, himaye ve terbiyesi.
Hidâyet: (7,118) Doğruluk, İslamlık. Hakkı hak, batılı da batıl olarak görüp doğru yola girmek dalâletten ve batıl yoldan uzaklaşmak.
Hikemiyyât: Hikmet ve felsefeye ait sözler. İbret verici hadisler bildiren yazılar.
Hikmet: (8,182) Lügatte doğru, hakka mutabık söze denir. Kur'an'da "Kitap"la birlikte geçen bu kelime İmam Şafiî ve başka âlimlerce "Sünnet" olarak te'vil edilmiştir.
Hılaf-ı Edeb: Ahlâka uymayan. Edep dışı.
Hilaf-ı Vâki: Gerçeğe uymayan olmamış şeyler.
Hilallemek (Tahlil) (10,432) Abdest ve gusül esnasında parmakların arasını, saç ve sakalın aralarını parmaklarla oğuşturmak aralardan parmak geçirmek.
Hil'at: Yüksek makamdaki zatların beğendikleri kimseye ve takdir edilen zevata giydirdikleri kıymetli, süslü elbise. Kaftan.
Hîle: 1- Aldatacak tertip. Düzen. 2- Sahtecilik, oyun, dolap.
Hill: (5,312; 14,149) Harem bölgesi ile mikad arasında kalan kısma denir.
Hilm: Doğuştan olan huy yumuşaklığı. Zorluklara tahammül. Vakar. Sükûn.
Hilye-i Şerîf: Resulüllah'ın (aleyhisselatu vesselam) hassaten fizikî tavsifini yapan eser.

Hımâr: (16,468) Örtü.
Himâye: Koruma. Muhafaza etme.
Himâyekâr: Himâye edici.
Himâyet: Koruma.
Himmet: Kalbin bütün kuvveti ile Cenab-ı Hakk'a ve sair mukaddeseta yönelmesi. Kalb isteği ile gösterilen ciddî gayret.
Allah indinde makbûl ve mübarek bir kimsenin manevî yardımı ile birisini koruması, yardım etmesi. Lûtuf, yardım.
Hîn-i Hâcet: İhtiyaca göre, İhtiyaç vaktinde.
Hipnotizma: Telkin kabiliyeti olan birinin söz ve bakışla karşıdakini uyutması. Uyuşukluk, iradesizlik hali.
Hısân: 1- Güzel kadın ve kızlar. 2- Aygır, at.
Hiss-i Kable'l-Vuku: Bir şeyi vukuundan önce hissetmek.
Hiss-i Karabet: Yakınlık hissi.
Hissiyât-ı Ulviye: Yüce duygular.
Hiyerarşi: Silsile-i merâtip.
Hizbu'ş-Şeytan: Allah'ın kanun ve nizamına tabi olmadan nefis ve hevalarının arzularına uyanlar.
Millet, mukaddesatı memleketi yıkmağa çalışan, ahlaksızlığa alıştıran dinsizler topluluğu.
Huble: (7,462 (Dipnot)) Asma (Üzüm ağacı).
Hubuset: (16,393) Habis olmak; kötü olmak demektir.
Hubve: (9,217) Kişinin kalçaları üzerine oturup dizlerini dikmesi ve kollarını dizler üzerinden kenetlemesi.
Hudûd: (6,181; 16,148) Sınır manasına gelen hadd'in cemi. Cezası Kur'an ve Sünnetce belirlenen suçlar: Zina., Kazf (İftira), içki, hırsızlık, yol kesme, irtidat suçları.
Hudûs: (10,284) Sonradan meydana gelmek.
Hukne: Bir uzva ilaç koymaya yarayan alet, şırınga, şırınga edilen ilaç.
Hul': (6,503); 11,409-54.) Kadının talebi ile gerçekleşen boşanma.
Hulefa-i Râşidun: İlk dört halife: Hz.Ebu Bekr, Hz.Ömer, Hz.Osman ve Hz.Ali (Radıyallahu anhüm ecmain). Bunlar, Ümmet-i Muhammed'in en efdalleridirler.
Hulel: (6,97) İki parçalı elbise manasına gelen hulle'nin cemi.
Hulf: Vaadinden, ahdinden dönmek.
Hulk: (6,340) Huy, tab', seciye.
Hulkî: Huy ile alakalı.
Hulle: (6,59) İki parçalı giyecek takim elbise.
Hullel)Halîl): (12,343,437) Sadakat, meveddet, samimi destek demektir. Bu duygu ile sevilene halîl denir. Bak. Halîl.
Hulûd: Bâkîlik, ölmezlik. Kalma. Durma.
Hulûl: Girme. Dahil olma. Vukû bulma. Zahir olma.
Hulûs: Saf, halis olma. İçten davranma. Her hayırlı işi ve ameli Allah rızasını niyet ederek yapma.
Hulûs-i Kalb: Kalbden, gönülden, içten, samimiyetle.
Humasiyyat: Sahâbî râvisinden hadisleri kitabına alan müellife kadar râvileri beş kişi olan hadîsler.

Humma: (11,293) Ateşli hastalıklar, sıtma.
Hummalı: Ateşli, kızgın. Çok faaliyetli, harâretli.
Hummara Kuşu: (7,274) Serçeye benziyen, başı kızılca olan kaya kuşu.
Humra: (11,53) Secde edilen, küçük secde.
Hums: (5,532) Hamasetten gelir, cahiliye devrinde Kureyşliler kendilerine **hums** diyerek Arafat vakfesine çıkmazlardı. Bu vakfeye çıkmayan başka kabileler de vardı, hepsine birlikte **hums** denirdi.
Humus: Beşte bir. Ganimetten beşte bir devlet reisinin tasarrufuna bırakılırdı.
Hûr: (14,433) Siyah gözlü.
Hurûfât: Aslı esâs olmayan batıl rivâyetler. Hurafeler.
Hurûfe-Vâri: Hurafeye benzeyen, Hurafe gibi.
Hurmet: Riayet, ihtiram. Haysiyet, şeref. Haram olma. Haramlık. Irz, namus gibi başkasına helal olmayan husus.
Hurmet-i Musâhara: Sıhriyyet sebebi ile hasıl olan haramlık. Yani evlenmek suretiyle meydana gelen akrabalık dolayısıyla hasıl olan haramlıktır.
Hurûf-u Heca: 1- Elif, vav, he, ye harfleri. 2- Alfabe harflerinin hepsi.
Husûmet: Düşmanlık.
Husye: Erkeklik bezi. Haya. Erkeğin yumurtalığı.
Huşû: (7,108) 1- Alçak gönüllülük. Hayâ etmek. Mütevâzî olmak. 2- Korku-sevgi karışımından gelen edep hali. Sükûn ve tezellül.
Huvar: (7,146) Süt emen yavru deve.
Huzûr: Hadîs alma yaşı sayılan temyiz yaşından önce teberrüken, ehliyet kesbinden sonra rivâyet için izin almak vs. maksadlarla hadîs meclisinde bulunmak.
Temyiz yaşından önce hadîs meclisinde bulunarak yapılan tahammüle sema değil, **huzûr** denir.
Hüccet: (1,516) Râvilerin durumlarıyla birlikte üçyüz bin hadis bilen hadîs âlimi. Ayrıca hadîs sahasındaki ehemmiyeti herkesce kabul edilen, rivâyetleriyle ihticac edilen muhaddise de hüccet denir.
Hüccetü'l-İslam: İslamın delili.
Hüdây-ı Nâbit: (13,166) Kendiliğinden biten ot, ağaç.
Hükemâ: Âlimler. Çok bilgili kimseler.
Hükmen Merfu: Görünüşte mevkuf veya maktû hadîs (yani sahâbe veya tabiîn sözü) olduğu halde, ifade ettiği meseleyi ancak vahye mazhar bir peygamber söyliyebilecekse o hükmen merfudur. Ahiret âlemiyle ilgili açıklamalar gibi. Bunu, sahâbe de söylese Tabiî'de Resulüllah'tan çıkmış kabul edilir. Yeter ki, gerek sahâbî, gerek Tabiî ehl-i kitap'tan rivâyette bulunan biri olmasın Bu durumda rivâyet, İsrailiyyattan olabilir.
Hükümetin Adl: (5,391; 7,155-56) Miktarı hey'etin takdirine bırakılan cezaya denir.
Hülâsa: Kısaca, özet olarak.
Hülle: (17,209) Üç talakla boşanan kadının eski kocasına tekrar helal olması için uygulanan muamele.
Hünsa: Erkek veya kadın olduğu belirsiz olan.
Hürriyet-i Hayâtiyye: Hayat hürriyeti. Yaşama hürriyeti.
Hüsn: Hadîsin hasen olması.

Hüsn-i Nazar: İyi gözle görme.
Hüsn-i zan: İyi fikirler besleme.
Hüsn-ü Kabûl: İyi karşılama. Güzellikle kabul etme.
Hüsnü'l-Hâtime: Sonu selamette olmak. İmanla dünyadan gitmek.
Hüsuf: (9,361) Hüruf ve küsuf ay ve güneşin tutulmasıdır. Küsuf güneş tutulması diyen âlim olmuştur. Bu iki kelimenin müteradif olması esastır.
Hüsuf ve Küsuf Namazı: Ay ve güneş tutulması anında kılanan namaz.
Hüşyâr: Uyanık, akıllı, zekî. Ayık. Uslu.
Hüviyet-i Aslî: Asıl mahîyeti.

I

Irku'n-Nesa: (17,445) Oturak hizasında topuğa kadar uzanan sinirle ilgili bir hastalık.
Irdebb: (13,444) Bir ölçek adı.
Irz: (10,154) Kişinin manevî şahsiyeti (şeref, haysiyet, itibar).
Islah-ı Hâl: Nefsini düzeltmek.
Itlâk: 1- Salıverme. Bırakma 2- Cezadan kurtulmak. 3- Boşama, boşanma.
Itrâ: (15,206) Kişiyi, kişide olmayan vasıflarla mübalağalı şekilde övmek.
Ittılaâ: Haberli olmak. Öğrenmek. Haberi malûmatı bulunmak.
Izdibâ: (5,447) Hacının, ridasını, bir ucunu sağ koltuk altından geçirip, sol omuz üzerine atıp sağ omuz ve kolu ihramın dışında bırakma suretiyle örtünmesidir, remelde sünnettir.
Izdırab (Istırab): Sıkıntı, büyük üzüntü.
Izdırâr: (7,433-34) Çaresizlik.

İ

İâre: Lügatte ödün vermek demektir. Istılah olarak okuması veya istinsah etmesi için hadîs kitabını birine ödünç vermek.
İârefen: Ödünç olarak.
İâşe: Yedirip içirme.
İbâd: Kullar.
İbâdât-ı Bidaiyye: Başlangıçta yapılan ibadetler.
İbâhe: Mübahlık, kullanımını serbest ve caiz kılma.
İbâre: Metin, yazı parçası.
İbaziyye: Hz.Ali'nin hakem kabul etmesine karşı çıkıp O'ndan ve Hz.Osman'dan ayrılarak onlarla çarpışan Hâricîlerin pek aşırı olmayan kolu.
İbdal: Bak. Kalb.
İbham: Lügatte kapalılık demektir. Istılah'ta hadîsin sened veya metninde bir şahsın ismini çok olarak söylemeyip, "Falanun", "reculün", "imreetün" gibi bir kelime kullanarak mübhem bırakmak. Bu durum senette inkıta eder ve hadîsi zayıflatır.
İbka: Devamlı kılmak, ebediyet vermek.
İbka-i Vücut: Varlığını devamlı kılmak.
İblis: Şeytan.

İbnu Lebun: (7,145-46,352-54.) Üç yaşına girmiş erkek deve.
İbra (etmek): Bir kimsenin bir şahsı, zimmetindeki bir haktan veya müteaddid haklardan veya ona müteveccih bir veya müteaddid da'valardan beri kılması, ondan bu hakkı taleb etmemesidir.
İbraz: Açığa çıkarmak, ortaya koymak.
İbret-i Müessire: Tesir edici ibret, ders.
İbtida: Başlangıç.
İbtidâu's-Sened: Sened'in müellife bakan tarafı. İlk kaynağına (Resulüllah tarafına) bakan kısmına da **müntehası** denir. İbtidâ'ya **Sadru's-Sened** evvelü's-Sened tabirleri de kulullanılmıştır.
İbtilâ: Düşkünlük.
İcâb ve Kabul: Bir akitte (mesela nikahta) meşru olan şartın teklif ve kabûlü manasına gelir
İcâbet: Dua veya daveti kabul etmek.
İ'cam: Şeklen benzerleri olan noktasızlardan ayırmak için noktalı harfleri noktalamak.
İcar: Kiraya verme.
İcâre: Kiralama.
İcâz: Vecizlik, özlülük.
İcâzat: (1,101) Bir hadîs kitabını müellifinden veya, rivâyet hakkına sahip başka birinden dinlemiş olanları gösteren, kitabın baş veya sonundaki kayıtlar, dinleyici listeleri.
İcat Li-Gayri Muayyen: Belirsiz kimselere hadîs rivâyeti için izin verme. İcâzet-i âmme de denir.
İcâzet Li-Muayyen Bi'l-Meçhul: Belirli kimse veya kimselere, bilinmeyen kitap veya hadîsleri rivâyet etmeleri için izin verme. Meçhul kitap veya hadîsler karîne ile bilinirse caiz değilse batıldır.
İcâzet Li'l-Ma'dum: Henüz mevcut olmayanlara (dünyaya gelmemiş çocuklara) hadîs rivâyeti çin izin verme cevazı ihtilaflıdır.
İcâzet Li'l-Meçhul Bi'l-Meçhul: Bilinmeyen kimse veya kimselere, bilinmeyen kitap veya hadîsleri rivâyet etmeleri için izin verme. Batıl bir icâzettir.
İcâzet-i Âmme: (2,58) İcâzet verilen kimseleri, umumî bir vasıfla tavsîf ederek verilen câzet. Eceztu Li'l-Muslimîm gibi. Umumiyetle makbul sayılmıştır.
İcâzet Li-Âmme Mukayyede: İcâzet-i umuûmî şekilde yaptıktan sonra bir bölge, bir şehir, bir meztep vs. ile kayıtlamak.
İcâzet-i Âmme Mutlaka: Bir şehir, bölge, mezhep ile kayıtlı olmaksızın verilen **İcâzet-i Âmme**.
İcâzet-i Meçhul: Bilinmeyen kimse veya kimselere verilen rivâyet izni. Cevazı ihtilaflıdır.
İcâzet-i Muallaka: İznin verilip verilmemesi, kimlere verileceği belirli veya belirsiz kimselerin arzusuna bırakılması şeklinde rivâyet için izin verme. Cevazı ihtilaflıdır.
İcâzet-i Mutlaka: İcâzet-i Mücerrede manasındadır.
İcâzet-i Mücerrede: Kitap veya hadîsleri talebeye elden vermeksizin onların rivâyet iznini talabeye verme. Makbûl bir icâzettir.

İcâzetu Bi-Muayyen Li-Meçhûl: Belirli hadîsleri veya kitabı, rivâyet etmesi için bilinmeyen kimselere izin verme. İcâzet verilen kimse karîne ile de belli değilse batıldır.
İcâzetu Ma Lem Yetehammelhu'l-Mucîz: Şeyhin henüz elde etmediği fakat ilerde elde edebileceği hadîsleri rivâyet etmesi için şimdiden birine icâzet vermesi câiz değil.
İcâzetu'l-Mecâz: (2,161) İcâzet yoliyle alınmış kitap ve hadîsleri rivâyet etmeleri için başkalarına izin verme muteberdir.
İcâzetu'l-Umûm: Rivâyet hakkına sahip olunan kitap veya hadîsleri rivâyet etmeleri için umûma izin verme, icâzet-i âmme de demektir.
İcbâr (etme): Mecbur, zorunlu kılma.
İcbârî: Mecburî.
İchar (etmek): Sesle okumak, meydana çıkarma.
İclâl: Tazîm, büyükleme.
İcmâ (etmek): Bir araya gelmek dinî bir meselede bütün âlimlerin aynı görüşü ortaya koymaları.
İcra (etmek): Tatbikata koymak.
İctihâd: (14,97) Bir âlimin kıyas yolu ile yeni bir hükme ulaşması.
İctîmâî: Cemiyete ait, sosyal.
İctimâiyyât: Cemiyetle ilgili olan şeyler, sosyoloji manasında da kullanılmıştır.
İ'dâl: Hadîs'i senedinden peşpeşe iki veya daha fazla râviyi düşürerek rivâyet etmek.
İdbâr: İtibarını kaybetme.
İddet: (11,407; 12,33) Vefat veya müfârekatten (boşanma) sonra, bâki kalan nikâh ârının inkizâsı için şer'ân muayyen olan bir ecel (müddet) demektir ki, bu müddet dolmadıkça karı veya koca başkasıyla ve bazı ahvâlde birbirleriyle tekrar evlenemez. Bu tariften **iddet**'in hem erkek ve hem de kadın için câri olduğu anlaşılır.
İddihar: Biriktirme.
İdğam: Arapçada birbirine yakın iki harften birincisinin ikinciye dâhil olması.
İdhal (etmek): Sokma, dâhil etme.
İdrac: Resulüllah'ın (aleyhisselatu vesselam) sözlerine veya hadîsin herhangi bir kısmına aslında olmayan söz ve unsurların karıştırılması. Bu çeşit hadisilere **müdrec** denir.
İdrak: Anlama, kavuşma.
İfâ: Yerine getirme, ödeme.
İfâkât (bulma): Şifa bulma, ayılma.
İfâza: (5,533,543) Kelime olarak suyu taşırarak dökmektir. Hacıların Arafat vakfesinden sökün etmelerine de ifâza denmiştir.
İfaza tavafı: (3,454); 5,488-553) Arafat vakfesinden sonra yapılan tavaf. Buna ziyaret tavafı da denir.
İfk: İftira.
İfrâd: Ferdlerine ayırma.
İfradu'l-Hadîs: Sahâbe ve Tâbiîn'in söz ve ve fiilleriyle karışık bir halde bulunan Hz.Peygamber'in (aleyhisselatu vesselam) hadîslerini ayırma faaliyeti. Keza sahîh'i zayıftan ayırma işine de **ifrâd** denmiştir.

İfrâdu's;Sünne: Hadîsleri mevzularına veya ssihhat durumlarına göre tasnîf.
İfrat: Aşırılık.
İfrâtkâr: Aşırı davranan.
İfraz etmek: Salgılamak.
İfrâzât: Salgılar.
İfrit: Cinlerden şerli bir cins.
İfsad: Bozma, fesad verme.
İfşa: Açığa vurma.
İğbirar: Kin tutma.
İğdiş Etme: Husyelerini burarak, kadınlaştırma.
İğfâl etme: Aldatma.
İğfalât: Aldatmalar.
İğrab: **Hadîsi** Garîb veya **Ferd** olarak rivâyet etmek. Garîb hadîs nakletmek.
İğtîsal: Yıkanma.
İğva: Aldatma, saptırma.
İğvicâc: Eğrilik.
İhâm (etmek): Vehim vermek, zannettirmek.
İhâta: Kuşatma.
İhbar Cümlesi: Haber vermeye müteallık cümle.
İhbâr-ı Gaybî: Gaybtan haber verme.
İhbarat-ı Dînîye: Dine mahsus haberler, bilgiler.
İhdâ etmek: Hediye etmek.
İhdad: (**12**,61) Mâtem, kocası ölen kadının süsten uzak bir kıyafet taşıması manasında kullanılır.
İhdâs: Ortaya koyma.
İhkâk-ı Hak: Hakkı yerine getirme.
İhlak (etmek): Helak etmek.
İhlas: (**7**,305) Allah'a mahsus kılma, amelde Allah rızasını arama.
İhlas-ı Etem: Eksiksiz, tam ihlas.
İhlîl: Erkeklik organın deliği.
İhmal: Noktasız harf yazmak.
İhrac: 1- Rivâyet asrı denen ilk üç asırda bir müellifin tahkikle bir hadîsi senetli olarak kitabına alması. Ta'lihler ihrac sayılmaz **2-** Keza, râvilerini zikrederek bir hadîsi ilk kaynağına götürmek, zikretmek, rivâyet etmek.
İhrâk: Yakma.
İhram: Hacının giydiği hususî kıyafet.
İhraz etmek: Elde etmek.
İhsan: **2**,220) Bağış, iyilik demek ise de Cibrîl hadîsinde, Allah'ı görürmüşcesine ibadet edebilecek gibi yüce bir mertebe manasında kullanılmıştır.
İhsâs: Duyurma, Hissettirme.
İhsâr: (**6**,102) Hac veya umrede, kişinin herhangi bir sebeple tavaf ve vakfe yapamamasıdır.
İhtibâ: (**3**,78; **15**,52) Sarınıp bürünme.
İhtibar: (**2**,40) Hadîsin sabit olup olmadığını, bir aslının bulunup bulunamadığını araştırmak.

İhticac: (2,40) Bir hadîsi delil olarak kullanmak sahîh, hasen ve bazen de zayıf hadîsle ihticac yapılır. Ancak ihticac işi, hadîslerin nâsih ve mensuhlarını vs.'yi de bilmeğe bağlı olduğu için herkes ihticac yapamaz. Zaten ihticacı yapanlara Müctehid denir.
İhtifâ: Gizlenme.
İhtikâr: Ticarette, fiatların artması için malı piyasadan çekmek, sunî darlık hasıl etmek.
İhtilaf: Anlaşmazlık.
İhtilâf-ı Kadîm: Eskiden beri süregelen anlaşmazlık.
İhtilâfu'l-Hadîs: Hadîsler arasında, hakîki deği de zâhirde, görünüşte bir zıtlık bulunması. Buna **teâruz, muhtelifu'l-hadîs** de denir.
İhtilak: Hadîs va'zetme, uydurma.
İhtilas: (9,18) Kapıp kaçma.
İhtilat: (2,20) Lügatte karışma karıştırma. Istılah'ta yaşlanma vs. sebeplerle hâfızaya bozukluk gelmesi. Böyle kimseye muhtelit denir, rivâyeti zayıftır. *Muhtelit'in bütün rivâyetleri zayıf sayılmaz. İhtilattan öncesi* sihhatlidir.
İhtimâm: İlgi, alaka.
İhtirâ': Keşif, icad.
İhtiram: Saygı hurmet.
İhtirâsât-ı Hayvaniye: Hayvanî ihtiraslar.
İhtirâzî: Sakınmayla ilgili.
İhtisâ: (3,315) Husyelerini aldırma, iğdiş olma.
İhtisâb: Hesab sorma.
İhtisâm: Düşmanlık, muhâsama.
İhtisar: (1,111) Lügatte özetleme demektir. Istılahta hadîsin anlatmak istediği manayı eksiksiz olarak kısaca ifade etmek. Ayrıca uzun bir hadîsten bir parçayı almak manasına da kullanılır. Namazla ilgili hadîslerde (8,397) ellerini böğre koymak manasına da kullanılır.
İhtiyâr: Seçme, irade.
İhtizâr: Can çekişme.
İhtizaz: Deprenmek, titremek, haz duymak.
İhvân: Kardeşler.
İhya: Hayat verme, diriltme.
İhya-ı emvat: *Ölülerin diriltilmesi.*
İhzâr: Hazırlama, getirme.
İhzâriye: Hazırlığa ait.
İka: Meydana getirmek.
İka': (8,459) Kalçaları yere dayayıp bacaklarını dikerek oturma.
İkab: Ceza, cezalandırma.
İkâb-ı İlahî: Allah'a ait ceza.
İkâle: (3,15) Akid süresi dolmadığı halde tarafların karşılıklı anlaşma ile akdi vaktinden önce sona erdirmeleridir.
İkrah: Tiksinme, zorlama, dayatma.
İkrâr: Kararlaştırma, dil ile söyleme, kabûl etme.
İkraz: Borç verme.
İkta: (14,513) İmtiyaz verme.

İkta vesikâsı: İmtiyaz vesikası.
İktibas etmek: Bir şeyden bir kısımını almak.
İktida: Uyma.
İktifâ: Yetinme.
İktisab etme: Kesbetme, kazanma.
İktîsar etme: Yetinme.
İktiza (etme): Gerekme.
Îlâ: (2,415; 11,405; 17,230) Yemin, muayyen bir müddet için hanımını kendine haram kılma (boşama) Resulüllah hanımlarıyle bir ay müddetle ayrı kalmıştır bu da îlâ hadisesi diye geçer.
İlâc: Sokma.
İlahî Hadîs: Bak. Hadîs-i Kudsî.
İ'lak: (11,279) Boğazı şişen çocukların, şiş kısmına bastırarak şişi indirme.
İ'lal: Hadîsin sened ve metninde bir kusur bulunduğunu söylemek.
Î'lam: (2,65) Hocanın, rivâyet edilmesine izin vermeden, falanca hadîs veya kitabı tahammül etmiş olduğunu, rivâyet hakkına sahip olmuş bulunduğunu talebeye bildirmesidir. Talebenin bunu rivâyet edebileceği kabul edilmiştir, aksini söyleyen de var.
İlcaât: Zorlamalar, mecbur kılmalar.
İlel: İlletler, sebepler, hastalıklar.
İlel Kitapları: Hadîslerdeki illetleri gösteren kitaplar.
İlelu'l-Hadîs: Hadîste herkesin göremiyeceği sihhat bozucu unsurlar.
İ'lem Eyyühel-Aziz: Ey aziz kardeşim bil ki!.
İlga: Hükümden kaldırdı.
İlhâd: Dinden çıkmak.
İlhak (etmek): Kendi mülküne katmak.
İlim: Lügatte bilmek demektir. Başlangıçta bütün islam âlimleri, daha sonraları kısmen hadîs âlimleri arasında "İlim"den maksad "Hadîs İlmi" idi.
İllet: (2,83) Hadîste bulunan ve değme muhaddis tarafından görülemeyen gizli kusur. Hadîsteki illeti, ricâl ilmi kuvvetli olan müdekkîk âlimler ortaya çıkarabilir. İllet sihhati bozan bir kusurdur.
İlliyyin: (9,284; 13,237) Cennetteki en yüce makamın ismi.
İlmel Yakîn: (1,59) Kesin illmin mertebelerinden biridir.
İlm-i Bâtın: Gizlinin, gaybın ilmi.
İlm-i Cedel: (5,267) Muhalif tarafın fikrini çürütüp, kendi fikrini benimsetme ilmi.
İlm-i Ledün: Allah'a mahsus gaybî esrarın ilmi.
İlm-i Maâni: Kelamın ifade ettiği manaları mevzu edinen edebiyata ait bir ilim.
İlmî Muhtâriyyet: İlmî hürriyet.
İlm-i Simyâ: Eski hükemanın meşgul olduğu bir nevi kimya ilmi.
İlm-i Yakîn: Reddi mümkün olmayan kesin ilim. Bknz. Yakîn.
İlm-i Zahire: Daha ziyade fıkıh ilmi kastedilmiştir.
İlm-i Zannî: Kesinlik ifade etmeyen ilim.
İlm-i Zarurî: Araştırmaya, kesbe gerek olmaksızın delilsiz hâsıl olan ilim. Nazrî, aklî veya naklî yollardan biriyle insanda hasıl olan zarurî bilgi. İki kere ikinin dört etmesi gibi. Vahiy bilgisi de buraya girer.

İlmu'l-Ahbar: Hususen Resulüllah'ın (aleyhisselatu vesselam) umumen sahâbe ve tabiîn'in söz fiil ve takrirlerinden bahseden bilgi kolu.
İlmu'l-Âsar: Sahâbe, Tabiîn ve Etbau't-Tabiîn'in ve diğer büyüklerin söz, fiil ve görüşlerini araştıran ilim kolu.
İlmu'l-Gayb: Gaybin bilgisi.
İlmu'l-Hadîs: Bknz. Hadîs İlmi.
İlmû'l-Yakîn: Vahye veya tevatüre dayanan kesin ilim.
İlmu'r-Ricâl: Hadîs râvileri ile ilgili ilim.
İltibas (etme): Giydirme. Karıştırma suretiyle hata yapma.
İltica: Sığınma.
İltifat: (9,18) Namazda gözleri sağa sola kaydırma.
İltikâf: Bulma, toplama.
İltiyam: Yaranınn kaynaması.
İltizam: Uyma, kendine gerekli kılma.
İlzam: Başkasına gerekli kılmak, kabule mecbur etmek.
İmâ: Söz veya fille işaret etmek.
İmâle: Meylettirme.
İmâl-i Fikir: Yeni fikirler ortaya koymak.
İmam: Lügat olarak önde olan, delil, rehber, devlet reisi gibi manalara gelir. Hadîs ıstılah olarak tıpkı **hakîm, hüccet, hâfız** gibi muhaddisin müteradifidir (eş manalısı). Ayrıca hadîs ilminde üstad-ı kâmil mertebesini bulan kimseye de imam denir.
İmâmet: (2,281) Devlet reisliği.
İmam-ı Dar'il Hicre: Hicret diyarı (Medîne)nin İmamı. Bununla İmam Mâlik kastedilir.
İmamu'l-Haremeyn: Bununla Cüveynî kastedilir.
İm'ân-ı nazar: Dikkatle, derinlemesine bakmak.
İmâte: Öldürme.
İmkân-ı Akli: Vukûu aklen mümkün olan.
İmkân-i Zâti: Vukûu zatında mümkün olan.
İmkân-ı Zihnî: Vukûu hariçte değil zihinde kabul edilebilen.
İmla: Lügatte doldurmak, yazı yazmak manasına gelir. Istılahta Şeyhin talebeye hadis yazdırması (dikte ettirmesi). Bu sema yani üstün bir tahammül yoludur.

Bu yolla ortaya çıkan kitaba da **imla** denir. Ancak bu manada **emâli** diye cemi olarak kullanılması daha yaygındır.
İmsâk: Tutmak, oruç esnasında, bozucu şeylerden kaçınmak.
İmtina: Kaçınma.
İmtisâl: Uyma.
İmtizaç: Kaynaşma.
İn'am (etmek): Nimet vermek.
İndenâ: Hadîsciler "Bize göre, hadîsciler nezdinde" manasında kullanırlar.
İndelhâce: İhtiyaç olduğu zaman.
İndinde: Yanında.
İndirâs: Yokolma.
İnfak: Nafaka vermek.
İnfâz: Ceza hükmünü yerine getirmek.

İnfîrad: Yalnız kalma, ayrılma.
İnfira: Alt.
İnhîlâl: Çözülme.
İnhirat: İstikametten ayrılma, sapma.
İnhisar: Daralma, sınırlama.
İnhizam: Basılıp ezilme, bozguna uğrama.
İnkâr-ı Gayr-ı Kâbil: İnkar edilemez.
İnkıta: Senedde râvi düşmesi, râvi atlaması, **irsâl**, de denir. Bu çeşit hadîslere **munkatı** denir.
İnsîyak: Sevkolunma, gönderilme, (İçgüdü).
İnsîyaki: Dahilden gelen manevî bir sevke ait.
İnsiyâtif: Teşebbüs gücü.
İnşâd: Şiir okuma.
İnşâd: Şiir okuma.
İnşikak: Parçalanma dağılma.
İntâc etmek: Netice, sonuç vermek.
İntehâ: Bir başka kitaptan veya bir başka şahıstan iktibas veya nakil yapıldığı zaman iktibas veya nakil sona erince, bugünkü imlada kapayıcı tırnak işaretinin yerine geçmek üzere **intehâ** ("nakil bitti" manasında) denir.
İntibâ': Görüş, anlayış.
İntibah: Uyanış.
İntidah: (10,384) Su ile istinca manasına geldiği gibi, abdest aldıktan sonra elbiseye su serpmek manasına da gelir.
İntihâb: Seçme.
İntikâd: Tenkid.
İntikal: Geçme, nakloİma.
İntikal Tekbiri: Namazın bir rüknünden diğerine geçerken okunan tekbir.
İntikasu'l-Ma: (7,527) Suyun noksanlaşması.
İntisab: Kendini bir başkasına nisbet etmek.
İnzâl: İnme, menin gelmesi.
İnzâr: (Ahiretle) Korkutma.
İnzimam: Dahil oldu, katıldı.
İrâd: Gelir, beyan.
İrâde: İstek.
İrâde-i Hassa: (Allah'ın) kendi irâdesi.
İrâde-i İlâhiyye: Allah'ın irâdesi.
İrâde-i kün: Allah'ın "ol!" deme isteği.
İrâde-i Rabbanî: Allah'ın irâdesi.
İrca: Lügatte gönderme demektir. Istılahta Kelâmî bir fırkanın inancını ifade eder: Buna göre, büyük günah işleyenin cehennemlik olup olmadığna dair hüküm verilemez, onu Allah bilir. Kurtuluş için asıl olan imandır. Amil'in imanla ilgisi yoktur. Bu itikata olanlara **mürcie** denmiştir.

Ayrıca, amellerin imandan cüz olmadığına, imanın artıp eksilmeyeceğine, mü'minlerin durumlarının Allah'a râci olduğuna, bu dünyada onların cennetlik veya cehennemlik olduklarına dair kesin hüküm verilemiyeceğine inanmak. İmam-ı Âzam Hazretleri bu inançta olduğu için **mürcie** denmiş ve **bid'at** olan önceki ircâ ile kasden iltibas edilerek itibardan

düşürülmeye çalışılmıştır. Halbuki bu ircâ ehl-i sünnet inancına muvafıktır.
İrca etmek: *Geriçevirmek, indirgemek.*
İrfak: Fayda vermek, kolaylıkla tutmak.
İrhas: Ucuzlatma, hayırlı iş Peygamberimiz'in geleceğini haber veren hadise.
İrsâd: Gözetleme.
İrsal: *1- Senette bir veya birkaç râvinin düşürülerek hadîsin rivâyeti irsâd,* bu manada inkıta demek olur. 2- Râvinin, görüşmediği muasırından veya görüştüğü kimseden dinlemediği hadîsi rivâyet etmesi. 3- Tabiîn'in Sahâbeyi atlayarak, doğrudan doğruya Resulüllah'tan (aleyhisselatu vesselam) hadîs rivâyet etmesi. Bu çeşit hadîslere mürsel denir.
İrsal-i Celî: (2,111) *Râvi atlaması âlimlerin çoğunluğu tarafından bilinecek* kadar açık ise, mesela muasırı olmayan kimseden irsalde bulunmuş ise irsal-i celî olur.
İrsâl-i Hafî: (2,111) Yapılan dâvi atlaması ricali iyi tanıyan müdekkik âlimler tarafından anlaşılabilecek kadar gizli ve zor ise bu irsâl-i hafîd, kişinin karşılaşmadığı muasırından veya karşılaştığından dinlemediği hadîsi rivâyet etmesi gibi.
İrsâl-i Zahir: İrsâl-i celî demektir.
İrsâlu's-Sahâbe: Sahâbeler birbirlerinden aldıkları hadîsleri bazan, kimden aldığını belirtmeden, Resulüllah'tan (aleyhisselatu vesselam) dinlemiş gibi rivâyet eder. Buna Sahâbe irsâli denir. Hadîs uleması Sahâbe irsâlinin hadîsi zayıflatmayacağı hususunda müttefiktir. Nitekim İbnu Abbâs Müksirûn'dan olduğu halde, bizzat müşâhade ve mesmuatına dayanan rivâyetleri kırkı bulmaz.
İrşâd: Doğru yola götürme.
İrşadât: İrşadlar.
İrticâlî: Ezberden.
İrtîdâd: (6,189) Dinden çıkma.
İrtihâl: Göçme, ölme.
İrtikâb: Cürüm işleme.
İşar: Başkasını, nefsine tercih etme.
İsbâğ: (5,549) Abdesti mükemmel şekilde alma.
İiskâl: Ağır bir şey yükleme.
İskat: Düşürme.
İsmet: Günahtan korunma.
İsm-i Azam: Allahu Teala Hazretlerinin en yüce ismidir. Bu isim kesin olarak bilinmez. O isimle yapılan duanın makbul olduğu rivâyetlerde gelmiştir.
İsm-i Hass: Belli bir şahsa ait isim.
İsm-i Tasgir: Küçültme ismi.
İsm-i Zâti: İsm-i has gibi şahsa ait isim.
İsmid: (11,281) Sürme yapılan taş.
İsnad: Anlatılan söz veya ameli, kendine has tabirler kullanarak, söyleyenine veya yapanına nisbet etmek. Bu, bir rivâyeti, Hz.Peygamber'den (aleyhisselatu vesselam) ilk duyandan müellife kadar araya giren râvileri hoca-talebe düzeni içerisinde tarihi sırayla zikretmek-

le olur. Senette kullanılan tabirler, hadîsin hocadan talebeye ne suretle intikal ettiğini yani tahammül ve eda şeklini belirtir.

İsnad İlmi: Râvilerin durumları, kullanılan eda sîgaları vs. yönlerden hadisin sahîh lik ve zayıflığını araştıran ilim.

İsnad-ı Adlî: Hadîsi ilk kaynağa -başka rivâyetlere nisbetle- daha az sayıda râvi ile ulaştıran isnâd'a denir. Daha çok râvi ihtiva eden senede ise nâzil denir. Buhârî'nin en âli isnâdında 3 râvi yer alır. En nâzil isnâdında ise 9 dokuz râvi yer alır. Ali isnâd ise nâzile nazaran daha kıymetlidir.râvi yer alır.

İsnad-ı Mu'an'an: İçinde edâ sîgası olyarak an edatının kullanıldığı isnad.

İsnad-ı Nâzil: Bir isnâdın diğerlerine nisbetle ilk kaynağa daha az sayıda râvi ile ulaşmasıdır.

İspîrîzma: Ölülerin ruhlarıyla temasa inanan görüş.

İsra: **(15,407-408)** Resulüllah'ın Miracını ifade eder. İsra kelime olarak gece yürüyüşüdür.

İsrailiyât: Beni İsrâille ilgili kıssalar.

İstîab (etme): İçine alma.

İstiare: Ödünç almak, âriyet istemek. Edebiyatta bir benzetme sanatı: Bunda bir kelimenin manası muvakkaten başka bir manada kullanılır.

İstiâre-i Temsiliyye: Temsile yer verilerek yapılan istiâre.

İstiâze: **(4,424; 7,104)** Sığınmak, şerler ve şerirlere karşı Allah'tan himaye taleb etme.

İstiba: **(16,384)** Esir etme.

İstib'âd (etmek): Akla, imkâna uzak görmek.

İstibdâd: Despotluk.

İştibak-ı Nücum: **(16,625)** Yıldızların örülmesi (gökte çoğalıp cıvıldaşmaları maksuddur).

İstibra: **(12,44)** Temizlenme demektir. Küçük abdestten sonra sızıntıdan temizlenmede kullanıldığı gibi, boşanan kocası ölen kadının hâmile olup olmadığının anlaşılması için geçirdiği iddete de istibra denmiştir.

İstî'cal: Acele etme.

İstîcmâr: **(10,430)** Abdest bozunca, taş kullanarak istinca etmek (temizlenmek)

İstîdat: Kabiliyet, yetenek.

İstidlâl: Delillerden hareketle akıl yürüterek neticeye gitmek.

İstidrac: **(12,142)** Veli olmayan insanlardan sâdır olan kerâmetvaâri hârika haller.

İstidrak: **(1,273)** Yanlış veya eksik rivâyetleri düzeltme, tenkîd etme, tamamlama.

Ayrıca, bir müellifin, şartlarına uyduğu halde kitabına almamış olduğu hadîsleri bir başka müellifin bir kitapla toplaması.Hâkim en Neysâburî'nin Sahîhayn üzerine yaptığı istidrak en ziyade şöhret kazanandır. el Müsted rak Ala's-Sahîhayn.

İstidrat: Saded dışına çıkma.

İstifaza: Bir Rivâyetin tevatür derecesine ulaşamayan şöhrete ulaşması, çok sayıda tarîkden rivâyet edilmesi.

İstifham-ı Takrîri: Te'yid ettirici sual.

İstifrâş: Yatağa alıp yatma.

İstiftah: Açış yapma.
İstiğfar: (11,537) Af talebetme, tevbe etme.
İstiğna: İhtiyaç duymama, gözü gönlü tok olma.
İstiğrab (etmek): Lügatte: Hayret etmek, Istılahta: Hadîsi garîb saymak.
İstiğrak: Boğulma.
İstihâle: (7,132) Bir halden başka bir hale geçmek.
İstiham: Ok ile fala bakma.
İstihâre (duası): (9,398); 11,63; 14,22) Hayır talebetme (duası).
İstihbab (etmek): Güzel bulmak.
İstihbâbî: Beğenilen sınıftan.
İstîhdaf: Hedef edinme.
İstihdam: Hizmetlenme, kalkınma.
İstihfaf (etmek): Hafife almak.
İstihkak: Hak etmek.
İstîhkâr: Hakaret etme, küçük bulma.
İstihlaf: Yerine halef bırakmak.
İstihlâk: Eşyayı kullanıp harcamak, tüketmek.
İstihlâl: Helal addetmek, Küçük çocuğun ağlaması.
İstihrac: *Bir kitabın hadîslerini, bu kitabın senedlerinden başka olan senedlerle, sözkonusu kitabın müellifiyle, müellifin şeyhinde veya daha yukarılarda birleşmek şartıyla, tesbit etme, bir kitapta toplama. Bir kitaba ilaveler yapma.*
İstîhraç: Bir şeyden bir şey çıkarmak. Bir kitapta bulunan hadîslerin kaynaklarını bulmak.
İstîhsâl: Ürün elde etmek.
İstihsân: Lügat olarak güzel bulma, beğenme demektir. Edille-i şerî'yyeden biri olarak ifade ettiği ıstılahi manayı anlamak için, önce **"kıyas"**ı hatırlayalım: Kıyâs, yeni mes'eleler karşısında Kur'an ve hadîste gelmiş olan nasslara dayanarak hükme gitmeye diyoruz. Eğer yeni bir mes'ele karşısında, Kur'an, Sünnet gibi aslî kaynaklardan ziyade **örf, âdet, maslahat, umûmî belva** gibi durumlar gözönüne alınarak hükme gidilirse buna **istihsân** denir. Aynı mes'ele hakkında **kıyâsen** verilen hükümle **istihsânen** verilen hüküm farklılıklar arzedip, değişik neticelere ulaşabilir. Hanefî fıkhı, bu durumda -meşhur ve muayyen bazı mes'eleler dışında- ^**istihsân**"la amel etmeyi umûmî bir prensip edinmiştir. Kitabımızda bu çeşit hükümlere açıkca raslarız.

Bu vesile ile bir iki prensbi daha kaydetmede fayda var: Bir mes'elede üç görüş var ise, birinci veya sonuncu ile amel edilir, ortanca ile değil. Keza bir mes'elede İmam Â'zam'ın görüşü var ise ona uyulur. Sadece zarûrî hallerde **imameyn**'in *müşterek görüşüne veya sadece birinin görüşüne* uyulur. Fıkıh kitaplarında belirtildiği üzere, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed, esas itibariyle hiç bir mes'elede Ebu Hanîfe'ye muhalefet etmemişlerdir. Onların İmam'a muhalif düşen görüşleri, İmam'ın rücû etmiş bulunduğu eski görüşü olmaktadır. Bu mühim hususu te'yid eden rivâyetler mevcuttur.
İstîhya: (17,207) Utuanma ve utanma talebi manalarına gelir.
İstihzâ: Alay etme.
İstikbâl: Gelecek.

İstikrah: İğrenme.
İstikrâr: Sâbit olma.
İstikraz: Borçlanmak.
İsti'lâm: (5,381,447; 6,130-31) Hac'da Hacerü'l-Esved'i selamlama, öpme.
İstîma: Kulak kabartma, dinleme.
İstîmâl: Kullanma.
İstimla: 1- İmla meclisinde hocanın yazdırdığı hadîsleri yazmak. 2- Kalabalık olan imla meclislerinde hocanın yazdırdıklarını uzaktakilere nakletmek.
İstîmnâ: (3,316) Meni getirme.
İsîmta: Menfaatlenme.
İstinbat: Bir şeyden mana veya hüküm çıkarma.
İstinbâten: Hüküm çıkarma suretiyle.
İstinca: (3,450) Abdest bozduktan sonra temizlenme.
İstînsah: Nüsha çıkarmak, çoğaltmak.
İstînsar: (10,429) Abdest alırken burna su çekip dışarı atma.
İstinşak: (10,429-30) Abdestte ağza su çekip dışarı atmak.
İstirdâd: Geri almak.
İstîska: Su isteme.
İstiska Namazı: Yağmur duası.
İstîskal: Soğuk davranmak.
İstismar: Meyve elde etmek, menfaatine kullanmak.
İstişâre: (16,124) Lügat olarak işaret'ten gelir, işaret istemek demektir. Ancak insanlar arasında fikir alış-verişi, müzakere, danışma vs. hep bu kelime ile ifade edilir. İslamda istişârenin mahiyeti uzunca tahlîl edilmiştir. (16,125-166).
İstişhad: Lügat olarak şahid getirmek manasına gelir. Istılahda bir hadîsin, bir başka tarîkden gelen benzerini kaydetmek.
İstişrâf: (10,235) Gözünü dört açarak bakmak, seyretmek.
İstîtâ'a: Muktedir olma.
İstîtab: (8,118) Tevbe talebi.
İstîtale: Uzanmak.
İstîtar: Gizlenmek.
İstitrad: Saded dışına çıkmak.
İstivâ: (10,292) Lügatte müsavi oluş, istila etme, yükselme, kuşluk vakti gibi manalara gelir. Allah'ın Arşa istivâsı müteşâbih ayetlerdendir.
İstî'zân: (10,159) İzin talebi.
İşa: (9,412) Gece karalığının başlangıcı.
İş'âr: (6,70) Anlatma, bildirme. Kurbanlık devenin hörgücünden çizilerek kanatılmasına da îş'âr denmiştir.
İşâri Mânâ: Açık olmayan işâret yoliyle ifade edilen mana.
İşkâl: Müşkil ile aynı asıldan gelir. Hadîste anlaşılması güç, yanlış anlaşılmaya kabil açıklanması gereken husus.

Ayrıca, belirtilen bazı zorlukları kaldırmak, yanlış okumaları önlemek için hareke ve nokta koymak manasına da gelir.

İşkillenmek: Vehimlenmek, şüphelenmek.
İşmâm: Hissettirmek, koklatmak, hafif duyurmak.
İştibah: Şüphelenmek, benzemek.

İştigâl: Uğraşmak, bir işle meşgul olmak.
İstişhâr: Şöhret bulma, Ün kazanma.
İştimâl: Kuşatma, sarma.
İştirâ: Satın alma.
İştiyak: Şiddetli arzu ve şevk duymak, özlemek.
İtab: Azarlamak, tekdir etmek.
İtbâ': (11,277) Sözgelimi manayı teyiden kullanılan ikinci kelimeye itba denir.
İtham (etmek): Suç kabahat nisbet etmek.
İ'tibar: (2,40) Zayıf bir hadîsin za'fını gidermek veya azaltmak için, onu kuvvetlendirici benzer rivâyetleri, hadîs mecmualarından arama faaliyeti. Bu faaliyet z'aafı fazla olan (Şedidü'z-Za'f) bulunan hadîsler için yapılmaz. Bu sebeple cerh ve ta'dil elfazı tabakalara ayrılırken: "Bu tabakada olan elfaz "İtibara delalet eder"... terke delalet" diye hükümleri belirtilir. İstizâd, âzıd, mütâbaat, **mütâbi, mütâba, şâhid** tabirleri de **itibar** bahsiyle ilgilidir.
İstidâl: Orta hal üzere olmak.
İtîkâdî: İnançla ilgili.
İ'tîkâdiyyât: (15,11) İnanılacak şeylere müteallık ilim.
İ'tîkaf: (2,402) (Ramazanda) Bir yere çekilip sadece ibadet etmek.
İtimâd: Güven, dayanma.
İtiraf-ı acz: (1,316) Aczini beyan etmek.
İtîyad: Alışkanlık.
İ'tizâd: Zayıf bir hadîsin başka yollarla desteklenmesi. **Buna itibâr da denir.**
İtkan: Lügatte sağlam, prüzsüz yapma. Istılahta râvinin zabt hususunda titiz ve fazlaca sağlam olması. İtkân sahibine **mutkın** denir.
İtlâf: Ziyan etme, yoketme, öldürme.
İtmâm: Tamamlama.
İtminân: Emniyet içinde olma.
İttefekâ Aleyhi (ş-Şeyhân): Buharî ve Müslim bu hadîsi kitaplarına almakta ittifak ettiler.
İttihâmu'r-Râvi Bi'l-Kizb: Herhangi bir râvinin Resulüllah hakkında yalan töhmetine mâruz kalması. **Kizbu'r-râvi** kadar değilse de râvinin terkini gerektirecek şiddette bir cerhtir. Adaleti seb eder.
İttîkâl: Dayanma, güvenme.
İttir'a: Dolma, solma.
İttisâf: Sıfat sahibi olmak, vasıflanmak, sıfat kazanma.
İttisâl: Lügatte bitişiklik. Istılahta hadîsin senedinde, râviler zincirinde kopukluk olmaması, ilk kaynağından, müellife kadar yer alan râviler, her birini görerek teselsül etmesi. Bu çeşit senedlere **muttasıl** veya **mevsûl** denir.
İvaz: Bedel.
İyâte: (11,469) Kuş falı,
İyâl: Bakımında olan kimseler.
İyâs: (11,40) Adet halinin kesilmesi.
El-İyâzubillah: Allah'a sığınırım!
İz'ac: Taciz etme, rahatsız etme.

İzafe: Nisbet etmek.
İzâfî: Nisbî.
İz'an: İdrak, basiret, anlayış.
Îzar: (1,447; 2,457; 10,491; 15,49) Belden aşağıyı örten giysi.
İzhâr etmek: Göstermek, ortaya koymak.
İzhâr-ı Sürûr: Memnuniyetini, sevincini göstermek.
İzhîr: (10,348; 13,185) Temizlikte kullanılan bir ot.
İzinli (me'zun, me'zunleh): Baba, vasî, kaadı gibi velilerden biri tarafından kendisine ticaret yapma hususunda izin verilmiş bulunan çocuk, köle veya ma'tûh gibi **hacr** altında bulunan kimseye denir.
İzzet: Lügatte değer, üstünlük. Istılahta hadîsin azîz olması.

K

Kaanî: Kanaat eden.
Kabâtî kumaş: (6,96; 15,55) Mısır'da ketenden yapılan ince beyaz bir kumaş.
Kâb-ı Kavseyn: İmkan ve vücûb arasında bir makam. İki yay uzaklığı mesafesi.
El-Kâbız: (7,11) Allah'ın isimlerindendir. Kulların rızkını lütuf ve hikmetiyle tutan demektir.
Kabîh: Çirkin, fena, kötü, yakışıksız.
Kabl-el-Vücûd: Olmazdan evvel.
Kabûl: Bak: **Îcâb**.
Kabz (etmek): Bir malı teslim almak, muhafaza veya tasarruf etmek üzere mes'uliyeti altına almaktır.
Kabza-i Tasarruf: Harcama, kullanma, yetkisi elinde olmak.
Kadana: (2,24) Ağır yük taşımaya mahsus bir at çeşidi.
Kader: (13,537) Mu'tezile'nin iddia ettiği: "Şerri, kulun yarattığı" inancı. **Mu'tezilî** yerine **bedevî** dendiği de olur.
Kader-i Muallaka: Bazı şartlara bağlı kader, şartlar gerçekleşmezse kader vâki olmaz. Bu kadere melekler muttali olabiliyor.
Kaderiyye: (16,491) Kaderi inkar edip kulun tam irade sahibi olduğunu inkar eden sapık mezhep.
Kadh: Râviyi adâlet veya zabt yönünden cerh etmek, eksikliğini iddia etmek. Taz'îf, ta'n, cerh de aynı manaya gelir.
Kâdı Mübâşiri: Davalarda kâdının istihdam ettiği tebligat memuru.
Kadîm: Eski, eski zaman, eskiden beri var olan gelen.
Kâdir: Kudret sahibi, her şeye güç yetiren.
Kadîr-i Ezelî: Ezelî kudret, güç sahibi, Cenab-ı Hakk.
Kâfe: (15,119) Kâif'in cemidir. Kâif iz takib eden, benzerlikleri bilen kimseye denir.
Kafîz: (13,443) Irak'ta kullanılan bir ölçek çeşidi.
Kafûr: (11,26) Cenaze yıkarken suya katılan kokulu bir maddedir. Hindistan 'da yetişen bir ağacın zamkından yapılır.
Kahhâr: Galib-i Mutlak ve her an kahretmeye muktedir. Cenab-ı Hakk'ın esmâ ve sıfatlarından biri.
Kâhin: (9,7) Gelecekte olacak şeyleri bildiğini iddia eden kimse.

Kâhir: Üstün gelen. Yenen. Galip gelen. Zorlayan.
Kahr: Zorlama. Cebir. Ezme. Mahvetme.
Kâif: (15,540) Bazı benzerliklerle teşhiste bulunan, iz sahibiyle o izin kime ait olduğunu bilen kimseye denir.
Kâil: Söyleyen, anlatan. Nakleden. Söz sahibi, inanmış.
Kâili: Söyleyeni.
Kâim: Ayakta duran. Mevcut. Baki. Vaktini ibadetle geçiren.
Kalansüve: (5,49; 15,45) Başa konan serpuş, fes, takke, külah diyenler olmuştur. Üzerine sarık sarılarak giyilen bir gayr-ı müslim kıyafeti olduğu tahmin ediliyor, tek başına giyilmiyor.
Kalb: Hadîsin sened ve metninde meydana gelen takdim ve tehirler. Takdim-tehir (yer değiştirme) sened veya metinde olabileceği gibi kelimelerde de olabilir, cümlelerde de, meydana gelen kalb çeşidine göre hadîsin ismi değişir: Kalb-i mürekkeb, serikat, ma'hus...

Kalb, hocanın talebelerini imtihan niyeti ile yapması caizdir. Halkı aldatmak için yapılırsa haramdır.
Kalb-i Mürekkeb: (2,125) Bir metnin isnadını alıp bir başka metnin başına koymak. Buna **isnad-ı mürekkep** de denir.
Kalb-i Selim: Sağlam kalb (Huzura selamete ermiş kalb).
Kalbî tuma'nine: (2,77) Mütevatir olmasa da ulemanın amelde ittifak ettiği rivâyetlerin ifade ettiği hükümdür. Tıpkı mütevatir haber gibi amel yönüyle vücub ifade ederse de ilim yönüyle "yakîn" ifade etmiyor.
Kalbolmak: Başka hale gelme, değişme, alt üst olma.
Kâle: Sema yoliyle alınan bir hadîsi eda ederken kullanılabilen en düşük sîga. Talebe ile şeyhin likası biliniyor ve talebe de gayr-ı müdellis ise semâya delalet eder

Ayrıca, vicâde yoluyle alınan hadîsleri eda ederken de kullanılmıştır..
Kalellahu Te'âla Fi Mâ Revâhu Anhu Resulüllah Sallallahu Aleyhi Ve Sellem: Kudsî hadîsleri rivâyet ederken kullanılan sîga.
Kale Lena Bi-Kırâatî: Bu sîga, râvinin hocasına bizzat -ezberden veya kitaptan- okuyarak hocadan bunu rivâyet iznini aldığını ifade eder.
Kale Lenâ Kırâaten Aleyhi: Şeyhe okuyan tasrih edilmeksizin, kıraat yoliyle alınan hadîsleri eda ederken kullanılan bir sîga.
Kale Lenâ Lî: Daha ziyade müzakere ve münazara esnasında sema yoliyle alınan hadîslerin edasında kullanılır. ....**Lenâ** şeklinde hoca ile talebenin yalnız olduğu ifade edilir.
Kale Resulüllah Sallallahu Aleyhi ve Sellem Fî- Mâ Yervî'an Rabbihi: Selef alemlerinin kudsî hadîsleri rivâyet ederken kullandıkları sîga.
Kalîlu'l-Hadîs: Az rivâyette bululan kimse.
Kalûs (Bekra): (7,147) Dişi devenin küçüğüne denir.
Kâm: İstek. Arzu. Maksad. Murad. Dilek.
Kamer: (7,85) Hilali çıktıktan sonra, ayın dördüncü geceden itibarenki haline denir.
Kamer-i Takvim: Ayın durumuna göre uyarlanmış takvim.
Kamet-i Himmet: Himmetin boyu (derecesi).
Kâmil: Tam, olgun, eksiksiz. Kemâlde olan. Kemâl ve fazîlet sahibi.
Kâmil İman: Eksiksiz bir îman..

Kamis: (15,41) Vücudun boyundan göbeğe kadar kısmını örten iç giysi. Buna dilimizde gömlek deriz.
Kan Ortaklığı: (5,415) Kurban'da deve veya sığır için tecviz edilen ortaklığa denir. Bu hayvanlardan birine yedi kişi ortak olabilirler.
Kânitîn: Taat, ibadet, dua manasına gelen kunut'tan gelir, Allah'a çok zikreden demektir.
Kanun-i Esasî: Esas kanun, Anayasa.
Karâbet: Yakınlık, akrabalık.
Karâtîs: Kağıtlar, kırtasiye.
Kara'tu Alâ Fülan: Kıraat yoliyle alınan bir hadîsin eda sîgası.
Kara'tu Bi-Hattı Fülan: Vicâde yoliyle alınan bir hadîsin eda sîgası.
Kara'tu Fi Kitabi Fülan: Vicâde yoliyle alınan bir hadîs için kullanılır. Ancak râvi, hattın, kitabı te'lif eden müellife ait olmasında şüphelidir.
Karaz: (4,336) Deri işlemede kullanılır, selem denen bir ağacın meyvesidir.
Kârî': (7,448) Okuyan demektir. Kur'an okuyan kastedilir.
Karîn: Yaş, tahsîl ve ilim yönüyle birbirine yakın olanlar. Cemi Kurenâ'dır.
Karîne: Bilinmeyen bir şeyin anlaşılmasına yarayan ip ucu. Anlaşılması zor olan hususun hak ve hakikatına dair cüz'î delil olan şey. İşâret.
Karn: (12,394) Asır, zaman, devre, boynuz. Bir insanın ortalama ömrü olan 60 sene; Bir asırda yaşayan muasırlar cemaati gibi manalarda kullanılmıştır.
Karnu'ş-Şeytan: (13,474) Lügat olarak şeytan boynuzu manasını taşıyan bu tabirle her çeşit kötülüklerin ifade edildiği belirtilmiştir.
Karrâ: (7,311) Kıraatı güzel olan demektir, cemi karraûn gelir.
Karz: Borç, ödünç.
Karz-ı Hasen: Sadece Allah rızası için verilen borç. Faizsiz verilen borç.
Kasâme: (14,202) Kaatili meçhûl olan ve üzerinde katl eseri bulunan bir maktülün (öldürülmüş kimsenin) bulunduğu mahal ahalisinden elli kimsenin vech-i mahsûs üzere yemin etmelerine kasâme denir.
Kasâvet: Kalb katılığı, gaflet, kaygı, tasa, üzüntü, keder.
Kasd-ı Mahsus: Bile bile isteyerek bir tertib hazırlamak.
Kasem: Yemin. Ahd.
Kâsır: Zorla yaptıran. Hukuki yetkileri eksik olan. Kusur işleyen.
Kâsıt: **1-** Kasdeden. Zûlmeden ve hakdan sapan. **2-** Haklı olan. **3-** Kısımlara bölen.
Kâsiyât: (16,450) Giyinmiş kadınlar.
Kasiyy: (15,76) İpekli bir kumaştır.
Kasr: (9,226) Yolculuk sırasında dört rekatlı farz namazın iki rek'at kılınmasıdır.
Kâss: (16,401) Doğruluk ve yanlışlıklarına bakmadan halka hikayeler, haberler, israiliyyat, megâzi vs. anlatan. Bunlar dikkat etmeden bir kısım hadisleri de yalan yanlış anlatırlar, bazan uydururlarda. Hadîsciler bunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.
Kassî: (7,542) Mısır ve Şam'da imal edilen yol yol ipek bulunan bir kumaş.
Kat': Hadîsin senedinden bir veya daha çok râviyi atıp munkatı rivayette bulunmak.

Kat-ı Rahîm: (10,56) Sıla-i rahm denen yakınlarımıza karşı ifa etmemiz gereken vazifeleri yerine getirmemek, yakınlarla ilgiyi kesmek, onları gücendirmek gibi manalar ifade edilmiştir.
Kâtil-i Müteammide: Taammüdan adam öldüren. Bile bile önceden hazırlayarak adam öldüren.
Katînu'llah: (5,532) Beytullah'ın komşusu
Kattât: Nemmâm, koğucu.
Ka'ûd: (8,52) Binek devesi, en az iki yaşındadır.
Kavaid-i Mukarrere: Kesinlik kazanan kaideler.
Kavanîn-i Adetullah: Allah'ın alışılmış kanunları.
Kavî: Sağlam, metîn, kuvvetli, güçlü, Istılahta: Makbul hadîs.
Kaviyyen: Kat'i olarak. Kuvvetle. Şüphesiz olarak.
El-Kaviyyu: (7,12) Kuvvetli manasına gelir. Allah'ın isimlerindendir, gücü tam, hiçbir şey âciz bırakamaz demektir.
Kaviyyu'l-Hadîs: Sîka râvi demektir.
Kavl: Resulüllah'tan Kur'an dışında sadır olan söz, hadîs. Ayrıca bir âlimin herhangi bir meseledeki görüşü, re'yi manasında da sıkca kullanılır. Cemi **akvâl** gelir.
Kavlî: Sözle, konuşarak.
Kavl-i Cedîd: Yeni söz, İmam Şafiî'nin hayatının sonlarında söylediği eski görüşlerine muhalif fetvaları. Eski sözlerine kavl-i kadim'i denir.
Kavl-i İhtiyârî: İrâdeye tabi olarak söylenen söz.
Kavl-i Kadim: Bak: Kavl-i Cedîd.
Kavlî Sünnet: Resulüllah'ın sözleriyle beyan ettiği hadîsleri.
Kavlî Müselsel: Bknz: Müselsel bi'l-kavl.
Kaylule: (16,174) Kerahet vakti olmayan kuşluk vakti uykusu. Öğle uykusu. Daha ziyade, nısfı nehar denen öğleden önce icra edilir.
Kayyîm: Vasî, mütevelli gibi bir vazifeyi yürüten kimse.
Kayyûm: Başlangıç, nihayet ve yeniden oluş gibi hallerden münezzeh ve ezelden ebede kâim, dâim ve var olan Allah (c.c.).
Kaza: (7,502; 13,537; 14,75) Lügat olarak hükmetmek ise de başka manalarda da kullanılmıştır: 1- Allah'ın ezelde verdiği küllî icmâlî hükmü. 2- Mahkemede hâkim ve kâdı tarafından verilen hüküm
Kazâen: Hukûkî açıdan, hukûken.
Kaza-i Hacât: İhtiyaçların giderilmesi. Büyük abdest bozmak.
Kazf: (7,253; 12,5-8) Muhsan olan kadına iftira edip zina ithamında bulunmak.
Kazurât: Pislikler, süprüntüler, insan pisliği.
Kebâir: (15,35) Büyük günahlar.
Kebâs: Dağlarda yetişen ve meyvesi yenebilen bir çalı, karamukta olduğu gibi meyvesini insanlar, hayvanlar ve deve yemektedir.
El-Kebîru: (7,12) Allah'ın sıfatlarındandır. Celal ve şanının yüceliği sıfatlarını taşır demektir.
Keennehu Mushaf: Tevsîk tabiri, ihticâc ifade eder.
Kefalet: Başkasına ait olan bir şeyin yerine getirilmesini (ifasını) üzerine almak. Daha teknik ifadesiyle: Bir şeyin mütâlebe hakkında zimmeti

zimmete zam etmektir. Kefâlete **zeâmet, kabâle, hamâle** ve **zamân** da denir. Çeşitleri vardır.
Kefâlet-i Bi'n-Nefs: Bir kimsenin şahsını mahkemeye veya muayyen sair bir yere izhar ve teslimi iltizam etmektir.
Kefâlet-i Bi'l-Mâl: Hariçte mevcut veya zimmette sabit bir malın edasına kefil olmaktır.
Keffâret: (9,528) Lügatte örtmek manasına gelir ise de. Istılahta işlenen bazı günahların örtülmesini sağlayan ibadete denir.
Keffâret-i Yemîn: Bozulan yemini affettirmek gayesiyle Allah için yapılması gereken şey; oruç, sadaka vs.
Keff: (1,316) Sakınmak, selefiye tarîkında rastlanan bir prensibi ifade eder: Müteşabih ayetlerde fazla tefekkürden kaçınmak, aksi halde kalbin fesadına sebep olur.
Keffâretu'z-Zıhâr: (2,202) Zıhâr'da bulunan kimsenin ödemesi gereken cezaya denir. Varsa köle azadı, yoksa üstüste iki ay oruç tutmak veya altmış fakir doyurmaktır.
Keffâretu'z-Zünûb: Günahların keffareti mü'minlerin başına gelen çeşitli hastalık ve musibetlere denir. Çünkü günühların affına vesile olabilirler.
Kefîl: Kefâlet eden kimse.
Kehanet: (8,92) Gaybı bilme iddiası.
Kelâle: (13,325) Varisleri arasında babası ve oğlu olmayan kimse. Başka yorumda yapılmıştır.
Kelâm: Bir manayı, bir maksadı anlatan ifade eden söz. Anlam ifade eden cümleler. Allah'ın konuşma sıfatı. İslam akidesiyle ilgilenen ilim.
Kelâm İlm: İtikad esaslarıyla meşgul olup, onları izah ve isbat etmeye çalışan ilimdir. Bu ilimle meşgul olanlara mütekellim veya kelâmcı denmektedir.
Kelâmullah: Allah Kelâmı, Kur'an-ı Kerîm.
Kelb-i Akûr: (5,372; 7,282; 14,150) Azgın, saldırgan köpek.
Kelef: (11,79) Kızılla siyah arası bir renk.
Keler: Bir nevi iri kertenkele.
Kelime-i Tayyibe: Allah ve Resulüllah kelamı. Dua niyaz ve salâvatlar gibi kelâmlar.
Kella: (1,143) Basra'da bir çarşı adı.
Kemâl-i Bâri: Cenab-ı Hakk'ın kemâli, her çeşit noksanlıktan uzaklığı.
Kemâl-i Suhulet: Büyük bir kolaylıkla.
Kemiyet: Miktar, sayı, az veya çok oluş.
Kenz: (7,333-34) Define hazine yer altında saklı kalmış kıymetli eşya.
Kerâhet-i Tahrimiyye: (13,219) Harama yakın olanmekruhluk.
Kerâhet-i Tenzihiyye: Haramdan ziyade helale yakın olan mekruhluk, yasaklık.
Kerâmet: (8,91) Allah indinde makbûl bir kulun Lütf-u ilâhî ile gösterdiği hârika iş. Aynı iş Peygamber'den husûle gelse mucize denir. Benzer bir iş sıradan bir insanda görülse istidrac denir.
Kerem: Nefâset, izzet, şeref, cömertlik, Allah'ın ihsanı.
Kerhen: İstemiyerek, tiksinerek, zorla.
Kerîh: İğrenç, tiksindirici.

Kerîm: (7,518) Lügatte her şeyin iyisi, faydalısı, kıymetlisi; İhsan ve inâyet sahibi, şerefli ve izzetli; Muhterem. Cömert gibi manalara gelir. Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarındandır. Hayrı çok, lütfu bol ihsanı hadsiz demektir.
Kerm: (16,410) Üzüm asması ve üzümden yapılan şarap.
Kerru Ferr: Muharebede, geri çekilip tekrar hücuma geçmek.
Kesâfet: Kesîflik, koyuluk. Bulanıklık. Yoğunluk.
Kesb: (14,481) Kazanç, çalışmak. Sa'y ve amel ile kazanmak.
Kesb-i İlim: İlim öğrenmek.
Keser: (6,268) Hurma ağcının ortasından çıkan yenilebilir bir yağ maddesi.
Kesîf: Çok sık ve sert. Şeffaf olmayan.
Kesra: Arapça'da harfin altına konan ve harfi i diye okutan hareke.
Kesret: Çokluk, sıklık. Bolluk.
Kesret-i Gaflet: (2,20) Fuhş-u galat da denen rivâyetlerde yarıyı aşacak derecede çok yanılmadır.
***Kesretu'l-Galat:* Fuhşu'l-Galat** *gibi zabt'taki aşırı* bozukluğu ifade eder.
Keş: Çökelek de denen yağsız peynir.
Keşt: Yanlış yazılan bir kelimeyi kazımak suretiyle tashih etme usulü.
Ketem: (7,483-85) Saçları siyaha boyamada *kullanılan bir bitki.*
Ketm: Saklama. Gizlemek. Sır tutmak.
Ketûm: Sır saklayan. Herkese herşeyi konuşmayan.
Kevn: Var oluş. Âlem. Kâinat. Mevcûdiyyet.
Kevnî: Oluşa ait. Kâinât ilmine dair.
Kevser: (4,411-12; 15,354) Ahirette Muhammed Ümmetinin etrafında toplanacağı büyük havuzdur.
Keyfiyyet: Bir şeyin esası ve iç yüzü. Nasıl olduğu.
Keyl: (2,16) Bir tahıl ölçüsüdür.
Keylos: (11,236) Gıdaların midede geçirdiği hazım muamelesi.
Keys: (8,37) Akıl, hazer (sakınma), rıfle iyi teenni gibi değişik manalar ifade eder.
Keyy: (11,265) Dilimizde dağlama dediğimiz tedavi metodudur.
Kezzab: Râvinin rivâyette yalana tevessül ettiğini bildirir. Vasfı bu olan râvinin hiçbir surette *rivâyeti alınmaz.*
Kıdem: (10,284) Öncelik, eksilik. Evveli bulunmamak. Ezelî olmak. Cenab-ı Hakk'ın sıfatı: Ezelî ve Ebedî oluşu.
Kılade: (7,546) Takılan şey. takı.
Kıraat: 1- Okuma. Düzgün ve çabuk okuma. 2- Kur'an-ı Kerîm'den bir miktar okuma.
Kıraat Ala'ş_Şeyh: (2,53-54) Bir şeyh'ten tahammül edilen hadîsleri, kendisinden rivâyet etme izni almak üzere , huzurunda okumak. Okuma ezberden, kitaptan olabilir, tâlib, kendisi de okuyabilir, kitabını bir başkası da okuyabilir.
Kırâm: (7,552) Nakışlı ince kumaş.
Kırân: (5,398; 11,107) İki şeyin arasını birleştirmek.
Kîrat (Kırat): (10,281) Lügatte beş arpa ağırlığı veya yarım dânik ve bir şeyin yirmi dörtte biri gibi bir manaya gelir ise de kelime muayyen *olmayan bir miktar manasındada kullanılmıştır*
Kırn: Karîn manasındadır. Cemi akrân gelir.

Kırtâs: Kağıt.
Kisâ: Yün elbise. Seccade, halı.
Kisâru'l-Mufassal: (8,422) Kısa olan mufassal sureler sonuncusu Nâs suresidir. Başlangıcı ihtilaflıdır: Saffât, Câsiye, Kıtâl, Feth, Hucurât, Kâf, Saff, Tebâreke; Sebbaha, Duhâ.
Kısas:(3,269; 14,165) 1- Kıssalar, fıkralar, hikayeler. 2- Cinayetle ödeşmek. Bir suç işleyenin aynı şekilde cezalandırılması.
Kıssa: (14,217) Hadîsin vürûduna sebep olan vak'a, durum.
Kıst: (10,286) Tartı, rızık manalarında kullanılmıştır.
Kıstâs: Mîzan. Terâzi. Ölçü. Manevî değer ve kıymet ölçüsü.
Kıtrî: (10,420) Bahreyn'de bulunan Kıtr adındaki köyde imal edilen bir kumaş çeşidi.
Kıyam: 1- Ayakta durmak. 2- İsyan. 3- Ölümden sonra tekrar diliş.
Kıyam bi Nefsihi: (10,284) Allah'ın selbi sıfatlarındandır. Varlığı kendi zatındandır, varolmak, varlığını devam ettirmek için bir başka şeye muhtaç değildir demektir.
Kıyamet: (14,264) Alemin günün birinde sona ereceğine inanan dinimiz sona erme hadisesini bu kelimeyle ifade etmiştir.
Kıyamu'l-Leyl: Gece kalkışı. Gece namazı.
Kıyâs: (14,83/84) Bak: **İstihsân.**
Kıyas-ı Maalfârık: Birbirine benzemeyen şeyler arasında yapılan kıyas. Yani doğru olmayan ve hakikate uymayan mukayese.
Kıyem: Kıymetler.
Kibarü't-Tabiîn: Tabiîn'in büyükleri.
Kibir: (15,19) Büyüklenme, kendini beğenme, başkasını hakir görme gibi manevi bir hastalık.
Kibriyâ: Azamet. Cenab-ı Allah'ın azameti ve kudreti, her cihetle büyüklüğü
Kîl ve Kâl: Dedi-kodu.
Kîle: Kile, ölçü.
Kinaye: Dolaylı yollardan maksadın anlatılması. Üstü örtülü dokunaklı söz.
Kîrât: (3,71; 15,421; 17,130) Bir dinarın onda birinin yarısı. Kelime bazan muayyen bir miktar kastedilmeden de kullanılmıştır.
Kiryâs: (10,366) Mısır'da İslam'dan önce kullanılan, yerden yüksekçe yapılmış hela.
Kisra: (15,416) İran krallarının umûmî lakabı.
Kitab: Kitabları teşkil eden ana bölümlerden her biri. Ayrıca, hadîsin **vicâde** yoliyle alındığını gösteren bir tabirdir.
Kitâbet: (2,64-65) Şeyhin, masmu'âtından bir kısmını veya tamamını yazıp birine göndermesidir. Bu manada hadîs tahammül yollarından biridir. Kitâbet, hadîs yazma manasında da kullanılır.
Kitab-ı Mübîn: Kur'an-ı Kerîm kastedilir. Her şeyi açıklayan, kendisi de açık olan kitap demektir.
Kitâbu'l-Cenaiz: Cenazelerden bahseden bölüm.
Kitabu'n-Nafakât: Nafakalardan bahseden bölüm.
Kitabu's-Sayd: Av ile ilgili bölüm.
Kizb: Lügatte yalan demektir. Hadîs rivâyetinde bilerek yalan söyleme, Resulüllah'a yalan nisbet etme. Bu râvi hakkında vazetmeye müsâvi en ağır cerhtir. Kizbi bilinen râviden hiçbir surette rivâyet alınmaz, tevbe

etse bile. Kizb, yanılma, hata yapma, yanlış anlama manasında da bidayette kullanılmıştır. Sahâbeden sahâbe'ye bazan görülen kizb ithamı bu manada anlaşılmıştır.
Kizb ale'r-Resûl: Râvinin Resulüllah hakkındaki yalanını ifade eder.
Kizb fi'l-Lehce: (2,14) Râvinin insanlarla konuşmasında yalancı olmasını ifade eder. Kizb alâ'r-Resûl buna göre daha ağırdır ve en şenî vasfıtır.
Kodifikasyon: Taknîn, kanunlaştırma.
Kozmoğrafik: Gök ilmiyle ilgili.
Kuba: (13,200) Şimdilerde Medîne ile birleşen, Resulüllah zamanında iki mil mesafede bir köy.
Kubatî: Bak: Kabâtî.
Kuddûs: (7,10,26) Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. Ayıplardan temiz demektir.
Kudemâ: Kadimler. Eski büyükler. Eski adamlar. İleri gelen büyükler.
Kudemâ-i Hanefiyye: Hanefîlerin büyükleri.
Kudret: 1- Güç, takat. 2- Her yeri kaplayan Kudretullah.
Kudsî Hadîs: Hadîs-i Kudsî'ye bakınız.
Kuhûl: (12,457; 16,503) Kehl'in cemidir, Otuz veya kırk ile elli bir yaşı arasındakilere denir. Olgunluk yaşıdır.
Kulle: (10,276) İkiyüzelli rıtl veya daha fazla su alan büyük küp.
Kur'an-ı Mübîn: Beyanı açık Kur'an.
Kurbet: 1- Yakınlık 2- Allah'a (c.c.) manevî yakınlığa sebep olan amel-i salih.
Kurb-i İsnâd: Sened yakınlığı Senetteki ulviyet.
Kurbiyet: Yakınlık.
Kurbiyet-i Zaman: Zaman itibariyle yakınlık.
Kurfusâ: (16,171) Çileye giren sûfî'nin oturması: Kabalarını yere kor, uyluklarını karnına yapıştırıp dizlerini havaya diker ellerini kemer yapıp inciklerinden kucaklar.
Kurie Ala Fulanin Ve Enı Esmau: Kıraat ala'ş-Şeyh yoliyle tahammülü ifade eden bir sîga. Şeyhin hadîslerini Şeyh'e, râvinin dışında birisi okurken râvinin hazır bulunduğunu ifade eder.
Kurû': (11,430) Ezdaddan olan bu kelime hem temizlik devresi, hem de hor devresi manasına gelmektedir.
Kusâme: (14,534) Taksimcinin aldığı taksim ücreti.
Kussâs: Kâss'ın cemi.
Kust (Küst, Küşt): (12,64) Bedevilerin kullandığı bir buhur çeşidi.
Kût: Kişinin muhtaç olduğu gıda.
Küttâb: (1,440) Çocuklara mahsus mekteb (İlkokula tekâbül eder).
Kutta-i Tarık: (13,398) Yol kesici.
Kuûd: Oturmak. Namazın oturarak kılınan kısmı.
Kuvve-i Bâsıra: Görme duygusu.
Kuvve-i Cazibe: Çekim, çekme kuvveti.
Kuvve-i Ha'yaliyye: Hayal gücü.
Kuvve-i Kudsiyye: Cenab-ı Hakk'ın yardımına mazhar olan kuvvet. Evliya kuvveti.
Kuvve-i Vâhime: Vehim ve hayal duygusu.

Kuvve-i Zaika: Tad alma duygusu.
Kuvve-i Dâfiâ: Zararlı şeylerden korunma hissi.
Kuzât: Kâdı'nın cemidir, kadılar demektir.
Kuzah: (5,545) Müzdelife'de imama mahsus vakfe yerinin adı.
Küfrân-i Nimet: (15,28) Cenâb-ı Hakk'ın (c.c.) ihsan ettiği nimetleri Allah'tan bilmemek, hürmetsizlik etmek.
Küfür: (15,147) Nankörlük, dinsizlik, günah kaba ve ayıp söz. Allah'ı inkar etmeye de küfür denmiştir.
Küfüv: Arkadaş, denk, benzer. Bilhassa evlenme bahsinde geçen tabir evleneceklerin yaş, zenginlik, güzellik, mevki-i ictimaiye gibi bazı hususlarda birbirlerine denk olmasını ifade eder.
Küllî Kâide: Umûmî kaide.
Külliyen: Kâmilen, tamamen. Toptan, büsbütün.
Kültür: (1,320)
Kültürel Terâküm: Kültür birikimi.
Kümeyt: (8,70) Kızıl siyah arası renk.
Küna: Künye'nin cemi. Künyeler demektir. Bak: Künye.
Küna Mücerrede: Hangi şahsa delalet ettikleri bilinmeyen künyeler. Böyleleri mübhem sınıfına girer, nazar-ı itbara alınmaz.
Künh: Bir şeyin aslı, cevheri, mikdarı. Özü, nihayeti.
Künnâ Nef'alu Kezâ: Bu söz sahâbeye aitse rivâyet hükmen **merfu'**dur. Sahâbe zamanında tâliken Tabiîn tarafından söylenmişse hükmen **mevkuf**'tur.
Künuzul-Hikem: Hikmet hazineleri.
Künye: (17,484) Arap örfünde bir tiesmiye çeşidi. Eb (baba), Ümm (anne), İbn (oğul), bint (kız) uht (kızkardeş) ve benzeri kelimelerle başlayan, isim, lakab ve nisbet dışındaki alem, ayırdedici isim. Ebu Bekr, Ümmü Abdillah, İbnu Abbas gibi pek çok râvi ve âlim, isminden ziyade künyesiyle meşhur olmuştur. Bu maksadla hususî kitaplar te'lif edilmiştir. Rical kitaplarının son kısmında umûmiyetle **Kitabu'l-Küna** adıyla bir bölüm vardır. Orada künyelerin dalâlet ettiği isimler açıklanır.
Kürsü: (6,363) Lügatte sandalye demekt ise de Allah'ın Kürsü'sünden bahsedilmesi, O'nun hakimiyetinin anlaşılması için başvurulan teşbihten ibarettir.
Küsuf: (9,361) Güneş (veya ay) tutulması. Bak: Hüsuf.
Kütüben Kesireten: Çok kitap.
Kütüb-i Erbaa: **Kütüb-i Sitte**'nin **Sahîhayn** dışında kalan dört süneni. Muhtevaları ve sıhhat durumları birbirine yakın oldukları için beraber mütalaa olunurlar. Bunlara sünen-i Erbaaa denir.
Kütüb-i Hamse: Sahîhayn (Buharî, Müslim) ile Ebu Dâvud, Nesâî ve Tirmizî'nin **Sünen**'lerinin müşterek ismi.
Kütüb-i Seb'a: Kütüb-i Sitte'ye Dârimi'nin Sünen'i ilave edilerek Kütüb-i Seb'a denmiştir. Ancak yedinci kitab olarak Muvatta'yı kabul edenler de var.
Kütüb-i Selase: Buharî ve Müslim'in Sahîhleri ile, sıhhatca üstün olan Muvatta'ya denmiştir.
Kütüb-i Sitte: Altı kitaplar demektir. En başta hadîsler, islam âlimleri nazarında mergûb olan şartları azami ölçüde taşıyan makbul hadîsleri

cemeden mecmuaların teşkil ettiği hadîs kitapları takımı. Sahîhayn. Ebu Dâvud. Nesâî ve Tirmizî'den müteşekkil ilk beşi üzerinde bütün alimler müttefik ise de altıncı kitap hususunda üç ayrı görüş mevcuttur: Hâl-i hazır çoğunluğa İbnu Mâce'nin Sünen'i; mağribli âlimlerin ekserisine, Razîn el-Abdevî ve Mecdüddîn İbnu'lEsîr'e göre İmam Mâlik'in Muvatta'ı; diğer bazılarıda Dârimî'nin Sünenidir.

L

La Arifu Lehu Aslen: La a'rifu manasınadır. Ancak **La asla leh** tabirinde de olduğu üzere, vaz hükmünde ihtiyat gerekebilir Zira bazı tahkikler "asl" kelimesiyle "sahîh bir asl"ın kastedilmiş olabileceğini ortaya çıkarmıştır. Böyle olunca, "Zayıf" veya "Hasen" bir aslın varlığı mümkündür manası çıkar. Ayrıca, bu tabiri kullanan zat bilmiyorsa da bir başkası bilebilir. Nefiy mutlak olmadığına göre, vaz hükmünde de ihtiyatlı olmak gerekir.

La A'rifu: "Bu hadîsi (veya râviyi) Tanımıyorum" demektir. Bu cerh ifade eden tabirdir. Bir otorite söylemiş, muhâlefet de görmemişse rivâyet **mevzu** sayılır.

La Asle Leh: Bilinen veya "sahîh" bir senedi yoktur demektir. Bu tabiri, her seferinde **"hadîsin mevzu olduğunu ifade ediyor"** şeklinde te'vil caiz değildir.

Lafzen Mütevatir: Bak: Mütavatir lafzî.

Lafziyye: Kur'an'ın telaffuz ettiğimiz lafzının mahluk, aslının ise gayr-ı mahluk olduğunu söyleyenler.

Lağu: (**3**,319; **9**,184; **10**,264) Fıkhî bir hükme sebep olmayan boş söz.

Lağvetmek: Kaldırmak, hükümsüz kılmak.

Lahd (Lahid): (**15**,283; **17**,135) Ölüyü koymak üzere, kabrin içinde kıble cihetinde açılan hususî oyuk.

Lâhik: Yetişen, ulaşan. Eklenen. Katılan.

Lâhika: Ek, ilave.

Lahn: (**1**,109,**4**,437) Arapça da irab hatası yapmak, dilin kaidelerine riayet etmemek. Hadîs rivayetinde bu çeşit hatalar sıkca görülmüştür. Bazı muhaddisler, Resulüllah'ın efsahu'l-füseha olması sebebiyle bu hataların râvilerden geldiğine hükmederek tashihi kabul ederler.

Lahzâ: Göz açıp kapayacak kadar kısa zaman.

Lakît: (**13**,343) Yolda, sahrada veya cami ve kilise gibi umûma ait bir yerde bulunan sahipsiz çocuk.

Laisize (etmek): Laikleştirmek.

Lakab: Râvinin asıl adından başka, onu övmek veya yermek veya -bariz bir hususiyeti sebebiyle- iyice tanıtmak için bu kişiye verilen tanıtıcı tarif edici isim. Hz.Ebu Bekr'e **Sıddık**, Hz.Hamza'ya **Esedullah** denmesi gibi. Lakablar üzerine de kitaplar te'lif edilmiştir. el-Elkabu'l-İslamiyye fi't-târih, Dr. Hasan el-Bâşâ.

Lakha: (**12**,76) Doğumu yakın sbütlü deve.

La'net: (6,288-89; 10,96; 15,143) Her çeşit kötü söz sarfetmek hem de Allah'ın rahmetinden uzak kalma manalarında kullanılır. La'net kelimesi kullanmaktan kaçınmak İslamın edeblerinden biridir.
Lât: (4,281) Cahiliyye putlarından biri.
Latîf: (7,11) Mülayim, yumuşak. Nazik. Güzel. Şirin. Küçük ve hoşa giden manalarına gelir. el-Latîf Allah'ın isimlerinden biridir. "Arzusunu sana rıfkla ulaştıran" mahiyeti idrak edilmeyecek kadar latîf olan" manalarını ifade eder.
Lâyezâl: Zeval bulmaz. Yok olmaz, ebedî.
Lâzûrd: (11,248) Süs eşyası yapımında kullanılan lacivert bir taş.
Lemha: Bir göz atma. Şimşeğin bir defa çakışı.
Lemme)-i Melekiye ve Şeytaniye): (3,344-45) Lemme, inme, yaklaşma, değme manalarına gelir. İnsan kalbinde şeytan ve meleğin telkinde bulunduğu birer (manevî) cihaz'ın varlığı hadîslerde bildirilmiştir. Bu lemme'yi maddî bir şey telakki etmek yanlıştır.
Letâfet: Hoşluk, lâtiflik. Cisimden alakayı kesip bir nevî nûrâniyet kesbetmek.
Letâif: Latif duygular manevî hisler.
Levâkıh: (7,90) İlkah (dölleme) kelimesinden gelir. Bitkilerin döllenmesini sağlaması sebebiyle rüzgara levâkıh denmiştir.
Levâzım: İhtiyaç maddeleri. Lüzumlu maddeler.
Levh-i Mahfuz: Her şeyin hayatının ind-i ilâhî'de yazıldığı levha. İlm-i İlâhî'nin bir ünvanı.
Levm: Çekiştirmek. Birisinin yüzüne karşı kötü söz söylemek.
Levm etmek: Kötülemek.
Leyse bi Umde: "Sîka (güvenilir bir kimse değildir" demektir
Lezâîz-i Mat'ûmât: Taamların, yiyeceklerin lezzetlileri.
Li'ân: (4,113; 11,405; 15,106) Bir boşanma şekli olup, karısının zina ettiği iddiasında bulunan koca ile bunu inkar eden karı arasında cereyan eder. Bunlardan herbiri doğru söylediğini ifade ettikten sonra, yalan söyleyene Allah'ın la'netini dörder sefer dilerler. Ondan sonra hakim bunları ayırır.
Li-Aynîhî Haram: Zatı, yaratılışı yönüyle haram olan şey, domuz gibi.
Libâs: Giyilecek şey, elbise.
Likâ: Kavuşmak. Görüşmek. Rast gelip buluşmak, Şeyhle karşılaşıp, doğrudan kendinden hadîs alma.
Lisân-ı Hâl: Hal dili.
Lisân-ı İslam: İslamın dili.
Lisân-ı Nübüvvet: Peygamberlik dili.
Lisânî: Lisana ait.
Livâ: (13,349) **1-** Bayrak. Sancak. **2-** Eskiden, kazadan büyük vilayetten küçük yerleşim merkezlerine denirdi.
Livâta: (6,252) Lûtîlik, yani Lût kavmini helak eden ahlaksızlık ki zamanımızda homoseksüellik denen cinsî sapıklıktır.
Lîvâu'l-Hamd: Hz.Peygamber'in (a.s.) bayrağı. O'na inananlar kıyametten sonra bu bayrağın altında toplanacaklar
Liyakat: İktidar. Ehliyet, Hüner. Layık olmak.
Lukata: (15,93) Yerde bulunup alınan şey, buluntu eşya.
Lügavî: Lûgata ait.

Lümme: Nişan, alamet. Vesvese. Damga. Nokta.
Lütf-i İlâhî: İlâhî Lütuf. Allah'ın ikramı.
Lûtî: Lût kavminin işlediği cinsî sapıklığı işleyen, homoseksüel.
Lütuf: Rıfk ve iltifat, ikram, bağış, iyilik.

M

Maarif: Tahsil ile elde edilen ilim, mâlûmat bilgi.
Maden: (7,3749 Yeraltında mahluk ve medfun olan ve kıymetli bir cevher ihtiva eden toprağa denir.
Mâdud: Hesabedilen, sayılan, addedilen. Muayyen. Belli.
Mâdûn: Alt, aşağı, emir altında bulunan.
Mafsal: Vücuttaki kemiklerin ekli olan oynak yerleri.
Ma'füvv: Suçu affedilmiş, bağışlanmış.
Mağfur: Günahları affedilmiş. Rahmetlik olmuş.
Mağribler: Bknz: Meğârib'e.
Muhcûr (mahçurunaleyh):: Bak: **Hacr.**
Mahda: (15,329) *Oda içerisinde te'sís edilen kadına mahsus küçük hücre.*
Mahdud: Sınırlanmış, çevrilmiş, hududlanmış.
Mahfi: Gizli, saklı.
Mahfûz: (2,22,108) Aralarında metin veya sened yönüyle muhalefet bulunan hadîslerden râvileri daha sîka (aevsak) olan rivâyet. Bunun mukabili Şazz'dır.
Mâhız: (7,360) Hamile hayvan.
el-Mâhî: (15,344) Allah'ın isimlerindendir. Yokeden demektir.
Mahiyet-i Eşya: Eşyanın iç yüzü.
Mahlût: Karıştırılmış. Katılmış, karışık.
Mahmil: (4,128) Deve üstüne yerleştirilen insan taşımaya mahsus hücre.
Mahmûd: Öğülmüş. Medh olmaya müstehak.
Mahmûm Kalb: (17,590) Mahmûm üzüntülü demektir. Tabir hadîste Allah'tan korkan tertemiz kalb manasında gelmiştir.
Mahrec: (2,85) Lügatte çıkacak yer ses ve harflerin boğazdan çıktığı yer. Istılahta iki farklı kullanılışı var: 1- Hadîsin ilk olarak rivâyet edilidiği, yazıldığı yer, 2- Hadîsi rivâyet eden râviler (Çünkü onlardan çıkmış oluyor).
Mahreci Ma'ruf: Beldesinin hadîslerini rivayet etmekle tanınan bir râvinin *naklettiği o bölgenin hadîsi. Bu tabir senedin muttasıl oluşunu ifade eder.* Söz gelimi, Katâde, Basralıların haîslerini rivâyetle tanınmıştır. Şayet Basralıların hadîslerini Katâde rivâyet ederse, bunların mahreci ma'ruf olmuş olur.
Mahrem: Akrabalıktan (karâbetten) dolayı nikahı haram olan kimsedir, bir kıza nazaran kardeşi gibi. Mukabili **gayr-ı mahrem** veya **nâmahrem diye** ifade edilir. Mahrem, hürmet, ihtiram manasına da gelir, cemi **mehârimdir.**
Mahremiyet: Mahremlik. Bak: **Mahrem.**
Mahrûtî: Mahrut (Koni) şeklinde olan.
Mahsûd: Hased edilen kıskanılan kimse.

Mahsulat: Hasıl olan şeyler, ürünler.
Mahsûsât: Beş duyu ile hissedilen, algılanan şeyler.
Ma'hûf: Bilinen, kastedilen. Vaad edilen.
Mahviyet: Alçak gönüllülük. Tevazu içinde olmak.
Mahz: Safi ve Halis. Katıksız. Sırf.
Mahzen: Hazine ve define gibi şeyleri koyacak yer. Erzak yeri.
Mahz-ı Edep: Sâfi ve halis. Katıksız edeb.
Mahz-ı Küfür: Küfrün ta kendisi.
Mahz-ı Nur: Sadece ve sadece nur.
Mahzuf: Silinmiş. Yerinden düşürülmüş.
Mahzûr: Haram. Memnu. Yasak olan şey.
Mâ-i Hayat: Hayat suyu.
Mâ-i Müsta'mel: (10,323) Abdestte kullanılmış olan su, temiz sayılır,ama temizleyici değildir.
Mâedi-i İsa: Hz.İsa'ya gökten inen sofra.
Mâilât: (16,451) Lügatte meyleden demek ise de kırıtarak sağını solunu oynatarak yürüyen, başkalarını baştan çıkaran kadın anlaşılmıştır.
Makaam-ı Meşîhat: Meşîhat makamı: Osmanlıların son zamanlarında tesis edilen fetva makamı.
Mâkabl: Birşeyin evvelinde, önünde bulunan.
Makam: Durma yeri. Rütbeli yer.
Makam-ı Manmûd: (4,550) En yüksek şefaat makamı. Peygamberimiz'in (a.s.) kavuşacağı, Allah tarafından vaadedilen makam.
Makam-ı Uluhiyyet: İlahlık makamı.
Makasıd-ı Şer'iyye: Şir'î maksadlar, dinin gayeleri.
Makbul: Sened ve metni bakımından amele elverişli olan hadîstir. Bu tabirle sahîh ve hasen hadîsler kastedilir.
Senedi zayıf bile olsa âlimlerin kendisiyle amel ettikleri hadîs.
Mâkes: Akis yeri. Akseden yer, ekran, perde.
Makhûr: Kahredilmiş. Mahvedilmiş. Hakaret görmüş.
Maklûb: (2,22,124-25) Altı üstüne çevrilmiş, kalbolmuş. Ters döndürülmüş. Başka şekle sokulmuş. Istılah olarak maklûb metin ve senedinde **kalb, sereket, ma'kus, kalb-i mürekkeb** maddeleri görülmektedir.
Makrûn: Ulaşmış. Kavuşmuş. Yakın. Müsaadeye mazhar.
Makrunen: Râvinin zayıflığından dolayı bir hadîsi sîka bir râvinin rivâyetiyle birlikte zikretme usulü.
Maksat: Kastolunan şey. İstenilen şey.
Maksud: Kastedilmiş. İstenilen şey.
Maktû': Kesilmiş, kesik, pahası biçilmiş, pazarlık edilmez.
Maktu': Tâbiun ve sonrakilerin söz ve fiilleri. İlk devirde munkatı (senedinde râvi atlamış) manasında da kullanılmıştır.
Maktu Hadîs: (1,322; 2,70-71) Senedinin herhangi bir noktasında kopukluk olan hadîs, **munkatı** da denir.
Maktûl: Öldürülmüş.
Ma'kûl: Akla yakın, aklın kabul edeceği.
Mâkulât: Aklın uygun bulduğu, ancak akıl ile idrak edilen şeyler.
Mâkule: Akla uygun, aklın kabul ettiği. Akıl ile bilinir, akılla isbatlanır.

Ma'kus: (2,125) Hadîs metninde kelime ve cümleleri takdim te'hir etmek. Yani önce söyleneceği sonra söylemek, sonra söyleneceği de önce söylemek. Kalb'in bir çeşididir.
Makzî: (7,110) Allah'ın hükmettiği şey, başa gelen kaza.
Malâbüdden: Gerekli, lazım, vazgeçilmez.
Mal ahzi: Mal alma.
Mâlâyânî: (16,377-78) Manasız, faydasız boş söz.
Mâ-Lâyutak: Takat getirilmez, güç yetmez, dayanılmaz.
Mâlik: Sâhip. Mal elinde bulunduran. Herşeyin sâhibi olan Allah.
Ma'lûl: İlletli, hasta, sakat, kötürüm. Istılahda mu'allel (illetli) hadîs.
Mâlumât-ı Müteârife: Herkesce bilinen şeyler.
Mâmelek: Bir kimsenin sâhibi olduğu şeylerin hepsi.
Ma'mûl:b Yapılmış, imal edilmiş.
Ma'mulun Bîh: (1,186) Seleff zamanında kendisiyle amel edilmiş hadîs.
Mâmur: İmâr edilmiş.
Manâ-i Harfî: Bir şeyin başka şeyleri tanıtıp bildirmesi ve sevdirmesi cihetinden olan manasıdır.
Manâ-i İsmi: Bir şeyin sadece kendisini bildirip tanıtması.
Manastır: Râhib ve râhibelerin ibadet etmek için yaşadıkları meskenler.
Maâ-yı Lügavî: Lügat manası.
Manâ-yı Maksûd: Kastedilen mana.
Manâ-yı Muhâlif: Bir ifadeden çıkan muhalif mana. "Mü'min ölünce arz ve sema ağlar" ifadesinin muhalif manası "Kafir ölünce ağlamaz" olur.
Mançur: Mançurya'da yaşayan halk. Ahir zamanda ye'cüc ve me'cüc'ün mançur ve moğol kavimlerinden çıkacağı yorumu yapılmıştır.
Manen mütevatır: Bak: Manevî mütevatir.
Manevî Mütevatir: Her biri haber-i vahid olduğu halde, delalet ettikleri manada birleşen ve sağlam tevatür miktarına ulaşan hadîs.
Resulüllah'ın duasıyla **taamların bereketlenmesi** pekçok vak'ada cereyan etmiştir. Şu halde bu vak'a manen mütevatirdir.
El-Mani': (7,14) Allah'ın isimlerindendir, dostalırını, başkalarının eziyetinden koruyan demektir.
Manifesto: İdeolojilerin temel görüşlerini ifade eden metinler. Müslümanların amentüsü gibi. Fransız ihtilalcilerinin, komünistlerin manifestoları vardır.
Mâni-i her kemâl: Her türlü terakkiye engel.
Manyetizma: Birisinin bazı davranışlarıyla, bir diğerinde uyutma hasıl etmesi.
Maraz-ı Sa'b: Tedavisi zor hastalık.
Ma'rifet: Bilme, bir şeyi cüz-i vecihle bilmek, hüner.
Ma'ruf: (2,6,22,108; 10,111) Lügatte bilinen, tanınmış. Istılahta **münker** mukabili olarak, zayıf bir râvi tarafından kendisine muhalif bir hadîs rivâyet edilmiş olan hadîs. Ma'ruf'un râvisi sîkadır. Ayrıca, **makbûl** manasında da kullanılarak zayıf ve hasen hadis kastedilir. **Meçhul'ün** zıddı olarak, durumu bilinen ve kendisinden birden fazla râvinin rivâyette bulunduğu **meşhur** râvi manasında da kullanılır. Ayrıca, aklın ve şerî'atın hoş görüp kabul ettiği şeye de ma'ruf denir.

Ma'rufu'l-Ayn: Meçhul'ül-Ayn'ın zıddı, kendisinden en az iki kişinin hadîs aldığı kimse.
Mâruz: Arzolunmuş, verilmiş, sunulmuş.
Masârîf: Sarfiyatlar, masraflar.
Ma'siyet: İsyan, günah.
Maslahat: İyilik yolu, bir işin hayırlı olmasına sebeb olyan şey.
Masnû': Mevzu, muhtelak ve uydurma manasınadır.
Masnû Müftera: Uydurma, iftira.
Masnûat: Sanatkârâne yapılan şeyler.
Masnûat-ı İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın sanat eserleri.
Ma'sûm: (15,580 dipnot) Günahsız, suçsuz.
Mâsûn: Korunan.
Ma'şer: Cemaat, müttehid cemaat.
Ma'tûh: (11,433) Bunak, bunamış, sakat.
Materyalist: Maddeci. Her şeyi madde ile kıymetlendiren.
Matlûb: İstek, istenilen şey.
Matrûh: Lügatte atılmış, terkedilmiş. Istılahta metruk hadîs ve metruk râvi manalarında kullanılır.
Matruhu'l-Hadîs: Cerh tabiridir, vasfı bu olan râvinin hadîsi itibar için bile alınmaz.
Mâtuf: Âit ve râci' olan. Bir tarafa meyletmiş. İsnâd edilen.
Mat'umât: Yemekler, taamlar. Yiyecek şeyler.
Mau's-Sema: (15,9) Gök suyu, yağmur.
Mazarrat: Zararlar, ziyanlar.
Mazbut: Zabtolunmuş, ele geçirilmiş. Sağlam yazılmış. Muhafazalı.
Mazhar: Sahip olma, nâil olma. Şereflenme. Bir şeyin göründüğü yer, ekran.
Mazmaza: Gusül veya abdest alırken, elleri yıkadiktan sonra üç kere ağız dolusu su alıp ağizda çalkalamak.
Mazmûm: Zammolunmuş. İlâve olunmuş, yapışmış.
Mazmûn: Zamân verilmiş, ödenmiş, ödenmesi lazım gelen. Mana, meâl, mefhum. Bak: **Damân.**
Mâzur: Özürlü, özrü olan.
Meâd: Ahiret. Dönülüp gidilecek yer.
Me'afir: (5,173) Bir kabile adı.
Meâl: Mana.
Me'âlî: Bir râvinin baba, dede... ve devamındaki ecdadından rivâyet ettiği hadîs.
Meâl-i Münif: Yüce meâl (Kur'an ve hadîs'in dilimize çevrilen manası için kullanılır).
Meâlim: Dinî inançlara, îtikadlara dair meseleler. İzler, nişanlar, eserler.
Meâsi: Günahlar, isyanlar.
Mebâdî: Mebdeler, başlangıçlar, ilk unsurlar, prensibler.
Mebde': Başlangıç,. Baş taraf. Kaynak. Kök. Temel, esas.
Mebde-i Fıtrat: Yaratılışın başlangıcı, baş tarafı.
Mebde-i Hareket: Hareketin başlangıcı.
Mebde ve Meâd: (9,403) Başlangıç ve son (İlk yaratılış ve ahiret'ten kinaye).

Mebdeu's-Sened: Senedin müellif tarafı. Bknz: İbtidau's-Sened, evvlü's-sened, sadru's-sened.
Mebnî: Yapılmış, kurulmuş. Bir şeye dayanan.
Mebsût: Açılmış, yayılmış, serilmiş, mufassal.
Mebtûte: (12,55 (Dipnot)) Talak-ı bette ile boşanmış olan kadın.
Mecâlis: İi-İbî Ca'fer Muhammed İbni Ömer el-Üsrûşenî'nin olup Hanefî fıkhı'nın fürûu üzerine yazılmıştır.
Mecâz: Geçecek yer. Yol; Hakiki manası ile değilde ona benzer başka bir mana ile veya istenileni hatırlatır bir kelime ile konuşmak.
Mecbûb: (6,228) Cinsiyet organı burulmuş, iğdiş edilmiş.
Mecbûl: Yaratılmış, yaratılışında bir hal veya sıfat bulunan.
Meccanen: Ücretsiz, parasız.
Meccanî: Bedava, parasız.
Mecenne: (13,185) Mekke yakınlarında panayır kurulan yer adı.
El-Mecîdu: (7,12) Allah'ın isimlerindendir, Keremi geniş olan demektir. Sadece mecid lügat olarak azametli, şerefli, gâlib manasına gelir.
Meclîs: İlmi tedris yapılan toplantı. Bu toplantıda yazılan eser, emali gibi.
Mecma-i Enbiya: *Peygamberlerin toplandığı yer.*
Mecnûn: (11,433) Çıldırmış, deli.
Mecrûh: Lügat olarak yaralı, yaralanmış demektir. Istılahta: adâlet veya zabt yönlerinde kusur bunurak zayıf addedilen râvidir.
Me'cûr: Karşılık almaya, mükafata hak kazanmış kimse. Kiraya verilen.
Mecûsî: *Mecûs dininde bulunan, ateşe tapan.*
Meçhul: Lügatte bilinmeyen hadîs. Istılah olarak hadîs öğrenimiyle şöhret kazanmamış veya âlimler tarafından ilim talebesi olarak tanınmamış ve hadîsi sadece tek bir râvi yoliyle gelen kimse. Vasfı bu olan râvinin rivâyeti zayıftır. **Meçhul**, tabiri bazan sened ve hatta rivâyetin kendisi için de kullanılmıştır.
Meçhûlu'l-Adâle: (2,6) Meçhûlu'l-hal manasındadır.
Meçhûlu'l-Adâle Batınen: Görünüşe göre, tanınsa bilinse bile, hakkında cerh ve ta'dil olmadığı için durumu bilinmeyen, buna mestur da denir.
Meçhûlu'l-Ayn: (2,15) Kendisinden bir kişinin hadîs aldığı râvi. Hadîsi alan kişi ismini söylese, tevsîk de etse, diğer muhaddislerce tanınmadığı için meçhûl addedilir. Ancak, kendisinden rivâyet yapan bir muhaddis ise, bu zat maçhullükten çıkar, meşhur ve ma'ruf adedidilir.
Meçhûlu'l-Hal: (2,15) Kendisinden hadîs alanların sayısı iki ve daha fazla olsa bile, cerh ve ta'dil yönünden durumu açıklanmamış olan râvi. Buna **mestur** da denir.
Maçhûlü'z-Zât: Meçhulu'l-Ayn demektir.
Medar: Sebep, vesile. Bir şeyin etrafında döneceği nokta. Bir şeyin devre-deceği üzerinde hareket edeceği yer. Seyyarelerin gezerken hareket noktalarının çizdiği daire, yörünge.
Medar-ı Ahkam: Hükümlerin dayanağı, sebebi.
Medar-ı Bahs: Konuşma, araştırma sebebi.
Medar-ı İftihar: Öğünme sebebi.
Medar-ı Rahmet: Rahmet-i İlâhîye'ye sebep.
Medd: Uzatma, çekme, yayma ve döşeme. Çoğaltmak

Meddah: Çok medheden, sena eden. Taklidli hikayelerle halkı eğlendiren hikayeci.
Meder: (13,212) Yapışkan toprak. Ehl-i meder evlerde oturan, göçebe olmayan, yerleşik halk manasına gelir.
Medfûn: Defnedilmiş, gömülmüş.
Medhal: Girilecek taraf. Dahil olacak yer. Giriş. Esere başlangıç, ön söz, mukaddime.
Medhul: Bir kimsenin rivâyet etmiş olduğu hadîsler arasına sonradan sokulmuş olan rivâyet. Bu sokma işi kasten de olabilir, kasıtsız olarak da.
Medih: (15,202) Övgü.
Medlûl: Delalet olunan, gösterilen; mäna, meâl, mefhum; Delil getirilen şey.
Me'dûbe: (1,321) Ziyafet yemeği.
Medyum: (4,351) İspirtizmacılık için vasıta olan.
Medyûn: Borçlu, verecekli.
Medyûn-u Şükrân: Şükran borçlu.
Mefahir: İftihar edilecek, öğünülecek şeyler.
Mefdul: Fâdıl'ın mukabili: kendisinden üstün olan ve daha faziletlisi bulunan şey.
Mefhum: Anlaşılan mana, ifade. Sözden çıkarılan mana.
Mefhum-u îşârî: İşaret yoliyle ifade edilen mana.
Mefhum-u Muhâlif: Muhalif mana, "Ma'na-yı muhalif" e de bakınız.
Mefhum-u Sarîh: Açık bir şekilde anlaşılan mana.
Meflûç: Felç olmuş, inmeli, kımıldayamaz hale gelmiş.
Mefrûşât: (3,196) Evi döşemeye mahsus eşyalar.
Mefrûz: Farz olunmuş. Farz haline gelmiş. Çok lüzumlu.
Mefsede, mefsedef: Maslahatın zıddı, fesad, fesad etmek.
Meğâfir: (2,420; 4,330) Pis kokulu bir ot.
Mağaribe: Mısır'ın batısında bulunan Kuzey Afrika sakinleri.
Megâzi: (12,83) Gazve'nin cemidir. Resulüllah'ın katıldığı gazveler kastedilir. Bunları anlatan kitaplara da **megâzî** denmiştir.
Mehârîm: Haramlar. Mahremler.
Mehâsîn: İyilikler.
Me'haz: Menba. Bir şeyin alındığı, çıkarıldığı yer. Bir şeyin aslının alındığı kaynak.
Mehcûr: Uzaklaşmış, uzakta kalmış, ayrı düşmüş, kendisinden hicret edilmiş. Bırakılmış, metrûk, unutulmuş, gayr-ı müsta'mel.
Mehdî: (14,266-67) Hidayete eren veya hidayete vesile olan. Ahir zamanda gelip bütün müslümanları Hakâik-i imâniyye ve Kur'aniyye yi câmi eserleri ile uyandıracak, dinlerini takviye ve imanlarını tecdîd edecek olan Resulüllah'ın (a.s.) âlinden bir zattır.
Mehîb: İnsanın kendisinden korktuğu. Heybetli. Azametli, korkunç kimse.
Mehr: (10,243) Zevcenin, nikah akdi ile kocadan almaya hak kazandığı maldır.
Mehr-i Muaccel: (10,244) Evlenme sırasında derhal verilen mihir.
Mehr-i Müccel: Sonradan verilecek olan mehir. Bu boşanma veya ölüm halinde verilir.
Mehr-i Müsemma: İki tarafın az veya çok olarak tesmiye ve tayin ettikleri mal veya kaabil-i mübadele olan menfaattir.

Mehr-i Misl (normal mehir): (4,193; 10,243) Zevcenin babası cihetinden ve olmadığı takdirde beldesi ahalisinden akid tarihinde yaş, cemal, bekaret gibi vasıflarda akran ve emsali kadınların mehridir.
Mekfulunleh: Kendisine kefil olunan kimse, alacaklı gibi. Bir malın edasını veya bir şahsın teslimini kefilinden taleb etmeye hakkı olan kimsedir.
Makârimu'l-Ahlak: Resulüllah'ın ahlakına ve O'na benzeyen, O'nun sünneti seniyyesine ittiba ve imtisal edenlerin ahlakı, güzel ahlak.
Mekîl: Kilo ile ölçülen şey.
Mekîlât: Kile ile ölçülen hububat nevinden olan şeyler. Kile ise bir ölçek çeşididir. Muhtelif nev'i bulunur. Bu sebeple miktarını kilo cinsinden vermek zordur. Tafsilat için büyük lügatlere bakmak gerekir.
Mekkî ve Medenî Sûreler: (4,480)
Meknuz: Gömülü define. Örtülü gizil. Hıfzedilmiş, mahfuz.
Mekr: *Hile, aldatma, oyun.* Düzen.
Mekrûh: Dinin kesinlikle yasaklamadığı ve fakat yapılmasını da hoş karşılamadığı şey. Bir başka ifade ile, şer'ân ve tab'ân hoş karşılanmayan şeye denir.
Mekrûme: İzzet, ikram yeri, seha, cûd, şeref. Cömertlik.
Meks: *Lügatte noksanlık, zulüm. Istılahta vergi, tüccarlardan haksız alınan* vergi manasında kullanılmıştır.
Mektubat-ı Semedaniyye: Hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'ın (c.c.) eserleri. Hepside çok manaları ifade etmektedirler.
Mekzub: Mevzu demektir.
Mel'abe-i Hevesât: Heveslere uygun gelen oyuncak.
Melâike-i Âsumân: Gökteki melekler.
Melâkih: (3,119) Erkek devenin belinde bulunup dişi deveyi dölleyen su.
Melce: Sığınacak yer. Halas olacak, kurtulacak yer.
Mele'-i A'lâ: (3,228; 8,93; 13,258) Kerrûbiyyun ve melâike cemaati. Allah'a yakın yüce meleklerden teşekkül eden yüce meclis.
Meleke: Tekrar tekrar yapılan bir iş ve tecrübeden sonra hasıl olan bilgi, maharet ve alışkanlık, Mümarese.
Melekût: Her şeyin kendi mertebesinde o mertebeye uygun ruhu, canı, hakikatı.
Melekût Âlemi: Eşyaların sahip olduğu hakikatlerin temsil edildikleri âlem.
Melfûz: Telaffuz olunmuş, okunmuş, söylenmiş, ağızdan çıkan söz, hece, kelime veya harf.
Melhuz: Mülahaza ve tefekkür olunmuş olan veya olunabilen. Düşünülebilen. Akla gelebilen. Olabilir.
Melik: Mülk ve melekût sahibi. Padişah. Mutasarrıf.
Me'luf: Alışılmış. Ünsiyet edilmiş.
Mel'un: (7,239-40) Metrûk ve rahmetten uzaklaştırılmış demektir.
Memduh: Beğenilmiş, medholunmuş, öğülmüş. Resulüllah'ın (a.s.) sevmiş olduğu hareket, iş.
Memlûk: Köle, kul. Esir. Bende. Hizmetkâr.
Memnu': Yasak. Menedilmiş.
Memnû Hareket: Yasak hareket.
Me'mûl: Umulan. Ümidler.

Me'mûme: (7,160) Beyin zarına ulaşan yara.
Me'mun: Emin. Mahfuz. Korkusuz. Emniyet verilmiş. Abbasî hâlifelerinden birinin adı.
Me'murun bih: Yapılması emredilmiş olan.
Menakıb İlmi: (1,148) *Şahıs, kabile, şehir vs. nin övülmesiyle veya kötülenmesine yer veren hadîsler.*
Manâsı: (3,190) Cahiliye devrinde helal olarak kullanılan yerler.
Menâsîk: (5,304) İbadetgâh *manasına olan mensek kelimesinin cemidir.* Umûmiyetle hacla alakalı ibadetler **menâsîk-i hacc** tabiriyle ifade edilir. Böylece, mecâz oalark, Kâ'be'yi tavaf, şeytan taşlaması (remy-i hicâr), safâ ile Merve tepeleri arasında sa'y (koşma), Arafat'da vakfe, kurban kesmek, ihram giymek gibi haccla alakalı amellerin hepsi bu tabirle ifade edilir.
Menât: **1-** İslamiyyetten evvel cahiliye devrinde Kâ'be'deki bir grubun adı. **2-** Dönecek yer, mercî, ilişip asacak yer.
Menba-ı Mucîzât: Mucizelerin kaynağı.
Mendûb: Yapılması beğenilen iş. Şerî'atın yasak etmediği veya emretmediği iş olmakla beraber yapılmasında, sevab ve mendûbiyet olan amel. Müstehâb.
Menfez: Nüfuz edecek delik, pencere. Delik. Ağız, Yarık. Girilecek yer.
Menfî: Müsbet'in zıddı. Müsbet olmayan. Nefyedilmiş, sürgün edilmiş, sürgün. Bir şeyin olmayacak cihetini düşünen. Hakitaın aksini iddia eden.
Menfur: Kendisinden nefret edilen, sevilmeyen, iğrenç, mebğuz.
Menher: (6,75) *Kurban kesme yeri.*
Menhî: Şer'ân yapılması yasak olan, haram olan şey.
Menhûs: Uğursuz. Kötü. Meş'ûm.
Men-i teselsül: *Teselsülün menedilmesi, sebebin bir yerde kesilip, bir ilk başlangıcın zarureti.*
Menîha: (6,47; 8,12; 12,76; 17,574) Bahşiş, hediye, armağan.
Menkûl (mal): Menkûl kelime olarak "taşınabilen", "taşınan" demektir. Bu tabirle ev, bağ,tarla gibi sabit akarlar dışında kalan ve bir yerden bir yere taşınabilen mal ve eşyalar kastedilir. Rivayet edilmiş söze de menkûl denir.
Menkûlât: Menkûl mallar.
Mennân: Allah'ın (c.c.)sıfatlarından olup,çoklukla ihsan eden manasındadır.
Mensûh: Hükmü, zaman bakımından sonraki şer'î bir delille kaldırılmış olan hadîs veya âyet.
Menşe': Çıkılan yer, esas, kök. Yetişilen meslek. Bitirilen okul.
Menşûr: Lügat olarak neşrolunmuş, dağıtılmış manasına gelir ise de yüksek rütbeler için verilen resmî mührü hâvi fermanlara da menşûr denmiştir.
Menzili'l-Uzzâb: (1,438) Kuba'da bulunanların toplandığı evin lakabı.
Meratib-i Maneviyye: Manevî mertebeler.
Merrûb: Kul, memlûm.
Merbût: Bağlı, raptedilmiş. Mensûb. Ekli.
Merci': Merkez. Kaynak. Baş vurulacak yer.
Mercûh: *Müteâriz iki hadîsten tercih edilmeyeni. Tercîh edilene* ***râcih*** *denir.*

Merdûd: (2,82) Lügatte reddolunmuş demektir. Istılahta zayıflığına hükmedilen hadîs. Muhalefet halinde tercih edilmeyen, mercûh durumuna düşen hadîs. Şazz ve münker de aynı manaya gelir.
Merdûdu'l-Hadîs: Rivâyetlerin umûmî vasfı reddedilmeyi gerektiren râvi. Hadîsleri alınmaz.
Merfu: (1,322; 2,70) Lügat olarak yükseltilmiş demektir. Istılahta muttasıl, munkatı, muallak hangi çeşit senedle olursa olsun, Resulüllah'a nisbet edilen hadîs. Mutlak olarak hadîs denince merfû hadîs yani Resulüllah'la ilgili bir rivâyet anlaşılır. Şu tabirler ref'e delalet eder: yerfe'uh, yervîh, yebluğ bîh, yenmîh.
Merfû' Hükmen: Bknz: Hükmen Merfû'.
Merfû Mürsel: (2,72) Mahreci tabiîn'den biri görünmekle birlikte ne sahâbe'yi ne de Resulüllah'ı zikretmeksizin, ref ifade eden "yerfe'uh, yenmîh", "yebluğ bîh" gibi sîga kullanılan rivâyet.
Merğûb: Rağbet edilmiş,Beğenilmiş. Çok kıymet verilen. Çokları tarafından istenen.
Merhale: Yaklaşık bir günlük yol.
Merhun: (4,140) Rehin edilmiş olan. Ödünç alınan bir şeyi teminata bağlamak için, onun yerine verilen herhangi bir şey. Muayyen müddetle bir şeye bağlı olan.
Ma'rifetu'l-Esma Ve'l-Küna: Râvilerin isim ve künyelerine, künyeleriyle meşhur olan râvilerin isimlerini, isimleriyle meşhur olan râvilerin künyelerini öğretmeyi gaye edinin ilim dalı. *Tehzîbu7t-Tehzîb'in* son cildini İbnu Hacer **Kitabu'l-Künâ** adıyla bu maksadla tanzim etmiştir.
Mersîye: Birisinin ölümü hakkında yazılan, teessürü anlatan manzûme.
Mervânîye: (10,305) Halife Abdülmelik tarafından darbedilen ilk islam dinarı.
Merve Taşı: (7,222-23) İnce uzun (bıçak gibi) kopabilen sert bir taş çeşidi.
Mervî: Rivâyet edilen. Anlatılan. Nakledilen.
Mervî âsâr: Anlatılmış. Nakledilmiş eserler.
Merviyyet: Rivâyet edilenler, metinler, bu metinleri toplayan eserler, hadîs kitapları.
Merzûk: Rızıklanmış. İhtiyaçları verilmiş. Bahtiyâr. Saadetli.
Mes'â: (5,476) Koşma yeri: Safâ ile Merve arası.
Mesâha: Genişlik. Genişlik ölçme.
Mesâil: Mes'eleler.
Mesail-i âliye: Âlî, yüce meseleler.
Mesalîh-i Mürsele: (1,154) Gerçekleşmesi için Şâri tarafından hüküm konulmamış, kabul veya ilgasına dair delil bulunmayan maslahat.
Mesâmât: Gözenekler.
Mesânîd: **Müsned**'in cemi.
Mesârif: Masraflar.
Mescîd: (15,314) Secde yeri, cami.
Mescîd-i Aksâ: (13,149,157) Kudüs'te bulunan mescîd.
Mescîd-i Dırar: (3,212) Medîne'de fitne faaliyetlerine merkez yapmak üzere münafıklar tarafından inşa edilen mescid.
Mescîd-i Haram: (13,157) Beytullah'da denen Kâ'be.

Mescîd-i Resûlüllah: (13,157) Resulüllah'ın hicretle geldiği zaman Medîne de inşa ettiği mescîd.
Mesh: (10,483; 11,146; 16,442) Abdest sırasında ıslak el ile başın dörtte birinin sığanması. Abdest sırasında ayağa giyilen mestler üzerine ıslak elle usulünce dokunulması.Yaralı uzva sargı üzerinden de meshedilir. İsrailoğullarından bazılarının isyanları sebebiyle hınzır, maymun, kertenkele suretine çevrilmeleri gibi suret değiştirmelere de mesh denir.
Mesîh: Hz.İsa (a.s.)'ın bir adıdır. Elini sürdüğü, meshettiği hastaların iyileşmesinden kinâye olarak "İsâ mesîh" denmiştir.
Meskenet: Miskinlik, tembellik. Uyuşukluk. Bitkinlik. Beceriksizlik. Fakirlik.
Meskût: Söylenmemiş sükut edilmiş.
Mesmûât: İşitilenler, duyulanlar. Bir muhaddisin, şeyhlerinden aldığı bütün rivâyetler.
Mesnûn: (1,317) Sünnetle gelen.
Mest: Topuğu da içine alacak şekilde büyükce olan ayakkabı.
Mesruk: Maklûb hadîsin bir çeşidi. Râvi rivayetyerini garîb kılarak, dikkatleri çekmek için, seneddeki bir râvinin yerine, aynı tabakadan bir başkasını koyduğu hadîs, bunu yapana **sârik** fiiline de **seraket** denir.
Mestur: (2,6,11) Lügatte örtülü demektir. Istılahta zahir haliyle âdil görülmekle birlikte, hakkında cerh ve ta'dil yapılmadığı için gerçek hali bilinmeyen râvi, meçhulü'l-hal de denir.
Me'sûr: (7,93) **1-** Esir edilmiş. Hürriyeti alınmış olan. **2-** Ecdaddan rivâyet edilen. Meşhur. İtibarlı. **3-**Rivâyet yolu ile öğretilmiş meşhur ve mühim haberler.
Me'sur Dua: Resulüllah (a.s.) ile, sahâbelerden naklolunan te'sirli makbûl dua.
Meşâhîr: Meşhurlar. Çok kimselerce tanınanlar.
Meşâ'ir: Alem amanasına gelen meş'ar'ın cemidir, haccın icra edildiği yerler demektir.
Meşakkat: Zahmet.Sıkıntı. Güçlük. Zorluk.
Meşârika: Mısır ile doğusunda kalan beldelerde yaşayanlar.
Meş'aru'l-Haram: (5,530) Müzdelife'nin Kur'an'da geçen bir ismi.
Meşâyih: Umûmiyetle âlimler şeklinde tercüme ettiğimiz bu tabirin kitabda sıkca geçen **"ashâbımız"** tabirinde olduğu üzere hususî bir manada ıstılahlaştırıldığına dair bir açıklamaya tedkîk ettiğimiz kitaplarda raslayamadık. Ancak, kitaptaki kullanışları ve husûsen aynı cümle içerisinde, "ashâb"la mukayeseli olarak kullanılışı gözönüne alınınca, Hanefî mezhebinin "ashâb"tan sonra gelen muahhar fakîhlerinin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Keza **ulemâ** kelimesinin de, hangi mezhebten olursa olsun, bütün fakîhleri ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.
Meşhûd: Görünen. Şehadet edilen.
Meşhur: **1-** En az üç farklı senedle rivâyet edilen hadîs. **2-** İlk devirlerde bir iki kişi rivâyet ettiği halde, sonraki devirlerde çokca yayılan, pekçoklarınca rivâyet edilen hadîs. **3-** Senedin varlığına râvi adedine bakılmaksızın halk arasında yayılmış olan söz. Bu manada müştehir kelimesi'de kullanılır. **4-** Fakîhler, hadîsciler, nahvciler gibi belli gruplar

nezdinde tanınan hadîsler. **5-** İki kişi kendinden hadîs almakla cehâletten çıkan râvi, mâruf manasında.
Meşhur Garîb: Bknz: Garîb Meşhur.
Meşiet (meşiyyet): (**11**,407) Dilemek. İrade. Arzu. Matlûb. Murad. İstek.
Meşiet-i hassa: Husûsî dilek, arzu, istek.
Meşiet-i hassa-i ilâhiyye: Allah'a (c.c.) mahsûs meşiet., dilek, arzu ve işler.
Meşîha: Bknz: **Meşyaha.**
Meşîme: Ana karnındaki ceninin beslenmesini sağlayan kan torbası gibi bir cisimdir. Türkçede "Son" denir.
Meşkûk: Şüpheli. Kendinden şüphe edilen.
Meşkûr: Şükre layık olan. Teşekküre ve kendine şükredilmeye layık olan.
Meşreb: Huy. Yaradılış. Âdet. Ahlâk. Gidiş.
Meşrık: Güneş doğacak semt ve cihet. Gün doğusu. Şark.
Meşrîkilar: Bknz: **Meşarika.**
Meşrû: Doğru. Hak. Şerî'atın kabul ettiği. Haram ve yanlış olmayan.
Meşruhât: Açıklama ve izahatlar.
Meşrübe: (**4**,336; **11**,169; **15**,434) Tenezzüh odası.
Meş'ûm: Kötü, uğursuz. Bedbaht.
Meşyaha: Râvinin hadîs aldığı şeyhleri ve hadîslerini kaydettiği kitap. Bazan tek bir hocadan aldığı hadîsleri topladığı kitaba da bu isim verilmiştir. Meşyahat, Şeyh'in cemi olarak da kullanılır ve dolayısıyle muhaddisin hadîs aldığı kocalarını tanıttığı kitaba da bu isim verilir.
Meta': (**15**,514) Fayda. Menfaat. Kıymetli eşya. Tüccar malı.
Metaf: Tavaf edilecek yer.
Metâin: Râviyi cerh edici kusurlar.
Metâini Aşere: Râviyi cerheden vasıflar ve cerh sebepleri bu başlık altında toplanır. Bir başka ifadeyle adâlet ve zabt yönünden kişiyi yaralayıcı on kusur vardır. Bunların beşi adâleti, beşi de zabtı zedeler: **Adâleti zedeleyenler:** Kizb, ittiham bil kizb, fısk, cehâlet, bid'at. **Zabtı zedeleyenler:** Fuhşu'l-Galat, Fertu'l-Gaflet, Vehm, Muhalefet, Sû'u'l-hıfz. bunlar ilgili maddelerde açıklandı.
Metalürji: Maden sanayii.
Metbû: Kendine tabi olunan, uyulan.
Metin: Hadîsin senedden sonra gelen asıl hüküm ve mana ifade eden sözlü kısım.
El-Metînu: (**7**,12) Lügatte şedîd ve kavi manasına gelir. Allah'ın isimlerinden olup hiçbir işinde meşakkatle karşılaşmayan demektir.
Metrûk: (**2**,82,128) Lügat olarak terkedilmiş manasına gelir. Istılah olarak şiddetli zayıflık sebepleriyle rivâyetlerini itibar için bile yazılmayan râviyi ifade eder. Şunların rivâyeti terkedilir: **1-** Müttehem bi'l-Kizb. **2-** Fuhş-i Galat sâhibi. **3-** Gulat-ı Şia (Rafızî).
Metrûku'l-Hadîs: Hadîsi alınmayan râvi.
Me'va: Mekan. Varılacak yer. Mesken. Sığınacak yer. Cennetteki makamlardan birisi.
Mevâiz: Mev'izeler, va'z ve nasihatler.
Mevâkıf: Durulacak yerler. Vakıf, durak yerleri.
Mevâlî: Mevlâ'nın cemi.

Mevâlî: Efendiler. Azad edilmiş köleler. Mevlevîyyet payesine ulaşmış sarıklı âlimler.
Mevâşî: Davar, koyun ve keçi inek, öküz gibi hayvanlar.
Mevât: Cansız şeyler. Dürülmemiş topraklar. Sahipsiz yerler.
Mevc: Dalga. Denizin dalgası. Titreşim.
Mevdûd: Sevgi gösterilmiş, dost edinilmiş.
Meveddet: Sevgi, sevme.
Mevhibe-i İlâhî: Allah vergisi.
Mevhûm: Aslı, Vücudu olmadan zihinde vücut bulan.
Mev'ize: Öğüt.
Mevkıf: Durak yeri, kıyamet günü hesap vermek üzere insanların toplanıp bekliyecekleri yer.
Mevkuf: (1,322; 2,70) Lügat olarak **durdurulmuş** demektir. Istılahta, sahâbe'de kalan rivâyetlere denir. Yani Ashâb'ın söz, fiil ve takrîrleri. Ancak kelimenin lügat manasına uygun olarak, bu isimle mukayyed olarak, sahâbe'den sonraki nesiller içinde kullanılır.
Mevkûze: (10,73) Taş ve sopa ile öldürülen hayvan, eti yenmez.
Mevlâ: (12,6) 1- Azad edilen köle. 2- Köle âzad eden efendiye de **mevlâ** denir. 3- Aradaki bir sebeple birbirini sevenlere de dost manasında **mevlâ** denir. 4- Arap asıllı olmayan müslümanlara Emevîler devrinde ve Abbasîlerin ilk zamanlarında **mevlâ** denmiştir. 5- Dost manasından muktebes olarak Rabb, Allah manasındada kullanılır.
Mevle'l-Hılf: Azâd etmek suretiyle değil, anlaşma ve akit yoliyle dostluk te'sis eden. Bu müvâlata girenlerden herhangi biri.
Mevle'l-İslam: Kendisi veya atalarından biri, bir zatın elinde müslüman olmuş olan kimse ve bu müslümanlığa sebep olan kimse.
Mevle'l-İtâka: Azâd edilmiş köle ve azad eden efendi. **Mevlâ** daha ziyade bu manada müsta'meldir.
Mevle'l-Musahabe: Herhangi bir sebeple beraber bulunanlar (tahsil, işçilik, askerlik gibi).
Mevle'l-MüvâlâT: Akit yoliyle kurulan ve veraseti de mucib olan dostluk, akrabalık. Bak Velâ.
Mevrus: Miras kalmış. Baba ile anadan kalmış.
Mevsim-i Hac: (5,305) Hac mevsimi.
Mevsûk: İnanılır. Emin. Sağlam. Gerçek. Hadîs ıstılahında hakkında tevsîk gelmiş yani sîka olduğu söylenmiş râvi.
Mevsûk rivâyet: Güvenilir rivâyet.
Mevsul: Lügatte bitişik demektir. Istılahta muttasıl, müsned hadîs manasında. Senedinde kopukluk olmayan rivâyet.
Mevziî: Bir yere mahsûs olan umûmî olmayan.
Mevzu: Resulüllah'a (aleyhisselatu vesselam) yalan olarak nisbet edilen her çeşit rivâyet.
Kizb'le cerhedilmiş herhangi bir râvinin rivâyet ettiği hadîs. Muhtelak, Mahzub, Müfktera, Masnu, Batıl, Kizb, Mütte'al hep aynı manada kullanılan ıstılahlardır.
Mevzuât Kitapları: Uydurma hadîsleri, tanıtmak için onları bir araya toplayan kitaplar.
Mevzûn: 1- Tartılı, tartılmış. 2- Vezinli. 3- Yakışıklı, düzgün.

Mevzûnât: Terazî ile tartılarak ölçülen maddeler: Altın, gümüş, yağ, bal, şeker gibi.
Mevzu'u'l-İsnâd: Zayıf bir hadîsin değerini artırmak için, başına sahîh bir sened konmuş olan hadîs.
Mevzu'u'l-Metn: Metni İsrailiyattan veya diğer büyüklerden veya uyduranın sözlerinden alınıp Hz.Peygamber'e (aleyhisselatu vesselam) nisbet edilmiş olan hadîs.
MeyâN: **1**-Bel. **2**- Orta **3**- Ara, aralık. **4**- Şarkı ve bestelerin üçüncü mısraı, meyan.
Meyl: Eğilim, Temâyül.
Meyl-i Sa'y: Çalışma meyli.
Meysere: (**7**,542) Erguvan renkli kadife şeklinde bir yaygı.
Meyseretü'l-Ercüvan: Kırmızı ipekten yapılan küçük minder.
Meysîr: (**8**,130) Kumar, talih oyunu.
Meyte: (**10**,316) Ölü, cansız, ölmüş. Hareketsiz.
Me'yûs: Ümidsiz. Kederli. Ye'se düşmüş. Ümidi kesik.
Me'yûsiyet: Ümidsizlik.
Meyyit: Ölü, ölmüş insan.
Mezâlim: Zulümler, haksızlıklar. Eziyyet ve işkenceler.
Mezâmin: (**3**,119) Dişi devenin karnındaki yavru.
Mezâmir: Fülüt manasına gelen mizmâr'ın cemidir, düdükler demek olur. Bir de **zebûr**'un sureleri manasına kullanılır.
Mezar-ı Müteharrik: Hareket halinde mezar, duygusuz, gamsız, ölü gibi yaşıyan insandan kinâye.
Mezbaha: Hayvanları kesecek yer.
Mezbele: Çöplük. Pis şeylerin bulunduğu süprüntü yeri.
Mezc: Katma. Karıştırmak.
Mezellet: Alçaklık, zillet.
Mezemme: (**16**,40) Uyulmadığı takdirde ayıplamayı gerektiren şey.
Mezi: (**10**,452) Erkeklerin idrar yolundan gelen yapışkan ve sümüğümsü madde.
Mezîd fî Muttasılı'l-Esanîd: Bir râvinin kendisinden daha sîka olan râvi veya râvilerin zikretmemiş oldukları bir râviyi, senedinin arasına, yanlışlıkla ziyade etmiş olduğu hadîs.
Meznîyye: (**4**,111; **6**,209) Kendi rızası ile zina yapmayan kadın.
Mezniyyün bîh: (**6**,209) Rızası ile zina yapmayan erkek.
Mezniyyün bihâ: (**6**,209) Rızası ile zina yapmayan kadın.
Me'zûn (Me'zûnunleh): Bak: **İzinli**.
Mezkûr: Zikri geçen. Zikredilmiş. Evvelce bahsi geçmiş olan.
Mezmûm: Zemmolunmuş. Makbûl olamayarak ayıplanmış. Kötü.
Me'zûn: İzinli, izin almış. Selâhiyetli.
Mıntaka: (**5**,330) Bele bağlanan bir nevi kuşak.
Mırtın: (**15**,88) Yün veya kıldan mamül bir giysi.
Mîdâd: Yazı mürekkebi. Mürekkeb.
Miât: Yüz adedini ifade eden mie'nin cemidir. Yüzler demektir.
Mie: Yüz. Yüz sayısı.
Mihcen: (**11**,299) Kan almaya mahsûs âlet.

Mihcen: (5,482) Başı eğri değenek, baston.
Mihmandâr: Misafire hizmet ve yardım eden. Misafiri ağırlayan.
Mihna: (16,409; 17,286) Kişinin, malını bir başkasına istifade etmesi içini geçici olarak vermesidir: Tarlayı ekmesi, ağacın meyvesinden istifadesi, hayvanı sağmak için vermesi gibi.
Mihnet: Zahmet. Eziyet. Dert. Belâ.
Mihrâk: (6,388) Yakıcı nokta. Hareket merkezi.
Mihver: Eksen.
Mikâde: (5,530) Müzdelife hududu içinde yer alan Kuzeh dağı üzerinde bulunan silindirik taştan alâmet.
Mîkât: (5,304) Bir iş için tayin edilen vakit ve mahal. Hacıların ihrama girdikleri yer.
Mikyâl: Ölçek. Tahıl ölçeği.
Mikyâs: Kıyas edecek, ölçecek âlet. Ölçü âleti. Uzunluk ölçüsü.
Milel-i Mazlume: Zulme uğramış milletler. Mazlumî milletler.
Millet-i Sâire: Başka, diğer milletler.
Millet: (13,423) Aslında Allah tarafından teşrî edilen dine millet denmiş ise de sonradan insanların benimsedikleri dinlerin hepsine millet denmiştir.
Mîna: (5,53-31) Hacc menasikinin bir kısmının icra edildiği bir mahal adı.
Minel Vücûh: *İhtimallerden biridir.*
Mine's-Sünneti Keza: Âlimlerin ekserisine göre sahâbe ve Tabiun'un dilinde bu söze haberin merfu olduğuna delalet eder.
Minsaha: (16,122) İğne demektir, iplik demek olan **nisâh**'tan gelir.
Minval: Hatt-ı hareket. Davranış. Usûl. Yol. Fayda. Üslûb.
Mi'rac Gecesi: Resulüllah'ın (a.s.) huzuru ilâhî'de yükselmesi.
Mî'raz: (10,267) Bir ucunda kesici bir demir bulunan bir sopa.
Misâfir: (10,295) Yolcu.
Mîsâk: Anlaşma. Sözleşme. Yeminleşme. Verilen söz.
Mîsâk-ı Evvel: İnsanları yarattığı zaman Cenab-ı Hakk'ın elestü bi-rabbiküm ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sorarak, onlardan aldığı mîsak.
Misk: (7,521; 10,125) Bir nevi geyikten elde edilen bir koku.
Miskal: Yirmidört kıratlık (4,5 gr. kadar) bir ağırlık ölçüsü.
Miskîn: (7,444; 14,51) Fakir demek ise de daha ziyade dilenmek zorunda kalan fakire miskin denmiştir.
Misl: Benzer. Eş.
Misliyât: Benzeri, misli olanlar.
Misyon: Bir vazife ile bir yere gönderilen hey'et. Bir şahsa veya hey'ete verilen vazife.
Mişrat: (11,299) Kan almada kullanılan yarma âletinin adı.
Miyâr: Ölçü. Bir şeyin kıymet ve vasfını gösterir olan.
Mizâç: Huy, tabiat, fıtrat, bünye.
Mîzâhî: Mîzahlı, eğlenceli.
Mîzan: 1- Terazi, ölçü, tartı. Akıl iidrak, Muhakeme. 2- Mahşerde herkesin amellerini tartmağa mahsûs bir adâlet ölçüsü olup hakîkî mâhiyeti ancak âhirette bilinicektir.
Mizan: Ta'dîl tabiridir. Zabtı, ezberlemesi kuvvetli râvi için kullanılır.
Mizmâr: (4,436; 13,6) 1- düdük, kaval. 2- Mukadder. Zebur kitabının her bir suresi. 3- hançere, nefes borusu.

Muâhid: (2,334) Müslümanlarla yaptığı anlaşma gereği islamda bulunan gayr-ı müslim.
Mu'addel: Tadîl edilmiş. Eski hâli değiştirilmiş.
Mu'addıl: Lügatte tadîl eden, düzelten. Istılahta bir râvinin adâlet ve zabt sahibi olduğunu söyleyen tevsîk eden kimse.
Muâdil: Müsâvi. Denk.
Muâf: Affolunmuş. İstisnâ edilmiş. Ayrı tutulmuş. Bağışlanmış. Serbest.
Muâhat: (2,364) Resulüllah'ın Muhacirlerle Ensar arasında uyguladığı kardeşleme.
Muahed: (7,150) Anlaşma gereği. Daru'l-İslam'da yaşayan gayr-ı müslim, zımmî'de denir.
Muâhede: Karşılıklı yeminleşme, anlaşma. Devletler arasında andlaşma.
Muâheze: Muâheze olunan. Tenkîd edilen, çekiştirilen.
Muahhar: Sonraya bırakılmış. Te'hir edilmiş. Geriye bırakılmış. Sonradan.
El-Muahhir: (7,13) Allah'ın isimlerindendir, Eşyayı yerlerine te'hir eden demektir.
Muâhid: Akidleşme (antlaşma) yapanlardan her biri. Yeminli ve anlaşmalı olanlardan her biri.
Muallâ: Yüksek yüce âlî.
Muallak: (1,181; 2,73) Lügatte asılı, takılı. Istılahta senedinin baş tarafından (müellif tarafından) bir veya sırayla birden fazla râvi atlanan veya, en başta mübhem bir râvi zikredilen hadîs'e denir.
Muallaka: (1,25) 1- Askıda kalan. Henüz karar verilmemiş olanlar. 2- İslamiyetten evvel arabların meşhur edip ve şairlerinin kâbe duvarına astıkları, yazılar ve şiirler. Bunlara **muallakât-ı seb'a** denir.
Muallak İcazet: Bknz: İcâzet-i Muallaka.
Muallel: (2,20) Lügatte sakat, eksik, noksan. Istılahta sadece mütehassıs hadîscilerin sezebildiği gizli bir kusuru (illet) bulunan hadîs. Râvilerinden biri cerhedilmiş rivâyete zayıf manasında muallel denir.
Muallem: Ta'lim görmüş, Ta'limli, yetiştirilmiş (köpek).
Muallil: Lügat olarak illetli kılan. Istılahta Hadîslerin illetli olduğunu söyliyen hadîste illet tesbit eden.
Muammer: Lügatte uzun ömürlü. Istılahta ömrü uzun olan râviler ve bilhassa sahâbe için kullanılır. Cemi **Muammerûn**'dur. Yaşı yüze yaklaşan ve yüzü geçenlere denir.
Mu'an'an: (2,132-33) Senedinde an eda sigası bulunan rivâyet. Bunada sema sarîh olmadığı için, hadîs zayıf addedilir. Mü'en'en içinde aynı şey söylenir.
Mu'an'ın: Hadîsi mu'an'an şekilde rivâyet eden.
Mu'araza: (1,99) Lügatte karşı gelmek. Istılahta râvinin hadîs nüshasını (fer'i) bu hadîsleri aldığı şeyh'in elindeki nüsha (asl) ile karşılaştırması. Çeşitli maksadlarla yakın hadîslerin karşılaştırılmasına da mu'araza denir.
Muârız: Bir şeyden yan çizen. Karşı gelen.
Muarras: (13,205) Konaklama yeri, Resulüllah'ın Zülhuleyfe'de konakladığı yer.

Mu'âsara: İki râvinin aynı devirde yaşamaları hâli. Bunlar birbirlerinden hadîs almış olabilirler.
Muâsır: Aynı asırda yaşayanlardan herbiri. Hem asır olan. Aynı devirde yaşayan.
Muâşere: Beraber yaşama, birbiriyle geçinme.
Muattal: Tatil edilmiş. Kullanılmaz olmuş. Azarlanmış.
Muattıla: Allah'ı isim ve sıfatları nefyeden sapık mezhepe mensup.
Muâveme: (3,41-42) Birkaç yılı içine alan bir satış.
Muavvizateyn: Kur'an-ı Kerîm'in son iki sûresi. En meşhur dersi verdiği ve her çeşit şerli işlerden Allah'a sığınmayı tavsiye ve emrettiği için bu isim verilmiştir.
Muâyene: (13,297) Ölüm halinde bazı gaybî hakîkatleri görme.
Muazzeb: Eziyet çeken, azap içinde bulunan. Sıkıntıda kalan.
Mubâşeret: (9,453; 11,47) Bir işe başlamak. Karşılaşmak. Başlamak ve devam etmek, Temas etmek. İnsanın derisinin başkasının derisine dokunması.
Mübâşeret-i Fahişe: Cimanın kastedildiği menâsebet.
Mübeyyen Cerh: Bknz: Cerh-i Mübeyyen.
Mübtıl: İbtal edici, hükümden kaldırıcı.
Mu'cem: (1,262) İlk asırlardan beri değişik manalarda kullanılan bir kelimedir. Lügat olarak İ'câm'dan gelir ve mübhemliği gidermek, nokta ve hareke koymak manasına gelir. Istılah olarak: **1-** Bazan sahâbeler, bazan da hadîs alınan şeyhler'in isimlerine göre rivâyetlerin tanzim edildiği kitapları. Râvilerin memleketlerine göre tanzim edilenler vardır. Burada isimler alfabetik sıraya göre tanzim edilir. Rivayetlerin tamamı da olabilir, örnekler şeklinde kısmî de olabilir. Bu çeşit tasniflere **meşyaha, müsned, sebet, bernâmec** dendiği de olmuştur.**2-** Bir şahsın hocalarını, talebelerini veya tahsil arkadaşlarını belli bir tertiple zikreden kitap. Bu çeşit te'liflere de meşyaha, **sebet**, dendiiği olmuştur. **3-** Birbiri- ne benzeyen harflerden noktalı olanı. **4-** Muhtevası alfabetik sıraya göre tanzim edilmiş kitap.
Mûcib: - **1-** Teaccübe hayrete düşüren. **2-** İcabeden, lazım gelen.
Mûcib-i İstîkrah: Nefrete, sevmemeye sebep olan.
Mûcîb-i Mesû'liyet: Sorumluluk gerektiren.
El-Mucîbu: (7,12) Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir, Kullarının duasını kabul eden demektir.
Mûcîz: (2,57) Lügatte izin veren. Istılahta kendisinden tahammül ettiği (öğrendiği, yazdığ) hadîsleri rivâyet etmesi hususunda talebesine izin veren şeyh, hoca.
Mu'cize: (8,91) İnsanların yapmasında âciz kaldıkları ve ancak Allah tarafından peygamberlere nasib olan, fevkâlade hadiseler.
Mûda': Kendisine bir şey emanet olarak verilmiş, emaneti tutan kimse.
Mu'dal: (2,73,115) Lügatte, güç, içinden çıkılmaz, ıstılahta senedinde peşpeşe iki veya daha fazla râvi atlanmış olan hadîs. Ayrıca anlaşılmasında bir zorluk. Manasında mübhemlik bulunan hadîs için de kullanılır.
Mudârebe: (14,213) Bir taraftan sermaye, diğer taraftan sa'y ve amel (çalışma) olmak üzere akdedilen bir nevi ticâri şirket.

Mudârib: Mudârebe şirketinde sermayeyi kullanıp, ticâret etmek üzere çalışan.
Mudhike: Güldürücü, güldüren, maskaralık ederek halkı güldüren.
Mu'dıl: Müşkil gibi, sened ve metninde anlaşılmasında zorluk bulunan hadîs'e denir.
Mûdi: Emanet bırakan kimse.
Mufâhara: (4,251) Karşılıklı övünme. Cahiliye arapları şairleri, hatibleri, kahramanları ile birbirleriyle kabile veya ferdler halinde yarışırdı. Buna mufâhara denirdi.
Mufassal Sûreler: (3,508; 4,493) Besmelelerle sık sık kesilen kısa sûrelere mufassal sûreler denir. Kâf sûresinden nâs sûresine kadar (50-114) olan sûreler mufassal sûrelerdir.
Mugolata: Karşısındakini yanıltmak için söz söylemek. Doğruya benzer yanlış sözler. Safsata. Demagoji.
Mugaffel: Çok hata yapan râvi, hadîsi alınmaz.
Muğarib: (16,446) Cinin iştirak ettiği kimse.
Muğıl: (16,42) Hamile kadını emen çocuğa denir.
Muhâberât: Haberleşmeler. Haberleşme daireleri.
Muhabere: (3,41-42) Ziraî ortaklığın bir nevi.
Muhaceret: Göçme Ailece yerleşmek üzere başka yerlere göç etme.
Muhacir: Lügatta yerleşmek üzere bir başka yere giden, ıstılahta Mekke'den Habeşistan'a veya Medîne'ye hicret eden. Mutlak kullanılınca Mekke'ye hicret edenler anlaşılır.
Muhâcir-i Evvel: Bazılarına göre iki kıbleye namaz kılânlanlar, bazıları da Bey'atu'r-Rıdvan'a katılanlara denmiştir. Mekke Fethinden önce hicret eden sahâbeler diyen de var. Kur'an'da övülen zümre olduğu için üzerinde durulmuştur.
Muhacirûn: 1- Göç edenler. Hicret edenler.2- İslamın ilk devrelerinde Mekke'den Medîne'ye hicret eden sahâbeler.
Muhâdâra: (3,42) Hurmanın ağaçta iken, alaca düşmeden satılması.
Muhaddis: (1,515) Hadîs öğrenme ve öğretme işini meslek edinerek ilimde mertebe kazanmış kimse. Râvileri cerh ve ta'dil yönleriyle, metinleri de terettüp eden ahkam yönleriyle bilecek derecede ilmi olan, ezbere belli bir mikdar hadîs bilen kimse. Muhaddis hadîs'e olan vukfuna, elde ettiği ilmî mertebeye göre: **Hafız, Hüccet, Hakîm, Emiru'l-Mü'minîn** gibi isimler alır.
Muhadram: (1,288; 16,524) Resulüllah'ın sağlığında müslüman olduğu halde Resulüllah'ı görmemiş bulunan kimse.
Muhadrim: Muhadram demektir.
Muhafaza-i Hayat: Hayatın korunması.
Muhakkîk: Hakîkatı araştırıp bulan. İç yüzüne inceleyerek vakıf olan. Hakîkatlara vakıf olan ve ehl-i tahkîk olan büyük islam âlimi.
Muhakkîkin-i Asfiya: Asfiya umûmiyetle ilim sahibi veli demektir. Asfiyanın muhakkîki araştırıcı, hakkı kaynaklarından tahkîk edenleri ifade eder.
Muhal: İmkansız, vukuu mümkün olmayan. Batıl boş söz. Hurâfe olan nazariye.

Muhâla'a (Hul' veya Hal' de denir): (6,503; 11,545; 12,38, 17,229) Bir boşanma çeşididir. Geçimsizlik, tatsızlık gibi bir sebebe binâen karı ve kocanın karşılıklı olarak anlaşıp mutabakat sağladıktan sonra yaptıkları boşanmaya denir.

Muhalefet: Râvinin, başka râvilere muhalif rivâyette bulunması demektir. Senette de olabilir, metin de de. Muhalefet râviyi cerh eden hadîsi zayıflatan sebeplerden biridir. Ancak zayıfa, sîkaya, evsaka yapılan muhalefet veya zayıfın, sîkanın evsak'ın muhalefeti değerlendirmede farklıdır. Bu sebeple muhalefet taşıyan hadîsler farklı isimler taşır: Şazz, münker, mahfuz, merdûd gibi.

Muhâlefetu'n Li'l-Havadîs: (10,284) Allah'ın selbî isimlerindendir, hiçbir mahluka benzemediğini ifade eder.

Muhalleb: (17,258) Sütü memede hapsedilmiş hayvan.

Muhalled: Ebedî. Dâimî. Bâkî. Sürekli olarak kalan. Klasik eserlere de muhalled denmiştir.

Muhallef: Geride kalan. Bir ölünün bıraktığı mal, tereke.

Muhallef: (7,146) On yaşına girmiş deve.

Muhallel Leh: (15,162) Hulle yoliyle eski karısıyla yeniden nikahlanan.

Muhallil: (15,162)

Muhâlünaleyh: Havaleyi ödeyecek kimse. Üzerine havale yapılan şahıs.

Muhânet: Denî, alçak.

Muhannes: (7,490; 10,232) Kadınlaşmış erkek. Alçak tabiatlı. Korkak. Namerd. Kalleş.

Muhâbere: (15,200) Hayberliler usulünce arazi kiralaması.

Muhaccel: (8,70) Üç veya dört veya arka ayaklarında seki (beyazlık) olan at.

Muharrec: **Müstahrec** manasına kullanılır.

Muhârîb (eşkıya): (6,201) Yol keserek müslümanın malına va canına kasteden eşkıyaya muhârîb denmiştir.

Muharref: (2,22) Lügatte tahrif edilmiş, değiştirilmiş, ıstılahta, içinde hareke ve harf hatası yapılmış hadîs. Musakkıf'a müteradif olarak kullanan da olmuştur.

Muharremât: Haramlar. Haram edilen şeyler.

Muharric: Bir hadîsi senetli veya senetsiz kitabında (ilk önce) nakleden kimse.

Bir hadîsin veya belli bir kitaptaki hadîslerin, daha önce yazılmış kaynak kitaplarındaki yerlerini bulup gösteren (tahrîc yapan) kimse. Hadîsi senetsiz nakleden kimse.

Muharrîk: Harekete geçiren. Hareket veren. Tahrîk eden. Teşvîk eden, ayaklandıran.

Muhâsama: Bak: **Hasm.**

Muhâsib: Hesabeden. Hesab işiyle uğraşan.

Muhassis: Tahsîs eden. Has kılan. Husûsîleştiren.

Muharref: Tahrîf edilmiş. Değiştirilmiş.

Muhâtara: Tehlike. Korkulacak hâle tutulmak. Zarar. Ziyan. Tehlike ve zarar ihtimâli olan.

Muhâvele: (7,132) Bir şeyi hile ile taleb etmek demektir.

Muhâvere: Konuşma, görüşerek konuşma.

Muhavvel: Havale edilmiş. Ismarlanmış. Tebdil ve tağyir edilmiş. Bırakılmış.
Muhayyel: Tahayyül edilmiş. Hayal olarak düşünülmüş. Zihinde tasarlanmış.
Muhayyer: Seçilmesi serbest olan.
Muhâfaza: Mukabil, karşı bulunan, hizada bulunan.
Muhbir: Haber veren. Jurnalci.
El-Müheymin: (7,10) Allah'ın isimlerindendir, Şahid olan, görüp gözeten manasına gelir.
Muhîl: 1- İhale eden. Havale eden. 2- Borcunu ödemesi için başkasına havale eden kimse.
Muhikk: 1- Hakkı yerine getiren. Doğrudan ayrılmayan. 2- Haklı, doğru.
Muhkem: (4,493) 1- Kendisine muhalif rivâyet bulunmayan hadîs, âyet. 2- Te'vîle muhtaç olmayan hadîs, âyet.
Muhkemât-ı Kur'aniye: Kur'an-ı Kerîm'in te'vîle hacet bırakmıyan sarîh âyetleri.
Muhkem Âyetler: Bak: **Muhakemât-ı Kur'aniye.**
Muhlis: Halis olan. İhlası kazanmak için gayret gösteren. Samîmî ve îtikadı doğru olan.
Muhric: Bir hadîsi kitabında nakleden.
Muhsan: (6,210) Âkil, bâliğ, hür, müslim, afîf olan erkektir. Bu evsafı olan kadına da **muhsana** denir. Mezkûr vasıfları taşıyan erkek ve kadın evlendikten sonra zinâ yaparsa **recm** edilmeye müstehak olurlar.
El-Muhsî: (7,12) Allah'ın isimlerindendir, İlmiyle her şeyi sayan demektir.
Muhsîn: 1- İhsan eden, iyilik eden. Kerîm, cömerd. 2- Allah'ı (c.c.) görür gibi O'na ibadet eden.
Muhtâc-i Tafsil: Açıklamaya muhtaç olan (söz vs.).
Muhtâl: (16,401) Makam tâlib eden mütekebbir kişi.
Muhtalit: (2,20) Hadîs ıstılahi olarak hafızası bozuk olduğu için rivayetlerinde karışıklıklar yapan râviyi ifade eder.
Muhallik: (16,50-51) Boşanan kadını hulle yoliyle kocasına helal kılan kimse.
Muhtar (kavl): "Muhtar" seçilmiş demektir. Muhtar kavl (görüş), fıkıh'ta ihtilaf edilen mes'elelerde, mezheb âlimlerinin çoğunluğunca amelde esas olmak üzere, tercih edilen görüşü ifade eder.
Muhteccün bih: Kendisiyle ihticac edilen, rivâyet ettiği hadîsin hükmüyle amel edilen râvi.
Muhtekir: İhtikar yapan. İhtiyaç mallarını kıymeti artsında satayım diye saklayan.
Muhtelak: Mevzu, masnu ve uydurma (hadîs).
Muhtelefu'l-Hadîs: Muhtelifu'l-Hadîs manasında kullanılır.
Muhtelifu'l-Hadîs: (2,155) Amel edilebilecek seviyede iki hadîs arasında görülen zahiri ihtilaf. Buna teâru'zu'l-hadîs, müşkilü'l-hadîs de denir. Bu teâruz biray çalışılarak giderilir.
Muhtelefun Fîh: (2,30) Sıhhat hususunda ihtilaf edilen rivâyet. Keza sîkalığı hususunda ihtilaf edilen râvi.
Muhtelis: (6,269) El çabukluğu ile bir malı kapıp kaçıran.

Muhtesib: Belediye işlerine bakan memur. Kanundan ziyade idârî ve örfî işler için karar veren zabıta.
Muhyî: Maddî, manevî hayat veren. Dirilten. Canlandıran. Can ve ruh veren manalarında olup Cenab-ı Hakk'ın (c.c.) bir ismidir.
Muhziye: Utandırıcı, mahcup edici.
El-Mu'îdu: Allah'ın isimlerindendir, mahlukatı, hayattan ölüme götüren, ölümden de hayata döndüren demektir.
Muîn: Yardımcı, muavin. İane eden.
Mukabele: (6,67) Kulağının önünden bir parçasını kesip önde sallanır vaziyette bırakılan hayvan.
Mukabele-i bil Misl: Mukabele, karşılık, karşılamak demektir. Karşılaştığı aynı muameleyi sahibine iade etmek.
Mukaddem: Zaman ve imkân cihetiyle daha evvel olan.
Mukaddemât: Başlangıçlar. Mebde'ler. İleride bulunanlar.
Mukadderât-ı Hayatiyye: Hayatta başa gelenler.
Mukadderât-ı Kâinat: Kainatın bağlı olduğu kanunlar, kainatın başına gelecek hadiseler.
Mukaddes: Takdîs edilmiş olan. Temiz ve pâk. Noksan ve kusurdan müberra ve uzak olan.
El-Mukaddim: (7,13) Allah'ın isimlerindendir, eşyayı takdîm edip yerli yerine koyan demektir.
Mukallid: Benzemeye veya benzetmeye çalışan. Taklîd eden. Bir şeyi boynuna takan, asan, kuşatan.
Muk'iyy: (11,113) Kollarını yere dayayıp bacaklarını dikerek oturmak.
Mukârenet: Yakınlık. Bitişmek, birleşmek. Uygunluk. Bir yere gelmek.
Mukaribu'l-Hadîs: Rivâyeti sıhhata yakın, orta halli hadîs rivâyet eden râvi. Rivâyeti tibara elverişlidir.
Mukâarin: Bitişik, yakınlık, beraberlik arzeden.
Mukarreb: Yakınlaşmış. Büyük zat veya padişah gibi kimselere hizmetle yakınlaşmış olan.
Mukarreb Melek: İsrafil, Cebrail, Azrail (a.s.) gibi. Büyük meleklerden her biri
Mukarrebûn: Büyük meleklerden bir zümre. Takvâ ve ubudiyet ile evliya derecesine gelmiş, Cenab-ı Hakk'ın indinde çok kıymetli ve mübarek büyük zatlar. Yakınlaşmış olanlar.
Mukarrunbih: Mukırrın (ikrar edenin) ikrar ettiği haktır.
Mukarrunleh: Kendisine ait bulunan bir hak, başkası tarafından itiraf olunan hakiki veya manevî şahıstır.
Mukâta'a: (7,385-86) Peşin alınan para manasınadır.
Mukatele: Birbirini vurmak, öldürmek, vuruşmak, kavga.
Mûkâvim: Sağlam. Dayanıklı. Mukavemet eden. Direnen. Karşı duran.
Mukavvim mal: Şer'ân alım-satıma elverişli, ticaret metaı olması caiz olan mala denir.
Mukayyed: Kayıdlı. Serbest olmayan. Sınırlı. Bağlı. Deftere geçmiş. Kaydedilmiş olan. El veya ayağında zincir, kelepçe bulunan. Mevkût olan.

Mukill: Istılahta az sayıda hadîs rivâyet edene denirse de **müksir'in** zıddı olarak binden az hadîs rivâyet eden sahâbe'ye denir. **Meçhûl** manasına, kendisinden bir kişinin hadîs rivâyet ettiği kimseye de mukill denir.
Mukırr: Başkasına ait olup kendisinin alakadar bulunduğu bir hakkı haber veren kimse, ikrar eden demektir.
Mukîm: **1-** İkamet eden. Ayakta duran. Okuyan. Bir memlekette devamlı duran. **2-** Vatanında veya vatanı sayılan bir yerde onbeş günden fazla kalan kimse.
El-Mukîtu: **(7,12)** Allah'ın isimlerindendir, Muktedir, mahlukata gıdalarını veren manalarına gelir.
Muknî: İkna eden.
Mücâz: **(2,57)** Rivâyet edilmesine izin verilen rivâyetler.
Mücazun Leh: **(2,57)** Kendisine rivâyet izni verilen kimse.
Müksirûn: Rivâyet ettiği hadîslerin miktarı bini aşan sahâbelere denmiştir.
Mukri: Kıraat eden, okuyan.
El-Muksit: **(7,14)** Allah'ın isimlerindendir, Hükmünde âdildir demektir.
El-Muktedir: **(7,13)** Lügatte güçlü, kuvvetli, iktidar sahibi gibi manalara gelir. Allah'ın isimlerinden biri olarak Cenab-ı Hakk'ın Kâdir'den daha öte bir güçlülükte olduğunu ifade eder.
Muktetelîn: **(14,201)** Maktul taraf kısas talebeder, kâtil taraf buna yanaşmayıp savaşırsa maktul tarafa muktetelîn denir.
Munfaıl: Senedinden iki veya daha fazla râvi düşürülmüş hadîs, mu'alel gibi.
Mûnis: Herkesle görüşen, kanı sıcak.
Munkarız: Tükenip bitmiş. Arkası kesilmiş.
Munkat: **(2,73,114-15)** Lügatte kesik. kopuk, ıstılahta senedinde kopukluk olan hadîs. İnkıta, herhangi bir yerinde -ibti'da, esna, münteka- olabilir, bir veya birden fazla râvinin atlanmasıyla olabilir, mübhem bir râvinin zikriyle de olabilir. Bu sebeple, **mu'tal, mürsel, muallak, munfasıl** hadîsler munkatı'nın çeşitleridir.
Munkatıu't-Tevatür: Senedin bir yerinde râvi sayısının azlığı sebebiyle mütevatır olma vasfını kaybeden hadîs.
Murâfaa: Karşılıklı hak iddia ederek konuşmak. Yüzleşerek muhakeme olunmak.
Murahhal: **(15,88)** Üzerinde deve deseni bulunan kumaş.
Murahhas: İzinli. Bir devlet veya kurul adına bir işi sonuca ulaştırma için gönderilen.
Murakebe: Kontrol etmek. İnceleyip vaziyeti anlamak. Hıfz etmek. Bekleme.
Murâkıb: Koruyucu -Tanrıya bağlanmış- Denetçi.
Murâtıb: Bağlanmış bağlı - ilgisi olan.
Murdi'a: Sütanne.
Mûris: Veraset mal bırakan.
Mûsab: Sevâb kazanmış. İsabet almış.
Musafaha: **(1,304)** Lügatte el sıkışmak, ıstılahta, meşhur hadîs musannıflarından birinin rivâyet etmiş olduğu bir hadîsin senedindeki râvi sayısı ile aynı hadîsi rivâyet eden başka birinin senedinde, bir râvinin

şeyhinden ve şeyhinin şeyhinden sonraki râvi sayısının eşit olması, musafaha,uluvvü nisbînin bir çeşididir. Bknz:Bedel, Müsâvat, Muvâfakat.
Musaheret: *Evlenmeyle meydana gelen akrabalık.*
Musahhaf: (2,22) Sened ve metninde harflerin noktalarında hata yaparak rivâyet edilmiş hadîs. Ayrıca, harf ve harekelerinde hata yapılan rivâyetlere de **muharref** manasında **musahhaf** denmiştir.
Musahhar: Fetih ve teshir olunmuş zapdedilmiş, emre amade kılınmış.
Musahhif: 1- Rivâyetinde tashih yapan kimse. 2- Hocadan değil de doğrudan kitaplardan alıp (ekseriye hatalı) rivâyette bulunan râvi.
Musâlaha: Barışma. Güvenlik.
Mûsaleh: Bir şeyhin hadîs kitabını vasiyyet ettiği kimse.
Musalla: Namaz kılmaya mahsus açık yer. Camilerde cenazeleri koyup önünde namaz kılınacak yer.
Musallat: Üzerine düşüp rahat bırakmayan.
Musalli: Namaz kılan.
Musâllîn: Namazlarını kılanlar.
Musannaf: Tıpkı sünenlerde olduğu gibi, hadîsleri fıkhî bablarına göre tanzim eden eserler. Bunlar sünenden farklı olarak, cami'lerde olduğu gibi fıkha girmeyen ziyade konulara de yer verirler.
Musannıf: Tasnif eden, yazan.
Musarrât: (3,60; 11,170) Memesindeki süt sağılmayıp birkaç gün bekletilen sağmal hayvan.
el-Musaavir: (7,11) Lügatte tasvir eden. Ressam manasına gelir.Allah'ın ismi olarak Cenab-ı Hakk'ın mahlukatı farklı suretlerde yaratmasını ifade eder.
Mushaf: Sahife halinde yazılmış şey, Kur'an.
Musır: (7,122) Direnen, vazgeçmeyen, sözünden dönmeyen.
Mûsî: Hadîs kitabını bir kimseye vasiyyet eden şeyh.
Musib: İsabet eden, yanılmayan.
Mustaz'âf: (3,408) Sahipsiz ve zayıf kimse.
Muştulamak: Müjdelemek.
Mut'a: (5,415; 10,206) Hac'da temettüde bulunmak.
Mut'a Nikahı:(15,541-588) Muayyen bir müddet için, ücret karşılığı yapılan nikah. Buna, ehl-i sünnet bi'l icma haram derken *şiiler* tecviz ederler.
Mutâbakat: Uygunluk. Birbirini tutar olma. Uyuşma.
Mûtad: Alışılmış, âdet olmuş. Her vakit yapılan şey.
Mutahhar: Temizlenmiş, Temiz, mübarek.
Mutâhharûn: (4,288) Temizler.
Mutasavvife: *Mutasavvıflar, sofular.*
Mutavassıt: Araya giren.
Mutazammın: İçine alan, kapsıyan, kefil olma.
Mutazarrır: Zarar gören.
Mûteber: İtibarı olan.
Mu'tedde: *İddet bekleyen kadına denir.* **Bak: İddet.**
Mûtedil: Orta halde bulunan, itidalli olan, yavaş.
Mu'tekif: Bir tapınak veya türbe yanına çekilip ibadetle uğraşan.
Mûtemed: Güvenilen kimse.

Mutezile: Ehl-i Sünnet dışında kalan mezheplerden biridir. Hayır ve şer meselesinde aklın hükmünü esas alır. Akl'ı tenzih için kul fiilinin hâlıkıdır, görüşünü ileri sürer. Büyük günah işleyenlerin cennet-cehennem ortasında bir yerde olacaklarını iddia eder.
Mûti: İtaat eden.
Muti': Veren.
Mu'tik: Köle azad eden.
Mut'im: Taamı veren.
Mutkın: Lügatte: İşinde titiz sağlam demektir. Istılahta: Hadîs tahammül ve edasına titiz davranan sîka ravi.
Mutlak: Kayıtsız şartsız. Salı verilmiş, başıboş. Salt. Saltlık.
Mutlak Müctehid: Herhangi bir mezhebe bağlı olmıyan müctehid.
Mutlakı Mukayyede Hamli: Hadiste gelen mutlak beyanlar, aynı konuda gelen mukayyed hadislede hamledilir, bu mutlaktan maksadın mukayyeddeki olduğu söylenir.
Mutmain: Tatmin olmuş. Şüphelerden arınmış.
Muttaki: Günah ve haramdan sakınan.
Muttalî: Bir işten haberli, bilgili.
Muttarıd: Sıralı düzgün bir şekilde giden.
Muttasıf: Bir sıfatla vasıflanmış.
Muttasıl: (2,132) Râviler arasında kopukluk olmayan hep birbirini gören râvilerin yer aldığı sened. Buna müsned veya mavsûl de denir.
Muvâcehe: Yüzleşme, yüzyüze gelme, yüze karşı, karış yön.
Muvâfakat: (1,503-504) Lügatte, uygunluk, uzlaşma, razı olma. Istılahta âli senedin bir eşidi.
Muvâfâkât-ı Âliye: (1,504) Âli isnad çeşidi.
Muvâfakat-ı Nâzile: (1,504) Âli isnad çeşidi.
Muvâfık: Uygun, uyar, taraflı.
Muvahhîd: Allah'ın birliğine inanan.
Muvâkaa: Kadına cinsî temasda bulunma.
Muzaffer: Düşman yenen, galebe çalan.
Mûvâlât: (15,129-30) Dostluk. Bak: Velâ.
Muvazene: İki şey ağırlıkta denk olma. Ölçü, kıyas.
Muvazi: Biri, öbürünün karşısında olarak birbirine yaklaşıp uzaklaşmadan uzanan, parelel.
Muvazzaf: Bir iş görmekle vazifeli; maaş ve tâyini olan ilk askerlik kademesi.
Muzâaf: İki kat.
Muza'af: Bazı muhaddislerce zayıf addedilmiş demektir. Böylesi bir hadîsi bazılarının da sahîh addettiği açıktır.
Muzdar: Zorda kalmış, mecbur olmuş.
Muzdarib: (2,22,121-23) Lügat olarak **karar bulamayan**, çırpınıp duran manasına gelir. Istılah olarak doğru veya yanlış olduğu hususunda kesin hüküm verilemeyen (rivâyet, delil) demektir.
Muzir: Zararlı, zararı dokunan.
Muzlim: Çoğu meçhul olan râvilerden meydana gelen senede denir.

Mübahale: (16,460) İki tarafın: "Kim haksızsa Allah'ın laneti onun üzerine olsun" diye lanetleşmeleri
Mübâhase: Bir iş hakkında iki kişi arasında olunan söz. Bir iş hakkında görüşme iddialı konuşma.
Mübalağa: Bir işte çok ileri varma çok aşırı. Küçük bir şeyi büyük gösterme.
Mübareze: İki düşman taraftan birer kişinin çekişmeye tutuşmaları. Teke tek vuruşma.
Mübaşeret: (9,453) Bak: **Mubâşeret.**
Mübâyaâ: (2,272) Satın alma.
El-Mübdi'u: (7,13) Allah'ın isimlerindendir. Eşyayı yoktan ilk defa var eden demektir.
Müberra: Açığa çıkmış, aklanmış.
Mübezzir: Yerli yersiz harcayan, çok israf eden.
Mübhem: *Lügatte kapalı , karanlık; ıstılahta isim, künye, lakab gibi, şahsı* belirtici bir tesmiye kullanmadan "recülün", "şeyhun", imreetün", "fülanun" gibi bir tabirle zikri geçen râvi. Bu senedin başında ise ta'lik, esnasında ise inkıta'dır. Ancak, aynı had'in başka tariklerinde bu mübhem şahıs ismen zikredilebilir.
Mübhem Cerh: Bak: **Cerh-i Mübhem.**
Mübhem Râvi: (2,73)
Mübhemât: *Mübhem râviler hakkında yazılan kitapların müşterek ismi.*
Mübhemu't-Ta'dîl: İsmini vermeden "bana, sîka rivayet etti, âdil rivâyet etti" gibi bir tabirle yapılan ta'dildir.Ekseriyetle makbûl sayılmıştır.
Mübir: (13,511) Zâlim.
Mübtedî: Sünnete aykırı davranışı olan kimse. Bknz: **Ehl-i Bid'a.**
Mübtelî: *Yutan, yiyip sindiren.*
Mübtezel: Hor kullanan, değersiz. Bol ve ucuz.
Mücahir: (12,317) Suçu alenen işleyen, hayasız fâsık.
Mücâmaat (Birleşme): (6,210) Cinsî temas.
Mücâlese: Birlikte oturma.
Mücâmaat: Cima etme.
Mücâveret: (5,496) Komşuluk, yakınlık. Bir mabed yanına çekilip dünyadan *ilgisini* kesme.
Mücaz: Caiz görülmüş. Kendine izin verilmiş.
Mücaz Bih: Rivâyet edilmesine izin verilen hadîs.
Mücaz Leh: Hocasından rivâyet izni olan talebe.
Mücazefe: Mübalağalı, boş sözler, alış-verişte tartmadan kararlamayla miktar tayin etme, götürü satma.
Mücbir: Zorlıyan. Zorla iş yaptıran.
Müceddid: *Yenileyen, yeni bir şekil veren.*
Mücella: Cilâlanmış, parlak.
Mücerreb: Denenmiş.
Mücerred: Çıplak, soyulmuş. Tek, yalnız. Karışık olmayan. Cismi olmıyan.
Mücessem: Cismi olan. Uzunluğu kalınlığı olan cisim.
Mücesseme: (7,227) Atışlarda hedef kılınan hayvan.
Mücevved: Ceyyid'den gelir. makbûl kelimesi gibi **sahih ve hasen** her ikisi *için de kullanılan bir tabirdir. Bazan da, tedlisin bir çeşidini ifade etemek* için kullanılmıştır: Şöyleki: Sîka râvilerden müteşekkil bir senedde yer

alan tek kayıtı atlanarak bütün râvileri sîka gösterilen rivâyet. Buna **tedlisu't-tasviye** denir.
Mücmel: Delâlet ettiği mana izaha muhtaç söz kısa ve öz olarak anlatılmış (fikir).
Mücme'un Ala Da'fihi: Şiddetli cerh'i ifade eden tabirlerdendir, terki ifade eder.
Mücrim: Suçlu.
Müctehid: Kur'an âyetiyle, peygamber sözleri olan hadislerden hüküm çıkarmak kudretinde olan bilgin.
Müctenip: Çekinen, uzak duran.
Müdâbere: (6,67) Kulağının arka kısmından kesip, kesilen kısmı sallanmaya bırakılan hayvan.
Müdâhene: Dalkavukluk.
Müdakkik: Dakik, zamanında iş yapan.
Müdâra: Yüze gülme, yalandan dostluk gösterme.
Müdâretu'n-Nâs: (16,126) İnsanlara iyi davranan, insanlarla iyi geçinme.
Müdâvemet: Bir işe aralıksız, sürekli çalışma.
Müdâvim: Bir işe aralıksız çalışan. Bir yere hep gidip gelen.
Müdd: (7,394; 9,935) Bir sa'ın dörtte biri miktarında hacim ölçüsü.
Müdebber: (4,140; 12,8,25; 14,144; 17,309) Efendinin: "ben ölünce hür olacak" dediği köle. Bu artık satılmaz.
Müdebbir: Tedbirci.
Müdellel: Delil ile isbatlanmış.
Müdelles: (2,116-17) Rivâyet sırasında kusuru gizlenmiş, kusursuz intibaı verilmiş hadîs. Bu işe **Tedlîs** denir.
Müdelles Anh: Müdelles hadîste atlanmış olan râvi.
Müdellis: Hadîste **tedlîs** yapan, hadîsin kusurunu gizliyerek rivâyet eden.
Müdevvin: Toplayıp bir araya getiren kitap haline koyan.
Müdrec: (2,128-29) Sened veya metnine, aslında olmayan bir şey ilave edilmiş hadîs.
Müdrecü'l-İsnad: (2,22,129-30) Senedinde, aslında olmayan ilavede bulunulmuş hadîs.
Müdrecu'l-Metn: (2,22,128) Metnine aslında olmayan şey katılmış rivâyet.
Müdric: Hadîse aslında olmayan bir şey ilave etmiş bulunan râvi.
Müdür: Şehirler, Medîneler.
Müdy: (13,444) Suriye'de kullanılan bir ölçek adıdır. 45 Rıtl hacmindedir.
Müebbed: Sonsuz, ebedî.
Müeddî: Çıkaran, sebep olan.
Müeddib: Bilgi ve terbiye veren.
Müekked Sünnet: Resulüllah'ın üzerinde ısrarla durduğu sünnet.
Müellef: Bir yere getirilmiş. Yazılmış, toplanmış.
Müellefe-i Kulub: Müslüman olmalarını sağlamak, zararlarını önlemek için bir kısım maddî imkanlar sağlıyarak kalpleri kazanılan kimseler.
Mü'elen'en (Hadîs): (2,133) Senedinde **enne fülanen kâle** sîgası bulunan hadîs. Zayıf addedilir.
Müenen: Mü'en'en manasında kullanılır.
Müessir: Etki yapan, iz bırakan. Hükmünü yürüten. Dokunaklı. Eser sahibi.

Müesseriyet: Tesirlilik, etkin olma.
Müevvel: Görünür anlamında başka bir anlamla açıklanmış.
Müeyyed min İndillah: Allah'ın te'yidine mazhar olmuş.
Müeyyide: Kanun ve ahlak emirlerini yerine getirici kuvvet, itaatsizliğin cezası.
Mütârâkat-ı Nebi: Resulüllah'ın ayrılması.
Müfesser: Tefsir edilmiş, açıklanmış.
Müesser cerhi: Bknz: Cerh-i Müfesser.
Müfessir: Açıklayan, tefsir eden.
Müfetten: (11,536) Allah tarafından günahla imtihan edilen: tekrar tekrar günah işleyip arkasından tevbe eden.
Müflis: (4,549) Parasız. Ticaret gücü tükenmiş.
Müfred: Tek. Basit.
Müfrit: Haddini aşan, mübalağalı.
Müfte'al: Mevzu hadîs.
Müftera: Mevzu hadîs.
Müfteri: İftira eden
Müfterik: Bknz: **Müttefik ve Müfterik.**
Müheyya: Hazırlanmış, emre âmade.
Müheyyic: Heyecan uyandıran.
Mühl: (4,239) Erimiş maden.
Mühlet: Vakit verme.
Mühmel: İsim, künye, lakab ve nisbeti başkasına benzediği halde, ayırdedici bir vasıf eklenmemiş bulunan râvi.

Keza, başka harflere benzerlik arzettiği halde nokta taşımamakla ayrılan harfe de mühmel denir, mücmel'in zıddı.

Mükâfaaten: Ödülendirme olarak.
Mükâfât-ı Muaccele: Peşin mükâfaat.
Mükaşefe: (2,68) Meydana çıkarma. Veliyyullah'ın kalbinde gaybî şeylerin zâhir olması.
Makâteb: (7,101,150,385; 12,27) Hürriyetine kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapan köle.
Mükâtebe: (12,27) Birçok manada kullanılan bir kelimedir: 1-Yazışma. Mektuplaşma. 2-Kölenin, hürriyetine kavuşmak için efendisiyle anlaşması. 3- Hadîs ıstılahi olarak, bir şeyhin rivâyet hakkına sahib olduğu hadislerin tamamını veya bir kısmını yazıp bir başkasına rivâyet etmek üzere göndermesi. Bu tahammül yollarından biridir. (3,73-75).
Mükâtib: Bak: **Mükâtebe.**
Mükadder: Kederli, üzüntülü. Bulanık.
Mükeffir: Tekfir eden.
Mükellef: Bir işi yapmaya mecbur olan, sorumlu.
Mükeyyifât: Keyif veren şeyler. Sarhoşluk veren şeyler.
Mükreh: (11,433) Bir işi kerhen yapmaya zorlanan, mecbur edilen.
Müksir: Çok rivâyette bulunan. Sahâbeye müksir denmesi için 1000'den fazla rivâyeti olmalıdır.
Müksirun: Çok hadîs rivâyet edenler demektir. Bu tabirle Sahâbeden yedi kişi kastedilir. Zira bunların rivâyetleri binden fazladır: Ebu Hüreyre 5374, Abdullah İbnu Ömer 2930, Enes İbnu Mâlik 2286, Hz.Ayşe 2210,

Abdullah İbnu Abbas 1660, Câbir İbnu Abdillah 1540, Ebu Said el-Hudrî 1170 hadîs.
Mükteseb: Lügat olarak bir yerden çalınan kesbedilen şey demektir. Istılahta birinci nesilde (sahâbe) haber-i vâhid iken sonraki nesillerde (Tabiîn ve Etbauttâbiîn'de) mütevatir derecesine ulaşan bir hadisle şafiîlerin verdiği isim elde edilen ilme "yakîn" diyemiyen Şafiîler mükteseb demiştir.
Müktesebât: Elde edilmiş olanlar. Çalışmakla kazanılmış olanlar.
Mülâabe: Oynaşıp eğlenme. Oynaşma.
Mülâ'ane: (17,231) Birbirine beddua etme. Lanetleşme.
Mülâhaza: Mütâlaâ. Dikkatle bakmak. İyice düşünüp bir işin hakîkatını tedkîk etmek. Tefekkür, düşünme.
Mülamese: (3,42,77) Satışta mala elin değmesiyle satış akdinin kesinleşmesi.
Mülâtefe: Lâtîfeleşmek. Birbirine iltifat etmek.
Mülâyemet: Yumuşaklık.
Mülâyim: Yumuşak huylu.
Mülâzemet: Devamlı bir işle meşgûliyet. Bir işe sımsıkı bağlılık.
Mülazim: **1**- Bir kimseye bağlı gibi olan. **2**- Medrese tahsilini bitirip icâzet alan. **3**-Yüzbaşıdan aşağı rütbelerin derecesi.
Mülevves: Kirli. Bulaşık. Pis. Bulaştırılmış.
Mülga: İlga\edilmiş. Kaldırılmış. Metruk ve Lağvedilmiş şey.
Mülhak: İlhak olunmuş. Sonradan katılmış, zam ve ilâve olunmuş, eklenmiş.
Mülhemûn: İlhama mazhar olanlar.
Mülhid: Dinden çıkan, dinsiz, kâfir, imânsız. Haşir ve âhirete inanmayan.
Mültefit: İltifat eden, iyi muamele edip, dostluk gösteren.
Mültekıt: Yola, sahraya veya camiye terkedilmiş (sahipsiz) çocuğu veya (herhangi bir yitik eşyayı) bulup alan kimseye denir.
Mültezem: (5,457,470) Kâ'be'de rükn ile kapı arasındadır, burada dua edilir.
Mültezim: Bir şeyi kendine lâzım eden. Üzerine alan, derihte eden.
Mümânaat: Mânî olmak. Set çekmek. Muhalefet. Önleme.
Mümârese: Çalışarak maharet kazanış, üztadlık etmek.
Mümaselet: Benzeyiş, müsabih olmak, şekilce sûretce birbirine benzeyiş.
Mümâsil: Benzeyen.
Mümeyyiz: Temyiz eden ayıran, hadîs ıstılah olarak söyleneni tam olarak anlayıp doğru cevap verebilen çocuk mümeyyizdir.
Mümilât: (16,451) Başkasını baştan çıkaran, salınarak yürüyen kadın.
El-Mü'min: (7,10) Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden olup, "Kullarına va'dinde sadık" demektir. Ayrıca. Allah'a ve emirlerine iman edip, uyana da mü'min denir.
Mümît: Öldüren, öldürücü, imâte eden. Helâk eden.
Mümmli: Hadîs yazdıran hoca.
Mümtaz: Diğerlerinden ayrılmış, üstün, seçkin. Ayrı tutlan.
Mümtenî: İmkansız, muhâl, mümkün olmayan.
Münâbeze: (3,77,78) Satıcının, müşteriye: "Bu elbiseyi sana atarsam satış tamam" demesi.

Münacaat: Allah'a (c.c.) yalvarmak .Duâ. Yalvarmak için yazılan duâ veya manzûme.
Münâdi: Nidâ eden. Çağıran, müezzin.
Münâfat: Birbirinin aksine birbirine aykırı olmak, muhalefet.
Münâfese: (6,323) Hayırda yarışma manasında kullanıldığı gibi kin, gizli düşmanlık gösterip çekememe manası da var.
Münafık: İki yüzlü, araya nifak sokan. Görünüşte müslüman olup hakîkatte kâfir olan.
Münâfi: Zıt, uymaz, aksi, aykırı, mugayyir ve muhalif olan.
Münâkale: Taşımak, ulaştırmak.
Mün'akid: Bağlanmış, düğümlenmiş. Teşkîl olunmuş. Resmen iki taraf arasında kabul olunmuş.
Münâsebet-i Cinsiyye: Cinsî münasebet.
Münavebe: Nöbetle iş görmek.
Münavele: (2,61-62) Şeyhin rivâyete hakkı bulunan hadîsleri havi kitabı talebenin eline vermesi. Bu hadîs tahammül yollarından biridir.
Münavele Makrune Bi'l-İcaze: Şeyhin, hadîs kitabını talebesinin eline verirken, rivâyetine iznini bildirmesi. İzinli münâvele.
Münâvele Mücerrede: Şeyhin, hadîs kitabını talebeye verirken, rivâyeti için izin verip vermediğini bildirmesi.
Münâzara: Karşılıklı konuşmak. İlmî ve kaideye uygun olarak yapılan münakaşa, mübahase.
Münâzır: Münâzara ve münakaşa yapan kimse, taraf.
Mün'azil: Ayrılan, elini eteğini çeken, vazifeden azledilen.
Münbetir: (15,354) Arkası, nesli kesilmiş.
Münbit: (8,22) Verimli, verimi bol olan arazi.
Müncer: Nihayet bulmak, bir tarafa çekilmek, sürüklenme.
Müncezib: Beriye çekilen, cezbedilen, incizâb eden.
Mündemiç: Donmuş, buz haline gelmiş.
Münderis: İndiras eden. Eseri, izi, nişanı kalmamış olan.
Mü'ne: Sedd-i ramak edecek yani hayatta bırakacak miktardaki gıda, azık. Zahmet, külfet, meşakkat.
Münebbil: (8,55) Ok atan kimse.
Müneccim: Yıldızların hareket ve hallerini tedkîkle uğraşan, mevki ve harekatından mana ve hüküm çıkaran. Falcı.
Münekkile: (7,160) Küçük kemik çıkan yara.
Münezzeh: Tenzîh edilmiş, teberrî edilmiş. Pâk, kusur ve noksanlardan uzak.
Münferin: Lügatte tek başına demek ise de, ıstılahta kendinden sadece bir râvinin rivâyette bulunmuş olduğu kimse. Bu tabir, meçhûl, Vühdân, Vahid, Garib, Şazz, Mukill, Maçhulü'l-Aya', Maçhulü'z-Zât ve hatta münker tabirleriyle ilgilidir.
Münhasır: Belli bir sınır içinde olup hârice tecâvüz etmeyen, her yanı çevrili. Yalnız bir kimseye veya bir şeye mahsûs olan.
Münhasıran: Sadece, sade bir işe veya şeye ait olarak.
Münhezim: Bozguna uğramış.
Münkalib: Bazı kelimelerin değiştirilmesiyle manası değişmiş hadîs.
Münkarız: İnkıraza uğramış, sönmüş.

Münker-Nekir: Mezardaki sual melekleri.
Münker: (2,22,126,127) Çok değişik manalarda yaygın şekilde kullanılmış bir tabir: 1- Selef âlimleri münferid manasında râvisi sîka bile olsa rivâyette teferrüd ettiği hadîs'e şazz dedikleri gib münker de demişlerdir. 2- Zayıf ve râvinin rivâyetine daha zayıf bir râvi muhalif şekilde yaptığı rivâyet. 3- Zayıf râvinin sîkalara muhalif rivâyeti. 4- Fuhşu'l-Galat, Kesretü'l-Gaflet, Fısk gibi şiddetli sebeplerle mecruh râvinin rivâyet ettiği hadîs, metruk manasınadır. 5- Kendisi sîkada olsa zayıflardan münker hadîs rivâyet eden râvi. 6- Buhârî'ye göre, kendisinden hadîs almanın helal olmadığı râvi.
Münkeru'l-Hadîs: 1- Rivâyetlerinde münker rivâyeti galebe çalan râvi için kullanılır ve hadîsi alınmaz. Buharî den kendisinden rivâyeti haram olduğu şahıslar hakkında bu tabiri de kullanırlar. Ahmed b. Hanbel gibi, mütekaddimundan bazıları, münferid hadîs rivâyet eden şahıslar hakkında kullanmışlardır Yine bazıları. bunu cerh elfazı kabul etmekle birlikte, bu vasfı taşıyan râvinin rivâyetlerinin itibar için yazılacağını söylemiştir.
Münkirâne: İnkar edercesine.
Münsecîm: İnsicamlı, düzgün.
El-Müntakim: (7,14) Allah'ın isimlerindendir. Dilediğine ceza vermede şiddetli davranan demektir.
Münteha: Son, en son derece, en son yer, nihâyet.
Müntehâb: Seçilmiş, güzide. İntihab ve ihtiyar olunmuş.
Müntehau's-Sened: Senedin Resulüllah (aleyhisselatu vesselam)'a bakan tarafı. Müellife bakan tarafına da ibtida veya sadr tabirleri kullanılmıştır.
Müntehib: (6,269) Yağmacı.
Müntehir:İntihar eden, kendini öldüren.
Müntesîr: Dağınık, yayınık.
Münteşir: Yayılmış, açılmış, dağınık. Basılmış, neşredilmiş.
Münzevi Meşreb:
Mürâat: Riayet, saygı göstermek, korumak, hıfzetmek.
Mürahik: (8,234) Büluğ yaşına yaklaşmış erkek çocuk. 12 yaşına girip de baliğ olmayan erkek çocuk.
Mürcie: (14,36-37; 16,490-91) Temel görüşü "iman olunca günahın bir zararı yoktur, tıpkı küfür oldukca taatin faydası olmadığı gibi" olan sapık mezheplerden biridir.
Müreccah: Üstün tutulan.
Müreccihât: Tercih sebepleri demek olup, cem ve te'lif edilemeyen müteârız hadîslerden birini tercih diğerini terketmeye imkan veren âmiller, sebepler manasına gelir.
Müreffeh: Geçineceği ve gerekli şeyleri sağlanmış, rahata kavuşturulmuş.
Mürekkeb: Kalb bahsiyle ilgili bir tabir olup, kendi isnadı atılıp başka bir isnada eklenmiş hadîs.
Mürsel: (2,73,110) 1- Senedinde irsal olan hadîs'e denir, munkatı'nın müteradifidir. mütekaddimundan olan fıkıhçılar ve usülcüler bu manada kullanmışlardır. 2- Mürsel deyince daha husûsî bir manada olmak üzere,

Tabiîn'den birinin, Sahâbeyi zikretmeksizin doğrudan doğruya Resulüllah tan rivâyet ettiği hadîs'e denmiştir.
Mürsel An'ane: Bknz: **An'ane-i Mürsele.**
Mürsel-i Celî: Mürsel-i Zâhir manasınadır.
Mürsel-i Hafî: Bir râvinin, karşılaşıp hadîs aldığı veya sadece muasırı olduğu bilinen bir şeyhten tahammül yollarından biri ile olmadığı halde ondan rivâyet ettiği hadîs'e denir.
Ayrıca bir râvinin muasırı olduğu bilinmekle beraber, karşılaşıp karşılaşmadıkları, karşılaşılsa bile hadîs alıp almadığı bilinmeyen bir kimseden yaptığı rivâyete denir.
Mürsel-i Zâhir: Bir râvinin muasırı olmadığı kimseden yaptığı rivâyet.
Mürselü's-Sahabî: Bknz: **İrsalu's-Sahâbî.**
Mürsil: Mürsel hadîs rivâyet eden râvi.
Mürşid: Doğru yolu gösteren, kılavuz. Müridlere yol gösteren, Şeyh, gafletten uyandıran.
Mürted: İslamiyetten çıkan, İslamıterkeden.
Mürûr: Geçmek, gitmek.
Mûrur-u Zaman: Zaman aşımı.
Mürüvvet: **(2,11)** Kişinin şahsiyetini düşürücü davranışlardan kaçınması, izzetini korumasıdır, bu ahlak ve örf kaidelerineuymakla gerçekleşir.
Müsâ'at: **(15,127)** Câriye ile yapılan zina, onların zinaya teşviki.
Müsâdeme: Vuruşma, çatışma.
Müsadere: **1-** Zulüm ve cebir. **2-** Yasak bir şeyin kanun yoluyla alınması.
Müsadif: Tesâdüf eden.
Müsafir: **1-** Seferde veya muherebede olan, yoldan gelen. **2-** 18 saatten uzak olan yerlere giden.
Müsâhaka: **(6,210)** Tenasül uzuvlarının birbirine temas ettirilmesi.
Müsâkat: **(7,372; 15,193-200)** Ağaçların sulamak, bakımını yapmak, yetiştirip ürününü almak üzere bir başkasına ortağa verilmesidir.
Müsamaha: Hoş görürlülük, dikkat etmemek, aldırış etmemek. Kusurlara göz yummak.
Müsamahakâr: Aldırmayan, ihmalci, hoşgörü sahibi.
Müsavat: **(1,504)** Lügatte eşitlik. Istılahta, meşhiur bir hadîs musannıfının rivayet etmiş olduğu bir hadîsin senedindeki râvi sayısının eşit olması. Musannaf **uluvvi** nisbi'nin bir çeşididir.
Müsavi: Birbirine denk olmak.
Müsbet: İsbat olunan. Delili açık ve sabit olan.
Müsebbeb: **(2,199)** Sebeble hasıl olan netice.
Müsebbib: Sebep, vesile ve mucib olan. Vücuda getiren, kuran.
Müsbet: İsbat olunan. Delili açık ve sabit olan.
Müsebbeb: **(2,199)** Sebeble hasıl olan netice.
Müsebbibü'l-Esabab: Bütün sebepberin sebebi Cenab-ı Hak.
Müsellah: Silâhlı.
Müsellem: Teslim olmuş. Tasdîk edilip inkâr edilmeyen.
Müselsel: **(2,133-34)** Râvilerin veya rivâyetin sıfat ve halleri,baştan sona kadar aynen devam ettirilerek rivâyet ettirilen hadîs.
Müsemma: İsimlendirilen.

Müseylime: Arabistan'da Asr-ı Saâdette Yemenli bir yalancıdır. Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmış Hicrî 11. yılda öldürülmüştü.
Müshil: İshal eden, iç yumuşatan.
Müsînne: (7,355,358) Üç yaşında sığır.
Müskîr: Sorhoş eden, sarhoşluk veren.
Müskît: Susturan.
Müsle: (5,90,117; 6,72; 14,193; 17,336) Ölülerin azalarını tahrib etmek; gözünü oymak, burnunu, kulağını kesmek, karnını deşmek gibi. Dinimiz bunu yasaklamıştır.
Müsmir: Hayır veren, meyve veren, faydalı netice veren.
Müsned: (2,131-32) **1-** Hadîsleri, râvilerini esas alarak - sıhhat derecesine, fıkhına bakmadan- tertip eden kitaplar. Dah ziyade ezberlemek için böyle yapıldığı söylenir. **2-** Hz.Peygamber'e mevsul olarak ulaşan rivâyet. **3-** Müsned, rivâyetleri cemeden hadîs kitabları. **4-** Resulüllah'a nisbet edilen hadîs, **merfû** manasında. **5-** Senedi muttasıl olarak ilk kaynağına varan rivâyet. Bu manada hadîs merfu, mevkuf veya maktu' olabilir. **6-** Kendisine başvurulan itimad edilen büyük âlim, güvenilir hadîs kitabı. **7-**İsnâd manasına da kullanılmıştır.
Müsnid: Hadîs-i senetli olarak rivâyet eden kimse, râavi manasınadır, ilim aranmaz. Ayrıca müsned tarzında eser veren âlime de müsnid denmiştir.
Müstağni: Kimseden bir menfaat beklemeyen, bir şey istemeyen gönlü gözü tok. Çekingen, nazlı.
Müstağrak: Garkolmuş, dalmış, batmış. Manevî bir hâlete dalmış.
Müstahsil: Yetiştiren, üretici.
Müstahrec: (1,158,284) Meşhur hadîs kitaplarından birinde mevcut olan hadîslerin, bu kitaptaki senedlerden başka senedlerle derlenmesi suretiyle ortaya konmuş bulunan eser. Böylece o kitabın hadîsleri başka tarikatlerden de bulunarak takviye edilmiş olur. Ziyâdeler ortaya çıkar.
Önceki bir eserin eksikliklerinin tenkidi ve tamamlanmasıyla ortaya konan eser.
Müstahric: Müstahrec eser hazırlayan müelif.
Müstahsen: Beğenilen. Dinimizin güzel gördüğü şeylerin her biri.
Müstakbel: Karşılanan, istikbal edilen. Gelecek zaman.
Müstamel: Kullanılmış.
Müstatir: Örtülü.
Müstebîn: Vâzıh, âşikar ve açık olan.
Müstebît: Despot, başkalarına söz ve hürriyet hakkı tanımayan.
Müstecab: Hoş görülen. İcabet olunmuş, isteği kabul olmuş.
Müste'cir: Kira ile tutulan.
Müstedrek: (1,283) **İstidrak** eksiğini tamamlamak demektir. Bir müellifin şartına uyduğu halde kitabında bulunmayan hadîsleri cemeden kitaplara **müstedrek** denmiştir.
Müstefiz: (2,78) Ahad hadîslerinin bir çeşididir. En az üç tarîkten gelen hadîslere muhaddisler **meşhur** derken fakîhler müstefiz demiştir.
Müsteffî: Müftüden fetvâ isteyen.
Müstehab: Sevilen, beğenilen, farz , vâcib ve hatta sünnet olmamakla birlikte şeriatça hoş karşılanan şey. Müstehak: Hak eden, hak sahibi.

Müstehaze: (2,408) Hayızlı olmadığı halde, hastalık sebebiyle kanaması olan kadın.
Müstehlik: Yiyip içerek bitiren tüketen.
Müstehzî: Alay eden, eğlenceye alan.
Müsteir: Ödünç alan.
Müstekar: (4,214) Karar bulan, sabit olan, karar bulma yeri.
El-Mütekebbir: (7,10) Cenab-ı Allah'ın isimlerindendir, Mahlukata ait sıfatlardan yüce, uzak demektir.
Müstekreh: İğrenç.
Müstelzim: Lüzumu gerektiren, bir şeyin lüzumunu deruhte eden. Mucib ve sebep olan.
Müste'mîn: Emân dileyen, Dâr-ı harbten olduğu halde dâr-ı islam'da seyahat etmek veya yaşamak üzere anlaşma yapan kimse.
Müstemir: Sürekli, sabit.
Müsteşâr: (16,124) Kendisinden işaret istenen fikri sorulan kimse.
Müsteşîr: (16,124) İşaret isteyen, istişâre taleb eden, fikir soran.
Müsteşrik: Doğu illeri ve en çok da dil ve edebiyatları ile uğraşan batılı.
Müstevsile (Mevsule): (7,505) İğreti saç takılan kadın.
Müşahade makamı: Görme yeri, mertebesi.
Müşahhas: Şahıs suretine girmiş, ayırdedilmiş, gözle görülen.
Müşahid: Gözcü, gözle gören.
Müşâkale: Eşkalce bir olmak benzemek.
Müşâreke: Ortaklık, karşılıklı anlaşma.
Müşârik: Ortak.
Müşâvere: İki kişi veya daha fazla kişi arasında bir iş üzerinde konuşma. Bak: İstişare.
Müşbih: (2,109) Hasen veya hasene yakın olan zayıf hadîs.
Müşebbihe: Allah'ı insana benzeten sapık mezhep.
Müşerref: Şereflenmiş.
Müşerri: (1,494) Şeriat koyan, şâri.
Müşevveş: Karma karışık.
Müşevveşleşmek: Zihni karışıp ne yapacağında kararsız hale gelmek.
Müşfik: Şefkatli, acıyan, seven.
Müşîr: Emir ve işaret eden. Askeriyede yüksek rütbe: Mareşal.
Müşkilât: Çözülmesi güç işler.
Müşkilpesent: Zor beğenir, birşey beğenmez.
Müşrik: Tanrıya ortak koşan.
Müştebîh: (1,292) Başkalarının veya neseblerinin ismi hat cihetiyle müttefik olduğu halde telaffuz cihetiyle farklı olan râvilere denir.
Müştehât: (6,209) Kendisine şehvet duyulan.
Müştemilât: Bir şeye dahil olan şeyler, eklentiler.
Mütabaa aleyh: (2,107) Kuvvetlendirilecek zayıf rivâyeti kuvvetlendiren bir rivâyet (Mütâbi) bulursak öncekine **mütabaa aleyh** denir.
Mütabaat: (2,107) Birine tabi olma. Arkası sıra gitme. Istılahta zayıf hadîsi kuvvetlendirecek ikinci bir hadîsin bulunmasıdır.
Mütabaat-ı Kasıra: (2,107) Mütabaat, şeyhin şeyhinden veya daha yukarıdaki bir râvinin rivâyetinden saptanmışsa buna **mütabaat-ı kasıra** denir.

Mütabaat-ı Tamme: (2,107) Mütabaat, zayıf hadîsi rivâyet eden şeyhten, hadîs alan bir başka râvinin rivâyetiyle sağlanırsa buna **mütabaat-ı tamme** denir.
Mütâbî: (2,107) Zayıf hadîsi kuvvetlendiren hadîse denir.
Mütalaâ: Bir işi iyice düşünme, okuma. Bir iş hakkında meydana gelen fikir ve oy.
Mütâlebe: Mekfûlünleh'in Mekfûlünbih'i kefilden istemeğe hakkı olmaktır.
Müteabbîd: Allah'a ibadet eden.
Müteahhir(ûn): Bak: **Selef.**
Müteâkiben: Ardı sıra. Arkası sıra.
El-Mütâl'i: (7,13) Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir, "Mahlukatın sıfatlarını taşımaktan çok uzak" manasına gelir.
Müteallık: Asılı, bağlı, ilgili, dair.
Müteammik: Derinleşen.
Müteammil: Gayret sahibi.
Mütâref: Herkesin bildiği, ünlü.
Mütârız: Lügatte birbirine zıd olan manasına gelir. Hadîs ıstılahi olarak zâhiren birbirine zıd görünse de aralarındaki farklılık giderilebilecek hadîslere denir. Teâruz ve ihtilaf kelemelerine de bakın.
Müteârif: Birbirini tanıyan, herkesce bilinen.
Mütebâki: Geri kalan, artan. Yalandan ağlayan.
Mütebayin: Zıd, birbirine zıd.
Mütebâzil: (10,140) Birbirine mal ve canlarını harcayan samimi arkadaşlar.
Mütebessim: Gülümseyen, gülen.
Mütecahil: Bilmezlikten gelen.
Mütecânis: Bir cinsten olan.
Mütecâviz: Geçen, aşan, saldıran.
Mütedavil: Kullanılan. Alınıp verilen.
Müteevvil: Te'vile yer veren Kur'an ve hadîsin müteşabih ifadelerinde te'vil tarafatarı.
Mütefekkir: Düşünen, meseleler hakkında fikir yürüten.
Mütefelsıf: Feylesof geçinen.
Müteferrik: Ayrılmış, dağılmış.
Mütefeyhik: (6,345-46) Boşboğaz.
Mütegallibe: Bir idareyi zorla ele geçirmiş.
Mütehaccir: Taş haline gelmiş, taşlaşmış.
Mütehaddis: Yoktan varolan.
Mütehakkim: Tahakküm eden, zorba, zorbalık eden.
Mütehakkimâne: Tahakküm ederek, tahakkümle, zorbalıkla.
Mütehammil: Dayanıklı, dayanabilen.
Mütehannis: Kadınlaşmış erkek.
Müteharrî: Araştıran.
Müteharrik: Hareket eden.
Mütehavvil: Hâl'den hâle geçen.
Mütikâbillîk: Karşılıklı, bir diğerinin karşısında.
Mütekaddimûn: (1,308) Evvelkiler, geçmiştekiler. Eskiden gelmiş islam allâmeleri, selef manasında ilk üç asır ricaline de **mütekaddimûn** denir.

Mütekebbir: Kibirli, büyüklenen. Tekebbür eden.
Mütekallif: Zahmetli iş tutan, külfetli işe girişen.
Mütekellim: Söyleyen, konuşan, nutuk söyleyen. Ayrıca Kelâm ilmiyle meşgul olan âlime de mütekellim denir.
Mü'tekif: İtikâfa çekilmiş olan.
Mütelebbis: Giyinmiş, elbiseli, karışık, başkasına bulaşmış, karışmış olan.
Mü'telif ve muhtelif: (1,292) Görünüşte benzediği halde farklı okunan isimlere denir.
Mütemâdi: Devamlı, kesiksiz, sürekli, daima.
Mütemâdiyen: Devamlı sûrette.
Mü'temen: Kendisine itimad edilen, güvenilen.
Mütemerrid: İnatçı, ısrar eden, dikkafalılık eden. Kibirlilik eden.
Mütemetti: (5,308) Temettü haccı yapan yani umre ve hacc için ayrı ayrı ihrama giren.
Mütemmim: Tamamlayan ilave.
Mütenâkız: Noksanlaşan, azalan, mikdarı azalmış olan.
***Mütenasib:** Uygun bulunan.*
Mütenatt': (16,388) Çok soru soran, kelamına kazandırdığı güzellikle insanları aldatan gibi manalar taşır.
Mütenabbih: Uyanmış, tenbîh ile uyarılmış olan, bir şeyden ders alıp aklını başına toplayan.
Mütenevvi: Çeşit çeşit, muhtelif, çeşitli, değişik.
Müteradif: Birbirine bağlı, tâbi' olan. Birbirinin ardınca giden. Yazılışı ayrı fakat manası aynı olan kelime.
Mütereccî: Yalvaran, ümîd edip isteyen, rica eden.
Mütereddi: Soysuzlaşmış, soyca bozulmuş olan.
Mütesaddikûn: (10,140) Birbirine tasadduk edenler.
Mütesâhil: Kolay sanan, gevşek davranan.
Mütesânid: Birbirine dayanıp, kuvvet alan.
Mütesâviyen: Eşit sûrette, aynı seviyede olarak.
Mütesellî: Teselli bulan, avunan, acıyı unutan gibi olan.
Müteselsil: Zincir gibi birbirine bağlı olan, peşi sıra ardı sıra kesilmeden gelen.
Müteselsilen: Sıra ile, birbirinin peşi sıra.
Müteşâbih (nass): (1,315) Kelime olarak birbirine benzer demektir. Kelimeyi lügat manasında değil de başka bir manada kullanırsak bu da müteşabih olur. Bu ikinci manada olduğu üzere, Kur'an ve hadîs'te bazı kelimelerin lügat manasında kullanılmadığı vakidir. Allah'a el, yüz nisbeti gibi. Bunlara müteşâbih âyet (veya hadîs) denilir. Onların te'vil edilerek, yorumlanarak anlaşılması gerekir. Aksi takdirde Allah'ı insana benzetme gibi yanlış neticeler ortaya çıkar.
Müteşâbihât: Kur'an ve hadîste, lügat manasında kullanılmayan ifadeler.
Müteşeddîd: Şiddet gösteren, kılı kırk yaran, ince eleyip sık dokuyan. Cerh ve ta'dilde ölçüyü kaçıracak kadar sîka davranan.
Müteşeddik: (6,345) Gelişigüzel konuşan, çok konuşan, gevezelik eden.
Mütetabbîb: (14,87) Sahte doktor.
Mütevafık: Birbirine uyan, uygun.
Mütevağğil: Bir şeyin çok ilerisine, derinliğine varan uğraşan.

Mütevakkıf: Bir şeye bağlı olan.
Mütevâris: Birinden diğerine vâris olup kalan. Babadan oğula geçen, tevarün eden.
Mütevâtir: (2,74-75; 10,140) Çok kimselerin naklettikleri haber. Yalan üzere ittifakları aklen muhal olan bir topluluk tarafından verilen haberler.
Mütevâtir bi-aslihi ve fer'ihi: İlk tabakada (Sahâbe) ve mütakip tabakalarda da (Tabiîn ve Etbau't-Tabiîn) mütevatir olan rivâyet.
Mütevâtir Lafzî: Bütün râvilerince aynı lafızlarla veya açık şekilde aynı manayı veren lafızlarla rivâyet edilen mütevâtir hadîse denir.
Mütevâtir mânevî: Rivâyet edilen vak'alar farklı da olsa hepsinin ifade ettiği ortak bir mana mütevâtir derecesine ulaşmış ise buna mütevâtir mânevî denir.
Mütevâtiru'l-Fer': Tabiîn ve Etbau't-Tabiîn devrinde (veya sonraki nesillerde) mütevâtir derecesindeki rivâyet.
Müteveccih: Yönelmiş, dönmüş, bir yere doğru yola çıkan.
Mütevelli: Bir vakfın idaresine me'mur olan kimse. Bazan **vasî** manasına da kullanılmıştır.
Mütevellid: Doğan, dünyaya gelen. İleri çıkan, hasıl olan.
Müteyakkız: Uyanık, uyanmış, tetikte, gözü açık olan.
Müttakî (Ehl-i Takvâ): İttika eden. Haramdan ve günahtan çekinen, kendisini Allah'ın (c.c.) sevmediği fena şeylerden koruyan.
Muttalî: Haberli. Bilgisi olan. Bir yüksek yerden bakarak görüp anlayan. Bir şeye vâkıf. Derk eden.
Muttefekun alâ terkihi: Terkedilmesi gereğinde muhaddislerin ittifaklarını *ifade eden bir tabir. Böylesinden hadîs alınmaz.*
Muttefakun aleyh: Üzerine birleşilen mesele. Hakkında müttefik olup anlaşılmaya varılmış olan (fikir). Hadîste: Buharî ve Müslim'in birlikte kitaplarına aldıkları hadîs.
Müttefik: İttifak eden. Birbiriyle aynı fikirde olan, birleşmiş, anlaşmış olan.
Müttefik ve Müfterik: (1,292) Yazılışı ve okunuşu da aynı olmakla beraber farklı şahıslara dalalet eden isimler.
Müttehem: Kendinden şüphe olunan, ittiham olunan şey, töhmetli, maznun, zan ile kendine kabahat isnâd edilen. Istılahta Resulüllah'a yalan nisbet etme töhmeti, yani müttehem bi'l-kizb maksuddur.
Müvâcehe: Karşı, ön, *yüz yüze gelmek. Huzurunda olmak. Yüzleşmek.*
Müvâlât Akdi: Dostluk akdi. Bak: **Velâ**.
Müvekkel: Vekîl tâyin olunmuş olan, vekîl edilmiş olan.
Müvekkil: Vekîl tayin eden kimse: **asıl** da denir.
Müverrih: Tarihçi, tarih yazan. Ebced hesabıyle tarih düşüren kimse.
Müyesser: Kolaylıkla olan, kolay geçen, asân olan, nasib.
Müzâbene: (3,39) Daha ağaçta iken yaş hurmayı kuru hurma ile ölçekle satmak.
Müzâhere: (11,474) Müzakere veya zıhâr, kocanın hanımının bakılması haram olan bir uzvunu nikahı kendine haram olan bir kadına *benzetmesidir.*
Müzâheret: Yardım etmek, himaye etmek.
Müzâkere: Bir iş hakkında konuşmak. Bir iş için önceden danışıp görüşmek.

Müzâra'a: (15,189) *Ziraatçilikte yapılan bir ortaklık çeşidinin adıdır.*
Müzâyede: Artırma, kim fazla verirse ona satmak.
Müzdelife: (5,529-30) Hac esnasında Arafattan sonra vakfe yapılan bir bölgenin adıdır. Müzdelife Arafatla Mina arasında yer alır.
Müzdelife Vakfesi: (5,528) Hacılar, Arafat vakfesinden sonra, akşam vakti girer girmez Müzdelife'ye hareket ederler. Akşam ve yatsı namazı burada beraberce kılınır. Müzdelife vakfesi hanifilere göre 10 Zilhicce günü tan yerinin ağarmasından güneşin doğmasına kadar ki vakittir.
Müzeffet: (8,153) Ziftlenmiş hap.
Müzehheb: Yaldızlanmış, yaldızlı, altın sürülmüş.
Müzekki: Tezkiye eden, bir kimsenin şahadette bulunabileceği, şahitlik yapmaya salih olduğu, iyi hal üzere bulunduğu hususunda beyânda bulunan kimseye müzekki (tezkiye eden) denir.
Müzekkir: (16,401) İnsanlara Allah'ın nimetlerini hatırlatıp, şükre sevkeden kimse.
Müzeyyen: Bezenip süslenmiş, ziynetli.
Müzeyyin: Tezyin eden, süsleyen, ziynetlendiren.
Müzmahil: Çökmüş. Darmadağın olmuş. Perişan olmuş.
Müzmin: Eskimiş, üzerinden zaman geçmiş, zamanla yerleşmiş olan.
Müzha: (7,158,160) Kemiğin beyazlığını ortaya çıkaran derin yara.
Müzza: (8,149) Sırlı seramik kaplarda kurulmuş nebîz.

N

Nâdan: Cahil, haddini bilmez.
Naehil: Ehliyetsiz, beceriksiz.
Nâfî: Nefyeden, olumsuz kılan, faydalı.
Nâfile: Farz ve vacib olmadığı halde, sırf sevabı için yapılan ibadet. Boş işe yaramaz.
Nâfile Namaz: Farz ve vâcibden gayrı, mecburiyet olmadğı halde sırf Allah rızası için kılınan namaz.
Nâfiz: Sözü geçen, içe işleyen.
Nahr: (7,216) Kurban kesme.
Na'ib: Vekil. Birinin yerine geçen. *Şeriat hakîmi olan kadı vekîli.*
Nakd-ı Ricâl: Râvilerin tenkidi, araştırılması.
Nakıb: (13,107) *Bir cemaatin işlerinde nezaretçi mümessildir, temsilcidir.*
Nâkıs: Noksan, eksik.
Nâkid: *Tenkîd eden, râvileri cerh ve ta'dil eden.*
Nakîr: (8,153) Tahta çanak.
Nakiy: (11,93) Has un.
Nakkâd: Paranın kalpını, sağlamını ayıran, tenkidci, bir şeyin iyisini kötüsünü ayıran.
Nakl Ehli: Sünneti akıl ve kıyasa tercih ederler. Bunlara ehl-i hadîs de denir.
Naklî: Taşıma ile ilgili rivâyet yoliyle elde edilen.
Nâkûr: (14,356) İsrafil'in kıyamet günü ölülerin dirilmesi için üfleyeceği borunun adıdır.
Nakzetmek: Bozmak, kırmak.
Nam-ı akdes-î ilahiye: Allah'ın mukaddes nâmı.

Nasb: Arapçada ismin i'rabının mensub (üstün) olması.
Nasb: Hz.Ali'yi sevmeyip Hz.Osman'ı ona takdim etmek.
Nâsıbî: Hz.Osman'a taraftarlık gösterib, Hz.Ali'ye buğzeden sapık mezhep mensubu.
Nâsır: Yardımcı. Yardım eden.
Nâsih: (16,122) Nesheden, hütkümden kaldıran (ayet veya hadîs).
Nâsih: Bir önceki hükmü ortadan kaldıran hüküm.
Nasihat: (10,150) Hayırhaklık. Nasihat edilen kimse hakkında onun iyiliğini istemek.
Nâsîk: Dine bağlı. Din buyruklarını tam olarak yerine getiren, hac yapan.
Nasrânî: Hrıstiyan, Hz.İsa'ya inanan.
Nass: (1,315) Kur'an ve hadîste gelen açık beyanlara denir.Cemi nusus'tur. Bazı kullanışlarda ayet ve hadis manasındadır.
Nassî: Nassa ait. Her türlü şüphe ve tereddüdün ve tenkidin üstünde tutulacak şekilde olan kesinlik, açıklık.
Nâşî: Yeniden vücuda gelen, yetişen. Delil, dolayı, sebebiyle.
Nâşir-i Efkâr: Fikirleri neşreden, yayan (gazete).
Nâz: Beğendirmek maksadıyle kendini ağır satmak.
Nazar-ı Dikkat: İnceden inceye düşünme ve bakma.
Nazar-ı Hafiyy-i Kalbi: Kalbin gizli bakışı.
Nazar-ı İtibar: Dikkat etme bakışı değer verme bakışı.
Nazar-ı Sünnet: Sünnetin bakışı.
Nazârî: Görünüşe ait; Yalnız görünüş halinde bulunan, tatbik edilmemiş halde olan bilgi.
Nazîf: (7,518) Temiz.
Nazil Hadîs: (2,135) İsnadı nazîl olan hadîse denir.
Nâzil İsnad: Bak: Nazil İsnad.
Nâzil Sened: (1,501) Râvi sayısı çok olan sened.
Nazîr: Birşeye benzemek üzere yapılan şey, benzeri.
Nazm-ı Celil: Pek büyük, kıymetli nazm edilmiş güzel söz. Kur'an-ı Kerîmin bir vasfı. Celîl olan Cenab-ı Hakk'ın nazmı.
Nebâtât: Toprakta yetişen, biten her çeşit bitki.
Nebbaş: (15,163) Kabirleri açarak ölülerin kefenini soyan.
Nebbe'enâ (Bize haber verdi): Tahammül ve eda sîgasıdır. Sema ve bilhassa alınan bir hadîs rivâyet edilirken kullanılır.
Nebbe'enâ bi-kırâeti: (Bize benim kıraatimle haber verdi) Râvi, izin alırken şeyhine, kendisinden aldığı hadîsleri bizzat okumuş ise, başkasına rivâyet ederken bu sîgayı kullanır.
Nebbe'nâ bi-kırâeten aleyh: Hocaya okunarak izin alınan hadîslerin başkasına rivâyet edilirken kullanılan sîga. Bu sîgadan hadîsi, hocaya rivâyet edenden bir başkasının okuduğu anlaşılır
Nebeân: Kaynayıp yerden çıkmak. Pınar suyunun çıkışı..
Nebevi: Peygamber'e dair. Peygamberle alakalı.
Nebî: Haber getiren peygamber.
Nebîz: (8,144; 10,330) Şıra, kuru hurma ve üzüm yapılan şıra.

Necâset-i Galîza: Az miktarda olsa bile namaza mani olan pislik. Eti yenmiyen hayvanların ter, sidik, dışkı ve salyası; insan pisliği ve sidiği gibi..
Necâşî: (16,425; 10,255) Habeş krallarının unvanı, tıpkı han, padişah gibi.
Necîh: (11,462) İhtiyacı gönülden, muradına eren.
Necran: (4,88) Resulüllah devrinde Hrıstiyanlarla meskun bölge. Yemen'le Hicaz arasında yer alan bir bölge.
Necva: (14,386) Hususi görüşme.
Nedb: Nafile, farz olmayan.
Nedbe: Yara izi.
Nedîm: Meclis arkadaşı.
Nefel: (1,140; 17,362) Mücâhide ganimetten ayrı olarak verilen mal.
Nefh: Üfleme, şişirme. Boru çalma.
Nefha: (13,139) Kıyamet günü İsrafil'in sur'a üflemesidir. Birkaç çeşidi vardır.
Nefha-ı Feza: (14,348) Bu ilk nefhadır, bütün alem bununla sarsılacaktır.
Nefha-ı Sa'k: (14,348) Bu ikinci nefha olup herşey bununla yıkılacak ve canlılar ölecektir.
Nefha-ı Kıyam: (14,348) Üçüncü nefhadır, bununla kabirdeki bütün insanlar dirilecek ve hesap vermek üzere mahşer yerine koşacaktır.
Nefha-i Saniye: Bak: Nefha-i Sa'k.
Nefha-i Ulâ: Bak: Nefha-i Feza.
Nefl: (5,201-202) Armağan demektir.
Nefr-i Ahir: (6,14) Zilhicce'nin 13. günü.
Nefr-i Evvel: (6,14) Zilhicce'nin 12. günü.
Nefs-i Emmâre: Kötülükleri emredici nefis.
Nefs-i Levvâme: Kötülüğü istedikten sonra fenâlığını hatırlayarak insanı rahatsız eden, pişmanlık hali ve vicdan rahatsızlığı. İnsanın kendine ait kötülük ve günahını görüp fenalığını bilen ve hayra meyleden iradesi.
Nefs-i Mutmainne: İyiliği kötülükten ayırt ettirerek insanlık vazifesini tanıttıran ve vicdanına rahatlık veren hal. İnsanı Allah (c.c.)'a yaklaştıran hal. Günaha meyleden kötü sıfatlardan temizlenmiş ve güzel ahlak ile mutasavvıf olarak kurb-u ilâhiye itmi'nan ve istikrar kazanmış olan insan iradesi.

Nefsin, Allah'ın (c.c.) emirleri altında sâkin ve şehevâta muâraza ederek ızdıraptan kurtulmuş olma hâli.
Nefs-i Sübhâni: Cenab-ı Hakk'ın Zât-ı şerifleri.
Nefs-i Vahide: Tek bir nefis, bir tek kimse.
Nefsül-Emîr: Hakikatın kendisi, işin hakikatı.
Nefy: Sürgün etme, Olumsuzluk.
Nefy-i Ani'l-Münker: Şeriatın yasak ettiği şeyleri yaptırmama.
Nekâis: Nakiseler, noksanlar.
Nekâret: (2,87) Münkerlik demektir. Sîkalara muhalefet-i ifade eder.
Nekre: Belirsiz olan.
Nemâ: Gelişme, büyüme, uzamak, artmak, kâr.
Nemîme: Söz götürme, Bir kimsenin aleyhindeki sözleri ifsad maksadiyle kendisine eriştirmek.
Nemire: (5,540) Arafatla Harem arasında kalan bir dağın adıdır.

Nemle Rukyesi (efsun): Vücudda çıkan bir kurda karşı yapılan afsun.
Nemmâm: Koğuculuk ve nemimecilik eden.
Neseb: Soy, ecdâd zinciri.
Nesh etmek: (2,149-50) Şer'i bir hükmü yine şer'i bir emirle kaldırmaktır.
Nesî Takvimi: (1,21) Cahiliye araplarının hac mevsimini hep yaz alyarına denk getirmek maksadıyla uyguladıkları bir takvim Kur'an bunu küfür ilan etmiştir.
Nesim-i Rahmet: Rahmet rüzgarı.
Nesl-i Cedîd: Yeni nesil.
Nesl-i emced: Değerli nesil.
Nekâret: Lügatte belirsizlik, ıstılahta hadîs veya râvinin **münker** olmasıdır.
Nessâb: Neseble uğraşan, neseb âlimi.
Neş'et Etmek: Meydana gelmek, vücude gelmek.
Neşic: (8,438) Doku.
Neşr-i Dîn: Dînin yayılması, herkese duyurulması.
Neşş: (10,254) Bir ağırlık birimi.
Neşvünema: Büyümek ve yetişmek.
Netaic: Neticeler, sonuçlar.
Nev': (11,470) Yıldız ve buna bağlı batıl inanç.
Nevâl: (13,94) Dünyevî nimetler.
Nevât: (10,254) Lügat olarak çekirdek, hurma çekirdeği demek ise de beş dirhemlik bir ağırlık birimi.
Nevâzîl: Hadîseler, belalar, hükmü kitaplarda bulunmayan yeni vukuat.
Nezâir: Nazireler, benzerler, emsâl olan zevat.
Nezâret: Bakmak, seyir, bakış, reislik.
Nezd: Yan, yakın, karîb.
Nezd-i Bârî: Allah'ın katı.
Nezîh: Temiz, saf.
Nezir: (6,87; 12,413) Adamak, yemin etmek, korkutmak.
Nezr-i Lecâc: (16,110) İnad ve ısrar nezri.
Nezretmek: Cenab-ı Hakk'a ta'zim için mübah bir fiilin yapılmasını deruhte etmek, öyle bir işin yapılmasını kendi nefsine vâcib kılmaktır.
Nısf-ı Nehar: Öğle vakti.
Nidâ: Seslenmek, çağırmak.
Nifak: (7,111) İçi başka dışı başka olmak, münafıklık. Bozgunculuk, fitne.
Nifaku'l-Amel: (16,177) Nifak, bâtının zâhire muhalefetidir. Bu, inanca girmezse nifaku'l-amel denir.
Nikahu(l-İstibza: (15,539) Cahiliye devrinde, asaletli evlat temin etmek için bir kimsenin hanımının dilediği bir kimseye gönderilmesiydi.
Nifâku'l-Küfr: (16,177) İnanca giren şeyde bâtının zâhire muhalefetidir.
Nifas: Kadının çocuk doğurma hali. Doğumdan sonra geçen kırk gün nifas müddetidir, lohusalık de denir.
Nîgâhbân: Bekçi, gözcü.
Nihâi: Sonla ilgili, en sonuncu.
Nihâi Hedef: Ulaşılmak istenen son hedef.
Nihâl Kitapları: Farklı din ve mezhepleri iunceleyen kitaplar.
Nikâbet: Nakîblik, bir cemaate reislik.

Nikmet: Şiddetli ceza. Hoş olmayan muamelelerde olan mücâzat.
Nisâ: (14,72) Deriden örülen ip.
Nisab: Asıl, esas, Bir malın zekatı verilmek için varılmesi gerekli miktar.
Nisab Miktarı Mal: Zekat verilmesi gereken asgarî miktardaki mal.
Nisâh: (16,122) İplik.
Nisbet: Bağlılık, ilgi. Kıyaslama, orantı.
Nisbî: Kıyaslama ile olan.
Nisyan: Unutma. Hatırdan çıkarma.
Niyabet: (6,133) Vekillik, birinin yerine bakmak. Kadı vekilliği.
Niyâbeten: Vekâleten.
Niyâh: Ölü üzerine ağlayıp sızlanma.
Niza: Çekişme, kavga.
Nizâı Mucib: İhtilafı gerektiren.
Nokta-ı Nazar: Görüş, bir nevi fikir.
Numune-i İmtisal: Örnek tutulacak şey.
Nurânî Cevher: Nur cinsinden olan cevher, öz-madde.
Nush: (16,120) Öğüt, nasihat, hayırhah olmak.
Nusret: Yardım, ilhâhî yardım. Başarı, üstünlük.
Nusûs: Naslar.
Nusûs-u Kur'aniye: Kur'an'ın nasları.
Nutfe: Döl suyu.
Nübüvvetkerâne: Peygamberliğe yakışır.
Nücûm: (8,94) Yıldızlar, yıldız falı.
Nühbâ: (5,117; 14,198) Arsızlıkla alıp kaçmak.
Nükûl: Rücu ve imtina etmek. Mahkemede yemin etmekten imtina etmek.
Nüsük: (5,391) Allah için ibadet etmek kelime Haccla ilgili ibadetlerde daha çok kullanılır.
Nüşre: (8,90) Birçok manada kullanılır. Bir manası, yapılan büyüyü bozmak için yapılan, mukâbil büyü.
Nüşûz: (3,436; 10,69; 16,78) Kadının itaati terkederek kocasına asî davranması, kocanın kadına kötü muamele yapması. Bir başka deyişle, karı ve kocanın birbirlerine kötü davranıp, eziyet ve sıkıntıya sebeb olmalarıdır.
Nüzhetgâh: Gezinti, seyir yeri.
Nüzl: (14,453) Misafire yemekten önce ikram edilen iştahaçıcı çerez.
Nüzul: Aşağı inme, konaklama, inme, vahyin gelmesi.

O-Ö

Okiyye: (8,351; 10,254) 2136 Grama tekabül eden bir ağırlık birimi.
Ömra: (17,282) Bir malı hayatı boyunca kullanması için bir adama verme.
Örosantrik: Herşeyde Avrupayı esas alma (düşüncesi) Batı bencilliğine ait.
Örosantrist: Avrupa-merkezci (yani her şeyde Avrupayı, Avrupa menfaatini önde tutan düşünce).
Öşr: (5,177; 7,368) Onda bir demektir. Meyve, sebze gibi ürünlere şeraitın takdir ettiği verigiye de öşür denir.
Özür: Yapılacak bir işin yapılmamasına, yapılmıyacak bir işin de yapılmasına sebep olan husus. Meşrû özürler, fâili suçsuz kılar.

P

Pars: (10,88) Köpek gibi avda kullanılan bir hayvandır, yakaladığı avı yemez.
Pâye: Rütbe, derece.
Perçem: Tepede veya alında olan uzunca saç.
Perverde: Beslenmiş. Eğitilip yetiştirilmiş.
Pespâye: Derecesi düşük, aşağı, bayağı.
Peyderpey: Birinin ardı sıra, yavaş yavaş.
Peyk: bir gezegenin etrafında dolaşan uydu.
Polemik: Münakaşa, kalemle yapılan mücadele.
Pozitivist: Herşeyi aklî ve maddî açıdan değerlendiren felsefî görüş taraftarı.
Proleterya: (7,317) Fakir halk sınıfı (İşçiler, köylüler).
Proleter: Fakirler sınıfına mensub.
Psîkoz: Akıl hastalıklarının umûmî adı.

R

Rabâî: (7,146) Yedi yaşına girmiş erkek deve.
Rabıta: İki şeyi birbirine bağlayan nesne, ilgi, münasebet. Bağlılık.
Rabıta-i İttifak: Birlik ve beraberlik bağı.
Râci: Yalvaran, rica eden, dönen, yönelen.
Râcih: Diğerinden üstün, daha evvel.
Racûliyet: Erkeklik.
Ra'd: (7,88) Gök gürültüsü.
Radikal: Cezrî, köke ait, her işi temelden yakalayan.
Radıyallahu Anh: (5,388) Ashab için kullanılan saygı cümlesi. Allah ondan razı olsun demektir. Bu cümlenin, Eimme-i erba'a gibi Ashâb harici bazı büyükler için de kullanılabileceği belirtilmiştir.
Er-Râfi': (7,11) Allah'ın isimlerindendir (dostlarını) yücelten demektir.
Râfizî: Hz.Ebu Bekr ve Hz.Ömer'in faziletlerini tanımayıp Hz.Ali'yi (radıyallahu anhüm) onlara takdim eden aşırı şiî.
Müteahhirun ıstılahında râfizî Hz.Ebu Bekr ve Ömer'e sebbeden kimselerdir.
Râhil: Lügatte yola çıkan demek ise de, ıstılahta hadîs öğrenmek üzere seyahate çıkan demektir.
Râhile: (6,164; 9,41; 16,435) Bimeye mahsus deve.
Rahim: Esirgeyen, acıyan, rahmet duyan.
Rahl: (6,165; 13,156) Binek devesine vurulan semere denir. Cemi rihâldir.
Rahmet-i Hassa: Allah'ın hususi rahmeti.
Rahne: Gedik, yıkık.
Rakabe: (11,476) Lügatolarak beyan demek ise de köle manasında kullanılmaktadır.

Rakabe-i Tâmme: (12,18) Köleliğinde herhangibir kayıt ve şart olmıyan, mükâtib, ümmü veled gibi kölelik vasfını azaltıcı bir durumda olmıyan köle.
Rakabe-i Vâcibe: (12,18) Bir köle âzad edilmesi vâcib hale gelen durum.
Er-Rakîb: (7,12) Allah'ın bir ismider, her şeyi gözünün altında tutan, muhafız demektir.
Rakîk: İnce, Köle veya cariye. Yufka yürek.
Rakk: Kitap, sahife. Kağıt yerine kullanılan ince deri parçası. Tomar, yama.
Ramak: Ancak nefes alacak kadar zaman. Az bir şey.
Raşîd: (11,462) Doğru yolu bulan demektir, rüşd'den gelir.
Râtib (Revatıb): (9,259; 13,227) Beş vakit farz namazla kılınan nafile namazlar.
Er-Raûf: (7,14) Allah'ın isimlerinden olup kullarına çok müşfik olan demektir.
Râvi: Hadîsleri, kaidesine uygun şekilde rivâyet eden, haber veren.
Râvinin Ahvali: (1,200) Raâvinin cerh ve ta'dil yönünden yani kendisine güven olupq olmaması yönünden dinî ve ahlakî durumları demektir.
Râye: (13,349) Harbte taşınan alem yani bayrak demektir.
Raza (Reza): Bebeklerin süt emmesi.
Rebâiye: (12,127 (Dipnot)) İki ön dişle köpek dişi arasında kalan diştir.
Recm: Taşa tutma, taşlama.
Recm-i Nücûm: Yıldızları taşlama.
Redd: Geri döndürme. Çevirme. Kabul etmeme.
Ref': Yukarı kaldırma, Kaldırma, yüceltme.
Refakât: Yoldaşlık, arkadaşlık.
Re'fet: Ziyade esirgeme, çok acıma.
Refik-i Â'la: (15,223) Cennet'in yüksek makamında bulunan peygamberler meclisidir.
Rehavet: Gevşeklik, Tembellik.
Rehin: (7,299) Bir malı, bir hakka karşılık olarak, birbirinin elinde bırakmak.
Rekâket: Sözün kusurlu olması, kekeleme, dil tutukluğu, zayıflık.
Rekza: (11,75) Darbe, tekme.
Remel: (5,445) Lügatte hızlı yürümek, hac ıstılah olarak, tavafın iki üç şavtında erkeklerin kısa adımlarla hızlıca ve omuzları silkerek çalımlı ve sür'atli yürümeleridir.
Reml Falı: (9,10) Kum üzerinde hatlar çizmek suretiyle fala bakmak.
Remy: (6,8) Lügatte atmak demektir. Hacc ıstılahı olarak şeytan taşlamak üzere küçük çakıl taşlarının belli yerlerde atılmasıdır.
Remyü'l-Cîmâr: (6,8) Cimâr, cemre'nin cemidir. Mina'da şeytan taşlamak üzere taşların atılmasına denir.
Rengin: Boyalı, renkli. Güzel, tabiata hoş gelen.
Resûl: Elçi, peygamber, haberci.
Er-Reşîd: (7,14) Allah'ın isimlerindendir, mahlukâta maslahatlarını gösteren demektir.
Revâç: Sürüm, Gerçeklik, itibarda olma.
Revâfız: Râfizîler.
Revâh: (9,181) Öğleden başlayıp, akşama kadarki zaman içinde yapılan yürüyüş.

Revâtıb (Namazlar): Bak: **Râtıb.**
Re'y: Görüş, görmek, rey. Hüküm ve itikad. Kıyas etmek. Bir iş hakkında söylenen söz, fikir.
Rey Ashâbı: En büyük ihtimamlarını, kıyas yönünü, ahkamdan çıkarılan manayı tahsîl etmeye veren hükme bağlanacak hadiseleri bunlara dayandıran Ebu Hanîfe'nin tarafdarı Irak ehli.
Reyhan: (7,519) Fesleğen dediğimiz kokulu ot.
Re'yu'r-Ricâl: Lügat olarak "İnsanların görüşü" demek ise de "Fukaha'nin kıyasî fetvası" manasında kululanılmıştır.
Reyyan: (9,425) Oruçluların girdiği cennet kapısı.
Rezil-Rüsvâ': Kusur ve ayıpları meydana çıkarılmış, kepâze olmuş olan.
Rıfk: (8,23) Şefkat, merhamet, acıma, suhulet, yumuşak davranma.
Rıtl (Ratl): (10,442;13,444) Eskiden kullanılan sıvı ölçüsü olup, bâzı yerlerde yüzotuz dirhem sayılmıştır. Bazen oniki kıyyedir. Kıyye kırk dirhemdir.
Rıza: (7,433) Az veya çok Allah'ın her verdiğine râzı olmak.
Rızây-ı Bârî: Allah'ın rızası:, Allah'ın râzı, memnun olması.
Rızık: (7,118) İnsanların yaşamak için ihtiyacını duydukları şeyler.
Riba': (13,304) Riba' kelimesi aile meskeni, odalar demek olan Rab'ın cemidir.
Ribâ: Lügat olarak artma, büyüme demektir. Istılahta borcun artırılarak ödenmesidir. Artan kısma riba denmiştir. Dinimiz bunu şiddetle haram ilan eder.
Riba-i Fazl: (15,161) Mevzunat veya mehîlat cinsinden bir şeyi peşin olarak kendi cinsiyetiyle artırılmış olarak değiştirmektir.
Riba-i Nesie: (15,161) Bir cinsten iki şeyin birini diğeri mukabilinde veresiye olarak satmaktır.
Rîbat: (8,219; 10,394) Bağlama vasitası, bağ, kale, kışla, tekke.
Ribka-i Ubudiyet: Ubudiyet, kulluk bağı.
Rical: Recül'ün cemi olup lügatte "erkekler" demektir. Istılah olarak hadîs râvileri, hadîsle meşgûl olan kimseler demektir.
Ricâlu'l-Gayb: Her devirde bulunan ve herkesce görülmeyen ve bilinmeyen ve Allah'ın (c.c.) emirlerine göre çalışan mübarek, büyük zatlar.
Ricalü'l-Hadîs: Hadîs râvileri, muhaddisler.
Ric'at: (11,405) Lügatte bir şeyi geri çevirmek, talak ıstılahı olarak, ric'î talaktan sonra evlenmeyi devam ettirmektir.
Ric'î Talak: Üç talakla boşanmamış, kadının tekrar kocasına dönmesi mümkün olan boşama.
Rida: (1,447) Örtü, belden yukarı örtülen şey ve çarşaf ve şal, hırka.
Ridde Savaşları: (6,189) Resulüllah'ın vefatından sonra Hz.Ebu Bekr'in yalancı peygamberlerle yaptığı savaş.
Rihâl: (9,121) Rahl'ın cemidir. Bulunan yer (menzil) demektir.
Rıhle: Göçme, seyahate çıkma.
Rîhu'd-Debûr: Batı rüzgarı.
Rîhu'l-Hamra: Kızıl rüzgar, kıyamet alameti ollarak çıkacak bir rüzgarın adı.
Rika': (12,158) Yama, bez parçası.

Rîkak: (7,432) Rakîka'nın cemidir, incelik, nezaket, acıma demektir; **zühd** manasında kullanılmıştır.
Rîkaz: (7,374,377) Maden, define, hazîne, gömü.
Rîkkat: Acıma, incelik, yufka yüreklilik, yumuşaklık.
Rîkkat-ı Cinsiyye: Cinsî şefkat. İnsanın kendi cinsinden olana acıması.
Risalet: Birisini bir vazife ile bir yere gönderme, peygamberlik, elçilik.
Risâlet Karyeri: Peygamberlik mesleği.
Risâlet-i Muhammediye: Hz.Muhammed'in peygamberliği.
Rivaku'l-Hânâbîle: Ezher üniversitesinde Hanbelîlerin kaldığı kısım.
Rivâyet: (1,497) Rivâyet bir sözü veya bir hadiseyi nakletmektir. Hz.Peygamber'den (aleyhisselam) hadîslerin nakline rivâyet dendiği gibi, nakledilen şeye de "hadîs" manasına "**rivâyet**" denmektedir.
Rivâyet asrı: Hicrî ilk üç asır.
Rivâyet-i Bîlmâna: Hadîsleri, lafızları değil, manalarını esas alarak rivâyet etme. Bu bazı şartlarla câiz görülmüştür.
Rivâyetin Envâı: Hadîs rivâyetinin muttasıl, munkatı gibi vasıfları.
Rivâyetin Hükmü: Hadîs rivâyetinin kabûl veya reddedilmesi.
Rivâyetin şartları: Râvinin, hadîsi, sema, icazet gibi tahammül yollarından biri ile almış olması.
Rivâyette İksâr: Çok rivâyet etmek.
Rivâyetu'l-Hadîs İlmi: (1,475) Hz.Peygamber (aleyhisselatu vesselam)'in söz, fiil, takrir ve hallerini, bunların zabtedilip usûlüne uygun olarak sonraki nesillere nakledilmesini mevzu edinen ilim dalı.
Riya: (7,305) Gösteriş, iki yüzlülük.
Riyâkârlık: İki yüzlülük.
Riyâzat: Nefsi terbiye maksadıyla az gıda ile geçinmek, nefsini hevesattan men ile fikir ve işle meşgul olmak.
Riyazet: Nefsi kırma. Fâni şeylerden nefsini çekerek kanaat içinde yaşamak.
Rubûbiyyet: (14,483) Cenab-ı Hakk'ın her zaman, her yerde, her mahluğa, muhtaç olduğu şeyleri vermesi, terbiye ve tedbir etmesi ve mâlikiyeti ve besleyicilik keyfiyeti.
Ruh: (4,58-59; 7,26) Hayvanî varlıkları ayakta tutan, hisler âlemiyle irtibatını sağlayan ve emir âleminden gelen gözle görülmeyen varlık. Kur'an-ı Kerîm ruhun mahiyetinin insanlarca kavranamıyacağını işâr eder. er-Ruh için Cebrail diyen de olmuştur.
Ruhban: Râhib, hrıstiyan din adamı.
Ruhbâniyet: Hıristiyanlara mahsus bir inanç ve tatbikat: Buna göre ruhbanlar, yani din adamları günah işlemez, evlenmez, birçok hususlarda diğer insanlardan farklıdırlar.
Ruhî Muharrik: İnsanı harekete, eyleme sevkeden ruhî âmil ve sebep.
Rûhsât-ı Şer'îyye: Şerî'atın tanıdığı ruhsat, kolaylık.
Ruhsat: Kolaylık, izin.
Rûhü'l-Kudüs: Mukaddes ruh yani Hz.Cebrail aleyhisselam.
Rukba: (12,77) Bir malın: "Ben evvel ölürsem o senindir, sen evvel ölürsen bana geri gelecek" diyerek bağışlanmasıdır.
Rukye: (11,265,330) Dua yoliyle (efsunlama ile) tevdavi, okuma, muska yapma,gibi manalarda kullanılır.

Rumeysa: (12,425) Hz.Enes'in annesi Ümmü Süleym'in bir lakabıdır, çapak manasındaki ramas'ın ismi tasğirdir.
Ruvât: Râvi'nin cemidir râviler demektir.
Ruy-i Zemin: Yeryüzü.
Rubaiyat: Dörtlükler demektir. Dört senetli (veya dört râvili) hadîsleri cemeden cüzlere (risalelere) denir.
Rübbâ: (7,360) Sağmal hayvan, yavrusu olan anaç hayvan.
Rüçhan: Üstün olma.
Rüchaniyet: Üstünlük.
Rücu (etmek): Geri dönmek demektir. Fıkhî ıstılah olarak, edâ ettiği maddî bir tazminatı, hukukuken borçlu durumda olan üçüncü şahıstan almak üzere ona baş vurmasıdır.
Rükn: (5,460; 13,416) Kâ'be'de Haceru'l-Esved'in konduğu köşeye Rükn dendiği gibi Rükn-i Esved Rükn-i Hacer-i Esved de denmiştir.
Rükn-i Hacer-i Esved: (13,416) Kâ'be'nin Hacer-i Esved bulunan köşesi.
Rükn-i Iraki: (13,416) Kâ'be'nin Irak cihetine bakan köşesi.
Rükn-i Şami: (13,416) Kâ'be'nin Suriye cihetine bakan köşesi.
Rükn-i Yemâni: (5,460; 13,416) Kâ'be'nin Yemen cihetine bakan köşesi.
Rümme: (14,210) İp.
Rüsûh: Sağlamlık.
Rüsvay: Rezil, maskara.
Rüşeym: Rahimde bütün uzuvların teşekkül eden cenin. Çekirdekten yeni çıkan filiz.
Rüşd: (2,523) Din ve dünyaya zarar veren şeyi bilme, anlama kapasitesidir.

S

Sa': (2,512; 10,442) Bir ölçü birimidir, 2120 grama tekabül eder. 5 1/3 rıtl eder.
Saâdet-i Dareyn: İki cihan saâdeti, Dünya ve Ahiret saâdeti.
Saâdet-i İcâbe: Dualara, dileklere cevap verilen saatın vakti.
Sâbık: Geçmiş, geçen, şimdikinden bir evvelki memurluk veya işte bulunmuş olan, eski.
Sâbıka: Geçmiş şey, Geçmişte yapılmış, hükme bağlanmış suç.
Sâbiî: İtaatten ayrılmakla bâtıla meyleden. Yıldıza tapan ehl-i delâletten olanlar.
es-Sâbikûn el-evvelûn: Bu Kur'anî tabirle ashâbtan şu grupların kastedildiği benimsenmiştir: 1-Bedir savaşına katılanlar. 2-İki kıbleye karşı namaz kılanlar. 3- Bey'atu'r-Rıdvan'dan önce müslüman olup hicret edenler. 4- Bey'atu'r-Rıdvan'a katılanlar. 5-Mekke Fethinden önce müslüman olanlar.
Sâbit: Bazan sahîh bazan hadîs için kullanılan bir tabir.
Sabîye: Bülûğa ermemiş çocuk.
Sabran Öldürmek: (7,346; 13,97; 15,137) Mukatele sırasında değil de idama mahkum ederek, bağlıyarak öldürmektir.
Sabr-ı Cemil: Allah'tan gelen bir acıya hakkıyla sabretme.

es-Sabûr: (7,14) Allah'ın isimlerindendir, âsilerden intikam almada acele etmeyen demektir.
Sadaka: (10,16) Doğruluk demek olan sıdk'tan gelir. Allah'a karşı kulluğumuzda sıdk ve sadâkat manasını taşır. Bu manada yapılan her çeşit hayır bir nevi sadaka olarak ifade edilmiştir. Zekat, öşür gibi her nevi vergi de sadaka kelimesiyle ifade edilmiştir.
Sadaka-i Câriye: Hayrı sevâbı dâimî olan sadaka.
Sadaka-ı Fıtr: Nisab miktarı mala malik olan her müslümanın ihtiyar, genç, çocuk ve hatta bunak da olsa fakirlere vermeye mükellef olduğu sadakadır, vâcibdir.
Yaradılış sadakası, atiyyesi demektir.
Saded: Asıl konu, Yakınlık.
es-Sâdıku'l-Masdûk: (14,6) Resulüllah'ın bir vasfıdır, tasdike mazhar olmuş doğru sözlü kimse demektir.
Sâdıku'l-Va'd: Sözünde duran.
Sa'dır: Çıkan.
Sadr: Göğüs, Yürek. Her şeyin önü başı, ilerisi.
Sadr-ı Evvel: Resulüllah'ın övdüğü ilk üç nesil, selef de denir. Sahâbe, Tabiîn, Etbauttâbiîn.
Sadru'l-Hadîs: Hadîs metninin baş tarafı.
Sadru'l-İsnâd: Senedin baş kısmı.
Sadûk: Sıdkına şehadet edilmiş olan râvi hakkında kullanılır, sîka demek değildir. Bu râvinin hadîsi itibar için yazılır.
Safer: (11,468; 5,427-28) Arabî aylardan birinin adıdır. Ayrıca Cahiliye devri araplarının inandığı bir uğursuzluk çeşididir. Hz.Peygamber bunu reddetmiştir.
Safiy: (12,76) Bol sütlü deveye denmiştir.
Safiyy Payı: (5,142-43) Ordu komutanını, taksimden önce ganimetten aldığı pay.
Safvet-i İslâmiyye: Safvet sâfilik demektir. Safvet-i islâmiyye islamın saf ve berraklığını ifade eder.
Sağâiri Müteneffire: (15,10) İşleyen hakkında nefrete sebep olan küçük günahlar; gizlice bir lokma ekmek aşırmak gibi.
Sahâbe Mürseli: (13,172) Resulüllah'tan bizzat işitmediği halde, başka sahâbelerden işittiği bir hadîsi Resulüllah'tan işitmiş gibi rivâyet eden sahâbînin bu rivâyeti sahâbe mürselidir. Bunlar zayıf sayılmaz.
Sahafî: Hadisi hocalardan işiterek değil de kitaplardan alıp nakleden kimse. Bu çeşit nakle tashîf denir.
Sâhib-i Sır: Ashabdan Huzeyfetu'l-Ensarî bu unvanla şöhret şiar olmuştur. Kendisi kimlerin münafık olduğunu bildiği halde kimseye söylememiştir.
Sâhibu'l-Hadîs: Hadîsle amel etmeye, bilhassa hadisten öğrendiklerini tatbik etmeye gayret eden kimse. Ayrıca hadîs bilgisi olan olan kimseye de Sâhibu'l-hadîs denmiştir.
Sâhibu'l-Kitab: Hadîs rivâyetlerinde hâfızasından değil de daha çok elindeki kitaptan rivâyet eden kimse.
Sâhibu'l-Sünnet: Sâhibu'l-Hadîs manasında bir tabirdir.
Sahîfe: Az sayıda hadîs ihtiva eden hadîs mecmuası, buna cüz de denir.

Sahîh Hadîs: Adalet ve zabt yönleriyle sîka râvilerin muttasıl bir senetle şâz ve illetten ârî olarak rivâyet ettikleri hadîstir.
Sahih Ligayrihi: (2,84) Tek başına alındıkta zayıf olduğu halde, kendisini destekliyen bir başka rivâyet sebebiyle güç ve kuvvet kazanan hadîse denir.
Sahîh Lizaâtihi: (2,84) Sahîh hadislerde aranan şartları taşıdığı için tek başına sahih addedilen hadîstir.
Sahîh Müsned: Sahîh merfu demektir.
Sahîheyn (Sahîhân): Buharî ve Müslim'in kitapları.
Sahîhu'l-İsnâd: Metni olmasada senedi yönüyle sahîh olan hadîs.
Sahîhu'l-Kitab: Elindeki hadîs kitabını her türlü tahrîf ve tebdilden koruyan, kitaptan rivâyet edince hataya düşmeyen râvi.
Sâhir: Uykusuz, gece uyumayan.
Sahl: (7,360) Yeni doğan koyun yavrusu, yani kuzu.
Sâibe: (13,343) Üzerinde kimsenin vela hakkı olmayacak şekilde azad edilen köle. İslam bunu mekruh addetmiştir.
Sâîd: Ahirette kurtuluşa eren, bahtiyar kişi.
Sâik: Götüren, sevkeden, sebeb olan.
Sâika: (7,88) Yıldırım, azab çığlığı.
Sâime: (7,352-54) Otlakta beslenen koyun.
Sakîl: Ağır, can sıkıcı, çirkin, kaba.
Sakîm: Lügat olarak hastalıklı demek ise de ıstılahta zayıf hadîs demektir.
Sâkitane: Ses çıkarmıyarak, sessizce.
Salabet: Metânet, katılık, mukaddeebatı korumak hususunda cesâret, metânet gibi sıfatlarla muttasıf olmak.
Salâbet-i Diniye: Dinini ve dinin emirlerini korumak ve tatbik etmekteki ciddiyet ve sağlamlık.
Salâh: Bir şeyin en iyi hali. Rahatlık, sulh, iyileşme.
Salâh-ı Hal: Durumun düzelmesi.
Salâhiyet: Bir işe karışmaya veya o işi yapmaya hakkı olmak. Bir davaya bakabilmek.
Salât : (6,534; 7,207,402) Dua, rahmet, namaz.
Salâtu'l-Havf: (3,423) Korku namazı. Savaş sırasında, tehlikeli anda cemaat halinde nasıl namaz kılınacağı Kur'an-ı Kerîm'de tarif edilmiştir.
Salât-ı Vusta: (3,323,26-27) Orta namaz. Bu namazın hangisi olduğu ihtilaflıdır. Ancak ikindi namazı olduğu görüşü umûmiyetle benimsenmiştir.
es-Salâtu Câmiîatun: (5,140) "Namaz toplayıcıdır." manasındadır. Ezan yerine namaza çağrı nidası olarak kullanılmıştır.
Salb: Asmak, darağıcına çekmek.
Sâlih: İşe yarar, iyi. Faziletli, hadîste bilhassa Ebu Dâvud tarafından sıkca kullanılan bir ıstılahtır. Rivâyetin itibara (bazan da) ihticaca elverişli olduğunu ifade eder.
Sâlihu'l-Hadîs: Rivâyeti itibar için yani zayıf bir hadîsi güçlendirmede kullanılabilecek durumda olan râvi.
Sâlim: Sağlam, her türlü tehlikeden uzak olan: Hadîste bu itibara elverişli manasında kullanılır.

Salvele: Peygamberimiz (a.s.v.)'e okunan şalavat ve duaya denir.
es-Samed: (4,420; 7,13) Allah'ın isimlerindendir, ihtiyaçları gören demektir.
Samediyet: Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığı gibi, hazinesinden hiçbir şeyin eksilmemesi.
Sâmî: Lügatte dinleyen, ıstılahta hocasından dinleyerek hadîs alan râvi demektir.
Samma: (15,52) Vücudu, el-yüz içerde kalacak şekilde sarmaktır. Bu çeşit bir kıyafet yasaklanmıştır.
Sanayi-i Garîbe: Garip sanatlar.
Sanemperestlik: Putperestlik.
Sânî: 1- İkinci. 2- Sanatlı bir şekilde yaratan Allah (c.c.).
Sâni-î Zülcelâl: San'atla iş yapan celâl sahibi zat.
Sâniu'l-İsneyn: İkinin ikincisi, bu ibare ile âyeti kerîme ile Hz.Ebu Bekr (r.a.)'ı kinaye etmiştir.
Çünkü O, hicret sırasında Resulüllah'ın sığındığı mağarada ikiden biri idi. Diğeri ise Resulüllah'tır.
Sarahât: Sârih olmak, açıklık.
Sarâheten: Açık ve sarîh olarak. Açıktan açığa.
Sarâkat (Serikat): Hırsızlık.
Sarfu'l-Kelâm: (16,383) Söz sarfetmek, konuşmak.
Sârık: Lügatte hırsız, ıstılahta bir hadîsi, daha dikkat çekicikılmak için asıl râvisinden değil de onun muasırı bir başkasından rivâyet eden kimse.
Satr: Satır. Yazı sırası.
Savm-ı Davûd: (12,354) Hz.Dâvud'un orucu. Bu birgün tutup bir gün tutmamaktır.
Savm-ı Visal: (2,355) Hiç iftar etmeden üst üste birkaç gün oruç tutmaktır.
Sa'ût: (11,305) Buruna ilaç akıtmak.
Sa'y: Çalışıp çabalama. Hac veya Umre'de Safa-Merve arasında yedi defa gelip gitmek.
Sayd: (5,387) Av.
Sa'y-i Helal: Helâl kazanç.
Sebbetmek: (9,45; 12,415) Küfretmek, kötü söz söylemek, lanet etmek.
Sebeb-i Hacalet: Utanma sebebi.,
Sebeb-i Zahîrisi: Görünen sebebi.
Sebkât: Geçmek, ilerlemek.
Sebt: Sîka (güvenilir) manasında bir tabirdir. Bu tabirle tâdil edilen kimsenin rivâyeti sahîh addedilir.
Sebtiyye: (15,59) Debbağlanmış sığır derisi.
es-Sebu'l-Mesânî: (3,246) Bu tabirle bazan Fatiha Sûresi, bazan da yedi uzun sûre kastedilir.
es-Sebu't-Tıvâl: (3,508) Fatihadan sonra gelen yedi uzun sûre.
Secde-i Sehv: Farzın tehiri, vâcibin terki ile namazın sonunda yapılan secdedir.
Secî: (7,132) Şiirdeki kafiye gibi nesirdeki ses benzerliği; ses ahengi.
Seciyye: Huy, karekter. Ahlak durumu.
Sedd-i Zerâî: Şer'ân memnu olan bir şeye vesile teşkil eden mübah fiillerin de men edilmesi.
Sedîs: (7,146) Sekiz yaşına girmiş deve.

Sedl: (7,508; 9,26-27) Salmak, sarkıtmak, saçı alından aşağı sarkıtmak.
Sefâhet: Zevk ve eğlenceye ve yasak olan şeylere düşkünlük, aklen noksanlık.
Sefer: Yolculuk. Arabî ayların ikincisinin ismi.
Sefîh: Zevk ve eğlenceye düşkün, aklını kullanamayan beyinsiz.
Sefine: Gemi.
Seğair: Sağirin cemidir. Küçük günahları ifade eder.
Sehâvet: (8,5) Cömertlik, eli açıklık.
Sehm: Hisse, nasib, ok.
Sehv: (9,49) Hata, yanılma.
Sehve: (7,549) Yüklük, evin içinde duvar oyuğu.
Sehven: Yanlışlıkla. Yanılmak suretiyle.
Sehv ü Nisyan: Hata ve unutma.
Sekâfe: Akıllılık, küfür.
Sekerât: İnsanın ölüm anı.
Sekîne: (7,199; 10,149) Hareket ve davranışta vakar, teennî, sükûn, melek v.s.
Sekînet: (3,240) Bak: Sekîne.
Selâhiyet: Salâhiyet. Yetkili olmak.
Selbetmek: Nefyetmek, mahvetmek, ortadan kaldırmak. Zorlamak.
Selbî: Nefiy ile alakalı, nefye mensub olan.
Selb-i Sıfât: Cenab-ı Hakk'ın mahlukata benzerliğini nefyeden sıfatlardır. Kıdem, bekâ, muhalefetün lilhavadis, kıyam binefsihi, vahdaniyet.
Seleb: (5,200,207; 17,361) Savaşta öldürülen kâfirin üzerinden çıkan ganimet eşyası, bu kâfiri öldüren gâziye aittir.
Selef: İslam âlimleri, umûmiyet itibariyle hicri ilk üç asra mensup olan büyüklere **Selef** derler. Hz.Peygamber (aleyhisselam) bu ilk üç asrın insanlarını hayırla yâdetmiş, övmüştür. Dördüncü asırdan sonra gelen büyüklere de **müteahhirûn** denir. Ancak, Abdülhayy el-Leknevî, Hanefî fakîhlerinin hayatlarına tahsis ettiği **el-Fevâidü'l-Behiyye'** de diğer bir kısım âlimlerden naklen, Hanefî fakîhlerinin bu ve benzeri tabirlere şu tarifleri getirdiklerini kaydeder:
es-Sadrü'l-Evvel: Selef'e yani ilk üç asır ricâline itlak olunur.
es-Selef: Ebû Hanîfe'den İmam Muhammed'e (189/805) kadar olanlara denir.
el-Halef: İmam Muhammed'den (v.189) Şemsü'l-Eimme el-Halânî (Abdülâziz İbnu Muhammed) (v.456) devrine kadar olanlara denir.
el-Müteahhirûn: Halvânî'den (456) (Hâfızüddîn el-Buharî'ye (693)) kadar olanlara denmektedir.
Selef Devri: İlk üç asra denir.
Selef-i Sâlih: (13,256) İlk üç asır ülemasına denir.
Selem: (3,140) Peşin alınan para ile ileride verilecek malı satmaktır. Bir kısım şartlarla bu caizdir.
Sema: (2,52,53) Hadîsi, hocadan dinleyerek bizzat alma yoludur.
Semâhat: Cömertlik, iyilik severlik, el açıklığı.

Semânûniyyât: Seksen hadîsi ihtiva eden te'lîf(lerin) müşterek adıdır.
Semâvat: Gökler. Semâlar.
Semen: (14,518) Satılan şeyin bedeline ve bahasına denmektedir.
Semere-i Sa'y: Çalışmanın meyvesi.
Semî': İşiten, duyan. Allah'ın insanlar gibi zamana, âlete muhtaç olmayarak her şeyi işitmesi ve duyması.
Semiyyât: İşitilerek öğrenilenler.
Semt: (12,513) Görünüş, ahlak.
Senâ: (5,10) Övme, medh.
Sened: Hadîsi il kaynağından müellife kadar rivâyet etmiş olanların isimlerini tarihî sırayla ihtiva eden isim zinciri. Bunlar birbirlerini gören kimselerse sened muttasıl (mevsul, müsned) olur, değilse munkatı' olur.
Seniy: (6,66; 7,146,360) Altı yaşına girmiş erkek deve, dişisine seniyye denir. Bu tabir sığır davar gibi diğer hayvanlar için de kullanılır. Diğer hayvanlar üç yaşına basınca seniyy (seniyye) denmiştir.
Serâ: Toprak. Arz, malı çok olmak, zengin olmak.
Serâzâd: Hür, serbest. Başı boş. Dertsiz rahat.
Serfîraz: Başını yukarı kaldıran, yükselten. Benzerlerinden üstün olan.
Sergerdân: Başı dönmüş. aşkın.Hayran.
Serîd: (1,77) Dilimizde tirid dediğimiz yemek. Bununla Resulüllah devrinde etli yemek kastedilir.
Serikatu'l-Hadîs: Hadîste serikat, kalbin bir çeşididir: Senette yer alan zayıf râviyi çıkarıp, yerine aynı tabakadan sîka bir râvi koymaktır.
Seriyye: (5,131; 8,18; 16,439) Geceleyin yürüyüp gündüz gizlenen 400 kişi civarında askerî birliktir.
Sersâr: (6,345) Geveze.
Setr: Örtme, kapama, gizleme. Hat, saf. Yazmak.
Setretmek: Örtmek.
Setrü'l-Avret: Avret yerlerini örtmek.
Settâr: Örten, kapayan, gizleyen. Ençok örten.
Sevâıb: (13,306) Bedava istifade edilen şey.
Sevanih: (9,8) Sol taraftan sağ tarafa uçan kuşlar. Cahiliye arapları bunların uğur getireceğine inanırdı.
Sevb: (15,66) Giysi, elbise.
Sevda: (11,231) Eski tıbda ahlât-ı erbaadan biridir. Vücuddaki asli maddelerdendir. Soğuk ve kuru yiyeceklerden hasıl olur.
Sevîk: (4,281) Kavrulmuş hububat veya kurutulmuş meyvelerin kavrulduktan sonra öğütülmesiyle elde edilen bir yiyecek. Dilimizde Kavud denir.
Seyl-i Şuunat: İcraatı Rabbaniyenin daima görünmesi ve hakiki müessir olan Allah'ın (c.c.) iradesiyle devaula olan, cereyan eden her çeşit hâdiseler.
Seyrangâh: Seyir yeri. Gezme ve eğlenme yeri.
Seyr ü Sülûk: Tâkib edilecek usul. Bir terbiye yoluna girip devam etme. Tarîkata devam etme.
Seyyâl: Akıcı şey, su gibi sıvı olup akan.
Seyyid: (16,381) Efendi, ağa.
Seyyi'ü'l-Askâm: (7,107) Müzmin hastalık.

Sezâ: Lâyık, münasib.
Sıbt: (16,520) Torun.
Sıddîk: (10,11) Doğru sözlü, Hz.Ebu Bek'in lakabı.
Sıddîkiyet: Sadakat ve doğrulukta ileri oluş.
Sıdk: (10,5,10) Doğru sözlü.
Sıfat İlmi: Akaide (İmana) giren hadîslerle ilgili ilim.
Sıfât-ı Celîle-i Sübhâniyye: Cenab-ı Hakk'ın yüce sıfatları.
Sıfat-ı Müşebbehe: İsm-i faile benzeyen sıfat. Arabçada bu çeşit sıfatlar mübalağalı bir mana ifade ederler. söz gelimi **âlim** ismi **fâildir**, bilen, manasına gelir, **alîm** ise **sıfat-ımüşebbehe-dir** ve devamlı bilen, bilmek vasfı olan kimse manasını taşır.
Sığar-ı Nefs: Zelîl ve hakîr olma hali: Küçüklük kıymetsizlik.
Sıhah: Sahîh hadis kitapları demektir.
Sıhah-ı Sitte: Aslı sahîh kitap demektir. Bu tabirle sahîhayn (Buharî, Müslim) ve dört sünen (Tirmizî, Ebu Dâvud, Nesâî, İbnu Mâce) kastedilir.
Sıhhat: Sağlık, hasta olmama hali.
Sıhrîyet: Evlilikle meydana gelen akrabalık.
Sıklet: Ağırlık. Manevi sıkıntı.
Sılà-ı Rahim: (7,259-60; 10,55) Sıla bağ demektir. Sıla-ı rahim akrabalık dostluk, insanlık bağlarıdır.
Sınnak: (5,289; 6,369) Hayvan tırnağı, bilhassa koyun, keçi, sığır, eşek gibi hayvanların kaba ve kalın tırnaklarına sınnak denir.
Sır: İnsan aklının ermediği, Allah'ın hikmeti. Gizli söz.
Sırat: Cennete gidebilmek için herkesin üzerinden geçmeğe mecbur olduğu ve cehennem üzerine kurulmuş olan köprü.
Sırât-ı Müstakim: (2,212) Doğru yol, peygamberlerin, salihlerin, şehidlerin gittiği yol.
Sıyânet: Korunma.
Sibab: (13,479) Karşılıklı küfürleşme.
Sîbak: Birşeyin öncelik hâli. Birisinden ileri geçmek. Bir şeyin geçmişi.
Sîcne: (7,259) *Ağaçlarda diğerleriyle kenetlenmiş damarı, ince yol.*
Sidane: (12,240) Kâ'be'nin kapısını açma, temizliğini yapma hizmetleri.
Sidre: (1,26) Yaprakları temizlikte kullanılan bir ağaç.
Sidretü'l-Münteha: (15,415) Meleklerin ilminin son bulduğu nihâî nokta âlem-i imkan ile âlem-i vücûbun hududu.
Sîga: Hadîs rivâyetinde, hadîsin şeyhten nasıl alındığını gösteren kalıplaşmış formül. Bu bazen **tahammül ve eda sîgası** diye, bazan **sevk sîgası** diye ifade edilir.
Sihir: (8,83,91) Sebebi iyice bilinmeyen, insan üzerinde te'sir bırakan şey, büyü.
Sikât: Sîka'nın cemi'dir. **Sîka** ise adâlet ve zabt yönüyle güvenilen kimsedir.
Sikaye: (3,111; 6,126; 12,24) Hacılara su verme hizmeti.
Sikke: (16,457) Mühür, damga, birşeyin kime ait olduğunu belirtmek üzere konan işaret.

Sikke-i Samediyet: Her şeyin her türlü noksandan, kusurdan berî olan kendisine hiçbir şeyin ağır gelmediği zâtın elinden çıktığını gösteren damga mühür.
Silsiletü'z-Zeheb: İçindeki bütün râvileri en üst derecede sîka olan sened.
Silûet: Bir şeyin karanlıkta görülen dış hatları, tayf.
Sîmâ-yı istidâdîye-i husûsîye: Husûsî istidad alâmeti.
Sîmay-ı Manevî: Mânevî çehre.
Sîmây-ı Vechiye: Yüzdeki şekil.
Simsâr: Komisyoncu. Tellal, aracı.
Sinn: Yaş, yaşanmış olan zaman. Diş. Medine'de bir dağın ismi.
Sînn-i Kemâl: Olgunluk yaşı.
Sîrâyet: Yayılmak, bulaşmak, geçmek.
Sirkat: (6,259) Sirkat'in aslı sarakat (ve serikat)dır. dilimize sirkat diye girmiştir. hırsızlık manasana gelir. Bak: **sarakat**.
Siyâdet: Seyyidlik, efendilik.
Sîyak: Söz gelişi, ifade tarzı, üslub, tarz, yol.
Siyânet: Koruma, muhafaza hıfz.
Siyer İlmi: Siyer, sire'nin cemidir. Hz.Peygamber'in hayatını inceleyen ilme siyer denir.
Spiritizm: (4,352) İspirtizme: ölülerin ruhlarıyla bazı şartlarda irtibat kurabileceğine, onlardan haber alınabileceğine inanan görüş.
Statü: Heykel, vaziyet, durum.
Subjektif: Şahsî, enfusî, tarafgir (değerlendirme).
Subuhât: (10,287) Sübha'nın cemi, subha ise tenzih, takdis, tebrie manalarını ifade eder.
Subûtî: Varlığı kesin isbât edilene ait.
Sudûr: Sadr'ın cemi olursa göğüsler demektir. Meydana gelme manasına murdar da olur.
Sufer: (11,92) Sofralar demektir. Yolcunun beraberinde taşıdığı azığa sutre denir. Cemi suferdir.
Suffa: (3,229) Mescid-i Nebevî'nin mekteb kısmı.
Suffe Ashabı: (4,109) Suffa'da kalıp yazı, Kur'an ve sünnet vs. öğrenen sahâbîler.
Sûfî: Tasavvuf ehli, sofu. Mutasavvıf.
Sufiye: Tasavvufçuluk. Tasavvuf tâifesi. Sofilik.
Sufre, Sofra: (11,92) Bak: **Sufer.**
Suht: (7,403) Suht'u Resulüllah aleyhisselatu vesselam hâkimin aldığı rüşvet diye tarif buyurmuştur.
Suhuf: (4,382) Sahife'nin cemidir. Hacimce küçük kitaplara denmiştir.
Suhûlet: Kolaylık.
Su-i Edep: Edepsizlik. Kötü terbiye. Kötü ahlâk.
Sû'il-Hıfz: (2,20,21) Hafızası bozuk.
Su-i istimal: Kötüye kullanma.
Sû-i Niyet: Kötü ve bozuk niyet.
Sû-i Tefsir: Kötü bir şekilde yorumlama. Kötü yorum. Yanlış değerlendirme.
Sû-i tesîr: Kötü bir etki bırakma.
Sûizan: Kötü zan. Başkalarının hareketlerinin kötü olduğunu zannetme.
Sulb: (7,160) Bel kemiği.

Sulehâ: Salihler. Günah işlemeyen iyi insanlar.
Sulh: Barışma demektir. Teknik tabir olarak, ihtilafta olan iki tarafın yani da'va edenle da'valının rızaları ile anlaşarak, aradaki ihtilafı ortadan kaldırmalarıdır, bu maksadla yapılan akidler.
Sulta: Baskı, otorite.
Sultan: Devlet reisi veya onun hakimiyetini temsil eden otorite.
Sun': Yapmak. San'atla yapmak. Eser, Yapılan iş.
Sûr: (14,348) Kıyamet günü İsrafil (Aleyhisselam)'in çalacağı boru, kale duvarı.
Surad: Öldürülmesi yasaklanan kuşlardan biridir. Sarı ve yeşil bir kuş olduğu, ağaçkakan olduğu söylenmiştir.
Su'ut: (11,279) Burun yoliyle verilen ilaç.
Sübbûh: (7,26) Allah'ın, ilaha layık olmayan noksanlıklardan münezzeh olmasıdır.
Sübût: Sâbit, berkarar ve payidar olup durmak.
Süfâ': (11,304) Hardal otu.
Sükkürce: (11,92) Üzerine iştah açıcı konan sehpa.
Süknâ: İkamet edilecek yer, mesken.
Sükûn: Durgunluk, sessizlik. Sakin olmak.
Sükût: Susma. Konuşmama.
Sükürke: (8,131) Habeşlilerin mısırdan yaptıkları bir hamr (içki) çeşididir.
Sülâsî: Üçlü.
Sülâsiyyet: Üçlüler (üç râvisi olan senetler, üç senedi olan rivâyetler vs.).
Sülb: Döl.
Sünâiyyât: İkililer (ik râvili senet, iki senetli hadîs vs.).
Sünbür: (15,354) İnce köklü tek başına kalmış hurma ağacı.
Sündüs: Sırmadan kabartma desenli, eski bir çeşit ipekli kumaş.
Sünen: (1,158) Sünnet'in cemidir. Istılahta Ahkamla ilgili hadîsleri cemeden hadîs kitaplarına denir.
Sünen-Erba'a: Kütüb-i Sitte'nin sahihayn dışında kalan dört kitabı: Tirmizî, Ebu Dâvud, Nesâî ve İbnu Mâce'nin sünenleri.
Sünenü'l-Hüda: Hidâyet yolları.
Sünnet: (1,113) Resulüllah'tan bize intikal eden her şey: söz, fiil, takrir, şemali'i ahval vs.
Sünnet-i Mâziye: Herkesce malum ve maruf olan, herkesin kabul ettiği tatbikatta olan sünnet.
Sünnet-i Mutahhara: Tertemiz, her çeşit kusurdan eksikten, yanlışlıktan uzak ve temiz olan sünnet.
Sünnet-i Müekkede: Resulüllah'ın (a.s.) devam edip pek az terk buyurmuş olduğu sünnettir.
Sünnet-i Nebeviyye: Resulüllah aleyhisselatu vesselam'ın hayatlarında takip edip yaptıkları sünnet.
Sünnet repertuarı: Resulüllah'a ait sünnetleri ortaya çıkaracağımız kaynaklar: Hadîs kitapları, meğâzî, tarih, tabakât, menakıb, lügat, şerh, tefsîr, ricâl kitapları vs. Bunların her birinde Resulüllah'a râci bir rivâyete rastlanabilir.

Sünnetü'z-Zevaid: Aleyhisselatu Vesselam'ın ibadet kasdı olmaksızın yeme, içme gibi âdet olarak yaptığı iş veya söylediği sözlerine denir: Mü'min bunlara sünnet niyetiyle uyunca ibadet yapmış gibi olur: âdâtını ibâdâta tahvil eder.
Sünnî: Sünnet ehlinden olan kimse.
Sür'at-i intikal: Çabuk anlayıp, intikal etme kavrama çabukluğu.
Süreyya: Ülker yıldızı, yedi yıldızlardır ki; ikişer ikişer karşılıklı dururlar ve ay'ın geçtiği yerlere yakın sürünürler.
Sürmedân: Sürmelik. Sürme kabı.
Sürur: Sevinç. Neş'eli olmak.
Sütre: Perde, örtü. Namaz kılarken kıble cihetinde duvar ve sâir olmadığından önden geçenlerin namaza zarar vermemeleri için, ön tarafa dikilen şey.

Ş

Şahâdet-i Âlemi: Bu dünya, gördüğümüz âlem.
Şahap: (4,204,344) Bak:b Şihâb.
Şahs-ı Mânevî: **1-** Bir şahıs olmayıp kendisine bir şahıs gibi muamele yapılan şirket, cemaat, cemiyet gibi ortaklıklar.. **2-** Belli bir kişi olmayıp bir cemaatten meydana gelen mânevî şahıs. **3-** Bir topluluğun taşıdığı mânevî kuvvet ve meziyetler.
Şâibe: Leke, eksiklik.
Şakk: (15,283; 17,135) Kabrin ortasındaki açıklık.
Şakî: (7,260) Ebedî hüsrana uğrayan kimse.
Şâmil: Çevreleyen, içine alan.
Şâmiyeyn: (5,460) Kâ'be'nin Hacerü'l-Esved köşesi ile ondan önceki iki köşe (Yemâniyeyn) dışında kalan diğer iki köşeye **Yemâniyeyn** denir.
Şâri: Şerîatı meydana koyan Allah (c.c.). Resulüllah'a da şâri denmiştir.
Şârih: Şerheden açıklayan. Bir şeyin manasını izah eden.
Şâri-i Rahim: Şerîatı koyan, merhamet sahibii Allah (c.c.)
Şark: Doğu, güneşin doğduğu taraf.
Şarkâ: (6,68) Kulağı ortadan, boylamasına yarılmış hayvan.
Şavt: (5,284,444; 6,131) Kâ'be'nin etrafında Hacerü'l-Esved'in bulunduğu köşeden başlayıp tekrar oraya gelinceye kadar yapılan bir tavafa şavt denir.
Şâyân-ı Teessüf: Esef edilmeğe (üzülmeğe) layık.
Şâyiâ: Yayılmış haber. Söylenti.
Şâz: (2,21) Umûmî nizamdan ayrılan, kaide harici olan.
Şâz Hadîs: (2,125,126) Sîka bir râvinin kendisinden daha sîka (evsak) olan bir râviye muhalefet ettiği hadîse denir.
Şeair: (3,266) Alâmet manasına gelen **şaîre**'nin cemidir.
Şecaat: Yiğitlik, cesurluk. Korkulu anda kalb kuvveti ile cesaretini muhafaza eden.
Şecere-i Tuba: Tûba ağacı. Cennette bulunan kökü yukarıda dalları aşağıda bir ağaç.
Şedîd: Sert, sîka şiddetli musîbet belâ.

Şedidû'z-Za'f: (2,44) Hadîste rivâyeti nazar-ı Dikkate almaya mani derecede ileri olan zayıflık. Bazı âlimlere göre râvide bulunan şu üç halden biri, rivâyeti şedidü'z-Za'f yapar.
1- Kizb ithamı (töhmeti kizb). 2- Fuhş-u Galat. 3- Gulât-ı Şia.
Şefaat: (14,401) İnsanlar arasında cereyan eden cürüm ve zünûbun affını talebetmek.
Şefaat-i Uzma (Makam- Mahmud): En yüksek şefaât makamı. Peygamberimiz'in (a.s.) kavuşacağı, Allah tarafından vadedilen makam.
Şehâdet: (5,256) Bir kimsenin bir şahısta olan hakkını isbat için şehâdet lafzıyla hâkimin huzurunda ve hasmın muvâcehesinde vâki olan doğru ihbardır.
Şehâmet-i Fıtriyye: Yaradılıştan gelen akıl ve zekâ ile birlikte bulunan yiğitlik.Tez anlayışlılık.
Şehevat: Hevâ'yı nefsin meyil ve arzuları.
Şehîd: Allah (c.c.) yolunda canını feda eden müslüman.
eş-Şehîdu: (7,12) Allah'ın isimlerindendir,, "Kendisinden hiçbir şey gaib olmayan her şeyi her an gören" demektir.
Şekâ: (7,109) Şekâvet yani bedbahtlık.
Şekâvet: Her çeşit kötülük içinde olmak. Belâ ve zillete düşmek. Sıkıntıda kalmak.
Şekk: Şüphe, zan.
Şiğar: (7,362; 17,201) Mehir vermekten kaçınmak için baş vurulan evlenme şekli: Karşılıklı kız verip kız almak ve her iki tarafında mehir vermemesi. Bu yasaklanmıştır. Çünkü mehir kadının hakkıdır.
Şekl-i Fıtrî: Yaradılıştan sâhib olunan sûret. Dış görünüm.
eş-Şekûr: (7,11) Allah'ın isimlerindendir, kullarını iyi amelleri sebebiyle mükafatlandıran manasına gelir.
Şemâil: Aleyhisselatü Vesselam'ın ahlâkı, bedenî yapısı, huyu, yaşayış tarzı, husûsî halleri: yemesi, içmesi, giyinmesi vs. gibi yüce şahsiyetiyle ilgili rivâyetler, bunları derliyen kitaplar. İlk şemâil kitabını Tirmizî'nin yazdığı bilinir.
Şe'n: 1- İs, yeni olan hâl. Şân. 2- Tavır. 3- Hâdise. 4- Bir şeyin husûsiyetlerinin fiili tezâhürü, neticesi ve eseri..
Şenâet: Fenalık, kötülük, alçaklık. Cenab-ı Hakk'ın (c.c.) emrine muhalif hareket.
Şen'î: Kötü çok fena, çirkin günahlı iş.
Şerefyâb: Şeref bulan, şeref kazanan.
Şer'î Ahkâm: İslâmî hükümler.
Şer'îat: 1- Doğru yol. Hak dîni yolu. 2- Büyük ve geniş cadde. 3- Kur'an'ın ve Resulüllah'ın (a.s.) bildirdiği yol.
Şer'iat-ı Garra: "Parlak, nurlu şeriât" İslâmiyet.
Şerîf: Şerefli, mübarek. Peygamber (a.s.) ve Hz.Hüseyin'in neslinden olup islâma bağlı kimse.
Şerîr: Şerli, şer işleyen. kötülük yapan.
Şerîta Kurbanı: (7,210) Câhiliye devrinde hayvanın boğazından az bir kısım kesip kan damarlarına ulaşmadan ölüme terketmek suretiyle

yapılan bir kesimdir. Hz.Peygamber aleyhissalatu vesselam bunu yasaklamıştır.

Şetm: (4,421) Hakaret ifade eden her çeşit kötü söz: Beddua, lânet, sövme vs.

Şevâhid: Şahidler. Şehâdet edenler.

Şevk-i Sa'y: Çalışma şevki.

Şeyh: Lügatte ihtyar, yaşlı demektir. Istılahta bir râvinin hadîs aldığı hoca. Şeyh, sıradan bir râvi manasına da kullanılmıştır.

Şeyhân: Buharî ve müslim manasında kullanılır. Tarih kitaplarında Hz.Ebu Bekr ve Ömer manasınadır.

Şeyhühat: İhtiyarlık, yaşlılık.

Şeyhülislâm: Hicrî beşinci ve altıncı asırlarda büyük âlimler arasında ortaya çıkan ilmi ihtilafların çözümü hususunda görüş beyan edenlere bu ünvanın verilmesi örf olmuştur. Sehâvî'ye göre, Selef ise bu ünvanla Kur'an ve Sünnet'e tam uyan menkûl ve ma'kûl ilimlerde mütebahhir olan ülemayı tavsif etmiştir. Bazıları, velâyet derecesine ulaşanlar için bu tavsifi kullanırken, bazıları da, başında ihtiyarlık aklığı çıkacak kadar, yaşlananlara kullanmışlardır. Kudemâ arasında bu vasıflar meşhur olan sadece Hz.Ömer ile Hz.Ebu Bekr vardır (radıyallahü anhüma). Altıncı asırdan sonra bu vasfı alanlar çoğalmış, ilim ve yaşca ileri olmasa bile kaadılık vazifesini alanlara Şeyhülislâm denmiştir.

Şeytan: (4,347) İblis, her çeşit kötülükleri insana telkin etme yetkisi verilen bir mahlûk. Allah insana secde etmesini emredince "ben ateşten yaratıldım Adem ise topraktan yaratıldı, ben ondan üstünüm" diye kibirlenerek emre itaatsizlik etmiştir.

Şi'âr: iz, belirti. İşâret, nişan, ayırt edici, iyi âdet. Üstünlük veren, işaret.

Şîb: (9,20) Dağ yolu, geçit.

Şibh-i Amd: (7,148; 13,319) Yaralayıcı aletlerle öldürmeye amden öldürme denir. Katli meşru olmayan bir adamı yaralayıcı olmayan şeylerle öldürmeye de şibh-i amd denir. Sopayla vurarak öldürme gibi. Fıkıhta *bunların hükmü farklıdır.*

Şifâhi: Sözle, ağızdan konuşmak suretiyle.

Şifâyâb: Şifa bulma.

Şihab: Parlak yıldız. Kıvılcım. Yıldizdan fırladığı zannedilen ve dünya atmosferinde bir an görülüp kaybolan göktaşı.

Şihabu's-Sâkıb: (4,204) Sâkıb delen demektir. Şihabu's-Sâkıb delen (parlayan) yıldız demektir.

Şiî: Bu kelime Ehl-i Sünnetten ayrılanları ifade eder. Ancak, her âlim'in dilinde aynı manada kullanılmamıştır. **1-** Hz.Ali'yi Hz.Osman'a fazilette takdim etse de Hz.Ebu Bekr ve Hz.Ömer'e takdim etmeyen. **2-** Hz.Ali'yi Hz.Ebu Bekr ve Ömer'e takdim etse de bu iki büyüğe dil uzatmıyan, tekfir etmiyenler. Selef şiası böyledir. Daha sonradan -ki müteahhirin diyoruz- Hz.Ali'yi ilahlaştırırken, Hz.Ebu Bekr ve Ömer'e dil uzatan, tekfir eden şiîler ortaya çıkmıştır. Bunlara gâli (cemi gulat) şiî denir.

Şiir: (8,179) Güzel tertipli manzume. Bazan "vezinli kafiyeli söz" diye de tarif edilmiştir.

Şikak: (7,110) Bölünme, nifak, ittifaksızlık.

Şikal (At): (8,71) Atla ilgili bir vasıftır. Ön sağ ve arka sol ayağında veya ön sol arka sağ ayağında çaprazlama seki (beyaz benek) bulunan atdır.
Şirk: (8,250) Allah'a ortak koşmak demektir. Küfür'e yakın bir haldir. Ancak bunda Allah'ı inkar yoktur. Bilhassa **Şirk-i Hafî** denen çeşidi farkına varılmayan tehlikeli bir hâlettir. Mü'min buna karşı her an teyakkuzda olmalıdır.
Şirkalûd: Şirk karışık, sapıtmış. Cenab-ı Hak'tan (c.c.) gaflet edip başkasından meded bekler sûrette
Şirket: (8,174) Birden fazla kimsenin ticaret yapmak üzere teşkil ettikleri ortaklığa denir. Bunun çeşitlyeri vardır. Bazılarını islam tecviz eder. bazılarını tecviz etmez.
Şirket-i İnân: İki veya daha fazla kimse tarafından müsâvat şartı olmadan kurulan şirket.
Şirki Hafî: İhlassızlık, riyakârlık. Allah rızası için değil de başkalarının rızası için ibâdet etmek gibi hallerdir.
Şöhretşiâr: Şöhretli, şöhret sâhibi.
Şuğl-i Kalbî: Kalbin meşgul olduğu şey.
Şuhûd Derecesi: Gözle görme derecesi.
Şûle: Alev, ateş alevi. Alevlenmiş odun.
Şuunât: Şuûnlar. Keyfiyetler, hâller.
Şuf'a: (3,134,35) Ortaklık ve komşuluk sebebiyle, bir akar üzerinde ortak ve komşunun, üçüncü bir şahsa satılma şartlarında, o malı temellük hakkına denir. Fıkıhta teferruatı olan bir bahistir.
Şuf'a Hakkı: Satılık bir mal ve mülke müşterek ve hissedar ve komşu olanların aynı semenle satın almak üzere ağyâra (başkalarına) tercîh olunmaları hakkına denir.
Şuf'adâr: Şuf'a hakkına sahip olan, şuf'adâr'a şefî' de denir.
Şükr: (5,10; 7,48-49) Gelmiş olan bir nimet veya iyiliğe mukabele ederek nimeti verene tazîmde bulunmaktır.
Şümûl: İçine alma, kaplama, kuşatma.
Şüyû: Duyulma, herkesin işitmiş olması, yayılma, dağılma.
Şüyûh: Şeyh'in cemidir. Şeyhler, yaşlılar, büyükler demektir.
Şüzûzât: Şazz'ın cemidir. Kaide dışı kalanlar demektir.

T

Taabbüd: Kulluk etmek, tapınmak.
Taabbüdî: İbâdete ait olup emredildiği-için yapılan.
Taakkubât: Peşine düşmeler, tenkidler, sorgulamalar.
Taakkûl: Hatırlamak, zihin yorarak anlamak. Akıl erdirmek. Hatıra getirmek.
Taallûm: İlim edinmek, öğrenmek, ders okuyarak öğrenmek.
Taammuk: Derinleşmek, mes'elenin içyüzüne vâkıf olmak.
Taannût: İnatlaşmak.
Taarrüb: (13,380) Göçebeleşmek, yerleşik hayatı (şehir hayatını) terkedip bedevîleşmek (çöl hayatına) başlamak.
Tab': Tabiat, karakter, damga basmak, kitap basmak.

Tabaka: Birbirine yaş ve tahsilde veya sadece tahsilde yakın olan kimselerin teşkil ettiği grup.
Tabakât (Kitapları): Muhtelif şahısların (âlimler, şairler, râviler vs.) tabakalarına göre bir tertibe konarak tercüme-i hallerinin kaydedildiği eserler.
Tab'an: Yaratılıştan, doğuştan, huy tabiat itibariyle.
Tâbi: Birinin arkası sıra giden ona uyan. Boyun eğen.
Tabib: **(11,244)** Doktor, hekim.
Tabib-i Hâzık: Mütehassıs hekim.
Tabib-i Müslim-i Hâzık: Mütehassıs müslüman hekim.
Tâbiîn: Resulüllah'ı (a.s.) görmüş olanları görüp, onlardan hadis dinlemiş olanlar.
Tabye: Taktik, askeriyede uygulanacak metod, takip edilecek yol.
Ta'cil: Acele ettirme, hızlandırma.
Tâdad: Sayı saymak, sayıp dökmek, birer birer söylemek, sıralamak.
Ta'dil Elfâzı: Râvileri ta'dil ederken kullanılan husûsî tabirlerdir. Râvinin ihticac, itibar gibi hangi mertebede olduğu bu tabirlerden anlaşılır.
Ta'dîl-i Erkân: Namazın bütün rükünlerini esaslarını usûlüne uygunca yerine getirmek ve namazın tertib ve düzeninin hakkını vererek kılmak.
Ta'dîl etmek: **(2,5)** Birk kimsenin adâlet sâhibi olduğunu söylemektir.
Tâdil Mertebeleri: Hadîs âlimleri, râvileri taşıdıkları sıfatlara göre bir kısım mertebelere ayırmıştır. Bunların sayısı bazılarına göre dört, bazılarına göre altıdır.
Ta'dil Sîgaları: Râviyi ta'dilde kullanılan kalıplaşmış formüller. Evsaku'n-nâs, sıhâtun, hâfizun, sîkatun, sadûkun, yektübü hadîsuhu gibi.
Tadlîl: Doğru yoldan sapıtmak. Azdırmak, ayartmak. Günah işletmek.
Tafdil: Bir şeyi üstün kılmak. Birisini ötekinden mühim görmek.
Tâfi: **(17,407)** Suyüzüne çıkmış karnı yukarıda ölü balık. Hanefîlere göre haramdır.
Tagallûb: Zorbalık. Hilâf-ı Hak olarak musallat olmak. İstilâ etmek.Üstün gelmek.
Tağayyurât: Başkalaşmalar. Bozulmalar. Değişmeler.
Tağlib: **(8,232)** Üstün kılma, birbirine benzeyen iki ayrı şeyi müştereken ifade etme usûlü: Anna ve baba'ya **ebeveyn** denmesi, Ay ve Güneşe **Kamereyn** denmesi, Kufe ve Basra'ya **Irakeyn** denmesi gibi.
Tağliz: Galiz, kaba söylemek. Sert davranmak.
Tağşiş: Karıştırmak, saflığını gidermek, hile yapmak.
Tağût: İnsanları Allah'a (c.c.) karşı isyana sevkeden. İsyankâr. Her batıl mâbud, şeytan.
Tağyîr: Başkalaştırma. Değiştirme. Bozma. İyiden kötüye değiştirmek.
Tahaddî: Bak: **Tehaddî.**
Tahakkuk: Bir şeyin doğruluğunun meydana çıkması. Gerçekleştirmek. Delîliyle isbat edilmek.
Tahakküm: Tekebbür, zorbalık etmek.
Tahallukî: Ahlaklanmaya ait.
Tahallül: **(6,31; 16,382-83)** Helalleşme. Hacla ilgili bir ıstılah olarak ihramdan çıkmak, ihram yasaklarının kalkması, helal olması manasına gelir.

Tahammül: Şeyh'ten hadîsi almadır.

Tahammül (ve eda) yolları: Hocadan hadîs almada görülen sekiz meşru yol vardır: Sema, arz, icâzet, münâvele, kitâbet, i'lam, vaziyyet, vicâde. Mutasavvife'den bazıları mükaşefe ve rüyayı da zikretmişse de hiçbir muhaddis bu yolları benimsememiştir.

Tahammül Fersâ: Dayanmayı aşan, tahammül edilemiyecek.

Tahammür: Mayalanmak. Ekşimek. Sarhoşluk verecek hâle gelmek.

Tahannüs: (15,393) Hanifleşmek, kendini ibadete vermek, ibadet için inzivaya çekilmek.

Taharrî: Aramak, araştırmak, incelemek.

Taharri-i Sıdk: Doğruyu araştırmak.

Tahassus: (10,106) Bütün hislerle beş duyu ile haber toplama.

Tahavvül: (7,132) Değişim geçirmek, bir halden başka bir hâle geçmek.

Tahayyül: Hayale getirmek. Hayalde canlandırmak.

Tahayyülât: Hayalde canlananlar, fikirler.

Tahayyül-u Küfür: Küfrü (Allah'ı inkarı) hayale getirmek.

Tahayyül-u Şetim: Kötü sözleri ve bu sözlerin hatırlattıklarını hayalde canlandırmak.

Tahcil: (10,435) Ayaklarda beyazlık olması (hacl=ayağa takılan halka).

Tahdid: Hududutlandırmak, sınırlamak.

Tahdîs: 1- Söylemek. Anlatmak. Rivâyet etmek. Görülen iyiliği herkese söylemek. 2- Resulüllah'ın (a.s.) sözünü tekrarlamak.

Tahfîf: 1- Hafifleme, yükünü azaltma. 2- Kelimelerin bazı harflerini terketmekle telaffuzunu kolaylaştırmak.

Tahiyyetu'l-Mescid: (4,382) Mescitlere girilince iki rek'at namaz kılmak gereklidir. Buna tahiyyetü'l-mescid denir.

Tahkik: Doğru olup olmadığını araştırmak veya doğruluğunu yanlışlığını meydana çıkarmak.

Tahkir: Hakaret etmek. Hor görmek. Küçük görmek. Aşağı ve alçak addetmek.

Tahlil: (15,563 Dipnot) Ehl-i Sünnet kelimeyi, "boşanan kadını hulle yoliyle eski kocasına helal kılma" manasında kullanmıştır. Şia ise, efendinin kendi cariyesini bir kimseye âriyeten helal addetmesine tahlil demiştir.

Tahmid: Hamdetmek, medhetmek, övmek.

Tahmil: Yüklemek. Taşıtmak. Bir kimse üzerine bir işi bırakmak.

Tahnik: (2,433-35; 12,54) Yeni doğan çocuğun ağzına bir büyüğün kendi ağzında yumuşattığı hurmanın suyunu sıkmasıdır.

Tahric: 1- Çıkartma, meydana koymak. 2- Müctehidlerin istinâd ettikleri nâslara, kaidelere, asıllara tatbikat şer'î hükümleri istihrâc etmek. Bir hadîsi ilk kaynağını göstererek kaydetmek.

Tahrif: Harflerin yerini değiştirmek. Bozmak. Kalem karıştırmak. Kendi menfaat veya başkasının zararı için bir ibarenin manasını değiştirmek.

Tahrifât: Bozmalar. Kalem karıştırmalar.

Tahrik: Kımıldatmak. Kımıldatılmak. Yerinden oynatmak. Hareket ettirmek.

Tahrim: Haram kılma. Haram kılınma. Dinen yasak edilmek. Kudsî sayarak yaklaşmayı yasak etmek.

Tahrîme Tekbiri (İftitah takbiri): Namaza başlarken alınan tekbir. Namaz her nev'i dünya meşguliyetinden alâkayı keserek kılındığı için "Allahu Ekber" diye iftitah tekbirini alarak namaza başladıktan sonra ibâdet esnasında dünya işi haram olup namazı bozar. Bu manayı ifade etmesi için bu tekbire "tahrîme tekbiri" denmiştir.

Tahrir: Yazmak. Yazılmak. Kaydetmek. Hürriyete kavuşturmak.

Tahsîb: (6,124) Mina ile Mekke arasında Mina'ya yakın muhassab denen yere inmek.

Tahsîl: Hâsıl etmek. İlim edinmek. İlim öğrenmek veya öğretmek için çalışmak. İrad veya vergi toplamak. Aşikâre eylemek.

Tahsildâr: Devlet gelirlerini vazifeli olarak toplayan, tahsil eden memur.

Tahsîs: (2,157) Lügat olarak husûsileştirme ve tevcîh manasına gelir. Istılahta bilhassa hadîsteki ihtilaflı durumu gidermede kullanılan bir tabirdir. Bir hadîsin şümûlü için de kullanılan manalardan bir kısmını onun şümûlünden çıkarmak.

Tahte'l-Arz: Yer altı.

Taht-ı Tasarruf: Tasarrufu altında.

Tahûr: (10,315-16) Çok temiz.

Tahvil: Lügatte bir halden başka bir hale getirmek. Istılahta bir hadîs metninin müteaddid senetlerinden birinden diğerine geçme, senet değiştirme. Kitaplarda bu büyük "H" harfi konularak yapılır. Bu harf tahvîl diye okunur.

Tahyil: Hayalleme. Akla, zihne getirme. Canlandırma.

Tahyir: (11,262,406; 12,369) Muhayyer bırakma.

Tahzîr: Sakındırma. Men ettirme.

Takarrûb: Yakınlaşmak. Yaklaşmak. Zamanı gelmek. Vakti yakın olmak.

Takarrur: Kesinlik kazanma, istikrârını bulma.

Takas: Ticarette bir malı bir başka malla değiştirmek.

Takbih: Çirkin bulma. Beğenmeme.

Takdis: Kutsal sayma. Allah'a şükretme. Ululama, saygı gösterme.

Takiyye: (15,576 Dipnot) Şiîlerle ilgili bir ıstılahtır, gerçeği gizlemek muhataba başka görünmek manasına gelir.

Taklîd: (6,70) Boyna gerdanlık takmak. Kurbanlık hayvanlara takılan süsler "Taklid"dir.

Taklis: (17,84) Def refaketinde güfte söylemek.

Takrir: Yerleştirme. Yerini belli etme. Sağlamlatma. Ağızdan anlatma. Resmi olarak yazı ile bildirme. Politika yazısı. Nota.

Takrîrî Sünnet: Resulüllah'ın yapıldığını gördüğü veya söylendiğini işittiği halde müdahale etmediği fiil, söz vs. bunu kabul etmiş, tasdik etmiş sayılmıştır.

Taksimât: Taksimler. Bölmeler. Bölümler.

Taksîr: (6,25) Bir işi eksik yapma, kusur etme. Bir şeyi yapmaya kudreti var iken çekinip yapmamak.

Taksirât: Kusurlar. Allah tarafından belâya uğramaya yol açan bir suç veya günah.

Takti': (1,111) Lügat olarak kesip parçalara ayırmak, ıstılahta bir hadîsi, ihtiva ettiği ahkâm adedince bölüp her birini ayrı rivâyet etmek manasındadır.

Takva': Allah'tan korkma manasına gelir. Bu farzları yapmak, haramlardan kaçınmakla tahakkuk eder.

Takviye: Kuvvetlendirme. Sağlama, sağlamlaştırma.

Takyîd: (2,158,159) Kayıtlama, Kur'an'a ve hadiste gelen mutlak ifadelerinin sınırları daralarak muhtevasınının daraltılması, belli mevzulara tevcihidir.

Talak: (1,271) Erkeğin hanımını boşaması.

Talâkat: Dil açıklığı, kolay ve serbest söz söyleme.

Talâk-ı Bâin: Kesin boşamayı ifade eden söz veya hareketle yapılan boşamadır. Talâk-ı bâinle, boşamış olduğu hanımına erkek, tekrar kavuşabilmek için yeniden mehir ödemek ve nikah akdi yapmak yapmak zorundadır. 1- Nikâhtan sonra fakat birleşmeden ve halvet-i sahîhadan önceki boşama, 2-Kinâî sözlerle veya mübalağa ve şiddet ifade eden sözlerle yapılan boşama, 3- **Muhâlâ'a** yoliyle yani kadının isteği ile karşılıklı anlaşarak yapılan boşama. 4-Üçüncün boşama hakkını da kullanarak yapılan boşama.

Talâk-ı Bette: Talakın çeşitlerindendir. Kesinlik ifade eden bir boşamadır.

Talâk-ı Ric'î: (3,321) Fiilen evlenip karı koca olduktan sonra zevcesini, saraheten veya işareten üç adedine delalet etmeyen söz ve hareketle boşamasıdır. Bu çeşit boşamadan sonra, erkek, tekrar nikâh ve mehir'e muhtaç olmadan zevcesiyle normal âile hayatına dönebilir.

Talâk-ı Selâse: Üç adedine mukaarin olan söz veya işaretle yapılan talaktır. Bir kimsenin, bir yerde karısına "üç kere boşsun" veya "üç talak ile boşsun" demesi gibi. Bu çeşit boşama ile evlilik bağı tamamen kopmuş olur.

Tâli: 1- Doğan, tulû eden. Kısmet. Kader. 2- İkinci derecede sonradan gelen.

Tâlib: (1,514) Taleb eden, arayan, talebe.

Tâlibu'l-İlm: İlim isteyen.

Ta'lîk: (1,241) Bir kimsenin, kendi şeyhinden itibaren bir veya birkaç râviyi atlayarak veya mübhem bir râviyi zikrederek rivâyette bulunması. Böyle rivâyet edilen hadislere muallak hadîsler denir.

Tâ'likât: Bir eseri açıklamak üzere kenarına yazılan veya ayrıca eser olarak hazırlanan notlar.

Ta'lil: Sebebp göstermek, bir hadisin illetli olduğunu söylemek.

Tâ'lim: Öğretmek. Yetiştirmek. Alıştırmak. Belli etmek. İdmân.

Taltif: İltifat etmek. Bir iyilik yaparak gönül almak. Yumuşatmak.

Ta'mîm: Umûmîleştirme. Herkese bildirmek.

Tamrîz sigası: Rivâyet edilen muallak hadîsin zayıf olduğuna delâlet eden siga, **yurva, kîle** gibi sigalar.

Ta'n: Hoş görmemek. Kötülemek. Birisinin ayıp ve kusurlarını beyan etmek. Muhalifin iddialarını çürütmek.

Tarâvet: Tazelik, körpelik.

Tarh etmek: Vaz etmek (vergi) atmak, uzaklaştırmak, indirmek.

Târih: Râviler hakkında, cerh ve ta'dîl yönlerini aydınlatıcı bilgiler sunmak maksadıyla yazılan kitaplar. Bunlar, tıpkı tabakât kitapları gibi rical kitaplarıdır. Hadîs rivâyetinde adı geçenleri tanıtır.

Tarîk-i Eslem: En selâmetli yol.

Tarîk-i Hak: Hak yolu. Doğru yol.
Tarik-i Hâs: Husûsî yol.
Ta'ris: (10,505) Geceleyin mola vermek.
Ta'riz: (6,301) Başa kakma.
Tark: (8,94; 11,470) Çakıl atarak yapılan bir fal ve kehânet.
Tarûkatul-Fahl: (7,354) Erkek devenin aşacağı (dölleyeceği) deve.
Tasadduk: Sadaka vermek.
Tasallut: Musallat olmak.
Tasannu': Yapmacık hareket. Zorla bir şeyi daha iyi göstermeğe çalışmak.
Tasavvur-u Dalâlet: Dalâleti tasavvur etmek, mahiyetini anlamak üzere zihinden geçirmek.
Tasdik-i Küfür: Küfrü (Allah'ı inkar fikrini) kalben tasdîk etmek, bu hususta hüküm sahibi olmak.
Tasfîk: (9,20) Alkışlamak.
Tasfir: Sarartma. Islık çalma.
Tasfiye: Temizleme, şeffaflaştırma.
Tasfiye-i Nefs: Nefsi temizleme.
Tashif: Yazı yazarken yanılarak yanlış kelime yazma, kelimeyi yanlış okuma, yanlış anlama. Bazı hadîsciler, noktalarda yapılan hataya tashîf denmiştir. Bu yanlışlıklar, ortaya çıkış durumuna göre tashîfu'l-basar, tashifu'l-mana, tashîfu's-Sem' gibi farklı sınıflara ayrılmıştır.
Tashifu'l-Basar: (2,134) Göze müteallık tashif'in adıdır. yazılış benzerliği yanlış okumaya sebebiyet verebilir.
Tashifu'l-Ma'na: (2,134) Lafza, manaya müteallık tashif. Farklı manalarda kullanılan bir kelime okuyucuyu kastedilmeyen bir manaya sevkedilebilir. Böylece hadis yanlış anlaşılır.
Tashifu's-Sem': Telaffüz bakımından benzer kelimeler, işitme esnasında yanlışlıklara sebep olabilir. Bu işitme hatasına tashîfu's-Sem' denir.
Tashîh (etmek): Hadîsin sahîh olduğunu söylemek.
Taslît: Sataşdırmak, musallat etmek, bir kimseyi başkası üzerine kuvvet ve kahırla galib ve müstevli kılmak.
Tasnîf: Hadîsleri belli bir tertibe göre sınıflandırarak eser ortaya koymak. Bu, râvilerine göre, sıhhat durumlarına ve konularına göre yapılmıştır.
Tasrîh: Açık açık anlatma.
Tasrihât: Açık açık anlatmalar. İzah etmeler.
Tasvir: (7,11) Hat ve şekil çizmek.
Tatavvu': Müstehab ve mendup olan namazlar. İbâdeti sırf kendi isteğiyle yapmak.
Tatavvu' namazı: Nafile namazı.
Tathir: Temizlemek, yıkayıp pâk etmek.
Tatlîk: Boşamak. Karısını terkedip nikahını feshetmek.
Taun: (11,358-59) Veba.
Tavaf: (5,284,444) Bir şeyin etrafında dönmek.
Tavâfu'r-Rükn: (5,488) Arafat vakfesinden sonra yapılan tavaftır, buna ziyaret tavafı, tavafu's-Sadr da denir.
Tavafu's-Sadr: (5,488) Bak: **Tavafu'r-Rükn.**
Tavassut: Araya girme, aracılık.
Tavattun etmek: Yurt tutma, yerleşme.

Tavazzuh: Açıklama, açıklık kazanma.
Tavl: (15,203) Mertlik.
Tavsif: Vasfını beyan etme.
Tavsifât: Vasıflandırmalar.
Tavsil: Ulaştırma.
Tavzih: Açma, açıklama.
Taybe: (12,120) Medîne'nin bir adı.
Taylasân: Başa ve boyuna örtülen şal vesâire.
Tayyetmek: Silmek, kaldırmak. Uzun zamanlık bir mesafeyi az zamanda geçip aşmak.
Tayy-ı Zaman: Zamanı ortadan kaldırmak. Çok uzun bir zamanı, çok kısa olarak görmek veya yaşamak.
Tayyib: (7,517) Temiz, hoş güzel.
Tazammun: İhtivâ etmek. İçine almak.
Tazarru': Kendini alçaltarak yalvarma.
Taz'if: İki kat etme. Bir o kadar daha artırma. Bir râvi veya hadîsin zayıf olduğunu söyleme.
Ta'zim: Hürmet, İkramde bulunmak.
Ta'zîr: (6,183; 8,159; 17,322) Lügatte men, red, icbâr, te'dîb gibi manalara gelir. Hukuk ıstılahı olarak "hakkında muayyen bir ukûbet bir hadd-i şer'î mevcut olmayan cürümlerden dolayı tatbik edilecek te'dîb. ve ceza demektir" Bunun nev'i ve miktarı takdire bırakılmıştır.
Taziye: (15,298; 17,148) Başsağlığı dileme. Teselli etme.
Teabbüd: Bak: **Taabbüd.**
Teaddi (etmek): Zulmetmek, tecâvüz etmek, geçmek.
Teaddüd (Taaddüd): Çoğalma. Birden fazla olma.
Teârâzâ- Tesâkatâ: "İki hadis birbiriyle teârüz etti ve birbirlerini amelden düşürdü" manasına gelen bir tabirdir.
Te'âruz (etmek): Birbirine zıt düşmek, tezad arzetmek.
Teârüf: Tanışmak. Birbirini tanımak.
Te'âtaf: (10,134) Birbirine yardım etmek.
Teâti: Karşılıklı alıp vermek. Pazarlıksız ve konuşmadan fiilen vâki olan mal alış verişi.
Teayyün: Belli başlı olmak. Görünmek. Anlaşılma.
Teayyüş: Geçimini temin etme.
Tebâdür: Ânî olarak zihne girmek. Hâdis olmak.
Tebağuz: (10,105) Birbirine buğzetme, kinleşme.
Tebârüz: Belli olma, belirleme.
Tebcil: Ağırlamak. Yüceltmek.
Tebdil: Değiştirmek. Tağyir etmek.
Tebeddül: Başkalaşmak. Değişmek.
Tebellür: Billurlaşma. Kristalize olmak.
Teberri: Beri olma, sevmeyip yüzçevirme, uzaklaşma.
Teberru: Bağış.
Teberrüc: (7,540) Kadınların açık saçık olmaları, kırıtarak yürümeleri.
Teberrük: Bereket veya saadet vesilesi olarak alıp-vermek.

Tebeu't-Tâbiîn: Tâbiîn'den birini görmüş olanlar. Bunlar selefe dahil övülmüş insanlardır.
Tebevvül: Bevl etmek, akıtmak.
Tebeyyün: Belli olmak. Görülüp anlaşılmak.
Tebî: (7,355,358) Sığır, yaşını doldurmayan yavrusu, buzağı.
Teb'iz: Bölme, bölüm bölük etme.
Tebrie: Bir kimseyi şüpheden ve zan altından kurtarmak. Beraet hükmü.
Tebvîb: Kısım kısım ayırmak. Bablara, fıkhî konulara ayırmak.
Tebyîz: Ağartma. Temiz olarak yazma.
Tebzir: Dağıtma, serpme. İsraf.
Tecâhül: Bilmezlikten gelme.
Tecbîh: (6,249) Bir merkebe, iki kişinin birinin sırtı diğerinin sırtına gelecek şekilde binmesi.
Teceddüt: Yenileme. Tazelenme.
Tecelli: Görünme. İlâhî kudretin meydana çıkması, görünmesi.
Tecelligâh: Tecelli yeri.
Tecemmülen: Etraflıca düşünerek.
Tecennüb: Sakınma, çekinme.
Tecennûn: Delirme, çıldırma.
Tecerrüd: Soyunma. Bütün ilgilerden geçip Cenab-ı Hakk'a (c.c.) bağlanma.
Tecessüm: Cisim şekline girmek.
Tecessüs: (10,106) Halkın haberini toplamak (casusluk yapmak).
Techîl: Bir kimseyi câhil saymak, cahilliğini meydana koymak. Hadîs ıstılahı olarak râvinin meçhul olduğunu söylemek.
Techiz: Donatmak, cihazlamak. Gerekli şeyleri tamamlamak.
Tecmîl: Güzelleştirme, tezyîn etme.
Tecrîd: Soyma. Dünyayı yürekten çıkarıp Cenab-ı Hak'a yönelme.
Tecvîd: Kur'anı Kerîm'i usîlüne uygun olarak okuma ilme. Bir şeyi güzel yapmak.
Tecvîz (etmek): Câiz görmek, izin vermek, yapılmasını uygun bulmak.
Tecziye: Cezalandırmak.
Tedâbür: (10,106-107) Birbirine sırtını dönmek.
Tedâhül: Birbiri içine girme.
Tedbîr: Bir işin başarısı için düşünülen yol.
Tedebbür: Duruma uygun davranma.
Tedenni: Aşağı inme. Daha kötü bidr dereceye düşmek.
Tederrüs: Ders alma.
Tedhîş: Şaşırtma, ürkütme, yıldırma.
Te'dîb: Terbiye verme. Edeplendirme.
Te'dib-i Şer'i: Şerîatın te'dibi, şerîata uygun te'dib.
Te'diye: Ödeme.
Tedkîk: İnceleme.
Tedlîs: (1,69; 2,115) Lügatte karartma, ıstılahta zayıf hadîsi kuvvetli göstermek için başvurulan hîle(ler). Bunun muhtelif şekilleri vardır: Tedlisu'l-Atf, tedlisu'l-hazf, tedlisu'l-iskat, tedlisu'l-isnad, tedlisu'l-kat', tedlisu'l-metn, "sükût", "süyuh", "tevsiye" müteakiben bazılarını açıklıyacağız.

Tedlisü'l-Atf: (2,119-0) Râvi bazen: "Bana falan ve falan rivâyet etti" der, fakat ikinciden hadîs dinlememiştir. Atf vav'ı ile böyle bir intiba verir.
Tedlisu'l-İsnad: (2,117) Râvi karşılaştığı, şeyh'ten dinlemediği hadîsi, dinlemiş intibaını veren bir üslubla rivâyet etmişse buna **tedlisu'l-isnad** denir.
Tedlisu's-Sükût: (2,120) Râvi haddesenâ gibi bir sevk sigası telaffuz eder ve bir müddet sükût eder sonra bir isim zikrederek hadîs rivâyet eder. Muhatab o hadîsi o râviden aldığını sanır.
Tedlisu'ş-Şüyuh: (2,119) Şeyhini, herkesce bilinmeyen bir isim veya vasfı ile zikrederek, bilmedikleri birisi zannını verir. Böylece asıl şeyhi gizlenmiş olur.
Tedlisü't-Tesviye: (2,118-119) Râvi, rivâyet sırasında senette yer alan zayıf râviyi atlayarak hadîsi sahîh göstermeye çalışır. Buna tesviye tedlisi denir.
Tedrîcen: Yavaş, yavaş, azar azar.
Tedris: Ders verme, öğretme.
Tedrîsât: Öğretim.
Tedvîn: Manzumeleri divan şekline sokma. Hadîs ıstılahı olarak hadîslerin ikinci asırda devlet emri ile hepsini içine alacak şekilde yazdırılmasını ifade eder.
Tedvir: Çevirme, döndürme. Daire biçimine koyma.
Teeddüp: Edeplenme, çekinme.
Teemmül: Etraflıca düşünme.
Tennî: Yavaş davranma.
Tefâhur: Övünme.
Tefakkuh: Fıkıh öğrenme, bilgisini artırma.
Tefâül, tele'ül: (4,535; 9,8) Hayır yorumda bulunma, uğur çıkarma.
Tefâvüt: İki şey arasındaki farklılık.
Tefehhüm: Ağır ve azar azar anlama. Farkına varma.
Tefekkür: Düşünme, akıl yorma.
Tefel: (7,51-52) Tükrüklü üfürme.
Teferruât: Bir şeyin bütün noktaları, ayrıntılar.
Teferrüd: Lügatte tek kalana, hadîs ıstılahı olarak bir hadîsi rivâyette bir râvinin yalnız kalmasıdır.
Tefes: (5,543) Tefes, kir, pislik, hac ıstılahı olarak ihramdan çıkınca yapılması gereken menasik.
Tefessüh: Çürüyüp dökülme.
Tefe'ül (etme): Uğur sayma. Fal açma.
Tefevvuk: Üste çıkma,üstün olma.
Tefhim: Anlatmak, bildirmek.
Tefrik: Birbirinden ayırmak. Ayrı tutma, seçme.
Tefrika: 1- Ayrılma, bozuşma, nifak. 2- Gazete ve mecmualarada parça parça yayınlanan uzun yazı.
Tefriş: Yayma, döşeme.
Tefritkâr: Tefritte bulunarak, vasatın altında kalarak.
Tefsik: Fısk ve fücura sürükleme. Bozmak.
Tefviz (etmek): İşi bir başkasına havale etmek, bırakmak.

Teğanni: (3,232) Şarkı türkü söylemek.
Tegayyüb: Kaybolma, yoklara karışma.
Tegayyür: Halden hale geçmek, bozulmak, değişmek.
Tehâcüm: Birbirine hücum etmek.
Tehaddî: Hasmın aczini ortaya koymak için ona meydan okumak.
Tehallüf: Geri kalma, halef olma.
Tehassû: (8,509) Huşu duymak, kalpten saygı duymak.
Teheccüd: (7,46) Gece uyanık kalmak.
Teheccüd Namazı: Gece namazı.
Tehevvûn: Hakir kılınmak. Horlanma.
Tehevvür: Sonunu düşünmeden birden bire karar vermek.
Te'hir: Geciktirmek, sonraya bırakmak.
Tehlîl: İslâmın tevhîd akîdesini hülâsa eden, sadece bir ilâh bulunduğunu O'nunda ancak ve ancak Allah (c.c.) olduğunu ifade eden "Lailahe İllallah" sözünü tekrar etmek.
Tehvin: Kolaylaştırmak, ucuzlatmak, hakir görmek.
Tehyic: Heyecanlandırmak.
Tehzib: (1,272) Dördüncü asırdan günümüze kadarki yapılan hadîs çalışmalarının müşterek vasfını ifade eder: Daha önceki devirlerde ortaya konan eserler üzerinde yeni çalışmalar: Cem, mukarene, şerh, rical, miftah vs. çalışmaları.
Tehzîl: Alaya alma, zayıflatma.
Tekâbül: Karşılıklı olmak.
Tekaddüm: Öne geçmek. İlerlemek. Zamanı geçmiş olmak.
Tekâmül: Kemâl bulmak, olgunlaşmak.
Tekarrüb: Birbirine yaklaşmak. Tedenni etmek.
Tekâsüf: Kesifleşme, yoğunlaşma, miktarca artma.
Tekâsül: Üşenmek. Gevşeklik. İhtimamsız davranmak. Tenbellik.
Tekâsür: (15,303) Çoklukla övünmek.
Tekavvül: Yalan söylemek. Kendisinde olmayanı söylemeye çalışmak. Rast gele konuşmak.
Tekavvüs: Kavislenme. Bükülme. Eğilme.
Tekdîr: Azarlama.
Tekebbür: Kibirlenmek. Kendini büyük saymak.
Tekeffül: Birine kefil olmak.
Tekellüf: Kendi arzusuyla külfete girmek.
Tekellüm: Konuşmak. Söylemek.
Tekerrüm: Saygı görmek. Keremli olmak.
Tekerrür: Tekrarlanmak.
Tekessür: Çoğalmak. Kırılmak.
Tekevvün: Vücuda gelmek. Var olmak.
Tekfir: Birisine "Kafir" demek, kâfirliğine hükmetmek.
Te'kid: Kuvvetlendirmek. Sağlamlaştırmak. Üstelemek.
Teknokrasi: Teknik elemanlar hâkimiyeti.
Tekrim: Hürmet ve ta'zim göstermek ve görmek.
Teksif: Sıklaştırma, koyulaştırma, yığma, toplama.
Tekvîn: Var etmek. Yaratmak.
Tekzib: Yalanlama.

Telakki-yi Bilkabul: (16,479) Kabulle karşılamak, kabul etmek.
Telazzüzat: Lezzetler, hazlar.
Telbit: (5,349; 6,40) Saçların dağılmasını önlemek için yapıştırma.
Telbine: (11,290) Süt ve balla yapılan bir yemek çeşidi.
Telbiye: (5,281,383,554) Hac esnasında "Lebbeyk" diye yüksek sesle bağırmak. "Buyur, emrine amâdeyim" demektir.
Telemmû: Pırıldama.
Telhîs: Kısaltma. Özetleme.
Te'lifât: Yazılmış eserler.
Telîn: Lânetleme.
Telkih: Aşılama, dölleme.
Telkinât: Aşılanan fikirler.
Telmih: Lâyıkıyla keşfedip nazara arzetmek. İmalı söz söylemek.
Telmîhan (Telmihen): İmalı olarak.
Telvis: Kirletmek. Bozmak.
Temâdi (etmek): Devam etmek.
Temâyüz: Kendini göstermek. Farklı ve yüksek vasıflı olmak.
Temellük: Mülk edinmek. Kadir ve muktedir olmak.
Temenna: (16,375) Hürmeten öne eğilip başı eğmektir. Bu yahudi adetidir.
Temenni: Dilek, istek.
Temerküz: Bir merkezde toplanmak.
Temerrüd: İnad, direnme.
Temeskün: (8,509) Kişinin, kendinden meskenet ve zillet ortaya koyması.
Temessük: Tutunma. Sarılma.
Temevvüc Sâz: Dalgalanma.
Temeyyü': Sulanmak. Cıvıklaşmak.
Temime: (11,263,330) Cahiliye devri muska ve afsunları.
Temlîk (etmek): Bir şeyin mülkiyetini bir başkasına vermek, mülkü kılmak.
Temliken: Mülk kılarak.
Temrin: Tekrarla, alıştırma.
Temyiz: (6,150) Ayırma. Çocuğun söyleneni tam anlama doğru cevap verme hali.
Temyîz yaşı (8,234): Temyiz ayırma, tefrik etme manasına gelir. Temyiz yaşı, çocukların iyi ile kötüyü ayırma halidir. Umûmiyetle 6-7 yaşları temyiz yaşı kabul edilirse de en doğrusu rakama vurmamaktır. Daha umûmî bir tarife göre, "çocuğun söyleneni doğru olarak anlayıp, doğru olarak cevap verme yaşıdır" Bu tabirin daha geniş bir açıklamasını **Hz.Peygamber'in Sünnetinde Terbiye** adlı kitabımızda sunduk (s.101-103).
Tenakuz: Sözlerde tutarsızlık. Zıdlık.
Tenâsüb: Uygunluk. Uyma. Tutma. Manaca birbirine uygun kelimeleri bir arada söze güzellik vermek gayesiyle zikretmek.
Tenasül: Neslin devamı.
Tenbihât: Göz açtırmalar, ikazlar.
Tenevvü: Çeşit çeşit olmak.
Tenevvür: Nurlanma, aydınlanma, parlama.
Tenezzüh: Uzaklaşmak.

Tenfir: Ürkütmek. Korkutmak. Nefret ettirmek.
Tenkıs: Noksanlaştırma. Başaşağı etme.
Tenkil: Uzaklaştırmak. Tepeleyip sindirmek.
Tenkîs (etmek): Azaltmak, indirmek, noksanlaştırmak.
Tenmiye: Büyütmek. Yetiştirmek.
Tenvî: Çeşitlendirme.
Tenvir: Aydınlatma. Münevver kılma.
Tenzih: Suç ve noksandan uzak saymak.
Terâcim (Terâcüm): Tercümeler, karşılıklar, tercüme-i haller.
Terâdüf: Birbiri peşinden gitmek.
Terâhi: İşde gayretsizlik.
Terakkî: İlerlemek.
Terâküm: Birikmek, yığılmak.
Terâvet: Tâzelik.
Terbiyel-i Furkaniye: Kur'an'ın terbiyesi.
Tercî: (4,437) Kıraatte sesi boğazdan geri çevirip dalgalandırmak.
Tercümânu'l-Kur'an: Kur'anı tercüme eden manasına gelirse de bu tabirle İbnu Abbas radıyallahu anhüma kastedilir.
Tercüme-i Hal: Hâl ve hayatını anlatma. Biyografi.
Tereddî: Soysuzlaşma, adileşme.
Tereffüh:b Refaha ermek.
Terennüm: Güzel güzel anlatmak. Yavaş ve güzel sesle şarkı söylemek.
Teressül: Acelesiz olmak. Yavaş yavaş yapmak.
Terettüb: Sıralamak, gerekmek, lazım gelmek.
Tergib: (2,148) Rağbetli, câzibeli kılmak, teşvik etmek.
Terhib: (2,148) Korkutmak, sakındırmak.
Terhîm: (5,225) İsmi kısaltma, telaffuzu hafifletme.
Terike: Bir ölünün bıraktığı malların hepsi.
Terk: Bırakmak. Salıvermek.
Terkîb: Birkaç şeyin beraber olması.
Tertib-i Mukaddemât: Başlangıçlardaki sıralamalar.
Tertîl: (4,444) Kur'an'ı tefekkürle ağır ağır okumak.
Terviye: (6,167) Bol bol su içmek ve düşünmek manalarına gelir.
Tesâhül: Kolaylık göstermek, gevşek davranmak.
Tesâkut: İki mütariz hadîsten birini râcih kıldıracak bir karine bulunmadığı takdirde birbirlerini hükümden düşürmeleri.
Tesbîh: (9,21) Allah'ı tenzih manasında "Sübhanellah" demek.
Tesbit: Sağlam olarak yerleştirme. Sabit kılma.
Tesbitü's-Sünne: Hadîslerin Resulüllah ve Ashâb devrinde hafıza ve yazı yoliyle zabt edilmesidir.
Tescil: Sicile geçirmek, deftere kaydetmek.
Tesdîd: Uzunluğuna doğrultma. Hayırlı işe doğru yöneltme.
Tesebbüt: (1,23) Hadîs rivâyetinde titiz davranma, kılı kırk yarma
Tesellüm: Teslim edilen şeyi tekrar teslim almak. İslâm olmak.
Teselsül: Silsile peyda etmek, birbirine takib etmek.
Tesettür: Kapanıp gizlenmek.
Teshîr: Büyülemek.
Teslîm: Emaneti vermek. Kabul etmek. Selametle dua etmek.

Tesmiye: İsimlendirmek. Besmele çekmek.
Tesvib: (8,347) Lügatte uydurmadan sonra bir uydurma daha yapma. Istılahta ezandan sonra ikamet'e tasvib denmiştir. Ayrıca. sabah ezanında "es-salatü hayrun menen nevm" cümlesi de bir uydurma olduğu için ona da **tasvîb** denmiştir.
Tesviye: Seviyelendirmek. Düzlemek. Bir neticeye bağlamak, iki şeyi müsavi etmek.
Teşâüm: (4,535; 9,8) Uğursuzluk çıkarmak: tetâyyur gibi.
Teşbih: Benzetmek.
Teşcî: Gayrete getirme. Yüreklendirme.
Teşebbüh: Benzetmek. Zorla benzemeğe çalışmak.
Teşeddüd: Sertleşmek. Şiddetlenmek.
Teşehhüd: (8,473; 9,208) Hem dua adıdır, hem de namazda bu duanın okunduğu kısmın adıdır.
Teşeyyü: Siîlik taslamak, şiîleşmek.
Teşmîl: Şâmîl kılmak.
Teşmit: (10,192) Hapşırana "Yerhamukellah" demek.
Teşrîî: Şirîatla, kanun ile alakalı.
Teşrif: Şereflendirmek.
Teşrifât: Kabul merasimi.
Teşrik Günü: (6,141) Zilhiccenin 11,12 ve 13. günleri.
Teşvik: Şevketlendirmek.
Teşvikkâr: Şevke getirici. Cesâret verici.
Teşviş: Karıştırmak. Bulandırmak.
Teşyi: Uğurlamak.
Tetâvül: Boyunu uzun kılma.
Tetavvu' (Tatatvvu'): Müstehab ve mendup olan namazlar. İbadeti sırf kendi isteğiyle yapmak.
Tatavvu' Sadakası: Kendi arzusu ile fazladan sadaka vermek.
Tetâvülü'l-Bünyan: (3,210) İnsanların, binaların yükseltilmesinde yarışı.
Tetayyür: (9,8) Teşe'üm addetmek. Uğursuzluk addetmek. Uçmak. Teşâüm, tetayyür, aynı manada kullanılımşıtır.
Tetimme: Tamam etme.
Tevâdüd: (10,194) Karşılıklı sevişme.
Tevâfuk: Birbirine uygunluk.
Tevakkuf: (2,165-66) Durmak. Beklemek.
Tevarüs: Mirasa konmak.
Tevâtür: İçinde yalan ihtimali olmayan ve bir cemaate dayanan kuvvetli haber, ferdî olmayıp cemaate ait olan sağlam haber.
Tevâtürü Âmm: Bir hadîsin bütün âlimlerce mütevatir addedilmesi.
Tevâtürxü Hass: Bir hadîsin bazı âlimlerce mütevatir kabul edilmesi.
Tevazu: (15,20) Alçak gönüllülük.
Tevbe-i Nâsûh: (16,121) İhlasla yapılan, bir daha günaha dönülmeyen tevbe.
Tevbih: Azarlamak. Levmetmek.
Tevcîh: Döndürmek. Yöneltmek.
Tevdi': Emânet vermek, bırakmak.

Tevehhüm: Evhamlanmak.
Tevekkül: İşi başkasına ısmarlamak.
Tevellüd: Doğmak, Doğum.
Teverrük: (8,494 Dipnot) Kabalardan birini veya her ikisini sağ ayak üzerine koyarak oturma.
Tevessül: Cenab-ı Hakk'ın (c.c.) dergahına yaklaştıracak amel işlemek.
Tevfik: Uygun düşürme.
Te'vîl: Ayet ve hadîsin taşıdığı muhtemel manalardan birini tercih etmek.
Tevkîf: Alıkoymak. Tutmak. Hapsolarak beklemek.
Tevkifî: (13,215) Vahye dayanan.
Tevkil: Vekil tayin etmek.
Tevkîr: Tâzim. Hürmetle anmak. İhtiram etmek.
Tevlid: Doğurmak. Doğurtmak.
Tevr: (10,544) Taştan vs. den imal edilen tencere.
Tevrat: Hz.Musa (a.s.)'ya nazil olan kitab-ı mukaddesin nam-ı celîli.
Tevriye: Örtüp gizlemek.
Tevsi: Genişletmek. Bollaştırmak.
Teyakkuz: Uyanık olmak.
Teyemmüm: (10,501) Su olmadığı veya kullanılamadığı zaman toprakla abdest ve gusül yerine yapılan temizlik.
Te'yid: Kuvvetlendirmek. Sağlamlaştırmak.
Tezad: İki şeyin biribirine zıd olması.
Tezahüm: Birbirimize sıkıntı ve zahmet vermek.
Tezâhür: Meydana çıkmak. Belirmek.
Tezebzüb: Kararsızlık. Karışıklık. Mütereddid olmak.
Tezekkür: Unuttuktan sonra hatıra getirmek. Zikretmek.
Tezellül: Zillete katlanmak. Aşağılanmak.
Tezeyyün: Süslenmek. Bezenmek.
Tezhib: Yaldız işi, yaldızlama san'atı.
Tezkiye: (10,357) Hayvanın şerî usûle göre kesilmesi, etinin bu suretle temiz kılınması demektir. Hadîs ıstılah olarak râvinin tevsikini ifade eder.
Tezlîl: Birisini tahkir etmek, aşağılatmak. Zelil ve hakir bulmak.
Tezvîc: Nikâhla bir kadını aldırmak. Evlendirmek.
Tezvir: Söze yalan karıştırmak.
Tezyif: Çürütme. Eğlenme, maskaraya alma.
Tezyin: Süsleme.
Tıbb: (11,251) Tedavi ilmi.
Tılsım: Sırları bir türlü anlaşılmayan gizli şey.
Tıyare: (11,468) Uğursuzluk.
Tîb: Sürünme maddesi.
Tilâvet: Okumak. Takip etmek. Arkasına düşmek.
Tinet (Tıynet): Huy yaradılış.
Tînetü'l-Hibâl: (8,135,170) Cehennemliklerin içeceği irin, ter karışımı bir madde.
Tirid: (11,189) Etli yemnek.
Tiryâk: (11,263) Zehirin zararını gideren ilac: Panzehir.

Tivele (Muhabbet Muskası): Karı ile kocayı birbirine sevdirme maksadıyla yapılan muska.
Töhmet: İşlendiği sanılan, gerçekliği meydana çıkmamış suç.
Töhmet-i Kizb: Yalancılık töhmeti, daha ziyade Resulüllah hakkındakı kizb kastedilir.
Tufuliyyet: Çocukluk.
Tuğyan: İsyan zulüm ve küfürde çok ileri gitmek.
Tuhût: (13,462) Adı sanı olmayan insan.
Tulekâ: (12,254 Dipnot) Azad edilenler.
Tûl-i Emel: (4,371; 7,247-48) Hiç ölmiyecekmiş zannı kuruntusu.
Tulû: Doğmak. Birden zuhûr etmek.
Tuluk: (7,382) Hayvan derisinden yapılan kese gibi bir kap. İçerisinde yoğurt dökülerek yağ elde edilir.
Tuluku'l-Yemin: (8,70) **Tuluk** beneksiz demektir. Tuluk'l-yemin sağ ayağı beneksiz ala denir.
Tûlu'l-Mülâzeme: Uzun müddet beraberlik.
Tu'ma'mine: Kalbî itmînân.
Tuma'ninetu'l-Kalb: Bütün tabakalarda mütevâtır olmamakla birlikte, ümmetin kabulü ve kendisiyle ameli sebebiyle amelde vücub ifade eden rivayetin hükmüdür. Zaruri ilim değil **tuma'nînetü'l-kalb** ifade eder.
Turûk: Yolları, meslekler, usûller.
Tuyar: (9,8) Kuşlar.
Türs: (6,261) Tak veya kemikten yapılmış üzerine deri geçirilmiş olan kalkan.

U

Ubûdiyet: Kulluk, kölelik, kul olduğunu bilip Allah'a itaat etmek.
Ubûdiyet Dairesi: (14,483) Kulluk, ibâdet dairesi.
Ucb: (15,21) Kendini beğenme, amele güvenme.
Ucma: Söz söylemeyen. Hayvan.
Uhdiye: (6,45) Kurban bayramında zengin olana kesmesi vâcib olan kurban.
Ud-u Hindi (Kusd-u Hindi): (11,79) Tedavide kullanılan bir ot çeşididir. Ahterî'ye göre dilimizde topalak denir. buhur olarak da kullanılır.
Udûl: Adl'in cemi. Âdiller, âdil olanlar. Yoldan çıkma, dönmek, sapmak. Vazgeçmek.
Ufûl: Gurub, batış. Gözden kayboluş. Görünmez olmak.
Uhda: Bir işi üzerine almak. Söz vermek, Ahidnâme. Bir kimsenin üstünde olan iş veya şey.
Uhrevî: Âhirete dair, âhiretle alakalı.
El-Ukâb: (13,29) Cahiliye devrinde Mekkelilerin bayraklarının adı.
Ukaz Panayırı: Cahiliye araplarının ticaret için, hacc mevsiminde kurdukları bir panayır yeri.
Ukde-i İstifham: Soru düğümü.

Ukr: Mutlak olarak kadına verilen mehir manasına gelirse de, ekseriyetle, kendisine şüphe ile yaklaşılan kadına, mehrine muadil olarak verilen tazminat manasında kullanılır.

Ukubât (Ukubet): Cezalar, işkenceler, eziyetler. Kısas ve şahsî cezalar.

Ukuk: (2,221; 11,209) Anne ve babaya karşı olan vazifeleri yapmamak.

Ulemâ: Âlimler. Osmanlı devrinde yüksek ilim ve fıkıh âlimleri.

Ulemâ-ı Muhakkikin: Araştırıcı, mütehassıs âlimler.

Ulemâ-ı Sû: Kötü âlimler. Dünya için âhiretlerini unutan âlimler.

Ulûhiyet: İbâdet ve itaat edilmeğe lâyık olmak. Cenab-ı Hakk'ın bir vasfı.

U'lulemr: (2,278; 5,63-64) Emretme yetkisine sahip kişi, devlet memuru.

Ulum-ı Asriyye: İçinde bulunulan asrın ilimleri.

Ulûm-ı İslâmiye: İslâmî ilimler.

Ulumu'l-Hadîs: Hadîs ilimleri.

Ulüvv: Senette yücelik. Bu, rivâyet zincirinde râvinin sayıca az olmasıyla hâsıl olur. Her insana bir yanılma payı tanındığı için râvi sayısının azlığı haisin değerini artırır.

Uluvvü İsnâd: Resulüllah'la hadîs müellifi arasındaki râvi sayısının azlığı, senedin kısalığı.

Umde: İnanılacak şey. Temel fikir. Destek. Güvenilecek yer veya kimse.

Ummâr: (14,152) Uzun müddet evde kalan ev yılanına ve evlerde kalan cinlere **ummâr** denmiştir.

Umra: (12,77) Bir adama ömür boyu kullanması için yapılan tarla, ev vs. bağışıdır.

Umre: (5,277) Mukaddes yerlere hac mevsimi dışında yapılan ziyaret. Umre ziyareti de aynen hacc ziyaretinin adâb ve kaaidelerine tabi olarak yapılır.

Umretü'l-Kaza: Hudeybiye senesinde yapılamıyan Umre'nin ertesi yıl yapılması kararlaştırılmıştı. Bu umreye **kaza edilen umre** manasına **umretü'l-kaza** denmiştir.

Umûr: Emirler. İşler. Hususlar. Maddeler.

Unf: (8,24) Zorluk, kabalık, şiddet.

Urfut: Örfler; âdet ve gelenekler.

Urş: (5,408) Dikili ağaçlardan yapılan arîş'in cemidir.

Ur'ur: (3,187) Abanoz ve çınara benziyen bir ağaç.

Urûz: Araz'ın cemi olup, nukut ve hayvanattan ve mekilât ve mevzûnattan (tartılacaklardan) ve akârdan başka olan meta', kumaş, esliha, çadır, çuval ve emsali şeyler hakkında kullanılır. Bazan yalnız hayvan ve akâr dışında kalan şeyler için de kullanılır, böylece **mekîlât** ve mevzûnata da şamil olur.

Urvetü'l-Vuska: Sağlam kulp. Metin ve muhkem olan tutulacak şey. İslâmiyet.

Usûl: Asl'ın cemi birçok manada kullanılmıştır: Buharî Müslim gibi bir kısım müelliflerin bir babta delil olarak kaydettikleri ilk hadîs; Ümmehât gibi temel hadîs kitapları, şeyhlerin elinde bulunan tashihli muteber nüsha, metod manasına temel prensiplere de usûl denir.

Usûl ve Fürrû': Usûl, asl'ın cemidir, lügatte temel ve esas manasına gelir, fıkıh tabiri olarak babalar ile analar ve ilânihâye cedler ve ceddeler

(büyük anneler) manasına gelir. **Fürû'** da **'fer'** kelimesinin cemidir. Istılah olarak erkek ve kız evladı ile bunların ilânihâye evlâd ve ahfâdıdır.

Usûl-i Din (İlm-i Kelâm): Cenab-ı Hakk'ın zât ve sıfatlarından ve nübüvvet ve îtikada ait meselelerden islâmî esaslar dairesinde bahseden ilim.

Usûl-i Fıkıh: Fıkıh ilmine ait bilgilerin esası ve istinahgahı olan bir ilimdir. Şer'î hükümlerin mufassal ve muayyen delilleri ve hikmetleri bu sayede bilinir ve dînî hükümler, bu muayyen müşahhas deliller ve vasıtalar ile istinbat ve isbat olunur.

Usul-i Hamse: Beş temel kaynak kitap: Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî, Nesaî.

Usarî: Müellifle Resulüllah arasına on râvi giren hadîs.

Utull: (4,338; 14,458) Aşırı husumet eden, kaba, söz dinlemeyen.

Uzlet: (13,375) Yalnızlık, insanlardan uzak durma.

Uzre: (11,278) Çocuklarda görülen boğaz hastalığı.

Uzza: Cahiliye devrinde Kâ'be'deki büyük putlardan birinin ismi.

Ü

Ücret-i Misil: (7,428 Dipnot) Emsaline verilen ücret.

Ülfet: Alışmak, alışkanlık. Birisiyle münasebette bulunmak. Ünsişet, ahbaplık, dostluk.

Ümerâ: Emîrler, beyler. Seyyidler. Yüksek rütbeli zâbitler.

Ümmehât: Başta Kütüb-i Sitte, ilk yazılan meşhur ve muteber hadîs mecmuaları.

Ümmehâtü'l-Mü'minîn: Mü'minlerin anaları. Resûl-ü Ekrem (a.s.)'ın mübarek zevceleri.

Ümmet-i Merhume: (13,78) Allah'ın merhametine mazhar Ümmmet: Muhammed ümmeti.

Ümmî: (12,469) Anasından doğduğu gibi kalmış, tahsil görmemiş. Okuma-yazma bilmeyen.

Ümmü'l- Veled: (4,140; 6,228; 12,8; 15,16,71) Hür olan efendisinden hâmile kalıp çocuk yapan köle kadına (cariyeye) denir. Böyle bir kadın yarı hür olmuştur. Zira efendisi artık satamaz. Efendinin ölümünden sonra hürriyetine kavuşur. Câriyenin **ümmü veled** sayılması için efendi *çocuğun kendisinden olduğunu ikrâr etmelidir.*

Ümmü'l-Kitap: Kitabın anası, esası, levh-i mahfûz ve ilm-i ilâhî.

Ünsiyet: Alışkanlık, dostluk. Birlikte düşüp kalkmak. Ahbaplık.

Üryân (Uryan): Çıplak.

Üslûb: Tarz. Yol. Biçim. İfade tarzı.

Üssü'l-Esâs: Hakîki sağlam temel.

Üsvetü'l-Hasene: Güzel örnek.

Üşâriyyât: Onlular.

Ütm: (4,182; 13,428) Medîne'de cahiliye devrinden kalan şato biçiminde evler.

V

Va'ad (Va'd): Söz verme. Söz verilen şey.
Vâbeste: Bağlı, mütevakkıf olması bir şeye bağlı olan.
Vâcid(e): (7,13) Vücuda getiren. Varlıklı. Fâkir. Ganî ve zengin. el-Vâcid şekliyle Allah'ın isimlerindendir "Fakirliğe düşmeyen zengin" demektir.
Vadi: (8,25) Dağların arasındaki sel yatakları.
Vaftiz: Hıristiyanlarca çocuğun ve hıristiyanlığa yeni girenin dîne girme şartı sayılan, suya sokma merasimi.
Vahdaniyyet: (10,284) Allah'ın birliği.
Vahdet: Birlik. Yalnızlık. Teklik.
Vâhî: Mânâsız. Saçma. Ehemmiyetsiz. Ahmak. Düşkün. Zayıf.
Vahid-i Kıyasi: Bir şeyin mikdarını vesâir husûsiyetlerini ölçmek için kendi cinsinden değişmez olarak tayin edilen parça veya mikdar.
el-Vâhidu: (7,13) Allah'ın isimlerindendir, tek başına devam eden demektir.
Vahidu'l-Kahhar: Kahredici olan bir Allah.
Vahy: (15,393) Gizlice, sessizce fısıldama demektir. Istılah olarak şerî'atın bildirmesidir. Resulüllah'a vahiy muhtelif şekillerde gelmiştir.
Vahiy Kâtipleri.: Resulüllah'a gelen Kur'ân vahiylerini Resulüllah'ın isteği ile yazıveren katipler. Bu işte en çok Ubey İbnu Ka'b radıyallahu anh hizmet vermiş ise de Aleyhisselatu Vesselam kırk civarında zatı katiplikte istihdam etmiştir.
Vahy-i Gayr-i Metluv: (1,340; 16,482) Resulüllah'a Cebrail (a.s.) tarafından tilavet edilerek getirilmeyen vahiylere denir. Bu ilham veya kalbe doğuş şeklinde gelmiştir. Hadîs ve sünnetler vahiy kabul edilir, ancak gayr-ı metlüvdür.
Vayhy-i Mahz: Kuvvetli ve sârih mertebede olan vahiy. Sırf vahiy olup içinde Allah 'ın (c.c.) bildirdiğinden başka bir şey katılmamış bulunan vahiy. Bak: Vahy-i Sarihî, Vahy-i Metluv.
Vahy-i Metluv: (1,340) Metluv, tilavet edilen demektir. Resulüllah'a Hz.Cebrail'in tilavetiyle gelen vahiydir. Kur'ân-ı Kerîm bu suretle gelmiştir.
Vahy-i Sarihî: Hem sözü hem manası tam vahiy olan. Resûl-i Ekrem (a.s.) burada sırf tebliğ edendir. Müdâhalesi yoktur. Bak: Vahy-i Mahz, Vahy-i Metluv.
Vahy-i Zimmni: Mücmel ve hülasası vahye ve ilhama istinâd eden; tasvîrat ve tafsîlâtı Resûl-i Ekrem'e (a.s.) ait olan vahiydir. Bak: Vahy-i gayr-ı metluv.
Vaîd: İyiliğe sevk veya kötülükten kurtarmak için ilerde olacak kat'î hâdiseleri haber vererek korkutmak. Cehennemi haber vermek.
Vâiz: (16,401) İnsanları Allahla korkutan.
Vakf: Bir rivâyeti sahâbîye ulaştırmak, Sahâbînin söz veya fiilini rivâyet. Böyle yapılan rivâyete mevkuf denir.
Vakfe (Arafede Vakfe): (5,528,540) Haccın rükünlerinden biri olup Mekke yakınlarından Arafat denilen mevkide, Zilhiccenin dokuzuncu gününün zevâl (öğle) vaktinden Kurban Bayramının birinci günü fecir doğuncaya kadar, bir müddet bulunmaya denir.

Vâkıf: Hadîs ıstılahı olarak mevkuf hadîs rivâyet eden demektir. Ayrıca Halku'l-Kur'an meselesinde görüş beyanından kaçınana da vâkıf denmiştir.
Vâkıfa: Vâkıf'ın cemidir. Kur'an'ın mahluk olup olmama meselesinde görüş beyanından kaçınanlar demektir.
Vâkıfî: Halku'l-Kur'an meselesinde görüş beyanından kaçınanlara mensup.
Vâki: Olan, düşen, konan. Mevcûd ve var olan.
Vakf: 1- Bir kimseyi veya bir şeyi durdurmak, alıkoymak. 2- Başka şeye tebdîl olunmamak şartı ile bir mülkü Allah yoluna vermek, menfaati hayır nev'ilerinden birisine ait olmak üzere bir mülkü ilelebed tevkif etmek.
el-Vâli: (7,13) Allah'ın isimlerindendir, eşyanın maliki ve eşyada dilediği gibi tasarruf eden demektir.
Vârese: Affedilmiş, rahat. Halas bulmuş, kurtulmuş.
Vârid: 1- Ulaşan, yetişen, gelen, erişen, akla gelen, olan, birşey hakkında söylenip tatbik edilen. 2- Hazır, nâzır. 3- Bahadır.
Varid Olmak: Ulaşmak, yetişmek, erişmek.
Vâridat: Kâr, gelir. Bir kimse veya hazîneye ait para ve gelir. Hatıra gelen, içe doğan.
el-Vâris: (7,14) Allah'ın isimlerinden biridir, mahlukatın yok olmasından sonra da bâki kalan demektir.
Varta: Kurtuluş imkanı olmayan helak.
Vasf-ı Müşterek: (1,351) İki ve daha fazla şey arasında müşterek sıfat.
Vasî: Bir kimsenin mallarında veya çocuklarının işlerinde tasarruf etmek üzere nasbedilen kimsedir.
el-Vâsi'u: (7,12) Zenginliği bütün fukaralıkları bürüyen manasındadır. Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden biridir.
Vasiyetnâme: Kişinin ölmezden önce yazdığı borçları ve alacaklarıyla ilgili yazılı vesîka.
Vasiyyet: (2,65) Hadîs tahammül ve eda yollarından biri olarak, şeyhin rivâyâtını muhtevi kitabı yolculuktan veya vefatından önce birine rivayet etmesidir.
Vask: (3,36; 5,161; 11,477; 15,454) Tahıl nevinden yiyecekleri ölçmede kullanılan, takriben 127 kiloluk bir ölçektir.
Vatiy: (6,210) Cinsî temas.
Vaz': Koymak, konulmak.
Vâzıh: Açık. Ayan. Aşikâr. Besbelli.
Vazife-i Risâlet: Peygamberlik vazifesi.
Vazife-i Ubûdiyyet: Kulluk vazifesi.
Vaz'la Müfteham: Hadîs uydurma ithamı almış.
Vazza': Hadîs uyduran.
Vazzain: Hadîs uyduranlar.
Veber: (13,212) Deve yünü.
Vech: (7,55) Yüz, çehre, surat, ıstılahta hadîsin bir başka tarihten gelen şekli.
Vecîbe: Borç hükmünde olan vazife. Yerine getirilmesi gereken şey.
Vecîz: Kısa, öz, derli toplu. Az sözle çok mana ifadesi.
Vech-i İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın zatı, rızası manasında kullanılır.

Vech-i Mübarek (s.a.v.): Resulüllah'ın mübarek yüzleri.
Ve'd: (15,512) Çocuğu diri diri gömme.
Vedeç (Evdac): (7,216) Cemi evdadır, hayvanın boynundaki kan damarlarıdır.
Vedî: Küçük abdest bozduktan sonra çıkan beyazımsı sıvı.
Vedî'a: Emanet bırakılan şey.
el-Vedûd: (7,12) Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. "Allah Velî kullarını sever, salih kullarının kalbinde sevilir" gibi manalar ifade eder.
Vehâmet: Zor, güçlük. Ağırlık, tehlike, muhatara. Neticesi fenâ, korkulacak hâl.
Vehm: (2,20) Lügatte mübhem ve manasız korku, belirsiz fikir ve düşünce. Râvinin hadîsi bazan şöyle bazan böyle zanlı rivâyet etmesi. Râvinin zabtını bozan bir durumdur.
Vehn: Gevşeklik, kuvvetsizlik, zayıflık.
Vekab: (4,428) Batmak, kaybolmak.
Vekâr (Vakâr): Ağırbaşlı, halîm ve heybetli oluş. Azamet ve izzet.
Vekil: Başkasının işini gören, nâzır. Bir kimsenin yerine hareket etme selahiyetinde olan.
el-Vekîlu: (7,12) Allah'ın isimlerindendir, "Kulların rızıklarına kefil" demektir.
Velâ: (2,80; 3,44,74; 11,447; 12,22) Tasarruf, muâvenet, muhabbet demek olup kurb (yakınlık) manasına olan velî kelimesinden alınmadır. Ancak hukuk tabiri olarak verâsete sebeb olan hükmî bir akrabalığı ifade eder. Bu akrabalık bazan akidle teessüs eder ki buna **velâ-i müvâlât** denir, bazan da azad etme sonucu efendi ile azadlı arasında teessüs eder ki buna da **velâ-i ataka** denir.
Velâ–i Ataka: (3,74; 12,22) Azad edilen köle ile efendi arasındaki hukuki bağ.
Velâ-i İ'tâk: (3,44; 7,419) Bak: Velâ-i ataka.
Velâ-i Muvâlât: (3,74; 12,22; 13,336) Kimsesi olmayan birinin bir başkası ile yaptığı anlaşma sonucu hasıl olan hukukî bağ.
Velâyet: Velîlik yani bir şeyi kudret cihetiyle tasarruf. Birinin işine-mütekeffil olmak, işini üzerine almak.
Velehân: (10,439) Abdest sırasında vesvese veren şeytan.
Velî: Dost, yardımcı manasına gelir. Istılahta çocuk, ma'tûh, mecnûn gibi velâyet altında bulunan kaasırlar adına tasarrufta bulunup onların işlerini yürüten kimseye denir.
Velîme: (11,202) Düğün vs. sırasında verilen ziyafet.
el-Veliyyu: (7,12) Allah'ın isimlerindendir, yardımcı, işlerin kendisiyle yürüdüğü mütevelli manalarına gelir.
Veliyyü'l-Emr: Söz sahibi, yetkili, devlet otoritesi kendisinde olan.
Vera': (7,457) Takvânın ileri derecesi. Bilmediği ve şüphe ettiğini öğrenip iyiye ve doğruya göre hareket edip bütün günahlardan çekinme hâleti, harama vesile olabilir endişesiyle helali de terketme mertebesi.
Verese: Vârisler.
Verrâk: Müelliflerin nüsveddelerini temize çeken kitabet işlerinde muhaddislere yardımcı olan kâtiplik yapan kimse.
Vers: (5,321; 11,79,303) Sarı renkli bir boya maddesidir.
Vesâik: Vesîkalar.

Vesail: Vesîleler.
Vesait: Vâsıtalar.
Vesâit-i Zahiri: Zâhirî vâsıtalar.
Vesen: (16,105) Kendisine ibadet için yapılan cüsseli putlar.
Vesîka: Bir hususu isbat ve ilan için tanzim edilen varakadır. Akd ve muhkem şeye de ıtlak olunur.
Vesm: (16,413) Hayvana işaret vurmak, enlemek
el-Vesvâs: (4,428-29) Allah'ın zikriyle kaçan, gaflet zamanında vesvese veren şeytan.
Vesvese: Şübhe, tereddüt. Kuruntu aslı olmayan ihtimâller.
Veşm: İğne ile kan çıkarmak sûretiyle vücudda yapılan damga, dövme, işaret.
Vetîre: 1- Keçi yolu, dar yol. 2- Tarz, üslûb. 3- Burnun iki deliğini ayıran zar.
Veyl: (10,418) Tehdid makamında kullanılan bir tabirdir, vay hâline! veya "yazıklar olsun!" diye tercümesi uygundur. Ancak cehennemde bir vâdinin adı olduğu da söylenmiştir.
Vezir: (6,446) Sultanın yardımcısıdır. Bugün "bakan" denmektedir.
Vezn: (3,16) Tartı.
Vicâdet: (2,66) Bulmak. Bazan bir muhaddisin risale, yazı gibi hadîsle ilgili eseri bulunur. Buna vicâde denir. Bulunan şeyin sahibine nisbeti tahkîk edilebilirse o rivâyetlerinden istifade edilir.
Vicâhem: Yüzüne karşı, yüzyüze gelerek.
Vikâye: Kayırma, koruma. Önünü alma.
Vukûf: Vâkıf olma. Bir şeyi bilme. Bir halde kalmak.
Vuzûh: Açık ve anlaşılır şekilde olmak. Netlik. Aydınlık.
Vücud-u Bâri: Cenab-ı Hakk'ın varlığı.
Vücûh: Vech'in cemi, 1- Yüzler, çehreler. 2- Bir şehir veya kasabanın ileri gelenleri. 3-Sûretler, imkanlar. 4- Kur'an'ın okunuşundaki bazı farklar, bir hadîsin farklı tarikleri.
Vühdân: (2,17) Tek râvisi olan hadîs.
Vahdaniyyât: Tek râvisi olan hadîsleri cemeden kitaplar.
Vürûd: (4,94) Girme, geçme, gelme gibi manalarda kullanılmıştır. Ayrıca bir hadîs veya sünnetin Resulüllah'tan sâdır olmasına vâki olmasına da vürûd denmiştir. Hadîslerin hakkıyla anlaşılmasında vürûd sebeplerinin bilinmesi ehemmiyet arzeder. Bu sebeple esbab-ı vürûdu'l-hadîs ayrı bir ilim konusudur.
Vüs'at: 1- Genişlik, bolluk. 2- Para bakımından durum. 3- Boş meydan, fırsat.
Vüsûl: Ulaşma, yetişme, kavuşma.
Vu'ûl: (13,462) İnsanların ileri gelenleri.

Y

Yâbis: Kuru.
Yakaza: Uyanıklık.
Yakîn: (11,59) Doğruluğunda şüphe olmayan kesin ilim.

Yâktin Bitkisi: Kabak, kavun ve karpuz gibi dalları yerde yayılan bir nebat adı.
Yâr-ı Gâr: Resulüllah (a.s.)'ın en sadık sahâbesi Hz.Ebu Bekir'in (r.a.) ünvanı.
Ye'cüc ve Me'cüc: (4,79) Kıyamete yakın çıkacak bir kavimdir. Aslı, nesebi belli değildir, din tanımayacaktır. Onun zuhuru kıyamet alametidir.
Yed: El. Kuvvet, Kudret. Yardım. Vâsıta. Mülk.
Yed-i Beyzâ: Musa (a.s.)'ın mucize olarak gösterdiği beyaz ve parlak eli.
Yed-i Beyzâ-ı İslâm: İslamın beyaz eli.
Yeis: Ümidsizlik.
Yeknesak: Devamlı aynı halde olan.
Yen: Elbisenin kolu.
Yerhemükellah: "Allah (c.c.) sana rahmet ve merhamet eylesin" mealinde dua olup aksıran kimseye söylenmesi sünnettir.
Yesrib Humması: (5,444) Rutubeti çok olan Medîne eskiden beri humma yani sıtma ile meşhurdu. Bu sebeple sıtmaya Yesrib Humması denmiştir.
Yevm-i Îd: Bayram günü.
Yevm-i Nahr: (6,14) Kurban günü demektir. Zilhicce'nin 10. günüdür.
Yevm-i Zahf: (3,493) Zahf emeklemektir. Düşmana ağır ağır, gizlice yaklaşıldığı için, savaş'a yevm-i zahf denmiştir.
Yevmü'l-Edha: (6,44) Kurban kesilen güne denir. Bak: **Yevm-i Nahr.**
Yevmü'l-Mezid: (13,140) Cennette, ehl-i cennetin misk tepeleri üzerinde toplanacağı müstesna bir gündür.

Z

Zabt: (2,12,13) Râvide aranan vasıflardan biridir. Râvinin, gerek yazı ve gerekse hâfıza yoliyle tahammül ettiği rivâyetleri eda anına kadar, asli şekliyle koruyabilmesidir. Ayrıca, mana ile rivâyet edenin kelimelerin inceliklerini bilmesine müteradiflerin tam ve noksanlarını ayırdetmesine de zabt denmiştir. Hadîsin lügat yönünden manası iyi bilmeye zâhirî zabt, hadîsin taşıdığı şer'î hüküm yönünden manasını iyi kavramasına bâtınî zabt denmiştir.
Zabtetmek: İdaresi altına almak, sıkıca tutmak. Kendine m'aletmek, kavramak, kaydetmek bağlamak.
Zâd: (6,164) Azık, yol yiyeceği.
Zâd-ı Ahiret: Âhiret azığı.
Za'ferân: Safran.
Zâhib: Gioici, giden. Bir fikir veya sanıya uyan, kapılan.
Zâhid: Dinin emirlerine aşırı bağlı, bütün düşüncesi bu emirlerin yerine getirilmesi olan, dünyalığa fazla itibar etmiyen.
Zâhir: Meydanda olan, açık belli, görünür. Bir şeyin dış görünüşü.
ez-Zâhir: (7,13) Allah'ın isimlerinden biridir, "her şeyin üstünde zâhir olan ve onların üstünde çıkan" demektir.
Zâhirî: Dıştan görünen meydanda olan.
Zâhireyye: Kıyası redden, Kur'an ve Hadîsle hükmetmeyi esas alan Ehl-i Sünnet dışı bir mezheb.
Zâhir-i Şerî'at: Şerî'atın helal, mekruh, mübah nevinden hükümleri.

Zâhiru'r-Rivâye: Kelime manası: Rivâyetin görünen kısmı demektir. Istılahta İmam-ı Muhammed'in bir grub kitabının müşterek adıdır.
Zâid: Artan, artıran. Fazla, gereksiz.
Zâil: Sona eren, sürekli olmayan. Geçen, geçmiş olan.
Zakkûm: (14,439) Cehennem ehline mahsus pek acı bir ağaç.
Zamân: Bak: **damân.**
Zâmile: (6,165) Yük taşıyan devedir.
Zâmin: Ödeyen, kefil. Tazmine mecbur olan.
Zammetmek: İlave etmek, üstüne koymak.
Zamm-ı Sûre: Namazda Fatiha'dan sonra okunacak sûre.
Zan: Şüphe, sezme,sanmak.
Zânî: Zinâ eden.
Zâniye: (4,111) Zinâ yapan kadın.
Zann-ı Gâlip: Kuvvetli hakîkate en yakın olan zan.
Zannî: Zanna ait, zan ile ilgili, yakîn derecesine ulaşmıyan (haber).
Zarar-ı Mutlak: Hiçbir faydası olmayan zarar.
Zât-ı İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın mukaddes yüce zâtı.
Zât-ı Muhammediye: Hz.Muhammed Aleyhisselatu Vesselam'ın zâtı.
Zât-ı Risâletpenâh: Risâlet-penah: Risâletin istinad ettiği kimse demektir. Zât-ı Risâletpenâh: Risâletin dayanağı olan Hz.Muhammed'in zâtı mübarekeleri manasına gelir.
Zât-ı Zülcelâl: Celâl sahibi zât Allah (c.c).
Zâtu's-Selâsil: Bir yer adı. Resulüllah'ın oraya askerî seferi olmuştur.
Zâtu's-Sinn: Yaşlı.
Zatülcenb: Akciğer iltihabı.
Zaviye: 1- Köşe. 2- Küçük tekke. 3- İki çizginin birleşmesiyle hâsıl olan köşe, açı.
Zayıf: Sahîh ve hasen hadîs derecesine uluşamayan ancak **mevzu** da denemiyen hadîstir. Zayıf hadîsle umûmiyetle amel edilmez. Ancak fezaili'l-amel de tergib-terhib bahislerinde amel câiz görülmüştür. Azınlıkta da olsalar, bazı âlimler zayıf hadîsi kıyasa tercih etmişlerdir.
Zebh: (7,216) Kesme, boğazlama, kurban kesme.
Zebûn: Zayıf güçsüz,
Zecr: (8,94) Men etme, engel olma, nehyetme. Zorlama, zorla yaptırma. Önleme, sıkma.
Zecrî tedbir: Önleyici, yasaklayıcı tedbir.
Zehâb: Gitmek, zihnen bir yola sapmak. Yanlış düşünce. Bir fikre uymak. Zan.
Zekat: (7,321; 17,182) Artma, temizleme manasına gelir. Malın kırkta birinin zekat adıyla verilmesi gerekir ki buna zekât denmektedir.
Zekâvet: Zekâ, zekîlik.
Zeker: Erkeklik organı.
Zelîl: Sürçüp düşen, yanılan, hor, hakir, alçak, aşağı tutulan.
Zelle: 1- Sürçme, sürçüp kayma. 2- Yanılma, yanlış. 3- Ufak suç.
Zemherir: Karakış dönümünden -12 Aralıktan- 31 Ocak'a kadar olan soğukların en şiddetli devresi.
Zemîm: Zemmedilmeye, kötülenmeye layık.

Zemin-i Asya: Asya kıtası.
Zemm: Birisinin ayıplarını söylemek, çekiştirmek. Kötülemek, yermek, ayıplamak.
Zendavesta: Eski Fars dininin kitabı.
Zenîm: (4,338) Kulağı kesik hayvan, bir kavme sonradan dahil olan kimse.
Zerîre: (5,333) Muhtelif sürünme maddelerinin karışımıyla elde edilen bir tîb= sürünme maddesi.
Zerk: Hîle, aldatmak. Şırınga yapmak. İğne ile vücuda ilaç vermek.
Zevâhir: Görünüş, dış görünüş, gözeçarpan yerler. Yüksek yerler.
Zevâid: Ziyade'nin cemi. Hadîs ıstılahı olarak bir kitabta bulunduğu halde diğerinde bulunmayan hadîslere denir.
Zevâl: (6,14) Öğleyin güneşin batıya kayma anı.
Zevât: Zâtlar, şahıslar.
Zevcât-ı Tâhirât: Resulüllah(ın (a.s.) muhterem zevceleri.
Zevce-i Pâk: Resulüllah'ın muhterem zevceleri.
Zevi'l-Erhâm: (13,326) **Zî-rahm'ın** cemidir. Zî-rahm ise, lügat olarak, karâbet sâhibi, yani akrabalığı bulunan kimse demektir. Istılah olarak "Terike"den, üçte bir, dörtte bir gibi muayyen bir hissesi olmayan herhangi bir akraba demektir. Halbuki **asabe'den** olanın terikede belli bir payı vardır. Bak: **Asabe.**
Zevi'l-Kurbâ Sehmi: (7,420 Dipnot) Düşmandan elde edilen ganimetin beşte biri zevi'l kurbâ'ya (Resulüllah'ın yakınlarına) aittir. İşte buna **zevi'l-Kurbâ Sehmi** denmiştir.
Zevk-i Selîm: En temiz, nezih ve en yüksek derecedeki zevk. Meşru dairedeki zevk.
Zeyl: (10,342; 15,51) Kuyruk, entarinin uç kısmı.
Zıhâr: (4,300; 11,474)
Zımmî: İslam devleti tabiiyyetinde olan gayr-ı müslimlere denir. Bunların ödediği vergiye haraç dendiği için zımmîye **ehl-i haraç** da denir.
Zımn: Kavl ve fiilin içyüzü, maksad zımmında, içinde şümûlünde manasına gelir.
Zımnen: Açıktan olmayarak, dolayısıyle. İmâ yoluyla. İçinden olarak.
Zımnî: İçinde saklı, gizli olarak, kendiliğinden.
Zındık: (6,189) Ahirete ve kitaba inanmayan, küfrünü gizleyip iman izhar eden.
Zî-bâl: (9,208) Şerefli, meşru, mübah.
Zî-hayat: Hayat sâhibi, canlı.
Zilyed: (17,274) Lügatte **el sâhibi** demektir. Istılahta bir ayne (mala) bilfiil vaz-ı yed eden (el koyan) veya ayne mâlik olan kimselerin tasarrufları gibi tasarrufu sabit olan kimse demektir. Zıddı **hâriç'tir**. Bak: **Hâriç.**
Zî Mirre: (7,423-24) Kuvvetli, sıhhatli.
Zînet: (7,465) Süs, takı.
Zirahm: Bak: **Zevi'l-erhâm.**
Zîrahm-ı mahrem: Nikâhı haram olan akraba demektir. **Zirahm** ve **mahrem** kelimelerine bakılsın.
Zir-ü Zeber: Altüst, karmakırışık. Darmadağın.
Zîşuur: Şuûr sâhibi.
Ziyâ: Işık, aydınlık. Nur. Rüşenlik.

Ziyâdât: Fazlalar, ziyâdeler.
Ziyâde: Artan. Fazla kalan. Çok bol. Fazladan. Artma. Çoğalma.
Ziyâfet: (10,295)
Ziya-yı Şems: Güneş ışığı.
Ziynet: Süs.
Zuâfa: Zayıflar. Hastalıktan dermansızlaşmışlar.
Zuhrufe-i Sakf: Gökyüzü zineti.
Zukûret ve Unûset: Erkeklik ve kadınlık.
Zulmânî: Karanlık, karanlıkla alâkalı, karanlıklı ve karanlık gaflet uyukusunda olan.
Zu'm: Bâtıl zan. Şüphe. Yanlış zan.
Zu'm etmek: Şüphe etmek. Yanlış zanda bulunmak.
Zübde: Hulâsa. Netice. Bir şeyin en mühim kısmı.
Zübürü'l-Evvelîn: Önceki kitaplar.
Zühd: (7,423) Dünyaya rağbet etmemek. Nefsani zevk ve arzudan kendini çekerek ibadete vermek.
Zühul: Unutmak veya bir işi geciktirmek. Elde olmayan bir sebeple bir işi geciktirmek.
Zü'l-Celâl: (7,14) Allah'ın isimlerindendir. Celâdet, nihayet derecede büyüklük sâhibi.
Zülzüneyn: İki kulaklı. Bu Hz.Enes'in bir lakabıdır. Resulüllah böyle hitabederek ona takılırmış.
Zü'l-Halasa: (12,275; 13,9) Yemen'in Has'am kabilesinde bulunan bir mabed (kilise) idi Kâ'be'tu'l- Yemâniye de denirdi. Resulüllah yaktırmıştır.
Zülkarneyn: (4,82,83,85) Kur'an'da ismi geçer, peygamber mi velî mi ihtilaf edilmiştir.
Zü'l-Meâric: (5,382) Allah'ın isimlerindendir, "Yükselme yerlerinin sâhibi" demektir.
Zün-Nûn: (7,67) Sâhibu'l-Hût da denen Hz.Yunus'un lakabıdır.
Zü-Süveykateyn: (13,174) Kâ'be'yi kıyamete yakın yıkacak Habeşlinin vasfıdır: İki ince bacaklı demektir.

ARAPÇA METİNLER

Bölüm-3 : Şerhedilen Hadislere Ait Metinler

Bölüm-4 : Hadisler ve Arapça İbareler

Bölüm-5 : Ayetler Fihristi

3. ŞERHEDİLEN HADÎSLER FİHRİSTİ

Bu kısımda, **Kütüb-i Sitte ve Şerhi** adlı kitabımızda tercüme ve şerhi yapılmış olan **Teysîru'l Vüsûl**'de geçen bütün hadîslerle **İbnu Mâce**'den ilâve ettiğimiz ziyâde hadîsler, baş tarafları esas alınarak alfabetik düzene konmuştur. Bu fihrist sâyesinde, metnin baş kısmı elimizde bulunan bir hadîsin şerhi nerede ise hemen bulabileceğiz.

Kavlî hadîslerin baş kısmı aynen korunmuştur. Fi'lî hadîslerde fihrist için mânaya delâlet edecek bir ibâre esas alınmıştır.

Kelimenin başındaki harf-i târifler, bazı edatlar sıralamada nazara alınmamıştır.

ت

ك

4. ŞERHTE GEÇEN HADÎSLER VE ARABÎ İBARELER

Bu kısım, asıl hadîs metinlerinin dışında kalan, şerh esnasında tarafımızdan kaydedilen hadîslerle bir de âyet-i kerîmeler dışındaki arabî ibâreleri ihtiva etmektedir. Değişik gâyelerle bunlara da bakma ihtiyacının duyulacağını tahmîn ederek, bu metinlerin ayrı bir fihristini sunmayı faydalı ve gerekli mülahaza ettik.

ا

5. ÂYETLER FİHRİSTİ

Bu kısımda, arapça metinleri ile geçen âyetler, alfabetik sırayla kaydedilmiş, her âyetin sonuna sûre ismi ve âyet numarası kaydedilmiştir. Aynı âyet kitabımızda, birkaç yerde geçmiş ise, hepsi de cilt ve sayfalarıyla gösterilmiştir.

ا

FİHRİSTLER

Bölüm-6 : Meali Geçen Ayetler Fihristi

Bölüm-7 : Kaynaklar ve Kitaplar

A

B

C

D

E

F

G-Ğ

H

İ

K

L

M

N

R

S

Ş

T

V

Y

Z

7. KAYNAKLAR VE KİTAPLAR FİHRİSTİ

Bu kısım, kitapta ismi geçen kitapları göstermektedir. Bunlardan bir kısmı, şerh için müracaat edilen kaynaklar olduğu açıktır. Bu kısım, daha ziyade, kitap ismi esas alınarak tanzim edilmiş olmakla birlikte, müellif isminin verildiği de olmuştur. Yani, kaynağın metinde zikredildiği şekle aynen yer verilme cihetine gidilmiştir.

KAYNAKLAR VE KİTAPLAR

A

B

C

D

E

F

G

H

İ

K

L

M

N

P

R

S

Ş

T

U

Ü

V

Z